

NAGY-KANIZSA

VÁROS ÉS VIDÉKÉNEK

HADTÖRTÉNELMI LEIRÁSA.

IRTA:

BALOGH JÁNOS

magy. kir. honvéd százados, népfölkelési nyilvántartó tiszt.

NAGY-KANIZSÁN

FISCHEL FÜLÖPKÖNYVKERESKEDÉSE.
1896.

N a g y m é l t ó s á g u

m á r k u s   é s   b a t i z f a l v i

Báró MÁRIÁSSY JÁNOS

császári és kir. nyugalmazott altábornagy úrnak, a Lipótrend és a 2-od osztályú vaskoronarend lovagjának, valóságos belső titkos tanácsosnak, a magyar királyi kassai honvéd kerület első és felejtethetlen kedves emlékü egykori szeretve tisztelt parancsnokának, a magyar főrendiház örökös tagjának, a tudomány és művészet kegyes pártfogójának, a valódi „emberbarátnak“ stb. stb. stb.

hódolatteljes tisztelete jeléül ajánlja:

a szerző.

ELŐSZÓ

mely utóljára iratott s szokás szerint olvasatlan marad!

Általában ismert ösztönszerű szokása az embernek; hogyha bármi okból, tartózkodási vagy lakhelyet cserél vagy változtat: új lakhelyét és annak minden viszonyait minél előbb alaposan tanulmányozva megismerni iparkodik.

Ezen általános szokásnak, a katona kétszeresen alája van rendelve, a mennyiben neki nem csak új lakását, szomszédjait, utcát, esetleg város részt, vagy községet és annak törvényszerű szokásait kell megismernie, hanem »új állomásának« közvetlen környékét ép úgy: mint annak távolabbi vidékét, valamint ezek multjait is, beható tanulmány tárgyává téve úgy harczászatilag mint hadászatilag is megbírálnia kell, melyekkel és melyekhez más boldog halandónak — a költők és írókat kivéve — semmi dolga, semmi köze.

Ez utóbbiak is csak azért foglalkoznak a »terepnek« egyes regényesebb fekvésű és nevezetesebb multú pontjaival, mivel jól tudják, hogy a katona, ki mindennap rajtok mozog és úgyszólván bennök van, épen nem költői szemmél nézi és látja azokat, sőt ha még oly kies — regényes fekvésük van is: ő ezek iránt teljesen érzéketlen marad és egyáltalán nem látja, nem veszi őket ily — szempontból — észre, ő ilyenkor látszólagos, csendes merengésében, mely tulajdonképpen »szemrevételezés« — csak azt látja és mérlegeli: hogy mire alkalmas a terepnek e — vagy ama pontja? támadásra-e, vagy védelemre?! stb.

Minél nevezetesebb, minél nagyobb hírű az ismeretlen »új állomás«: annál nagyobb természetesen iránta, a kíváncsiság szülte érdeklődés is! Így volt szerény csekélységem is 1891-ik június 1. óta Nagy-Kanizsa városával, minekfolytán akkor a nekem még egészen új állomásom és környékének, lehetőség szerinti megismerése és tanulmányozása alkalmával

együttal a »multja« iránti »adatgyűjtést« is megkezdtem, s így egész véletlenül ugyan, — mivel nékem még csak sejtmem sem volt, de nem is lehetett a mostani ezredparancsnokság alábbi szándéka iránt, — négy és félevi gyűjtésem alapján azon kedvező helyzetben állottam: hogy a magy. kir. nagykanizsai 20. honvéd gyalog ezred parancsnokságnak 1895-ik december hó 30-án 808/kt. szám alatt kelt és közvetlen hozzám intézett rendelete folytán »Nagy-Kanizsa város és vidékének hadtörténeti megírásához« haladéktalanul hozzá kezdhettem, mit hivatalos óráimon kívül »éjjelt nappallá« téve serényen folytatva oda törekedtem: hogy fáradságaim gyümölcse lehetőleg még a milleniumi ünnepélyek alatt napvilágot láthasson.

E célra a következő műveket használtam »adatforrás« gyanánt:

Kanizsa város története 1861. Horváth Gy.-tól. Adatok: Zalamegye történetéhez Bátorfi Lajostól, 5 (öt) kötet. Budapesti szemle 1877-ből Salamon F.-tól. Magyarország geographiája. I kötet. Fényes E.-tól. Rómaiak története II—V. kötet. Mommentól. Cosmographiae Univ. 1572-ből Lib. II. Cap. LXVI. Münster S.-tól. Cons. Lex. 1864-ből Brockhaustól. Világtörténelem, Dr. Ribári F.-tól. Emberi művelődés története P. Szatmári K.-tól. »Magyar királyság Urodalmairól, valamint ezek Paisairól, és ezek udvaraiban lévő színekről« 1801. »Római történetek« 1800. »Szittyai történetek« 1808. és »a Régi hadvezérek« 1809. Dugovics András kegyesrendi tanártól. Szombathely monographiája Dr. Kuncz E.-tól. Ptolomeus geographiája 1843-ból Historie Pannonie 1620-ból Stephani Lex. Magyarország ethnographiája, Hunfalvy P.-tól. Imágó, Timon Sámuel-től. Redivivus et Continatus 1665-ből, Ortelius A.-tól. Pannonia térképe és leírása Barkóczy-Rosty Zs.-tól. Ammianus-Marcellinus XIX. Lib. 11-ik oldal. »Mars Hungaricus« Eszterházy P. Bubics Zs. kassai püspöktől 1895. Historie naturalis, Pliniustól. Archaeologiai értesítő 1884-ből. Róma története, Pór A.-tól. Monnaies-Romain 1883. Paris Henry Cohentől. Opera omnia Velence 1743-ből, Patarol L.-tól. Königreich-Hungarn 1668. Kreckvitz Gy.-tól. Badeort Toplice 1863. Dr. Kakovecz A.-tól. Sumporne Toplice 1869. Tkalsics J.-tól. Topogr. Statist. Archiv. des königreich Ungarn 1821. Csaplovicstól. Das Buch der Cronik

1469-ből Schedel Hartmann-tól. Keszthelyi sírmezők 1884. Dr. Lipp V.-tól. Sinopis-Chronologica, Szentiványitól. Bedekovics József paulinus atya íratái 1376. Szent-Ilonán. Annales Hunnorum-Avarorum 1761-ből Praitól. Nagy Károly élete, Épinhartustól. Budapesti Hírlap 1891. évfolyam 119. szám Dr. Fejérpataki L.-tól. Magyarország régi helynevei, Pesti Ferencztől. Magyar Vezérek, Szabó K.-tól. Zalamegyei utazások. Dr. Bitnicz L.-tól. Magyarok krónikája Pethes Gergely és Heltai Gáspártól. Ozman haderő magyar földön. Szelaniki Musztafa efenditől 1563—1599-ig. Annales Fuldensis, Pertz K.-tól. Béla király névtelen jegyzője. Die älteste Stadt in Stejermark, Pettau. Kézai Simon és Thuróczi L. II. könyv, 12 l. 23. fejezet. A szlávokról, Horváth Istvántól. A magyar nemzet művelődéstörténete. Kerékgyártó Árpádtól. Árpádkori iskoláztatás 1862. Vass Józseftől. Ősmagyarok nagy és kis istenei, Barna Ferdinándtól. Magyarok mithológiája, Ipolyi Arnoldtól. Ungerische Cronica 1581. Bonfinius A.-tól, Magyar királyok hadjáratái, Ráth K.-tól. Adatok Somogymegye történetéhez Csányi F.-tól. Magyarország története, Horváth M.-tól. Magyar családok Nagy Ivántól. Rogerius mester, váradi kanonok siralmi XXVI. és XL-ik fejezet. Geschichte der goldenen Horde, Hammer-Purgstalltól. Magyarország főispánjainak albuma, Somogyi Zs.-tól. Hazai okmánytár, V. kötet, 93. l. Magyar történelmi életrajzok, Szilágyi S.-tól. Árpádkori új okmánytár, IV. kötet. Magyar századok Virág B.-tól. Turul VIII. kötete 1890. Por A.-tól. Bibliotheca Zrinyiana, Wideman E.-tól 1893. Katholikus Szemle, Pór A.-tól. Országos levéltár, Szopori Nagy Imrétől. Századok 1873—1880-ik évfolyam. Magyarország históriája Budai Ezsaiástól. Forschungen und Quellen, Finke A.-tól. Hunyadiak kora, Teleki J.-tól. Hunyadi Mátyás története, 1890. Franknoi V.-tól. Magyarország története 1490—1683-ig, Istvánffy Miklóstól. Tudománytár 1839. évf. VI kötet, 62 l. Világtörténelem zsebszótára, Tibolt Özsébtől. Török történetírók, Thury Józseftől. Az első Zrinyiek, Salamon F.-tól. Diarium, oder Historisch geographische beschreibung Canisa u. Serienvar 1664. Magyar krónikának röviden lezajlott summája 1742-ből. Ungarische Stätte, Västungen Castellen 1605 Dilbaum Aug.-tól. Corpus Juris Hungarici 1696-ból, Szentiványi M.-tól. Ungarische und Siebenbürgen Chronik 1664. Frankfurt a. Majn.

Neu eröffnete ottomanische Pforte X k. Riccant-tól. Schau Bühne der Welt-Geschichte, Frankfurt a Mayn 1690-ból, III-ik fejezet 14--19-ik hasáb. Történelmi tár 1894. Fraknoi V.-tól. Magyarországi török kincstári defterek 1543—1635. I. és 1540—1639-ig, II-ik kötet. Lászlófalvi Dr. Velics A.-tól. Vasárnapi Ujság 551. l. 1886-ból. Kriegs und Frieden Geschichte 1785. Róka J.-tól. Die Türken vor Wien 1683--85--86. Tvifel K.-tól. »Napkelet« czimű folyóirat 1858-ból 20-ik szám. Magyarok krónikája, 1732. Spanger A.-tól. Természettudományi Közlöny 1890-ik évfolyam. Archaeologiai értesítő 1870-ik évfolyam. Hungarisch-Türkisch Chronik Nürnberg 1686. Zalavármegye hadi multjának rövid vázlatára vonatkozó kézirati gyűjtemény; boldog emlékü néhai Pflanczer Gábor nagykanizsai rajztanártól, melyet művelt lelkű és fénkölt szellemű özvegye, született Pfeiffer Irma úrhölgy volt kegyes rövid használatra átengedni. Had-történelmi közlemények 1888—94-ik évfolyam. Hadi krónika. I. kötet, 1896. Zalavármegye évkönyve a milleniumra 1896. Halis I. és Hoffmann M.-tól.

Ime: e 99 darab mű szolgáltatta munkámhoz a megfelelő és feldolgozandó anyagot, melyeket adatgyűjtés céljából különféle helyekről, így péld: a bécsi császári hadilevéltár, a budapesti országos levéltár végül: a Muraköz nagyobb városai: nevezetesen: a letenyei, csáktornyai és alsólendvai városi levéltárakból, úgy szintén számos »magán« illetve: családi levél és könyvtárakból helyben és vidékről voltam kénytelen rövid használatra időközönként kikölcsönözgetni, melyekért fogadják a nemes szívű kölcsönözők ez által is hálás köszönetemet!

Fenti adatokon kívül még, mint »100-ik adatforrást« T. Grünhut Alfred úr szivességét volt szerencsém megnyerhetni, ki városunk multja iránt lelkesült nagy előszeretettel érdeklődik és mint jeles »archäologiai amateur«, ki a continens minden részéből, a hol csak valamelyes idevágó adat kapható és megszerezhető volt, széles összeköttetései folytán tetemes anyagi áldozatok árán mindent megszerzett; minek következtében egy ritka szép gyűjtemény, valóságos kis múzeum birtokában van; melyben először is a díszes könyvtár, — melyből számos példányt volt kegyes használatra átengedni — tűnik szembe, a mit a szintén meglepő szép és csinos »pinacoteca« követ, melyben a várnak számos variációkkal mint: »alap-

rajzi, »madártávlati, »tájképi« és »távlati« stb. régi, valamint újabbkori igen érdekes vázlatai, rajzai és színnyomatai, úgyszintén: ennek multjában szerepelt jeles egyének — beleértve a törököket is — arczképei szépen csoportosítva sorakoznak; ezek után a »numismatikai« szekrény következik, melynek számos fiókjában igazi műértelemmel chronologice osztályozott és rendezett több ezreket érő gyűjtemény van, az eddig itt élt összes népek különféle ércz és fém pénzei, érmeiből; végül: a vár korabeli magyar, — e jelzés nem is helyes, — mivel történelmünk folyamán látjuk: hogy itt mint »segélyhaddak»: angolok, francziák, spanyolok, bajorok, olaszok, vendek, szlávok, stb. is szerepeltek, tehát: inkább mondhatni: keresztény és pogány, »török-tatár« közeli és távfegyverek, ékszerrek és fényüzési czikkek szép csoportja következik.

Eme ritka szép gyűjteményből, számos képek és ábrákkal lehetett volna e munka becsét és értékét emelni, mivel nagyra becsült tulajdonosa legnagyobb készséggel bocsátotta volna e czélból rendelkezésre bármely darab vagy példányát is!

Tekintve azonban a »rajzmetszetek«, »Clischek« költségese előállítását, miáltal a kiadás alá jutott példányok ára tetemesen fokozódott volna, e különben kívánatos mellékleteknek ezúttali közzétételéről sajnálattal bár, de le kelle mondanom.

Hogy feladatom megoldása mennyiben sikerült? ennek elbírálását s az ez alapon hozandó megítélését az igen tisztelt nagyérdemű olvasó közönségre bízom, kivel szemben előre is megnyugtató azon tudat: hogy a lehető legjobb akarat által vezérelve, tőlem telhetőleg iparkodtam legalább is kielégítő megoldást létre hozni, melynek elérhetése céljából évek során át gyűjtött és fent sorolt minden idevágó adatokat buzgóan és lelkiismeretesen fölhasználva érvényesíteni törekedtem!

A szerző.

BEVEZETÉS.

Őskori nyomok Nagy-Kanizsa vára, városa és környékének multjából.

Nagy-Kanizsa várának mint a város ősmagvának keletkezésére nézve megbízható írott adataink nincsenek; mely körülmény csak sejteni engedi: hogy »ez« csakis az ősi időkben történhetett még akkoron: midőn a mai Duna folyam a »vaskaput« már annyira áttöré, hogy a hazánkat borított ősi víz ott lefolyhatott, s így medréből egyes emelkedettebb pontok lassan-lassan előtűnedeztek, melyeken hosszú idők jártával az addig a hegyek közt nyomorgott ismeretlen nép megtelepedett, a mi nem folyhatott le sűrűlódások nélkül, mivel a megtelepedésre alkalmasnak kínálkozott helyeknek egyik a másika fölötti előnyre idővel kitűnván, fölmerült az ok, a kényelmesebb létérti küzdelemre, minek következtében a megtámadott, védelemre kényszerült, mit ez a támadó elé gördített gátak és a megközelítést akadályozó természet által sugallott különféle korlátok által is fokozni iparkodott, mi által az első »védmű«, »első erőd« létesült, a mely tekintve az akkoriban fennállhatott viszonyokat, feltehető, hogy alig lehetett másból, mint fa vagy földből, minélfogva napjainkig ezek nyomai is eltűntek létesítőjükkal együtt örökre! Ezeknél fogva tehát csak az időnként — különféle ásatások alkalmával — a földből előkerülő égetett agyag-, cserép-, téglá-, nagy ritkán kő-, bronz-, réz- és vasból készült tárgyak szolgálnak biztos támpontul az itteni ős lakókra vonatkozólag, miből megállapítható: hogy jóval a rómaiak bejövetele előtt, mily népeknek szolgálhatott települ jelenlegi állomásunk és környéke.

I. KORSZAK.

A kelták alatt.

Hogy e tájat már történelem előtti népek lakták, fent sorolt leleteken kívül régi és újabbkori különféle történelmi adatoknak, az itteni helyi körülményekkel való összeegyeztetéséből is kiviláglik. Így tehát az első bizton megnevezhető őslakók, a Krisztus előtt 600 év körül Galliából kivándorolt többféle »Celt« vagy »Kelta« eredetű néptörzsek és a nyugtalankodó »Boiok« voltak, kiket Brennusok vezéreltek és kik Európa összes államait megingatták, de sehol magoknak ilyet nem alkottak. E harcz kedvelő, pompa szerető, nyírást, borotválást nem ismerő kegyetlen vad nép, az ó korban ismert összes világrészekben, mint »harczi kalandorok« találtattak, kik valószínűleg az Ázsiából származott Indogerman néptörzs egyik szakadéka lehettek, mivel a régi iratokban, Gallatusok s Galloknak is neveztetnek. Lóra, kutyára és fegyverre sokat adtak, ismerték az akna bányászatot, üveg és bronz művességet, az ebből fegyvergyártást, a sajt és szappan készítést valamint a húsfüstölést, továbbá: a nadrágot, »braceae«, köpenyt: sagum, az ekét és négykerekű kocsit: essadet és carrust stb. is ők találták fel.

A hajóépítést, következésképen a hajózást is értették, kisebb vizeken bőrladikokat használtak. A harczi fegyelemnek vakbuzgó követői voltak, egyébnek azonban nem engedelmeskedtek. Harczba menetel előtt otthoni öregeiknek megesküdtek, hogy addig haza nem térnek, míg az ellenségén kétszer át nem törtek; különféle vigalmaik alkalmával az árpából készített sörtől neki hevülve, tréfából egymásra kardot is rántottak és halálra vívtak. Vallásuk »bálvány imádás« volt, minek Hu, vagy Heus volt megalkotója. Papjaikat »Druida« vagy »Bard«-oknak hívták. Számos isteneik voltak; a meghalt fejedelem — Breunus — nejei és cselédei leölettek és urukkal együtt temettettek el.

Tábor vagy lakhelyeiket fa, vagy hegyes vidéken kőkerítéssel vették körül, mit »Oppidum«-oknak neveztek, főbb állomásaik — Vinundrum = Vindornya és Berebis = Berzencze — pedig hogy szintén nevezetes Kelta telepek voltak Kr. u. a 7-dik században Pannonia volt kormányzója »Dio-Cassius« után tudjuk; valamint azt is: hogy a Dunántúlnak »Pannonia« nevét is a kelták adták! A latin és görög keverékű írásait csak a »Bard«-oknak volt szabad használniok. Házaik földből vert $\frac{1}{2}$ tömött vagy sárral bevont fából készültek.

Kelta uralombeli pénzek e vidéken gyakran felirat nélküli »Denár« alakban is találhatunk, de nem ritkák a »Caesar«, »Ravis« és »Ravisce« feliratúak sem, melyek mind az itt lakott kelta »Araviskok«, »Ereviskekéi« voltak, kik idővel Caesar által legyőzve, Kr. u. 150—160-ig e vidéken éltek, miközben a mai Nagy-Kanizsa közvetlen helyén az északról déli irányban nyúló lapos és széles dombháton »Oppidumot« építettek és »Siligó« nevű gabonát termesztve, béke idején a lakhelyeiket övező vízben halásztak, a vizen túli erdőkkel borított magaslatokon pedig vadásztak, a mi tulajdonképeni főfoglalkozásnak is tartatott.

Tudni való: hogy ez időben még — daczára a »vaskapunak«, a Fertő a Balatonnal, a Múra a Drávával számos völgyeken át összeköttetésben állott, melynek fenekéi — t. i. e völgyekéi átlag: 139—141 m. tengerszín feletti magasságúak, míg állomásunk 160 m. Tehát: az akkori »Oppidum« környékéről, helylyel-közzel sekélyebb vagy mélyebb vízzel volt övezve, a minek valóságáról — egy tekintet a térképre — meggyőző. Állomásunk ősmagvát képezett »Oppidum«-on kívül hihető, hogy a közeli magaslatokon, melyek a vízből mint egy-egy sziget kiállottak, szintén építettek lakhelyeket, de hogy Singidinum, mai Zágráb és Novidinum Szigetvár, minden kétséget kizárólag Kelta ős telepek voltak: csalhatatlanul bizonyítják régi neveik.

Évszázadok mulva Bellovesus vezérlete alatt a Rajna vidékéről az Alpokon át »Cymber« »Kimpfer« vagy a »Kempferek« özönlöttek e vidékre, kik különben szintén »Kelta« eredetűek voltak és az általuk »Ister«-nek nevezett Duna folyam és a Dráva közti tért ellepve, számos város és erődítménynek vetették meg alapját, mely alkalommal helyőrségünk,

állomásunk helyén állott »Oppidum«-ot is elfoglalva, az évszázadok alatt már jóval lejjebb apadt víz helyén, azt tetemesen kibővítve újonnan megerősítették és »Corrhudunum«-nak nevezték. Ennek folytán a »Kelták« a hódító »Cymberek« leigázását tűrni nem akarván — Kr. e. 280 körül mintegy fél millió főből állott, legnagyobb részt gyalog sereggel fölkerekedve e vidéket »Brennusaik« vezérlete alatt elhagyták és a delphii jósda kincseinek megszerzése végett, a görögök ellen indultak; minek folytán a görög írók ezt »Delphi«- hadjáratnak nevezték, mely a hontalanná lett Keltáknak élet-halál harczává lőn, mivel e rendkívüli kegyetlen és a nyugaton eddig még soha nem észlelt irtóztatéan vérengző harczok közben a keltáknak egymás között felmerült viszály és meg hasonlása folytán, fajuknak megsemmisülésével végződött.

Fent vázolt »Cymber« foglalás után azon évszázadközepe táján a magokat Hercules harmadik fiától »Scythos«-tól származtató »Scytha« töredék, kik egyébként az »ural-altai« indogermán »Szakák« nevű utódaik voltak, nyomulnak be vidékünk területére és mint Sallius, Sallió, Tass, Varcian, Azal, Scordisk és Kutnok törzsek ezt teljesen hatalmukba ejtve uralják s az el nem hullott vagy ki nem vándorolt Kelta és Cymber vezérek és családfejekkel egyesülve, összekeveredve az Azal, Kutnok, Scordisk, Koletian, Hercuniát, Audiant, Brenc új törzseket alapítják, az ősi állomások és telepeket folyton nagyobbítva erős faczölöpszet és a víz alá rejtett mély árkokkal veszik körül, s a szomszéd népeket folyton zaklatva gyilkolják — rabolják, ép úgy: mint az összes történelem előtti őskori népek azt egyáltalán tenni szokták.

MÁSODIK KORSZAK.

A rómaiak alatt.

Octavianus császár által az ősi Corrhudunumnak beszüntetése s Stacio Mansio Municipalis újnév alatti áttétele a Zala folyó itteni ágának ingoványos mocsár medrébe Kr. u. 15-ik évben.

Helyőrségünknek, vagy: Nagy-Kanizsa városa és volt várának valamint közvetlen környékének multja idáig csak mintegy az ősi homályból fokenként kibontakozó keretnélküli

vázlat volt bemutattható. Ezután azonban már »Dio-Cassius«-tól kezdve, a vaticán könyv és irattárából nyert római íróknak idevágó adatai nyomán biztosabban haladva, egy teljesebben kidomborodó kép remélhető.

Állomásunk és környékét uralt »Kelta, Cymber, Scyth« töréseket tehát legelőször »Lucius-Crassus« római konsul támadja meg és hosszas küzdelem után, a kisebb telepeket egyenként elfoglalva Kr. e. 118-ban általános győzelmet aratva, a bennlakókat kegyetlenül halomra öleti, de a három fő állomást, u. m.: Novidinum, Singudunum és Corrhudunumot — mai állomásunkat — daczára roppant áldozatokkal járt előkészületeinek és erő kifejtésének, valamint ismételt heves támadásainak, be nem veheté, mivel a kisebb telepekből előle menekülhetett nép, mind itt keresett menhelyet, minek folytán a védelemre kényszerültek száma megtizszereződött, s így itt fokozott erő és éberségre talált. Diadala tehát nem volt teljes, sőt alig pár évre rá — Kr. e. 114-ben — »Caius-Portius« római consul a Muraközben és Markus-Didius a Duna mellett a bennlakók által vereséget szenvedtek.

E hirre Pannonia északi részében, a rokon Kelta-Cymber nép, a Duna felső vidékéről, a hires Kempfereket segítségül hívá, kiknek készséges közreműködésével Kr. e. 113-ban Gneius Papirus Carbó római consulnak itt garázdálkodott csapatait tönkre tenniök sikerült.

A római sas — azonban — e vereséget nem tűrhetvén, minden áron oda törekedett: hogy ezen, a diadalhoz szokott fegyverén ejtett csorbát, kiköszörülhesse. Roppant erőfeszítések árán tehát, Gaius Metellius Caprarius, Markús Livius Drusus és Marcus Minucius consulok vezérlete alatt légiókat vont össze, melyekkel sikerült Pannonia most már igen vegyes lakóit némileg megtörni — Kr. e. 110-ben — és a közép Dunáig hatolnia. De a még fennmaradott rokon törzseket Pannoniában csak Kr. e. 45-ben Julius Caesar korában Borebistesdák király birta évek hosszú során át tartott roppant véres küzdelmek árán meghódítani, de Corrhudunumot még ez sem ejtheté hatalmába.

E tartomány déli részét pedig — mely akkor a Száva, Dráva és Mura közti térből állott — Kr. e. 35-ben Augustus császár legiói igázták le.

Corrhudunum vagyis mai állomás helyünk, a mint láttuk, még mindig az ős törzsek birtokában maradt, miből — részletesebb körülírások hiányában — csak következtethetjük: hogy e helynek élelemmel jól ellátottnak és igen jól megerősítettnek kellett lennie, mit különben kiterjedt vízenyős mocsár és ember állat által áthatolhatlan ingovánnyal övezett természetes fekvése is fokozott.

Nagyon természetes tehát, hogy a leigázott törzseknek e fontos hely, gyülekező és forrpontjává lett, a hol a zsarnok bitorlóktól megszabadulhatás iránt tanácskozva roppant óvatosság mellett csendben előkészültek.

Kr. e. 37-ben tehát Corrhudunum és környéke; a még szabad Krajna és steieriek által támogatva hirtelen föllázadt s a bitorlókat kiverte. Képzeltetni: hogy ezen időben ily merész dolognak tervelése és kivitele mily rendkívüli éles elműség és fáradságba kerülhetett!?

Csakhogy — fájdalom — e fölszabadulás aránylag igen rövid volt, mert Kr. e. 30-ban ifju Crassus legiói e területet Nóricum = Steierország segélyt nyújtott tartományokkal és a bevehetetlennek vélt Corrhudunummal együtt meghódítá ugyan, de nem olyképen és annyira: hogy a leigázottak Kr. e. 16-ban újra föl ne lázadhattak és a Duna, Balaton, Dráva közötti területet vissza ne hódíthatták volna!

E lázadás, Pimetus nevű, s Corrhudunumnak volt parancsnokának vezetése alatt Kr. u. egész 6—8-ig elhúzódott, a mikor az ős törzsek között pártviszályok törtek ki, minek folytán az éber Octavianus az alkalmasnak kinálkozott pillanatot megragadva, légioival betör, s a már 40 év óta húzódott hódítást, — Pannoniának egész területén hatalmat véve — befejezé; mely alkalommal az ősi »Druida« vallást végképen eltörlé és csak azon telepeknek adott jogot, melyek teljesen meghódoltak, a többit irgalmatlanul megsemmisítetté. A régi főnök választási jogot eltörlé s Pannoniát alsó és felső részre osztva a fennmaradt »Oppidumok«-at »Castrumok«-ká alakíttatá, mely alkalommal Corrhudunum«-ot is teljesen átalakíttatá, nevezetesen:

Tekintve, hogy évszázadok hosszú során át, hazánk területéről — így Pannoniából is — az ős vizek akkorra már mindinkább lefolytak és elpárologtak, minek folytán a szárazföld

ügyszólván fokenként nagyobbodott, mely fontos körülmény Octavianus éles megfigyelését ki nem kerülé, miből bizton következteté: hogy »Corrhudunum« ezentúl többé nem lesz bevehetetlen, mivel a szárazföldről mindinkább megközelíthető és hozzáférhetővé válik.

Ezen általában helyesnek mondható elmélkedés folytán az »ősi dombhátat«, melyen a mai »Nagy-Kanizsa« terül, mint erődöt megszünteté és helyébe: ettől nyugotra a mai »kiskanizsai út« északi oldalán álló kőkereszt helyén, az ingoványos mocsárba vert czölöpökre, Stejer országból a Mura folyón szállított termés kövekből alapot rakatva, az időközben e czélra előkészített s itt égetett téglágból Krisztus után 15-ik évre mintegy: egy és fél klmtr. széles és két klmtr. hosszúságú s északról délre nyúlott négyszögletes várat építtetett, melyet oldalaiban 400—500 méternyi szélességben áthatolhatlan mocsár övezett, míg észak és délről: az akkor még a Zala erre folyt egyik ágának medre és iszapos »árterülete« tette hozzáférhetlenné; a nyugot, valamint a keleti oldalon azonban: megfelelő hosszúságú és könnyen fölszedhető »gyalog-híd« = »bürü« tette lehetővé, a szárazfölddeli közlekedhetést.

Az »őstelepről« Octavianus tehát, az újonan épült és az azon kor kíváncsiak szerint jól fölszerelt várba költözteté népeit, az elhagyott ősi lakhelyet pedig »szántó földde« átalakíttatá s új várát: »Statio-Mansio-Municipalis«-nak vagyis: »Népes-állomásnak« nevezteté!

A nép azonban e hivatalos nevet igen hosszúnak találván, inkább csak a megszokott régi mellett maradt, azzal a különbséggel: hogy ezt egyszerűen római nyelvre fordítva használta, és pedig: mivel »Corrhudunum« »Ebhely«-et jelentett, hát csináltak belőle »Canissa«, rövidebben kiejthető latinos nevet; mely idők jártával a megszokás folytán hivatalossá is tétetett. Hogy e helynek a Kelták azért adták-e, eme furcsa nevet, mert itt roppant mennyiségű nádifarkast találtak, mit ők nem ismerve, vad kutyáknak véltek, vagy azért-e, hogy ennek általuk történt megerősítése után, ide be, vagy innen ki, még a kutya sem mehetett észrevétlenül, vagy azért-e, hogy ezt »kutya módon« lehetett védelmezni, minél fogva ezzel talán az ebszerű húséget is jelezni akarták, a mennyiben e hely bevehetetlennek tartatott, vagy másért? ez örökre ki-

derithetlennek marad; tény, hogy első neve »Kutya-hely« volt, persze: kelta nyelven!

Éppen így bántak el az újonnan alapított igen számos coloniákkal, illetőleg: az engedetlenség miatt lerombolt kelta eredetű »Oppidumok« helyén, vagy vizek, folyók partjain, részint pedig az általuk fontosabb pontoknak talált magaslatokon, főleg pedig közlekedő vonalak mentén épített »Castrum« és »Staciókkal« is, melyeknek vagy a régi keltai nevét, vagy mindkettőt együtt, vagy pedig latinos hangzással új elnevezést adtak; így alkották például: a »Valcum« nevet, a czölöp, czövek és karó »Vallus«-ból, úgyszintén: az árok és sáncz »Vallum« nevek összetételéből stb. stb.

Eleinte a »Castrum« és »Staczio« katonai őrhely és állomás volt, melyek lassankint részint magánházak, részint pedig kereskedők részére raktárak által kiépültek s így a rendkívüli szigor, valamint az áldásos hosszas béke következtében fokonyként városokká fejlődtek.

A Kr. u. 170-ben élt Ptolomeus történetiró, állomásunkat már mint népes állomást »Stacziót« említi, mely a »Savaria«-ban (Szombathely) székelv VII-ik légio parancsnoka Galbiani kormányzósága alá tartozott és a »Sala«, »Salom«, Szala vagy Zala folyó völgyében ennek balpartján, mely Pölöskétől kezdve és Bajcsáig számítva körülbelül a mai vasut, illetőleg a »Nagyvagyis« »Princzipális csatorna« vonal irányában erre folyt, s a Murába, ömlött és átlag mintegy 5 kilométer széles és 42. kilométer hosszú északról délre nyúlott ingoványos mocsár közepén »hossznégyszög« alakban terült.

Némely helyek kedvező fekvésüknél fogva idővel népes városokká fejlődtek, így például: Savaria=Szombathely, Sophia=Pécs, Petoria=Pettau stb. stb., de »Valcum-Canissa« földrajzi fekvése és ingoványos környezete miatt csak katonai erődnek és állomáshelynek maradt, hol a koronként föl-föl lázadt, de csakhamar ismét elnyomott őslakók üldözései ellen a rómaiak mindenkor biztos menhelyre letek.

Ily biztos erődítményekbe — érdemeik jutalmazásául — veterán harcosokat szoktak telepíteni, kiknek kipróbált hősie vitézségük és hűségük biztos zálogot nyujtott az iránt, hogy ily helyek az ellenség kezébe egy könnyen jutni nem fognak.

Erről tanúskodik a római Bregentium vagyis a Szőnyénél talált föliratos kő is, melynek szövege így olvasható:

»D. M. Jul. Cel, Super es, Domo Sala, Vet. Ex dec, Alae III- Thra, Vix Diis, Manibus, Caius, Julio, Celsia, Supereo Domo Sala Veterano Exdecurione etc. etc.« Ugyanezt bizonyítja Timon »Imago« művében e szavakkal: »Valcum-Cara, Donum fuerat olim, supera loco, cuidam confluentem Dravi et Murae.« Az aggharczosok tehát az ősi »Corrhudunumot« akkori »Stacio Mansio Minicipalís« vagyis »Castrum-Canissát« hálából a latinos »Caro-Donum« »drága ajándék« névvel tisztelték meg; innen van az, hogy állomásunk nevét, régi művekben és térképeken oly sok és különféle változatokban találjuk.

A már oly sokféle névvel illetett állomásunknak a rómaiak által történt gyarmatosítását — mi ellen az őslakók minden alkalomkor tőlük telhető módon tiltakozni évszázadokon át meg nem szűntek — körülbelül Kr. u. 14—16-ra tehetjük, mi a rómaiaknak nagy erőfeszítésükbe került, mivel a daczos és makacs őslakók, kik — mint azt már fennebb is láttuk — az ős kelta törzs különféle nevű és időbeli töredék és szakadékkiből állottak s magokat »Jasig« és »Scardisc« név alatt tették rettegetté és kik időről-időre fegyvert ragadva a rómaiakat kiszorítani iparkodtak, miáltal évekig húzódozott vérengzés és emberirtásnak vetették meg alapját, mely körülmény az államnak békés fejlődését nagyban hátráltatá.

Igy például Kr. u. 19—50-ig terjedt időekben Poltivarius, Sidó, Sisavarus, Vannius, Vingió és Vilibalius fölkelő főnökeik és vezérek alatt, a már régebben kiszorított s a szomszéd tartományokban szebb és jobb jövő reményében meghúzódozott rokon törzsekkel szövetkezve, leginkább nagy tél idején, az elválasztó vizek jégtükrein rendszeren éjjel gyorsan átkelve, a meleg égaljhoz szokott, kényelem kedvelő és magukat már teljes biztonságban képzelt rómaiakat téli szállásaikon és jól felszerelt erődekben megrohanják, leöldösik vagy elűzik s helyeiket elfoglalják, mely alkalommal a rómaiak nagy rémületére Castrum-Canissa is meghódolni kényszerült, minek folytán Vannius vezérok itteni székhellyel fejedelemmé választva, tekintélyét a rómaiak előtt — 31 évi uralkodása alatt — épségben is tartá; de Vingió és Sidó öccsei által szított bel villongások és árulások Krisztus u. 51-ben megbuk-

tatták, a mikoron Corrhudunum ismét a rómaiak hatalmába jutott vissza.

A »jasygok« valamint a »scordisc«-okat, a velük rokon »Sallius«-okkal együtt, kik a dák, quad és scythákkal rokon nyelvet beszéltek s ezek szokásait, részben vallásaikat is követték, a rómaiak már Kr. e. 50-ben teljesen ismerték, és így az ő ivadékaiktól tudjuk: hogy leginkább lovasok voltak és hosszú dárdákkal harczoltak, a kard csapásai ellen simított szaruhéjat vért gyanánt, pikkely alakban erős vászonszerű anyagra vagy bőrre, húrral erősítették egymáshoz. Föld és palánk kerítésekkel védett erődített helyekben laktak. Messze vidékekre terjedt kereskedésük és megfelelő iparuk volt. A borostyánt, melyért egész az északi tengerig el-el kalandoztak, mint bűvös ékszert kedvelték. Jól idomított herélt lovaik voltak, melyeken az ellent a végkimerülésig üldözték. Fejedelmeiket törzsekre oszolva kísérték. A rómaiakkal hűbéri viszonyban voltak ugyan, de azért nekik teljesen soha meg nem hódoltak. Igen vad, szilaj, rakonczátlan, rendkívül kegyetlen és vérengző természetű népfaj volt; harczban kegyelmet soha nem kért, de nem is adott; a harczképteleneket azonban — haszonlesésből rabszjira fűzve csoportokban, állati módon táplálva tengődteté és a melyek egy év leforgása alatt közülök ki nem váltattak vagy be nem cseréltettek: irgalmatlanul leöldösék.

Elledelük a különféle vad hús és halon kívül, árpa, tönköly és kölesből állott, italuk pedig: viz, tej és árpa sör volt. Testüket — különösen nyáron zsir vagy olajokkal kenték, arcukat festették. Felirat nélküli érem pénzeiket a későbbi »Sisavarus«, — »Vannius« — és »Poltivarius« — fölíratokkal együtt Néró római császár Kr. u. 58—68-ban a római pénzekkel egyenértékűvé téteté.

E bukást ismét mintegy jó évszázadnyi belbéke követé, mialatt a rómaiak Pannoniát úthálózattal látták el s az utak mentén új Castrum és Staciokat készítének, a régieket, köztük »Castrum Canissát« is — az akkori hadászati viszonyoknak megfelelően a lehető legjobban berendezni és fölszerelni iparkodtak.

Hogy állomásunknak hadászati fontosságát, már a rómaiak is fölismerték, bizonyítja az is, hogy az újonnan létesített út-

hálózatnak mintegy góczpontjává tették, a mennyiben ide hat irányból futottak az utak össze és pedig: 1. Soroga=Zágráb, 2. Noricum=Graz, 3. Sophia=Pécs, 4. Lusione=Paks, 5. Salla=B-Zalavár és Aquincum=Buda, végül 6. Vindobona=Bécs felől, számos még ma is mint község vagy város létező telep és gyarmatokon castrum és stációkon át. Helyén valónak vélem itt, összehasonlíthatás végett közbeszúrni: hogy a vasút ma hét irányból vezet ide.

Fenti bukás után a »Jasyg-Scordisc« törzsek, a túlerő és nagyobb hatalom előtt — színleg — meghajoltak ugyan, de azért a felszabadulhatási reményt végleg nem ejtették el, hanem erre csendben előkészülve a szomszéd markomanokat a quadokkal együtt, Pannoniának, a római iga alóli felszabadulására, nagy ígéretek árán iparkodtak szövetségre bírni, a mi hosszas, titkos tárgyalások után végre — Kr. u. ugy 161 körül — sikerült; minek folytán Pannonia csakhamar ismét és újra vérbe, lángba borult. Kezdetben — a fölkelőknek — a szerencse kedvezett is, mert diadalmas fegyvereikkel alig egy év alatt már egész Aquileáig nyomultak, hol azonban nagy ellentállásra találva fennakadtak. Mig ők itt, az ostromhozi előkészületekkel foglalkoztak: addig az Itáliába menekült rómaiak Marc-Aureliusnak a hírt megvitték; ki erre légióit gyorsan össze vonva, Avidius-Casius hadvezérével együtt vilámként csapott a fölkelőkre és több diadalmas ütközetben, melyeket mindig meglepő támadásokkal vezetett be, mint azt, az akkori történészek írják: nagy áldozatok árán bár, de végre is — tiz évi harcz után — sikerült őket megfékezni és velük békét kötnie, mely alkalommal a Jasygok és szövetségeseiktől 100,000 római cseréltetett vissza a hadifogságból. E körülmény azt látszik bizonyítani: hogy az újabb időkben a Jasygok ősi szokásaik ellenére, hadifogllyaikat többé már nem mészárolták le; a mi minden esetre nagy erkölcsi haladásra mutat!

Ezen hosszú és véres hadjáratokról, eléggé tanúskodnak ama számos érme, melyek H. Cohen második kiadású nagy művében 3. szám alatt kimutat és melyek az Imperium VI. és VII. éveiben, vagyis Kr. u. a 171—175-ik évi hadjáratok emlékére arany és ezüstből verettek.

Az itt vázolt harczok alatt, daczára a veteránok hősiessé-

gének »Castrum Canissa« is a fölkelők kezébe jutott és egy Brennus székhelyévé tétetett. A folytonos harcokban azonban a lerombolt Castrum részeinek teljes helyre állítása és megfelelő védőrséggeli elláthatásra, sem idő, sem alkalom nem volt; de meg mivel a főharcok, kizárólag felső Pannoniában vívattak és döntettek el, e pontra nagy súlyt — ezúttal — nem is igen fektettek; a mit egyébként az is igazol: hogy állomásunkat környező kisebb kastrumaival együtt, hadifoglyok és zsákmány biztonságba helyezésére használták; a szeszélyes hadiszerencse változandóságai szerint, hol a fölkelők, hol meg ismét csak a rómaiak; kiknek végre is teljes birtokukban maradt. Marc-Aurelius is fölismervén állomásunk hadászati fontosságát, az addigi erődtészeti rendszertől eltérőleg, a stáció körül, négy hidas és tornyos, vagy bástya és kapuval ellátott »előművet« építtetett!

A jeles római császárnak igen megtetszhetett e hely, mivel itt és a környéken, hadifáradatait kipihenendő, gyakran tartózkodott. Nem lévén azonban ily posványos kigőzölgéshez — párolgáshoz szokva, erős maláriába esett, mihez a lezajlott igen fárasztó hadjáratokban kapott kinzó köszvénye is járult, minek folytán Kr. u. 180-ban márczius 17-én élte 59-ik évében, a nagy római birodalmat gyászba borítva, nagy bánattal a fölött: hogy nem harcban eshetett el, kimúlt, és Aquileában örök nyugalomra tétetett.

E hírre az alighogy megfékezett jasygok, előbbeni szövetségeseikkel karöltve Ariogäsus királyuk alatt Atilius Hister Quisaurus vezéreikkel ismét föllázadtak s Lucius Verrus és Commodus időközönként újonan választott római uralkodóknak nem kis gondot és aggodalmat okoztak.

Igy: Lucius-Verrusnak sikerült őket többször is megvernie, de végleg ő sem törheté meg hatalmukat; Commodus azonban még ennyire sem mehetett velük, sőt ő alatta 193-ban az is megtörtént: hogy a rómaiaknak Itáliából jött s több ezer számra ment élelem és ruhaszállító kocsiait vidékünkön a jasygok elfoglalták és közprédává tették, mi által Commodus légioi oly kellemetlen helyzetbe jutottak: hogy télviz idején nem csak a nekik igen zordnak tűnt elemekkel, de még az éhséggel is küzdve nyomorogniok kellett; mit az egészen más viszonyokhoz szokva volt rómaiak megúnva zúgo-

lódni kezdettek, minek következtében Commodus kénytelenítetett a híres légiokat lealacsonyító béke megkötésére; minek utánna verthadának visszahagyásával Rómába tért, hol e gyáva-ságáért, 195-ben az összeesküvők áldozata lett.

A jasygok és szövetségeseik, a reájuk nézve kedvező békekötés folytán, a folytonos harcokban megfogyott csapa-taikkal, a vadban, halban, erdő és legelőben bővelkedett Mura, Dráva és Zala-Balaton vidékén, főleg a mocsaras, erdős terü-leteken, egy testvérnéppé alakulva 195-ben megtelepedtek.

Aquilius-Sabinus proconsul, Septinus-Severus római ural-kodó alatt (195—211-ig) mint Pannonia Praefectusa hely-tartó, békével kijött velök; de 213-ban, a Cymber maradékok-ból alakult sarmatákkal szövetkezve, a terjeszkedő rómaiak ellen újra föllázadtak és Caracalla, 217-, Severus Alexander 235- és Maximinus Trax 238 római császárok alatt, többször megütköztek és meg is verettek, de végleg egyszer sem győ-zettek le. Végül a rajongó Germánokat kérték fel szövetsége-sekül, mi által úgy elhatalmasodtak: hogy a beteges római birodalom pannoniai tartománya felett ők uralkodtak; miről Heremianus (249) és Hostilianus (251) római uralkodók kedvezése is tanúskodnak, kik a szövetséges pannoniai jasok tiszte-letére »Pannonia« feliratú érmekeket is verettek, melyek manap-ság, mintegy 16 koronára becsültetnek.

Traján, Mess, Decius római uralkodó (252) hevesen meg-támadá őket, de berkes, ingoványos vidékünkön a vitézül har-czolt római csapatok tönkre verettek, mely alkalommal az 50 éves Traján egy mocsárba szorulva kinos véget ért. E szo-morú esetnek híre, a szintén itt harczolt ifj. Traján, Quintus-Heremius, nemieslelki tulajdonokkal megáldott hőshöz is elju-tott, ki erre tartalék seregével rögtön atyja segélyére sietett ugyan, de mielőtt oda juthatott volna, tartalékával együtt meg-semmisítettetett.

Uralkodása kezdetén Traján is jó viszonyban volt a já-sokkal, minekfolytán arany, ezüst és bronz érmekeket veretett nekik kedvezésül, melyeken Róma és Pannonia geniusai, a ró-mai laborum-zászló alatt, kezét fogva láthatók.

Fenti események után a rómaiak évtizedeken át békében éltek a pannoniaiakkal, mely körülmény leginkább az eszélyes és tapintatos kormányzók érdemeiként tudható be, kik 253—283-ig

itt helytartókként működtek; ilyenek voltak: Emilianus és Ingenius felső, Aelianus és Quintillius alsó Pannoniában, kik a hosszas békét tőlük tellhetőleg ápolták, a miért Quintillius úgyszintén Aurelianus is érdemeket verettek a békés pannonok tiszteletére, kik a hosszas béke alatt apránként, a mocsár és ingoványos, berkes területükön, vagy ezek környékén feküdt számos erősített római telepéket el-el foglalgatták, a mit Rómából nem jó szemmel néztek ugyan, de egyelőre jónak vélték a békeszerződésnek ily módonni megsértése fölött szemet húyni; minekfolytán a jasygok kezdenek »vérszemet» kapni és nagyobb helyeknek, ezek között: »Stació-Mansió municipalist» vagyis: »Castrum-Canissát» is hatalmukba ejtésére törekedtek; ezt már tovább túrni nem lehetett, minek folytán Carus római uralkodó elérkezettnek vélvén a pillanatot az eddigiek megtorlására és Kr. u. 282-ik szeptember havában légiói élén mint villám csapott be a mitsem sejtő jasygok területére s ezeket készületlenül találva, rajtok fényes diadalt aratott; az összes elfoglalt Staciók és Castrumokat vissza hódítá és erős római védőrségekkel megszállatá s így állomásunk: ismét római fennhatóság alá került, mely alkalommal ismét a régi »Valcum» nevet nyere.

E vereségek után a jasygok, helyzetükbe nem nyughatván: újabb és erősebb szövetségesek után láttak, kiket serratók, vagy a varcianokban fel is találtak és megis nyertek, kik ügyes építők és erősítmény készítők, e mellett vakmerő harcosok is voltak. Ezek: a Balaton-Zala völgyén volt összes római erődökkel szemben, egy-egy fákkal benőtt szigetszerű magaslaton ellen erődöket készítenek, így: Valcummal szemben a mai Sáncz község helyén is egyet, melynek »Bogi» nevet adtak, a mi ir nyelven rémitő, ijesztő vagy fenyegetőt jelentett. A mikor már ezek legnagyobb részével elkészültek és kellőleg be is rendezték, rögtön és újra a rómaiakra támadtak, kiket egy-másután kiszorítának erődeikből, Savariát és Valcumot azonban nem vehették be, sőt ellenkezőleg, midőn innen más Castrumok ostromlására távoztak, a rómaiak kitortek s erődeiket sorba rombolták s hátrahagyottaikat vagy fogságba hurczolták, vagy legyilkolták. Ezt a szövetségesek megtudva, még nagyobb kegyetlenségekkel iparkodtak viszonzni és oly annyira fel-dühödtek: hogy II-ik Julianus-tyran római császár hiában

kisérle meg 283-ban a békét — engesztelést; új erődeik és győzelmeikben elbizakodva, kérlelhetlen ellenségeivé lőnek a rómaiaknak, és újabb erővel Valcum — mai állomásunk — ellen támadtak; számos vízi járműveket kisebb hajókat és 4 darab nagy »úszó-vitornyot« építettek, melyeken kellő védfallal ellátott kő, dárda és nyildobó ballistáik és katapultáik voltak elhelyezve, és melyekkel a környező vízen közvetlen Valcum falai alá jutva, ezekben nagy károkat tettek, sőt: a kelet és északi oldalon azokat teljesen be is törték; mindazon által a védők hősiessége folytán, az erődbe nem juthatának; annyit azonban kivívtak: hogy az északi oldalon 400 főből állott csapatot a rés nagyobbitása végett partra tettek, kik — miután a védők a résen belül félkör alakban újabb falat emeltek — eleinte a falak alatt nyitandó aknában akartak volna bejutni, e szándékukban azonban a víz — mely a földből fölfakadt — őket meggátolá; ép így jártak: a falaknak alá-ásás általi ledöntési szándékukkal is! Végre is: a kirohant védők által egy elkeseredett éjjeli-harczban felkonczoltattak.

Diocletianus 284—315-ig római uralkodó látván a szövetséges »Pannon-barbárok« napról-napra való erősbulését és minden oldalról támadását, saját ereje és eszélyességében nem bízva, maga mellé vette császáruul, a magát Herculestől származtató 44 éves erőteljes Maximianust excsászárocul pedig: Constantin-Chlorust és az egykor pásztorból lett dárcziái — erdélyi származású Galerius 292—311-ben.

Ezeknek egyesülésével, a nyugtalankodó jasygokat szövetségeseikkel egyetemben seregenként elfogatja és Dalmáciába küldve hajókra rakatja, s Afrikába szállíttatja, hol Alexandria környékére telepítetteti őket.

Gallerius biztatására, a keresztény vallást ellenző császár elhitte: hogy a lázadást, a keresztény vallás hirdetői szítják és terjesztik; minek folytán a környékbéli szép növésű és erőteljes keresztény pannonokat éjjelenként össze fogdosztatva a circusok számára és a romlott erkölcsű római nép mulattatására gyűjtve, vadállatokkal tépeté szélylyel, vagy bajvívásra tanítva, egyiket a másikával öleté le a gladiatori küzdelmekben.

Az üldözött keresztények, bújtak menekültek mindenfelé és mindenhová; erdőkbe, nádasokba, hegyekbe, barlangokba, sőt nem ritkán: földalatti katacombákba is, minek folytán

kiadatott a rendelet ezeknek lerombolására, szent könyveik elégetésére és a bika áldozatokra — Taurobolium — való kényszerítésére. Eme kegyetlen rendelet folytán Pannoniának, számos és nagy kiterjedésű; szép katacombái leromboltattak, csak az egy pécsi maradt fenn, de ez is a föld alá temettetett.

A provinciák székhelyein vérbíróságok állítottak; ilyen volt Savariában — Szombathely — is, melyhez a mi »Valcumunk« is tartozott.

Szt. Quirinus sisciai vagyis: sziszeki-egyházmegye püspöke, kit a savariai Amantius nevű praefectus maga elé hurczoltatott, ki előtt a püspök a bika áldozatot megtagadta, a miért rögtön halálra ítéltetett, oda való útaztában, útifáradalmait kipihenendő, 24 órát kíséretével együtt — Valcum — a későbbi N.-Kanizsa várának falai között töltött.

Kr. u. 306—337-ig Nagy-Constantin római császárnak is dolgot adtak a jasygok, s ezek rokonai és szövetségesei, a sarmaták; kiket sikerült végre is legyőznie és híres Boy királyukat elejtenie.

E terhes hadjáratok alatt, Nagy-Constantin csúzba esvén, a topiczai fürdőt kénytelenített használni, minek folytán betegségéből kiépült, miért hálából itt Valer. Catullinó felügyelete alatt »Aqua-Jasae« névvel praefectusságot létesítve díszes épületeket emeltet és e helyet egyéb szabadalmakkal is felruházta; miről fényesen tanúskodnak, az ottani számos római emlékek és felíratos kövek még ma is.

Ezek után Nagy-Constantin egész Pannoniának is ura, e területet négy kerületre osztá, és pedig: »Pannonia prima, et secunda, provincia Valeria és Savariára. Mivel ez új beosztás által a régi alsó Pannonia kisebb lett, ehhez pótlásul a Dráva és Száva mellékeit csatoltatá és mind a négy kerületet az »illyricumi praetorio praefectus« főigazgatósága alá helyezteté, miáltal állomásunk vagyis: az akkori »Valcum« alsó Pannoniához jutott.

Ezen kívül: hogy a további lázadásoknak örökre útja vágassék, N. Constantin elrendelé, hogy egész Pannoniából, az összes arra alkalmas 16 éves ifjak kivétel nélkül a legiókba osztassanak szét. Így történt: hogy szt. Márton is római katonává lőn, és hogy 24 évi szolgálata alatt, Pannonia délibb vidékére rendelt áthelyeztetése folytán, pár évet, Valcumban is töltött

Nagy-Constantin halála után ennek harmadik fia Constantius is szükségét látta — 351-ben — Pannoniának belrendje és újra megzavart békéjének helyre állítása végett bejönni, a mikor Eszék környékén Magnentiust megveré, de a szövetséges sarmatákkal csak a tél folyamán számolhatott le, mely alkalommal Pannonia egész alsó részét — így vidékünket is — tűzzel, vassal, irgalom nélkül pusztitá; minek folytán: Zisais, Rumó és Zanafer sarmat, valamint Araharius és Usafer jasyg törzsfőnök és vezérek megrémülve kegyelemért esdettek, mit Constantius meg is adva, mindhárom — telát: római, jasyg és sarmat — itteni nép királyává, a képmutató Zisaist nevezé ki »Valcum« székhelylyel.

Zisais halála után a jasyg-sarmaták magok választottak — Gabianus kedvelt vezérok személyében — királyt, kit a rómaiak rövid idő múlva orvul meggyilkoltak.

Erre az ős törzsek felbőszülve 308-ban a Góthok Fridegom nevű fejedelmét kérték fel szövetségesül, ki Safrach és Aletheus hősök vezérlete alatt nagy sereget küldött segélyül, kikkel a benn lakó fölkelők, a római telepekre vonulva azok némelyikét feldúlják és megsemmisítik, mely hír hallatára az időközben római császárrá lett ideges Valens véredénye megszakad és belehal, minek híre futamodván, a szövetségesek még barbárabb dúlásokhoz láttak s a fejvesztett rómaiakat Pannonia területéről valahára végkép kiirtandó irgalom nélkül üldözik és minden rómaiakra emlékeztethető jelet, emléket vagy építményt lerombolnak; mely alkalommal Valcum sem nyerve kiméletet alapjáig lerontva, használhatlanná tétetett; mit az is bizonyít: hogy róla egész az avarok bejöveteléig — a régi történet írók közül többé egy sem tesz említést sehol; miből bizton következtethetni: hogy a Hunoknak 50 évi itt tartózkodása alatt, e helynek semmi jelentékenyebb szerep nem jutott, de nem is juthatott, mivel a jász tudós, megyénkbeli stridói születésű Hyeronimus vagy szent Jeromosnak, ki ez idő tájt, mint buzgó hittérítő, az akkori Salom = Zala folyó déli vidékén, tehát környékünkön is gyakran megfordult, Thessalia püspökéhez — 393-ban — intézett levele szerint — mely így hangzik: »Borzad az ember lelke, ha korunk viszontagságait tekinti! Már több mint 20 éve, hogy Konstantinápoly és a juliai Alpok között naponként római vér foly, Scythiát,

Thraciát, Dalmáciát és mindkét Pannoniát, a jasyg, quad, sarmat,- gót- és Hun hadak irtják, pusztítják és égetik, lakóit irgalom nélkül rakásra öldösi és gyilkolják!» stb. — A hunok tudvalevőleg: nemcsak kizárólag Pannoniát, de köztudomásúlag az egész világot meghódítani akarták, egy kisebb helyhez magukat ennél fogva le sem kötötték, annál kevésbbé fogtak építkezésekhez, de meg miattuk más nemzetek sem igen építhettek, sőt a hadakozók egymás kárára, minden megmozdíthatót feldúlni és lerombolni iparkodtak, oly annyira: hogy még a temetkezési helyeket sem kimélték; mely eljárásuk azt sejteti: hogy elődeiket nyomtalanul elakarták a földszínéről törölni és csudálatosképen ez egyben, mindannyian egyetérténi látszottak!

Valamennyi hódító tehát csak rombolt, építeni azonban senki sem akart; ehhez járult még a 455. évi szeptember 7-iki rettenetes földrengés is, mely vidékünket majdnem egészen átalakította; az ingovány, számos magaslatokat elnyelt és helyettük ismét újjak emelkedének abból ki stb.

HARMADIK KORSZAK.

Az avarok alatt.

Ezek: hun nemzetiségű és samanizmus vallásúak voltak, mely a babonás tűz és víz imádásából állott, a mi leginkább Baján vezérüknek esküjéből tűnik ki, a ki kardját égnek emelve mondván: »Az Isten, ki az égben van, tüzet bocsásson fejére, a körülötte levő hegyek omoljanak reá és a folyók vize öntse el, ha ígéretét meg nem tartja!« — Papjaik és bálványaik — in des suo idolo — voltak, melyeknek fák alatt és források közelében esküdtek — áldoztak.

Magas karókkal és mély árkokkal kerített nagyterületű erődökben laktak, házaik oly közel állottak: hogy a szomszédok beszélgethettek belőlük egymással; nagy és örök által őriztetett kapukon jártak ki és be, földjeiket rabszolgákkal műveltették: 250 évi ittlétük után a kegyetlenkedésen kívül, egyéb hírük nem maradt reánk. — Ennek daczára Pannoniát goth szövetségeseiktől, kik előlük innen Itáliába a herulok helyére telepedtek, békés úton kapták át, minek folytán a Tiszán túlról — a meddig akkor már terjeszkedtek volt —

Baján chagán vagy chánjok alatt 541-ben bejöve s e területet megszállva hatalmukba vették és kilencz fő gyűrű, kör, vagy kerületre, minden kerületet több kisebb-nagyobb járásra osztották; a chágán székhelyévé Aquinkumot tették, minden kerületnek külön-külön de a chántól függött főnöke volt. Az avarok honunkban új hazát szándékozván létesíteni, a megszállott területeket örökre sajátjuknak tekintvén, azokon építkezni kezdettek; különösen a régi római feldúlt telepek helyein, mint a melyek arra, még mindig legalkalmasabbaknak kínálkoztak; így történt, hogy Valcum is újra felépült és a hetedik járás székhelyévé tétetett, melyben Dorbán nevű alchán, mint a járásnak főnöke székelt; e székelynek neve azonban: a »chaganum = chánság« hozzáadásával, ismét csak a régi lett.

I-ső Heraclius bizanti császár, az avarok terjeszkedését látva, előgondoskodásból, az Odera és Visztula közből bevándorolt szlávokat — az úgynevezett horvátokat — határain őrség és védbástyaként megtelepíté, kikkel idők jártával az avarok annyira össze barátkoztak — házasodtak: hogy azon vidékbeliek egészen elszlávosodtak. Innen van, hogy több avar eredetű hely nevének szláv hangzása lett, így például: »Valkumból« »velikát«- vagy a »chaganumból« pedig »knyáz«-kenézséget vagy is: »Valcum«-chaganumból »Velika-knyáz«-ságot csináltak, a miből ismét, — több század mulva számos variatiók után a magyarra fordított »Nagy-Kanizsa« fejlődött ki.

A míg megszállott területeiken az avarok magukat teljesen benem fészkeltek, illetve: míg a lakhelyeiket biztosító körök vagy gyűrűk el nem készültek-, a mi kizárólag rabszolgák által hajtatott végre és a mi ennek folytán több évtizedekig is eltartott, mivel általában 6—10 mtr. mély és 10 mtr. széles árkok, ezeknek befelé felhányt földtöltésein pedig, roppant erős és 2—3 mtr. magas belől megfelelő padkaszerű lőállással ellátott czölöpkerítésekből állottak, melyekbe a szükség szerinti mennyiségű ki és bejárók, a könnyen előállítható és elrontható bürükön át vezettek: — addig csak megvoltak békében, mihelyest azonban ezek elkészültek rögtön — az időközben kipuhatolt és gyengébbnek látszott — szomszédra törtek.

Igy rontottak 587-ben a keleti császár ellen, de ennek Priskos nevű vezére által leverettek, mely alkalommal maga

Baján chán is 11 fiával és serege nagy részével életét veszté, mire a vert had visszavonult a nélkül, hogy üldöztetett volna. Erre a Tárna és Kaczor kun törzsek 10000 főnyi harczossal önként csatlakoztak hozzájuk, kik környékünkön nyertek új otthont. Ezek neveit örökíti a még ma is fönnálló Tárnok és Kaczorlak községe.

Obornak községe pedig az avarokra vonatkozik, mivel a szlávok őket »Obrnik« = »kegyetleneknek« nevezték!

Eme borzasztó harcz után, mintegy félszázad időnyi csendes béke honolt az avarok pannoniai területén; miközben a külföldi hittérítőket is kezdék maguk között megtúrni, minek folytán Ruppert vormsi püspök 696-ban a »Velika-knyászságba« is ellátogatva, itt igen szép sikereket ért el; ez újabb alapjául szolgált az áldásos békének, s így ez ismét egy év századig tartott, mely idő alatt, az itteni avarok teljes jólétnek örvendő: minden tekintetben gyarapodtak!

790-ben azonban, Tasziló bajor herczeg, Nagy Károly római császár és Frank király ellen őket segítségül hívá; mire készségesen hajolva Bajorországba rontottak, a miért ezután a Frankokkal keveredtek harczba, a mennyiben Nagy Károly 791-ben — a még akkor jókarban volt római úton két hadsereget indított ellenök és tizenöthavi hadjáratában, Rábától a Balaton mentén át, egész a Dráva torkolatáig, az avarok legnépesebb vidékét a »Velika-knyászsággal« együtt meghódítja; eközben fia Pipin is segítségére jöve, egész Pannoniát megtámadja és 8 évi véres küzdelem után az avarokat leigázva az egész Dunántúlt hatalmába ejti ugyan, de e szép területet teljesen lakatlanná is tette, mivel mindent feldúlított és leromboltatott, olyannyira: hogy emberi lakónak úgyszólván nyoma sem maradt. Ez alkalommal az avar chágánokban fölhalmozva volt tömérdek kincs, mind a Frankok kezébe jutott, miből a győző — később — annyi egyházat és kolostort építtetett; Tudun avar chán pedig hadi fogságba jutva, a Frank udvarhoz vitetett, és Pipinnek Achenben 799-ben történt megkoronáztatásakor, a diadal menétben használtatott.

Nagy Károly 800-ban a pápának tett ígérete szerint az avaroktól elfoglalt s általa kipusztított területre, keresztény, szláv, és bajorokat telepített, kikkel az elpusztult területeket benépesíté, fölépítteté és őrgrófságokra osztva, ezek által kor-

mányoztatja. A szlávok Svoimir fejedelem alatt 805-ben alsó Pannoniát megszállva »Velika-Knyászságot« is elfoglalják és fölépítik, 811-ben pedig Nagy Károly küldötte sereggel, a nyugtalanzkodó maradék avarokat végkép leverik; minek folytán Tudun utóda Zodán chán teljesen meghódol és népével a keresztény hitre tér. Hogy a további zavargásnak örökre útja vágassék: Pannonia területén az egész avarság arányosan szétosztva telepítettetett le. Ekkor épülhetett a rácsei határban az »Úzsi«, »Ozsol«, »Osuli« vagy »Osl« avar család ősi fészke is, honnan később a híres »Kanizsay« család származott.

Ezek szerint állomásunk a IX-ik század elején, frank hatóság alatt szláv kezekben volt, még pedig »Privina« vagy »Pribuna« morva gróf parancsnoksága alatt; kinek I-ső vagy kegyes Lajos a lezajlott hadjáratokban tanúsított hősies vitézségeért »Velika-Knyázt« környékével együtt jutalmul adá.

Ennek daczára 844-ben keltezett versúni szerződésben a Rába-Balaton-Dráva és Duna közti vidék még mindig »Avarországnak« mondatik és állomásunk »Voulescanonch« elferdített avar néven fordul elő, mint igen fontos és jeles erőd.

Örökösödés folytán vidékünk 884-ben Arnulf német herczegre esett, ki nem érezvén itt magát kellő biztonságban, 888-ban a Lengyelországból származott Marót herczeg fiát mint rokonát, a harczias szellemű és ravasz lelkű Szvatoplukot hívta be segítségül. Ez seregével nyomban megjelent, és e vidéket biztonságba helyezé, miközben magát tájékozva, e szép tartomány igen megnyerte tetszését minek folytán 888-ban a dél vidéki szlávokkal Bratisláv fejedelemmel szövetkezve, Arnulf ellen fellázadt, ennek híveit lefegyverezi és Pannoniát hatalmába ejtve, a szép Balaton vidéken számos várakat építtet és Priska erődöt — Veszprémben — székhelyévé téve, egész Pannonia kormányzását átveszi.

Arnulfot ezen »galádság« boszantá; ennek orvoslása végett tehát, Ditmár salzburgi érsekhez fordult tanácsért, ki a következőket ajánlá: »Legelőször is iparkodjék Bratislavot pártjára minden áron vissza téríteni, azután az avarokat eszméjének megnyerni, végül: kérje föl a Duna, — Tisza közbeli Agarénokat segítségül!« — E tanácsot követve Arnulf 891-ben Szvatoplukot Pannoniából kiűzi, a miért hálából a salzburgi érseki levéltárban levő s 891-ik márczius 9-én kelt adomány-

levél szerint vidékünket állomásunkkal együtt, a tanácsló érseknek adományozá.

Ditmár érsek, a harczy dúlások nyomait elenyésztetni és új hűbéreseit ilyenek ellen biztosítani óhajtván, első sorban is »Magna-Cnesacha«-t = Kenezach, vagyis: a »Velika-Kuyázt«, mely az ősi »Valcum« és »Castrum-Canissa« helyén állott, iparkodott újra fölépíteni és beléje parancsnokul: egyik rokonát, a vitéz, de jámbor lelkű Christián grófot helyezé, kinek védelme alatt a környék biztonságba jutva virágzott! Ennek megtörténte után az érsek híveinek lelki ügyeire is gondolt, mi által a békének szilárd alapot vélt adhatni.

Ezek szerint: állomásunk ezúttal német kézre jutott. Szvatopluk e kiűzetést megtorlandó, a morva és cseheket szövetségesekül híva, 893-ban betör Pannoniába, ezt tűzzel-vassal pusztítva Arnulf híveit leveri és az egész Dunántúlt a Drávaig ismét hatalmába ejti, régi helyét elfoglalja és az erődöket kedvelt vezérei közt jutalmúl osztja, mely alkalommal állomásunk a hozzája pártolt »Brasláv« szláv fejedelemnek jutott, ki Velimir nevű vezérének ajándékozá, minek folytán állomásunk rövid két év alatt szláv hatóság alá jutva ismét gazdát cserélt.

NEGYEDIK KORSZAK.

A magyarok alatt.

Szvatopluknak Pannoniához nem igen volt szerencséje, mert ezúttal is, alighogy itt egy kicsit felmelegedett, már ismét újabb vész jött nyakára, mivel a magyarok 896. július havában, Vác fölé Szobnál a Duna balpartjáról Pannoniába átkelve, négy hét lefolyása alatt seregeit tönkre teszik és Pannoniát elfoglalva, ennek felső részét a Balaton környékével Árpádnak ötödik vezére Berbulcs vagy Vérbulcs, Alsó Pannoniát pedig Árpád kedves hadsegéde, a deli természetű hős Zsolt, vagy a szlávok gúnyos nevén ismert »Curzan« vagy »Kurzáncz« vezér hajtja kormányzósága alá.

Braszláv, a szláv és német iga alatt volt avaroknak az újonnan jött és velük rokon magyarok iránti érzületét és lelkesedését tapasztalva, még csak kísérletet sem tett a magyarok megtámadására, hanem serege zöméhez a stiriai és krainai örgrófokhoz elmenekült; népének nagyobb része — különösen

a horvátok — azonban, nem akarván új hazát cserélni, jó zsákmány reményében, keresztény vallásukat is elhagyva, a magyarokhoz pártolt, kik által szívesen fogadva, tolmács és ügyes kalauzokul használtattak.

Braszláv helyét, Előd vezér unokája, Chác vitéz, a Csák nemzetiség őse a besenyőkkel foglalá el és velük ott megtelepedék.

Fenti vezérekkel ide települt magyarok iparkodtak magokat új otthonukban minél előbb jól befészkelni. Legelőször is tehát, a hadjárat viszontagságai által megviselt lakhelyek és régi erődök megújításához fogtak, még pedig nem holmi »futólagos-rendszerrel,« hanem a rómaiak mintájára, kő és téglából állandóbb és szilárdabb móddal, mint ezt közvetlen elődeik tették; így állomásunk is újra állandó jelleget nyert, nevét pedig már Nagy-Kenézsgé«-re változtatva találjuk. Kursancz vagy Zsolt vezér, kinek magyarjai, a környékbeli avar, horvát és besenyőkkel pár év alatt teljesen összebarátkoztak, kiknek biztatása és kalauzolása mellett 898-ban seregével Lombardiába ront, azt tűzzel-vassal púsztitja és zsákmányolja. Aquileát, Veronát, sőt a büszke Velenczét is megsarczolja; ú. i: avar kalauzaik nógatására ama hallatlan vakmerőségre vetemednek: hogy junius 29-én Péter Pál napján hajnalban a széles és mély »Fala-Moco« nevű lagunát bőr tömlőik segítségével tüzes lovaikon átúsztatták, az akkor tágasabb szt. Márk terén csoportosulva, a mítsem sejtő s álmukból fölriadt velenceieket oly kétségbe ejték: hogy ezek ellentállásra nem is gondolva, lakházaikat és kincses boltjaikat prédára hagyva, rémülten menekültek gondoláikon, a szélrózsa minden irányába, minek folytán csak Tribunó Péter XVII-ik dogénok és ügyes hajóhadának köszönhető: hogy egész Velencze föl nem prédáltatott, de azért Kurzán harcosai, eddig még soha nem látott zsákmánynyal tértek vissza; melynek legszebb és nagyobb része Nagy-Kenézsgé« erőd és városába vándorolt.

Legtöbbet szenvedett általuk a szomszéd Styria és Krajna, mit csak közelségüknek tudhatni be. Így nevezetesen: 901-ben ide is betörték, honnan szintén szép zsákmánynyal tértek vissza. Ily esetekről még ma is tanúskodik Steierország legrégebb városa főterén Pettauban egy akkor épült magos torony, melyből a be-be törő magyarokat lesték, kiknek közeledtekor in-

nen szurok, kátrány stb. keverékből készült vegyülék meggyújtása által tűzjelet adtak, melynek sötét füstje nappal, magasan lobogó lángja pedig éjjel messze látható volt, mire ismét a hegyeken gyulladtak ki a »vész jelek«!

E tornyot, melynek alja csupa kész és régi faragott római feliratos kövekből épült, még ma is »Hungarn-Turnnak« nevezik, ennek keleti oldalát pedig »Canizsaer Seite«-nak hívják, a mi kétséggkívül, újabbkori elnevezés lehet.

A gyakran zaklatott szomszéd törzsek nem érezvén magukat elég erőseknek ily sérelmekért fegyveres elégtételt szerezhetni, ravasz cselhez folyamodtak. A többi sérelmet szenvedettekkel egyetértőleg a bajorok, egyezkedés és szövetségkötés ürügye alatt a magyarokat magukhoz csalták; kik semmi rosszszat nem sejtve, a tiszteletükre rendezett ünnepélyen a bajor táborban megjelentek, hol multság mámorában a bajor és szövetségeseik fegyveresei által lassan-lassan, mintha ezek az ünnepély lefolyását akarnák közelebből látni, észrevétlenül bekerítették és Kursáncz vezért vitézeivel együtt lemészárolták, a véletlenül életben maradt aránylag igen csekély számúakat pedig szétverték, és a határig üldözték.

E szomorú eset folytán ismét uratlanul maradt állomásunkat Árpád fejedelem, Szoárd vezérének adományozá, a ki területét a morva és cseh maradékoktól rövid idő alatt teljesen kitisztítá. Később — 916-ban — Kursáncz elődeért boszút állandó, Styria és Karinthián át Bajorországba tör és a bajorokon véres elégtételt véve, dús zsákmánnyal tér meg Nagy-Kenézsgbe, honnan az avarok ösztönzése és kalauzolása mellett 924-ben ő is Olaszországba ront, Milánót és Páviát egy-egy véka ezüst erejéig megsarczolva, márczius 24-re — péntek — virradóra Róma alatt termett, hol várakozása szerinti sarczot nem nyerve, nyílvesszőkre csavart és belövetett égő kanóczokkal a várost fölgyújtatá, minekfolytán az 43 templomával együtt földig leégett. Ezen közben csapatai között a szokatlan nagy hőség miatt ragályos betegség ütven ki, kénytelen volt az itthon kínálkozott idülés végett erőltetett menetekben vissza vonulni.

950-ben a hozzája hűnek bizonyúlt környékbeli avarokkal együtt ismét Bajorországba tör, de Henrik bajor herczeg által vereséget szenvedve, a Mura folyón át, egész Nagy-

Kenézségig üldöztetik. Ezen ritka esetet a németek első költő-nője »Hrotsvisha« gondersheimi apácza »Gesta Odenis« című latin költeményében, lelkesen megénekelé; I-ső Ottó bajor királynak pedig oly öröme támadt, e nem reménylett diadal fölött: hogy birodalma összes templomaiban »Te-Deumot« rendelt; határainak biztosítása végett pedig a Mura folyó mentén határgrófságokat létesített, melyek a magyar királyok által még a XI. és XII-ik századokban is elismertettek. Ezen határgrófoktól származnak ama számtalan változatú szögletes ezüst pénzek, bractiadok, melyek vidékünkön is gyakran előfordulva találatnak.

Most már többé ki nem deríthető, hogy a fenti vereség-e, vagy pedig a határ grófság, vagy mind a kettő együtt véve okozá, de tény: hogy Nagy-Kenézségből ily kirándulások a szomszéd tartományokba többé nem intéztettek; a mi részben talán az e vidéken újra terjedni kezdett keresztény vallásnak is tulajdonítható; minek folytán állomásunk és környéke fölött az évtizedekre elriasztott áldásos béke kezde újra lengedezni.

Elődeink ősi hitükhöz ragaszkodva, a leginkább az időközben közibök állt keresztény horvátok iránt, kik a magyarok bejövetelekor már keresztények voltak és a mint láttuk, e válásuktól honfoglaló őseink kedvéért egyelőre inkább mint hazájuktól megvállottak, eléinte bizonyos idegenkedést tanúsítának. Ennek daczára azonban, a kereszténység habár csak lassan és titokban is, de fokozatosan terjedett, minek következtében — ezzel párhuzamosan — a régi római emlékek is föl-föl merülének: így például: a »Valcum-Canissa« állomásunk régi római neve is, miből csakhamar megszületett, az ős: népszerű »Kutyavár« elnevezés is, melynek parancsnoka 960-ban már az ősi avar maradványokból származott Osl családnak Dúló nevű tagja szerepel; a ki a keresztény vallást nem csak hogy alattvalóinak megengedte, de 975-ben ezt maga is fölhevé, mely alkalommal a »Kutya-vár« nevet — mint a mely az eredeti kelta, illetve: római vagy latinnak hű magyarra fordítása volt — a későbbi szlávos Velika Kuyáz vagy Kenézségre vissza vezetve, Nagy-Canissa«-ra változtatta; miből időjárástával ennyi vajúdás után könnyen meg lett, a mai »Nagy-Kanizsa«!

ÖTÖDIK KORSZAK.

Árpád házi királyaink alatt.

A kereszténynyé lett »Nagy-Canissa« várát, mint a Dunán-túlra déli részén terjedt keresztény vallás erős fészket az ősi valláshoz ragaszkodott »Kupa«, vagy »Koppány« herczeg 1005—1013-ig többször megtámadta és erős ostrom alá fogta ugyan, de egyszer sem veheté be, sőt gyakran megesett vele: hogy a mint e környéket dúlta, az elaggott Dúló mesternek a kereszttségben Pál nevet nyert várparancsnok fia, fészkeből kirontra meglepé, és igen-igen elveré, zsákmányát és keresztény foglyait elvevé s őt e vidékről elűzé.

Nehogy azonban Kupa ismét visszatérve rajta és birtokain boszút állhasson, a Récse melletti ősi fészken hamarosan túl adva, állandó lakhelyét egész családjával együtt a »nagykanizsai várba« helyezte végleg át, még pedig szent István király engedelmével oly formán, hogy az Osl családnak akkorra már roppant terjedelművé lett birtokaiért Pál, a »nagykanizsai várát« kapta örökre cserébe, az elcserélt birtokra pedig szent István király, az e vidéken akkor napirenden volt fosztogatás, rablás és a keresztény vallás üldözésnek, hogy véget vessen, az úgynevezett »akasztó-ispán, vagyis: »országos-bakókat« telepített, kik a vétkesnek bizonyultakon a nem épen humánus büntetéseket, a mai bakónaki hegyen tömegesen hajtották végre. Ezen »akasztó ispánokat« szent István később a nagykanizsai várparancsnokság hatósága alá rendelte; kik birtokaikat azonban maguk kezelték, a mi egyébként mint »dijazás«, apáról fiúra szállott és egész életre szólt.

Kupa herczeg 1019-ben végerejét össze gyűjtve Nagy-Kanizsa várát, mint a mely terve kivitelében örökös gát volt és a mely nékie már annyi bosszúság és kellemetlenséget okozott, újból megtámadandó, első sorban is, a bakónaki »akasztó-ispánságot«, a honnan a vár ostroma alkalmával esetleg bántan meglepődhetett — egy zivataros júniusi éjjel megrohanta és a majdnem 600 főnyi telepeseket ispánjaikkal együtt egy lábíg fölkoncizoltatta, a telepet pedig felgyújtva, hajnalra a várát övedzett víznek északi partján — mint a hol a víz legkeskenyebb volt — seregével tábort ütött. A várbeliek a bakó-

naki zaj, de még inkább az éjben messze ellátszott tűz által figyelmessé téve, gyorsan kiküldött czirkálók által jó eleve tudomására jutottak, hogy kivel lesz dolguk? Ennél fogva a védintézkedéseket Pál várparancsnok még az éj leple alatt meg tévé, a minek legfontosabb része a két 15—2 klmtr. hosszúságú hídnak fölszedetése volt.

Kupa herczeg megérkeztekor ezt látva, nem is gondolt a hidak használható állapotba helyezésére, hanem, híveinek rögtön parancsot adott: hogy a környező magaslatokon terült őserdőkől tutaj, ladik és különféle vízi járműveket készítsenek, melyeken a várat körös körül több pontokon egyszerre megtámadtató. Ezt váltakozva, hol éjjel, hol nappal számtalanszor ismételte ugyan, de mindig sikertelenül, minek következtében utóljára is a szigorú »körülzáratás«-ra szorítkozott, így remélvén, a várat kiéheztetve megadásra kényszeríthetni, de e tervével sem érhetett célzt, a mennyiben serege e vidéket csak hamar kiélvén, élelmi szerek beszerzése és utánpótlásáról pedig gondoskodva nem volt, csakhamar azon akkoriban nem ritka eset következett be: hogy nem a — különben élelmi készlettel aránylag jól ellátva volt — körülzárolt és kiéheztetésre kárhoztatott ostromlottak, de az ostromlók között tört ki az »éhtyphus«, mit a forró időjárás is fokozott, minek folytán Kupa a járvány által megfélezt sereg maradványával, a Zala folyócska völgyén Zalavár felé, dúsabb vidékre elvonulni kényszerült.

A várbeliek erre rögtön hídjaik helyreállításához láttak, melyeken át a mint lehetett, azonnal kitörtek és Kupa seregének végét Kerecseny-nél utolérve, mielőtt a zöm erről értesülhetett és visszafordulhatott volna: borzasztóan tönkre tévék és minden hosszas üldözés nélkül, Nagy-Kanizsa várába ismét vissza tértek, hol ezután egy pár évtizeden át békében éltek, mi alatt a »bakónaki akasztó-ispánság« királyi parancsra ismét helyre állíttatott és a környékből újra benépesítve a nagykanizsai várból 200 fegyveres őrséggel megerősítettett, kiknek egy szükségeset éni védelemben, az összes lakósság is segédkezni köteleztetett.

A vallás küzdelem e közben nem szünetelt, hanem folyton más és más vidékeken ütötte fel lázadó felét, a mi újabb és újabb — a trónon egymást követő királyainknak — nem

csekély aggodalmat okozott; meg is tette mindenik, a mit ennek elfojtására tehetett; így például: I. Endre után ennek I. Béla fivére 1063-ban Székesfehérvárra koronázó országgyűlést hirdetett, mely ünnepélyre az ország minden vidékéről, de különösen vidékünkről nagy számmal jelentek meg az alattvalók, de túlnyomólag azok: kik még az ősi pogány vallás hívei voltak és követelték az újonnan koronázott királytól ősi vallásúknak visszahelyezését. A király tanácskozás ürügye alatt időt nyervén, Buda és több túl a dunai várakból — a többek között Nagy-Kanizsáról is — mintegy 12000 főnyi tetemes seregylhadat pár nap alatt gyorsan össze vonva, az elégedetlen zajongóknak roppant táborát hátban megtámadva, iszonyú pusztítással szétvereték és egy részüket a Bakonyon át üldözve a Balaton és Zala folyó mentén, az erdős-berkes posványokba szorították; Pogányvár nemű hegyi erődítményüket leromboltaták, táltosaikat és garabonczaikat összefogdostaták, s a berkekben elrejtve volt áldozati helyeiket, oltáraikat feldúlatták stb.

I. Béla király a vallás szent íhlete által elragadtatva az üldözésben személyesen is részt vett, miközben első pihenőjét a »Kis-Balaton« és »Zala folyó« között Zala várában tartá meg, honnan a mai »török csapás«-nak nevezett átjárón keresztül a mai »Újudvar« környékeig nyomult, hol ismét pihenőt tartott; az üldözést másnap folytatandó a posványos Kanizsa folyón Korpavár irányában akart átgázolni, de lova a gázló irányát jelzett zászlócskától megbokrosodva, oly szerencsétlenül ugrott félre: hogy róla a király leesett és nyakát törte, mire rövid idő múlva meghalt. Tetemeit a nagykanizsai várba hozták, a hol négy napig feküdt, mialatt az örök nyugalomra előkészítve bebalzsamozták, és ötöd napon Pál mester fia Máté várparancsnok által kifejtett, az előtt még soha nem látott nagyszerű gyászpompával, az általa építtetett szegzárdi monostorba vitézt, és ott eltemettetett.

A szerencsétlen király unokája, III-ik Béla, édes anyja különös kívánságára, e gyászeset emlékére 1073—1093-ban Újudvar fölött egy szép magaslaton, a székesfehérvári keresztes lovagoknak, — mint a kik a szerencsétlenül járt királynak hú kísérei voltak, — szép egyházzal monostort építtetett; hol idővel több lakházak keletkeztek, minél fogva e hely »Nova-Curia« nevet

nyert, innen a mai »Újudvar« elnevezés. Idők jártával ez is a nagykanizsai várhoz csatoltatott.

Salamon király által behívott kúnok elleni küzdelmek és Zolámir, Horvát, Tót és Dalmátország királyának, szent. László sógorának elhúnyta folytán, ezeknek magyarországhoz való kapcsolása érdekében tett utazásai alkalmával az 1086—1095-iki évek közötti időkben szent. László király díszes kíséretével a nagykanizsai várban — mint nevezetes erődben. — többször megfordult. Egy ily alkalommal, a környékbeli károsult szegény nép, Póth vagy Both nevű szentgyörgyvári rabló lovagot, szűnni nem akaró rablási és egyéb folytonos gonoszságaiért a királynak bepanaszolta, ki a vádlottat éjnek idején meglepetve, várában elfogató és Salamon mellé — kinek egyébként hű lovagja volt — a visegrádi várba — de nem ugyanegy toronyba — záratta.

Horvátország és társországainak Magyarországhoz történt kapcsolásából, évtizedekig húzódtott zavarok támadtak, melyek vidékünket sem hagyták érintetlenül. Ekkorra már Könyves Kálmán ült a magyar királyi trónon, ki a fenti zavarok lecsillapítása érdekében 1096—1115-ig szintén többször járt e vidéken, mely alkalomkor »Nagy Kenesa«, vagy »Nagy-Kanizsa« várában egy párszor ő is pihenőt tartott, mely alkalmakkor a vaddús regényes vidéken napokra terjedt királyi vadászatokat rendeztetett. Egy ily vadászati kirándulás alkalmával a vihar királyunkat fedél alá vonulni kényszeríté; a házi gazda, ki nem volt más, mint Szent László által a visegrádi várba záratott Both rabló lovagnak utóda és »Szentgyörgyvár«-nak azon korbeli ura, a legmélyebb alattvalói hódolattal fogadá királyi vendégét, miért is a király őt hívei közé fogadá, ki — később — a királynak igen meghitt és bizalmas emberének bizonyúlt, mit az is igazol: hogy az ellene fellázadt Álmos testvére és ennek 5 éves Béla fiának megvakításával 1113-ban, egy évre reá pedig a dömösi kolostorba zárt Kálmán herczegnek megöletésével őt bízta meg, ki előbbi megbízatását pontosan végre is hajtá, utóbbit azonban már nem teheté, mivel mint a történelem említi: útközben kísérete által, mely szívtelen bakói szerepén megbotráncozott, felkonczoltatott, és az ebek, vagy a farkasok által fölfalatott.

III. Béla királyunk idejében 1175—1178-as években e vi-

déken a kalandor rablók annyira fölszaporodtak: hogy egyes csapataik a környéket teljesen kifosztották, minek folytán a királyhoz hű Nagy-Kanizsa vára, nem egyszer tápszerek hiányában szükségét szenvedni kénytelenítettett. E bajt orvoslendő, a király rendeletet bocsátott ki, hogy az »akasztó ispánok« megkétszereztesse nek s melléjük a nagy-kanizsai várból újra fedezet küldessék; ezen kívül kötelességévé tétetett a várparancsnok Máté mester fia Ábelnek: hogy a rablókat télenyáron, éjjel és nappal szakadatlanul üldözze, összefogdostassa és tőle telhető s minden kigondolható módon, az »akasztó ispánok« közreműködésével irgalom nélkül irtsa és pusztítsa!

E királyi rendeletnek meg is lett a sikere, mert alig 8 hónap alatt e vidék teljesen kitisztult a rablóktól és oly biztonságba jutott: hogy a szabadon bocsátott jószág vagy elhagyott gúnya mindig vissza került gazdájához; miért a király a nagy-kanizsai várparancsnokot, Osl Ábelt mint az ősi avar Tarni és Cazár család egyenes leszármazottját a Száva és Dráva közötti korona birtokkal jutalmazá, melyekben a későbbi királyaink is megerősíték.

II. Endre bátyja Imre 1206-ban e vidéken jártában, Ábel mester fia Dániel nagy-kanizsai várparancsnok vendége volt, kit nagy ígéreték árán pártjára — bátyja ellen — akart hódítani; Dániel azonban királyához hű maradt és hogy a további kisértésnek elejét vegye, várának kapuit bezáratá és a lázadó herceget »a király nevében« fogolynak nyilvánítva, letartóztatá, miről a királynak sürgősen jelentést tett, kérvén egyúttal parancsát, hogy a fogolylyal mi történjék? Míg a futár oda járt, sikerült Imrének a vár kerítésén — éjnek idején — ismeretlen módon kijutnia s az övező vizet átúszva, elmenekülnie, a miért Dániel mint részes, királyi parancsra elfogatott és Budára hurczoltatott; távolléte tartamára a várparancsnoksággal, a király hű embere alsó lindvai Bánffy Arnold bizatott meg. Négy hónapi vizsgálat alatt sikerült Dánielnek magát tisztáznia, minek folytán szabadon bocsátva, előbbi tisztébe — elégtétel gyanánt a méltatlanul szenvedtekért — ünnepélyesen újra beiktattatott. Imre herceg ez alatt e vidéken csak toborzá híveit, melyek kizárólag zsákmányra vágyó csöcselékből állottak és melyeket Dániel, hogy urához hűségét, illetve az ellene emelt vád alaptalanságát még inkább bebizonyítsa,

Pölöske és Ujudvar között meglepve teljesen szétveré, táborukat fölprédálta s a kézrekerülteket minden további kérdés és irgalom nélkül kardra hányatá; minek folytán Imre herczeg e vidékről minden siker nélkül örökre elvonult, mi által a vár és környéke újra biztonságba jutott.

Mint nevezetes és az azon korbéli e vidékhez tartozott előkelő és értelmi osztályt jellemző tényt fölemlítendőnek vélem, hogy alsó-lindvai Bánffy Arnold, a nagy-kanizsai várban — bár rövid — parancsnokoskodásának örök emlékére Pölöskén, a dömösi apácák vezetése alatt a szűz szt. Margitról nevezett iskolai növeldével — convictus — egybekapcsolt női zárdát alapított, mely akkor nem csak e vidéknek, de az egész országnak is díszére vállott és a melynek fentartásához később valláskülömbőség nélkül az összes környékbeli főnemesség is hozzá járult, minek folytán oly virágzásnak indult: hogy párja az egész országban nem akadt és túl a Dúnának valódi áldásává fejlődött volna, ha a szomorú 1244-ik év be nem következik, melyben sokaknak szomorúságára a mindent feldúló tatárok prédájává lett.

HATODIK KORSZAK.

A tatárdulás alatt.

A kunok, Kúthen királyuknak 1242. év tavaszán történt megöletéseérti boszújokban Fraknót, Szombathelyt, Hahótot és Nagy-Kanizsa környékét egész Muraközzel együtt földúlva, a közeledő tatárok elől Bulgáriába menekültek. Alighogy e vész vidékünkön átvonult, újabb bajok és csapások következének; amennyiben IV. Béla király a szerencsétlen muhi pusztai vereség után kincseivel együtt Frigyes osztrák császárhoz menekült, hol kincseitől aljas módon megfosztva, tél-víz idején a Német-újvári grófokhoz kénytelenített vonulni, hol szíves vendégszeretetben részesült ugyan, de kellő biztonságban magát nem érezve, fáradaimait röviden kipihenvén, a nagy-kanizsai, majd meg innen a segesdi várba húzódott. Megtudván a tatárok, hogy a király e vidéken tartózkodik, üldözésére az erősen befagyott Duna jegén áttörtek, de a királyhoz nem juthattak, mivel ez, a Német-Újváriak, Brebiriek, Cinárok, Bothok, Bán-

ffiak, Haholdiak, Csáky és Osl hű nemesei buzdítására, az ő fedezetük alatt, Zágrábon és Spalaton át Veglia szigetére menekült; nejét pedig leányaival együtt a nagykanizsai várparancsnok Osl Heribert, kipróbált hű vezérére bízta, kinek oltalma alatt ideiglenes tartózkodási helyéről, a pölöskei zárdából, a fejedelemasszony és a környékbeli nemes hölgyek által kísérve a dalmatiai Clissa várába távozott.

Ily módon a főnemességet a tatáráradat, mely Kajdán vezérlete alatt rontott be, nem érte ugyan itthon, de annál inkább érte a vész közeledtének hírére fejét vesztett népet és különféle lakhelyeiket, melyeket a »kutya-fejük« — mint akkor a beözönlött mongolokat, részint visszataszítóan eltorzult, rút arcuk, részint ama balhiedelemnél fogva nevezték: hogy állítólag oly finom szaglásuk lett volna, melylyel még a föld alá rejtett embert is képesek voltak szimatolás útján fölfedezni, minek folytán később feleslegesnek is tartották előlük rejtőzködni — a király és családja keresése közben, lehetőleg megsemmisíteni törekedtek.

Nem kerülhette ki ezúttal gyászos sorsát az évszázadokon át áldásos békét élvezett N.-Kenesa, vagy Nagy-Kanizsa vára sem, mivel ügyes vezére-parancsnoka távol a király kíséretében lévén, mihez még a rendkívüli szigorú tél is mintegy a tatárok részére pártolva járult, amennyiben e várnak főerejét a környező vizet, mocsarat és ingoványt szilárd és minden irányban könnyen járhatóvá és a várat megközelíthetővé tette, minek folytán 2 heti heves védelem után végre is, a tatárok kezébe jutott.

Balív nevű főnöküknek e hely igen megtetszván, itt letelepedett s a környéket innen kormányozta; minden héten tanácskozást tartott alattvalóival és a panaszos népnek oly igazságot szolgáltatott: hogy a további panaszoktól mindenkinek elment a kedve örökre; legszebb nőiket, legjobb barmaikat és fegyvereiket pedig elszedegeté és rajtuk különféleképen kegyetlenkedék.

Eme kellőképen nem minősíthető bánásmód folytán azon kevés bátrak is, kik a vész hírére rögtön el nem futottak: apródonként lakhelyeiket elhagyva, biztosabbnak ígérkezett helyekre menekültek, oly annyira, hogy Balivnak utoljára saját népén kívül nem volt kit kormányoznia; hiába küldött az

erdők, nádasok és magaslatokra az elmenekültek visszacsalogtatására kikiáltókat, nem jelentkezett senki; mintha a föld nyelte volna el az egész lakosságot, nem volt még csak összefogdostatható sem senki. Ehhez még a különféle tápszerek végképeni kifogyasztása is járult, mely nyomort a roppant hideg időjárás még inkább fokozta, mit a tatárok végre is megúnva, tavasz nyitával, minden lerombolható lerontva, pusztítva, sok összerablott drága kincsekkel megrakodva, elvonultak hazájukba.

Erre, a még életben maradottak, rejtékhelyeikből előszálingózva, kezdték elhagyott helyeiket fokonként újra megszállani és fölépítgetni oly annyira, hogy 1244. októberre — midőn a király hű magyarjai kíséretében Dalmáciából visszatért — már ismét számos lakói voltak Nagy-Kenesa vagyis: Nagy-Kanizsa várának, hol a parancsnokságot a nép által ideiglenesen választott Büki A. Márton vezeté, ki az 1245-iki rákosi országgyűlésen Zalamegyét képviselé és mint »ad fluvium Canisa« említtetik.

Dalmáciából visszatérése alkalmával a király október 11-én vidékünkön átutazva, kíséretével a fennmaradt zalavári apátságban szállott meg, hol e hó végeig pihent, mialatt a környéket beutazva, a visszatért lakósokat munka és kitartásra buzdította, a várakba régi parancsnokait visszahelyezte, egyesekbe jutalmul esetleg újakat nevezett ki; Nagy-Kenesát a királyné kíséretében volt Osl Heribertnek — magvaszakadtáig — adományozá, ki magát családjával együtt itt megfészkelé és várának helyreállítása és védőrségének toborzása és saját költségéni felszereléséhez oly serényen hozzá látott: hogy rövid fél év alatt vára, mintegy 3000 harczossal teljes véd és harczképes állapotban volt, úgyannyira: hogy az 1246-ik évi rákosi országgyűlésen 1200 főnyi fényes kísérettel sorakozott a király oldala mellé.

Honunkat megújító eme nevezetes országgyűlésen — a többek közt — határozatba ment: Frigyes osztrák császárnak haddali megtámadása is, részint IV. Béla királyunkon menekülése közben elkövetett nemtelen tettéért, részint pedig azért: hogy míg a tatárok itt voltak, vagyis: míg Béla Dalmáciában volt, addig Frigyes a Dunántúlt a Rába folyóig elfoglalta. E határozat folytán 1246. június elejére Heribert mester fia

Belárd, a nagy-kanizsai várból 3000 jól felszerelt lovassal, a németújvári királyi táborban termett és a Németújvári grófok, valamint a vitéz Frangepánhoz csatlakozva a hadierőt 30000-re kiegészíté. Az ütközet — mint ismeretes — június 15-én Bécs-Újhely mellett, az osztrákok vereségével végződött, mely alkalommal Frangepán által Frigyes is levágtatott. Birodalmát Styriával együtt Béla, István fia számára elfoglalá, a mi végett Istvánnak, mint ottani kormányzónak, Ottokár, cseh királylyal mint Frigyes vejével gyűlt meg a baja; megúnván végre Béla a hosszas kellemetlenkedést; Styriáról lemondva fiát 1260-ban N.-Kanizsán át — hol 3 napi rövid pihenőt tartott — haza, Budára vitte.

A királynak ezen látszólagos gyengeségét Belúd várparancsnok igen restellé, minélfogva a Németújvári grófokkal szövetkezve — királyi engedély nélkül — Styrián boszút állandó oda betörték, azt tüzzel-vassal pusztítva kirabolták és roppant kincsek és dús zsákmánynyal tértek vissza a nagy-kanizsai ekkorra már híres és erős várba; hol 8 napi multság alatt az osztozkodás megtörténvén a Németújvári grófok szép zsákmányukkal ősi fészükbe távoztak. És ezért még csak felelősségre sem vonattak, noha e tervüket a király, határozottan ellenzé. Ebből is láthatjuk: hogy az akkori főnemesség garázdálkodásaival szemben, még a királyi akarat sem volt mindenkor elég erős és hogy váraik környékének rettegett zsarnokaik voltak s mint kis királyok uralkodtak.

Ez is egyik oka, hogy a középkorban, nem annyira a várak, mint ezek urainak szereplései lettek megörökítve. Ezt látjuk hazánkban különösen: Csák Máté mint az ország nádoránát, ki 12 vármegye és 30 jól felszerelt várnak volt hatalmas és zsarnok ura; továbbá: a Németújvári grófok az Osl vagy Oszulokkal, végül; a horvátországi Brebiriek — a mi Zrinyeink ősei — kik roppant terjedelmű uradalmaik és rendkívüli kedvező anyagi helyzetüknél fogva hatalmas befolyással bírtak a királyi udvaroknál is.

A haza érdeke gyakran csak mellékügy, saját hasznuk azonban mindig a fődolog volt náluk és csak akkor mutatkoztak jó honfiaknak: ha e kettőt együtt találták. Bosszúállás és érdek vezette őket, egész végpusztulásukig!

E szomorú korszakról, röviden mondhatjuk: hogy a fő-

nemesség foglalkozása: harcz és zsarolás; az országképe: örökös zavar, melyben sem tudomány, sem művészet, sem ipar-, kereskedelem nem fejlődhetett, a szegény lakosság helyzete: megindító nyomor volt, azonban hatalmi nagyságuk hanyatlásával, szerencse — csillaguk is letűnt örökre és hellyel-közzel csak váraik romjai s rossz emléküik tartá fenn napjainkig magát. Fájdalom! de ezek alapján, bizony csak nem kívánhatjuk régi közmondásunk, illetve; óhajunknak megvalósulását: hogy »Legyen úgy mint régen volt!«

Nagy-Kanizsa várának akkori örökös urai sem voltak jobbak, minélfogva a környékbeli rettegő nép, kinek örökös rémei voltak, nem nevezte másként: mint »rabló farkasok«! váraikat pedig: »Kutya-vár«! — »Farkas-barlang«! — »Gyehena!« — »Pokol« — stb. címekkel tisztelték meg.

Styriának visszaadása folytán IV-ik Béla és Habsburgi Rudolf gróf között jó szomszédsági viszony fejlődött ki; mit az is bizonyít: hogy 1267-ben hadaikat egyesítve deczember 25-én Bécset beveszik, mely alkalommal Oszul Heribert, Nagy-Kanizsa várából újra 3000-red magával hősködött mellettük.

Miután IV-ik Béla, Frigyes által elrabolt kincseit, ennek özvegyétől ezúttal sem kaphatá vissza, Bécset 1268 október 18-án Rudolfnak átadá.

Béla fia V-ik István alatt már Oszul Benedek volt a nagy-kanizsai, vagy mint Béla alatt elkeresztelték »Kanizsa-szegi« várparancsnok, ki az Ottó cseh király elleni hadjáratban 1270—71-ben részt vett. — Az Oszulok IV-ik vagy Kún László alatt, eleinte a király híveinek mutatkoztak, de a Németújvári grófok kegyvesztessége folytán elpártoltak és a kegyvesztettek — kikkel szoros rokoni kötelékben voltak — pártjára állva, a királyi rendeletekkel dacoltak, sőt az ellenük fölkért Albert osztrák herceget Oszul Bálint Kőszegnél nehány ütközetben megveré, de Peresztény ostrománál az Oszulok nesztorát Heribertet elfogták és véreinek többszörös kihágásaikért, kegyetlen kínzások mellett évekig fogva tartották s csak akkor bocsátották szabadon: midőn unokája Bálint N.-Kanizsa várának kapuit a királyi hadak előtt megnyitá és a hűség esküt csapataival együtt újra letévé.

Csakhogy e hűségük sem volt tartós, a mennyiben a rablás és zsarolásokról leszokni nem igen akartak, a minek

ismét az lett a következménye: hogy vidékünknek gyötrött lakossága jószágait eladva, jobb hazába menekült. E szomorú viszonyok nem maradhattak titokban, minélfogva III-ik Endre király — a Keresztszeg mellett meggyilkolt László utóda — szükségét látta, hogy őket megintse. Erre a Németújváriakkal szövetkezve, egy ízben őt is elfogták, mire az ország nagyjai felzúdultak; ennek következtében jónak látták a királyt szabadon bocsátani. Ily botrány ismétlődhetésének örökre útját vágandó: az 1298-iki országgyűlés elhatározta: hogy a Németújvári grófok, veszélyes czinkos társaik az Ozsulokkal együtt, vagyon és fejvesztésre ítéltessenek, és sem nekik sem utódaiknak újabb várak építése meg ne engedessék, meglevő összes rabló fészkeik pedig, leromboltassanak; ilyenek voltak: »Csák Máté tornyosvára Csáktornya, Sárkánysziget; a Bothok tulajdona: Szent-György-vára, az Osliaké: Kanizsaszeg vagy Nagy-Kanizsa és környéke; Zsebor, Komárvár és And-vára; a Németújváriaké: Kőszeg, Rohoncz és Borostyánkő fellegvárak, melyek, mind megannyi rabló fészkek voltak, és az országnak roppant károkat okoztak.

Fenti határozat folytán tehát, úgy az Osliak, mint a Németújváriak birtoka és mindennemű tulajdonaik — melyeket egyébként, már régebb idők óta fűződött szoros rokoni kötelék folytán, egy más között a Németújváriak fennhatósága alatt, a mi alattomban »tulajdont« is jelenthetett, közösnek tekintettek, törvényszerűleg a koronát illették; a mivel a két oligorcha — mint azt látandjuk — mitsem törődött; sőt mivel tudomásukra jutott: hogy ezen üdvös határozatokat leginkább a főpapok sürgették; ezt megboszulandó: a rabló-lovagok újra szövetkezve majd Esztergom, majd ismét Veszprémbe rontottak, hol a káptalanokat fosztogatták és kirabolták, az összefogdosott papokat ruháiktól megfosztva utca hosszat kergették, az ellenszegülőket mintegy 68-at lófarkra köttetve agyonkínózták, gabonáikat falvaikban felgyújtották, hűbéreseiket rablánczra fűzve elhajtották, templomaikat aláásatva ledöntették és kincseiket, ékszereiket vagyonait elrabolták.

Az országgyűlési határozat ennek daczára sem lett végrehajtva, maradt minden a régiben, nem volt senki, a ki hozzáfogni mert volna, mivel a fenyegetett vár-urak fészkeiket még inkább megerősítették, mint eddig voltak így: N.-Kanizsa is

a vízentúli magaslatokon több kisebb »előmű« vagy előerődöt a mai »Sáncz« község helyén pedig egy valóságos váracst nyert; külön-külön önálló — de azért a várparancsnokság alá tartozott védőrséggel.

HETEDIK KORSZAK

a vegyes házbeli uralkodók alatt.

I-ső Fejezet.

A kanizsai család eredete és Nagy-Kanizsa várának újonnan építtetése s átalakítása Kanizsay Lőrincz által 1324-ben.

Venczel és Ottó királyok alatt N.-Kanizsát — a mint urának érdekei kívánták — majd a királyi, majd ismét az ellenpárton látjuk egész Nagy vagy I-ső Károlyig, a mikor Fra-Gentili bibornok pápai követ ékesszólására Csák Máté ellen az Ozsulok, a Németújváriak, Hahótiak, Lendvaiak és több másokkal, mint a »Király-párti«-ak a rozgonyi téren 1312. június 15-én síkra szállottak, a csatában Csák Mátét megölik és seregét szét verik, mi által Károly ügyét teljességre juttatják.

Róbert Károly ezért fátyolt vetve a szomorú multakra, szebb és jobb jövő reményében azokat megbocsátá s a hozott törvényeket elévülteknek nyilvánítva megsemmisíté, egyidejűleg jutalmakat és nagy kitüntetések oszta hívei közt, így — a többek között csornai Osl Lőrincz, 1324-ben Bálint nagybátyjának történt elhalálózása folytán gazdátlanul maradt Kanizsa-szeget, vagyis N.-Kanizsa várát nyerte roppant terjedelmű jószágaival együtt jutalmul, minélfogva — mint a király igaz híve — a „*Kanizsay*“ nevet vette fel, melyet utódai később a haza és a trón javára két évszázadon át oly jelesen viseltek: hogy a környékbeli népnek nem lett többé oka a zsarnokkodás elleni panaszra, mivel a rabló világ korszaka e vidéken N.-Kanizsa volt utolsó kegyetlen ura Bálinttal örökre letűnt. — E fejezet elején sorolt fényes jutalmakon kívül Kanizsay Lőrincz hűségét még inkább biztosítandó: a király őt Zalamegye főispánjává is kinevezé.

Lőrincz ezért hálás is volt; első sorban is a várnak modernebb építtetéséhez látott, a mennyiben ennek észak déli irányban nyúlott hosszánégyszög alakját nyugati oldalán köz-

vetlen a Zala folyó jobb partján egy a keleti oldalon a mai »Sáncz« helyén 26 évvel azelőtt épült váracshoz hasonló toldalékkal egészíti ki, mi által a Zala vize a váron keresztül folyóvá tétetett, továbbá: a régi egyenes falak helyett, szilárd kő és téglából, még a rómaiak ily nemű romokban hevert, különben még igen jól használhatott anyagát is kiásatva, zegzúgos, vagyis: »fűrészmű« szerű falakat és ezek vonalában 100—200 mtr. távolságra rovátkos bástyával ellátott űr és véd-tornyokat rakatott, illetve: emeltetett. Ezenkívül a Zala folyó-nak azon részét, mely most már a váron belül esett, szabályoztatta, vagyis: medrét csak 4 öl szélesre vétette, partjait két soros roppant erős és a víz színe fölött két méternyire kiállott hegyes végű czölöp sorral verette ki, a czölöpök háta-megetti tért, a Zalának régi medre részét kitöltette és kavic-soltatta, mi által a vár udvara a víz mindkét oldalán jóval megnagyobbodott. Az így ketté vágott várat oly módon köt-tette össze: hogy a folyó várbeli részének közepén egy magas és erős fatornyot »don-jon« készíttetett, melyen át egy mind-két oldalról egyszerre felvonható híd tette lehetővé, az alsó várból a felsőbe, vagy vízszint való juthatást.

E torony aljában a kelet és nyugati oldalakon egy-egy tornác — cinctorium — volt tölgy lóczákkal, melyekben állandóan 4—6 főből állott őrség volt az átjárók szigorú szem-mel tartása czéljából. A »don-jon« vagyis a hídtorony oly ma-gas volt: hogy erkélyéről a vidéket messze belehetett látni, honnan folyton egy űr kémlelte a környéket és mihelyt va-lami gyanúsat észlelt: erről azonnal értesíté az alanti őroket, ezenkívül kürt jellel is figyelmezteté a várbelieket. Ezenkívül: várőrségének létszámát, a lehető legnagyobb fokra szaporítá, e mellett a váron kívüli hűbéreseiről sem feledkezett meg; jólétüket minden képen biztosította és érdekeiket mindenek-ben támogatva őket elősegíté, miáltal a várhozi hűségüket biztosítá magának: különösen midőn a romokban hevert régi templomot újra fölépítteté. Mind eme jótékonyságoknak mesz-sze földön híre terjedvén: alig 4—5 év alatt — bevándoroltak által — a vár környéke annyira megnépesült: hogy 1330 októ-ber utólján Lőrincz három felnőtt fiával 12000 jól felszerelt harczost vezethetett a királyi sereghez, mely Bazarád, a havasi oláh vajda ellen indult.

E harcokban Lőrincz kanizsai népével mindig kitűnt; a november 9—12-ig tartott leghevesebb csata alkalmával, ropant szorosok közé keveredve, az oláhok által bekerített és a derék magyar sereg, színe-java, virágával és 3 fiával együtt a magaslatokról lezúdított óriási kövek által össze törettetett. E veszedelemből a király is, hogy miként és mily módon menekülhetett? a történelemből ma már mindenki előtt ismeretes!

Kanizsai Lőrincznek öt fia volt, a három legidősebb Benedek, Lökös és Miklós — mint láttuk — kora hősi halált nyert, a két legifjabb — János és István — honmaradtak, János, atyja távollétében a várparancsnokságot vezette, kire a szomorú eset után ez, minden hozzátartozandóságával örökségképen reája is szállott, mivel öccse István, a papi pályára lépve, 1345-ben mint a bácsi káptalan olvasó kanonokja 1349-ben pedig: mint budai prépost-püspök fordul elő s mint a király benső káplánja, ennek teljes bizalmát bírta, minek következtében gyakran járt a szent széknél a király öccse, a szerencsétlen Endre herczeg ügyében, hogy Lajos király nápolyi hadjáratát előkészítse. Ez megtörténvén, a király 1347-ik november elején Budáról nagy sereggel Olaszországba indult; útja e vidéken is átveretvén, rövid pihenőre Nagy-Kanizsa várába tért, hol a két Kanizsai testvér által hódolattal fogadtattott, kik a király kíséretéhez csatlakozva, seregét mintegy 1000 főnyi csapattal szaporiták és a királylyal Steyer földön, Friaúlon, Udinén és Pádnán át december 4-ére Viczenzába érkeztek. A nápolyi királyságot Lajos rögtön megtámadva meghódítá és parancsnokává a kanizsaiak egyik vitézét, a hős Apor nemzetségbeli Laczkffy Istvánt rendelé: kinek egyidejűleg: Csák Máté elkobozott várát Csáktornyát és Stridót egész Muraközzel adományozá, hogy mint magyarhoni birtokos is szerepelhessen.

E hadjáratban tanúsított sikerdús szolgálataiért. Kanizsai István a jövedelmező budai prépostságot nyerte 1394-ben jutalmul.

Kanizsai János mester pedig, a király oldala mellett tűnt ki rettenthetlen háborsága és vitézségével, a miért a király már Averza bevételénél aláírta János adomány levelét, melyben hős tettei felsorolása mellett az 1346-ban Záránál kapott súlyos megsebesülése is méltatva van, és a melylyel a sopron-

megyei Szóvátot kapta jutalmul; Kanizsaszeg, Nagy-Marton, Fraknó, Kőszeg várai és az ezekhez tartozott uradalmakban, valamint Némég, Récse és Szent-Kereszt birtokaiban is megerősítettett.

A nápolyi hadjárat 1350-ben Lajos király által ismételtetett, mely alkalommal a Kanizsay testvérek újra nagyszámú vitéz fegyveresekkel csatlakoztak a nagykanizsai várból Zágrábban április hó 18-án a királyhoz és vele Zengnél hajóra szállva Manfredónál kötöttek ki.

Ez alkalommal is a két testvér tüntette ki magát leginkább a király érdekében, miért is Jánost 1350-ik június hó 4-én Avignonban kelt okiratában tőudvarnokká, Istvánt pedig zágrábi püspökké nevezte ki. 1356-ban a velencei hadjárat ügyében — két testvérünk Rómában a pápánál járt nagy szerencsével követségben, miért a király által november 4-én a slavoniai kormányzósággal jutalmaztattak meg. János és István az ország birájával együtt 1358-ban Velenczébe küldettek, hogy a köztársaság első polgáraitól a »doge«-tól a kötelező esküt megvegyék; a mi február 18-án Szt. Márk templomában roppant ünnepélyességgel meg is történt, mely alkalommal a fényes isteni tiszteleten István püspök czelebrált igen díszes segédlettel. Az ily módon létrejött béke következtében, Nona, Zora, Skardona, Sebenico, Trau, Spalató és Ragúza városok, továbbá: Ozero, Cherzó, Veglia (Kérg) Arbe, Pagó, Brazza, Lesina és Cursola dalmátiai szigetek mind Magyarországhoz csatoltattak, sőt ezúttal a »doge« Horvátország, Dalmátia és Velenczéről is lemondva, szükség esetén még 24 hadihajónak rendelkezésre bocsátására is kötelezte magát. E szép vívmányok mind a Kanizsayak érdemeiként voltak be tudhatók.

Az ily szépen végződött hadjáratnak főbb mozzanatai, a velencei doge palotának tanácsterme falfestményeiben gyönyörűen vannak megörökítve.

Kanizsay János, ősi várából királyi parancsra, a betört osztrákok ellen, valamint az ezekhez átpártolni akart nagymartoniak lecsillapítására 1370-ben 2000 főnyi sereggel síkra szállott és Sopron-, Vas megyéket megvédve, az osztrákokat erősen megverve feladatát fényesen megoldja.

E sikerdús fáradságáért, az 1340-ben épült »Szarvkő«

várát, mely a déli vidéknek igen fontos erőde volt, nyere jutalmul, ezenkívül: az eddig szétszórva volt számos birtokainak N.-Kanizsa vára körüli kincstári birtokokért — melyek jóval többet értek az övéénél — való becserélése is megengedtetett.

Birtokait így vára körül csoportosítva, roppant jövedelméből a várnak újabb rendszerű megerősítése és átalakításához fogott; különös tekintettel: a már 1360. óta a Lübechi löpormalomban hadiczélokra is gyártott és csodás hírre jutott löporra, illetve: az ennek alapján föltalált különféle lőfegyverekre, a falakon megfelelő mennyiségű löréseket töretett és kívülről a falak vastagságát 2 méter földtöltés és faburkolatokkal fokozta, végül: Lübechből 20 hordó löport, Linzből pedig 160 drb. várpuskát és 200 drb. kanóczos pisztolyt, s ezekhez az akkor még ritka bombárdok pótlására 100 drb. »tubust« vagyis: vékony vaslemezekből készült 2 mtr. hosszú és külső végén 50 cmtr. a belsőn azonban csak 5 cmtr. átmérőjű hangvezető és fokozó csövet hozatott. Ez utóbbiak rendeltetése volt: az esetleges támadót rémületbe ejtve kétségben tartani az iránt: hogy a vár mily védeszközzel, óriási lövegekkel is van tulajdonképen ellátva? miért is elenség jelenlétében leginkább éjjel az az: nap lementé után és feljötte előtt használták, a mikor az 5 cmeteres végébe illesztett pisztoly csövének torkolatából, az elsütés pillanatában előtört láng sokkal nagyobbnak látszott, a pisztoly hang meg egyébkor is olyannyira fokozódott: hogy a vidéket menydörgés szerűleg meg-meg rezzenté. Ily »hang fokozó-cső«, hazánkban manapság már kevés van. Ezek közül egyet, Szepesmegyében a podolini városházánál bizonyos ünnepélyes alkalmakkor, még mint régiségi únicumot mai nap is nagy bravúrral használnak.

Kanizsay János várának rendezése után, a már különben is roppant terjedelmű birtokainak szaporításához fogott, mely alkalommal sokszor hozzá nem illett fogásokra ragadtatta magát; melyek miatt rablás, gyilkolás, erőszakos foglalás, stb. czímen, a hatóságokkal gyakran meggyúlt a baja, miről a királyi udvar is hírt nyervén, kegyvesztetté nyilváníta, minek folytán tárnok mesteri tisztéről is leköszönni kénytelenített és csak püspök öcsének kegyelméből czímeztetett Varasd és Zagoria ispánjának.

E körülmény oly leverőleg hatott kedélyére: hogy búskomorságba esve rövid idő múlva — 1386-ban — kimúlt, kit két év múlva hűn szerető püspök öcsce is követett. Jánosnak két neje volt. Pozsegai Gelet fia Miklós mester leánya Margittól és Lipótzai Demeter kir. tárnok mester leánya Klárától, őt fia maradt névszerint: Miklós, János, István, Lőrincz és György, kik közül azonban történelmünkben csak a három első szerepel; kettő hihetőleg korán elhunyt.

Nagy-Kanizsa vára tehát urat cserélt és Kanizsay Miklós személyében — ki eddig a királyi udvarban mint »apród« nevelkedett — már kezdetben is kitűnőnek ígérkezett parancsnokot nyert, ki várának jóléti érdekeért mindig sokat mert kockáztatni és ki daczára fiatal korának — 1387-ben még csak 20 éves volt — már is Sopron és Vasvármegyék főispánjává, pár hónap múlva pedig Zalavármegye főispánjává lőn kinevezve; egy rövid év múlva meg már kir. tárnokmesterré lett előmozdítva s e mellett előbbeni hivatalaiban is meghagyatott.

Roppant örökségét Nagy-Kanizsa várával együtt példás rendben kapván át, itt nem igen sok tenni valója akadt, mit még az e vidéken akkor uralgott hosszas béke is elősegített; legnagyobb idejét tehát várán kívül, de ennek védőrsége legnagyobb részével, a király oldala mellett, az akkori hadjáratokban tölté. Két testvére közül János a papi pályára lépve, az esztergomi érsekségig vitte, míg István a királyi udvarnál maradt. Így jutott azon helyzetébe: hogy kis vagy II. Károly megöletése után a királynék midőn nagy kísérettel a horvát lázadás lecsillapítása végett Nagy-Kanizsán át a déli vidékre utaztak: ő is kíséretükben lévén, Gara vára környékén a lázadók által megrohannt királynék védelmében hősie és lovagiasan küzdve elfogatott, mely alkalommal fogait kiverték, zsákba varrták és egy évi súlyos börtönbe vetették, honnan csak hosszas alkudozások után, nagy váltságdíj lefizetése mellett bocsáttatott szabadon.

Ezután Zsigmond királysága alatt is többször kitűntek a Kanizsayak, egyetlen hadjáratból, még a nikápolyiból sem hiányzott a nagykanizsai várőrség.

Nagy szíveségeket tettek még anyagilag is a királynak, amennyiben Lajos bregai herczegnek és Zwydergal herczegnek valamint ezek zsidainak 2298 magyar arany forintot; a nagy-

martoniaknak pedig 1400-at, továbbá: a bazini szent györgyi Tamás grófnak, hogy magát Jodok gróf fogságából kiváltassa, 6800-at, végül Új-Udvarra 4000 magyar arany forintot előlegeztek, stb. E szivességekért számos várak, uradalmak és helységeket nyertek, részint zálogba, részint örökre birtokul, melyeknek egyesei a várhoz, illetve: ennek alapjához csatoltattak; ezeken kívül jogot nyertek a váron kívül községet alapítani s ebben heti vásárokat tartathatni; minek folytán a vár nyugati részén csakhamar egy, két házsoros község keletkezett, melyben leginkább szerb és görög kalmárok laktak. Miklós halála után, János érsek, — ki ekkora 1414-ben már primás volt és az ország kormányzatát is birta, — vette ideiglenesen gondozása alá a várat és környékét; pap létére azonban csak a lelki ügyeket hordván szíven, kezelésének csak annyiban lett látszata: hogy az 1324-ben épült Margit templom mellé a ferenczrendieknek zárdát, gyógytárt és kórházat építtetett, kötelességeikké téve a vár és környékbeli lakók és katonaság lelki üdvéről gondoskodni, utóbbiakat a háborúba elkísérni s őket lelkitanácsokkal és szükség esetén szentségekkel is ellátni. Az új községet pedig mezővárossá emelve: Chacanum vagy Csákány névre keresztelé.

II-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa várának elővárai.

Kanizsay János hercegprimás 1415-ben Nagy-Kanizsa várának hűbéres uradalmait, valamint összes elővár és váracsait illetve: »palánkjait« is összeírta. Az ezen működést igazoló és reánk maradt »Összeíró-lajstrom« szerint a következő megerősített helyek és erődök tekintettek azon időpontban nem ugyan valamennyi mint tulajdon, de »elővárak« gyanánt; és pedig:

1-ször: **Csáktornya**: mely a rómaiak korában »Aquama«-nak hivatott; magyar nevét egyik hagyomány szerint onnan nyerte, hogy az ősi telepések idejében a még ma is fennálló pettauíhoz hasonló több emeletes »nagy őrtorony« állott helyén, melyet alig néhány viskó környezett; minélfogva az mondatott róla: hogy sem nem falu, sem nem város »csak torony!« miből »Csáktornya« lett. A másik hagyomány is megmarad

a »nagy őrtorony« mellett azzal az eltéréssel: hogy ezt a Csákyak egyik őse Dömötör által véli építettnek, minek folytán »Csáktornya« nevet nyert. E hely Laczk, Cilley vagy Ernuszt de Hampek után idővel a Csákyak birtokából a Horvátországból bejött Keglevicsekébe jutott, kik az ősi torony körül épült lakházakat fal- és sánczokkal kerítették be. A Keglevicsek birtokából ismét a Zrinyiekébe került, kik székhelyükké téve tetemesen megnagyobbították és erőd jellegűvé tették. Fontosabb hadászati szerepe azonban sohasem volt egyéb: mint-hogy a Zrinyiek innen tettek gyakori portyázó kirándulásokat s iparkodtak a garázdálkodó kanizsai és vidékebeli rabló törököket féken tartani és zsákmányaiktól megfosztani. A »törökvilág« előtt azonban csak mint rabló-lovag fészek szerepelt, honnan tulajdonosaik a környéket büntetlenül rabolták, fosztották. E várak, mely N.-Kanizsától egyenest nyugoti irányban mintegy 55 kilométernyire van szintén mocsárba épült, 1720-ban az »Althán« vagy »Altheim« grófok tulajdonává lett, kik az ősi tornyot lebontatták és helyébe a kapu fölé egy újat építettek. Az Althanóktól végre a gróf Festetics család szerzé meg eme nevezetes helyet, mely eleinte gazdatiszti lakhelyül használtatott, később czukorgyárrá alakíttatott, melynek magas kéménye 1882-ben bontatott le. Ezután huszár laktanyául szolgált, majd a kir. törvényszék, járásbiróság és állami tanítóképezde nyert benne elhelyezést. Fent vázolt hely különben még ma is áll ugyan, de minden egyéb szerep nélkül a lassú enyészetnek átengedve, alig egy-egy kiérdemült uradalmi tisztviselő által lakottan.

2-szor: **Alsó-Lendva vára:** E várkastély, a hajdanában Pannoniának déli részén állott »Halicanum« nevű római város helyén, a Nagy-Károly által betelepített frankok által 805-ik évben mint megerősített úri vagy vezéri lak építtetett, és mivel környéken számos és nagy terjedelmű hárs-ligetek terültek: »Lindau« nevet nyert, mit a frankoknak itteni hanyatlása után az uralomra jutott karantánok vagyis: vendek »Lindva«-ra változtattak. E várkastély 1241-ben a tatárok által leromboltatott. Kún László által 1282-ben Hadold István horvátországi bánnak adományoztatván, újra fölépült, de ismét csak mint váracs, mivel a vidék: a tulajdonképeni főerődjét még mindig a régi »avar-kőrsánczaiban« lelé! István bánnak

Miklós fia itt végleg megtelepedvén, »Bánffy« nevet vett föl, miáltal Lindva vára a Bánffyak birtokába jutott, kik előnevüket is innen vették. E várnak a XV-ik században csak rabló lovag székhelyi szerepe volt, melyben akkori urának szépségéről híres neje »sagani Margit hercegnő« Beatricot Hunyadi Mátyásnak Nápolyból édes anyja és fényes kísérettel jött aráját 1476-ik november hó 25-én mint »háziasszony«, hódolattal fogadta. 1480-ik augusztus 28-án maga Mátyás király is, midőn a török ellen harczkész seregét délre vezeté: pár napig e várbán, mint a Bánffyak vendége pihent, a mikoron a »Bánffykútja« nevű forráskút is fölfedeztetett.

Bánffy János az 1526-iki tavaszon a török ellen 1200 főnyi jól fegyverzett lovas csapatot szervezett s mielőtt a harczterre indult volna: házi kápolnájában fogadást tett, hogy ha a csatából élve vissza térhet, védszentje tiszteletére templomot és zárdát épített.

Miután csapatát jól begyakorolá: augusztus 26-ára a mohácsi síkon termett és a királyi sereghöz csatlakozott, melylyel a 29-ikén d. e. történt ütközetben részt vett, mely alkalommal lovát alóla kilőtték és csak hű csatlósa Bakács Sándor segítségével szabadulhatott a biztos halálból s így a gyászos csatából sikerült néhányad magával haza vergődhetnie, hol tett fogadását egy év múlva be is váltá.

1527-ben mint Zápolya párti a Ferdinándisták által e vár, miután ura Bánffy János Zápolyához hűsége miatt felségsértőnek és száműzöttnek nyilvánított, igen sokat szenvedett, majd egyik, majd másik pártiak által ostromoltatott, dúlatott, de végre ismét a Bánffyaké lett. 1572-ben Bánffy Miklós a »Csonkadomb« nevű kiszögelésre, honnan az egész Mura völgye áttekinthető, a portyázó kanizsai törököknek jobban szemmel tarthatása végett egy »figyelő őrhelyet« építtetett, a mely tiszta mészkőből épült két nagy és egy kisebb kazamatából állott, hol állandó őrség tanyázott, mely a várral szoros összeköttetésben volt, és ellenség közeledtét: jelek által közölte az alantabb lakott várbeliekkel.

Alsó-Lendva vára mint magántulajdon és mint csak »várkastély« semmi hadászati fontossággal nem bírván, a mohácsi vész- és vallásháborúk után is megtartá ősi szerepét azzal a különbséggel azonban, hogy ujabbkori urai nem kalandoztak

és raboltak többé messze vidékeken, hanem a hasonlót cselekvő törököket iparkodtak lesállításokból hirtelen megrohanva tönkre tenni és zsákmányaiktól megfosztani, a mi nem ritkán sikerült és szép haszonnal járt, mi fölött a török vezérek természetesen boszankodtak és iparkodtak a reájuk nézve alkalmatlan gátakat elhárítani. Így 1587-ben Sasvár, másként: Sze-szuvár szigetvári basa a muravölgyi rablás után Alsó-Lendvát is megtámadta és már-már be is veszi vala, ha Zrinyi — ki a basa mozdulatait Csáktornyáról szintén figyelemmel kísérte és zsákmányára szintén számított — gyorsan hátba nem támadja, miből az ostromlók között óriási zavar keletkezett, olyannyira; hogy a kirohant várbeliek által is szorítva, közülök sok levágatott s a csekély életben maradt rész összes zsákmányaik visszahagyása mellett különféle irányba futva alig menekülhetett. A szép zsákmányon megosztozva, diadaluk örömére hálaadó istentiszteletet tartva nagy áldomást csaptak, miből Zrinyi csak harmadnapra távozhatott szíves vendéglátó és hálás szomszédjától.

1600-ban Bánffy Kristóf egy újabb tatár-török csorda támadását veré sikeresen vissza.

1603-ban vizkereszt napján hasonló hőstetre volt alkalma sőt ugyan ezen év július havában még egy nagyobb és sokkal szebb diadalt aratott, melynek leírását lásd: később!

A szép diadalt sajgó török, ezt vissza torlandó: 1604-ik év október hó közepe táján — számítván a szüret miatt szerte üresen maradt város és várra — egy nagyobb portyázó csapattal újra megtámadtatá, de ismét véres fejjel veretett vissza, miáltal Bánffy Kristóf családja fényes múltjának tetőpontjára jutott. E vereségből történt visszavonulásuk közben az újtókba jutott falvakat és meg nem erősített lakhelyeket mind földúlták és kirabolták; miről Szécsi-Sziget akkori tulajdonosa Pártóczi György idejekorán értesült és lesállást foglalva reájuk várt, ki által hirtelen megrohantattak és szétugrasztva zsákmányaiktól megfosztattak. 1630-ban Alsó-Lendva várának közmunkáival megerősítése a pozsonyi országgyűlés által — a kötött béke szerződés daczára még is rabló töröknek szigorúbb ellenőrizhetése és fékentarthatása céljából — sürgősen elrendeltetett; a mi megtörtént ugyan, de

a baj orvoslására vajmi kevés haszonnal járt, minélfogva az 1655-iki pozsonyi országgyűlés — fenti célból — a várórségnek létszámát 50 fővel szaporítani rendelé.

Bánffy Kristófban 1644-ik nyarán e jeles családnak magva szakadván: Alsó-Lendva vára a nemphthiivel együtt — mely még ilyen sem volt, mint a lendvai — gróf Nádasdy Ferencz birtokába került, de semmi jelentős szerepet nem nyert.

Az 1686-iki Budavár visszafoglalásánál Alsó-Lendva várából, gyöngyösi b. Nagy Zsigmond várkapitány parancsnoksága alatt, a nagy-kanizsaiakkal egyesülten 300 gyalogos vitézkedett.

1704-ik évben II-ik Rákóczy Ferencznek szabadság-hirdető zászlóit fennen lobogtató Botthány tábornok előtt Alsó-Lendva vára is kaput nyitott, minekfolytán 1707-ben — a többek között — ez is téli szállásul tüzetett ki.

Eszterházy Pál, a dynastia iránt hosszú évek során át tanúsított tántoríthatlan loyaltásáért 1712-ben a birodalmi hercegi címet és a Zrinyi — Frangepán-féle összeesküvésben elmarasztalt Nádasdy-féle birtokokat nyeré jutalmul, a miért az új herceg, minden nagyobb épületeit az uralkodott Lipót király iránti — hálából — **L** betű alakúra építtetett, minekfolytán az 1282-ben Bánffy István által épített lendvai várat is leromboltatva ily alaprajzban újonan építteté, és még ma is így állván a az alsó-lendvai állami polgári fiuiskola keletkezése óta mint ilyen teljesített honi missiót, a mennyiben: a városbeli új állami polgári fiuiskola felépüléséig, régi harczizaj és fegyverzörejhez szokott termei, tanosztályokká alakítva a jeles tanároknak e vidéken missió számba menő igéit és a lelkes tanonczoknak szép és dicséretes magyar feleleteinek örvendetes és békés hangjait verék vissza ősi falai; melyek ma a mindent megsemmisítő örökidő lassú emésztése és porlasztásának átengedve üresen és elhagyatottan állanak s a XVI. és XVII-ik századbéli fényes multjokat, melyben a Zrinyiek csáktornyai vára által a szép Muraközszel; a templariusok és a Johannita lovagok birtokaival pedig Kányavár és Szt.-Adorjánig, hogy szoros közlekedési kapcsot képeztek, búsan hirdetik a boldog békét élvező utókornak.

3-szor: E két fentebb vázolt erődön kívül még számos kisebb és sokkal jelentéktelenebb »előerődei« is voltak Nagy-Kanizsa várának, ilyenek például: Kis-Komárom, ennek leírása, miután multja Nagy-Kanizsáéval szoros összeköttetésben áll: ezével kapcsolatosan történt — továbbá: Récse, hol az Ozsulok megerősített kástélya állott; Bakónak: hol a várispánok szintén sánczczal körülvelt őrtornyos lakaik állottak, ezután: a Szt.-Györgyvár hegyi több emeletes őrtorony, a később megerősített magán és kéjlak; a bajcsai barlang és várac: úgyszintén: Kányavár, Szt.-Adorján, Pölöske, B.-Szt.-György, Szécsi-Sziget, melynek alapítója: Széchi Miklós nádor volt 1391-ben; megerősítője pedig: Széchi Dénes esztergomi érsek és bibornok volt 1453-ban.

Limbach Grófné szül: Széchi Margit 1507-ben e várban lakott, ki Achác Miklós szt.-gothardi apátot elkergette és ki-zárta itteni székhelyéről. Várhely, Szemenye, Nemphti vagy: Lenti, Szt.-Adorján és Kányavár között és Korpaváron egy három emeletes erődített figyelőőrtorony, stb. Ezek mind-mind Nagy-Kanizsa várának hűbéresei voltak és leginkább tulajdonosaik és ezek jobbágyaiknak biztosításaként építettek, de melyek igen gyakran, még mielőtt a nagy-kanizsaiak segítségül jöhettek volna, mivel ezek vagy épen nem, vagy csak későn nyerhettek értesítést szorongatott helyzetükről, földülattak és leromboltattak.

Valódi erődnek azonban egyik sem volt mondható, mit leginkább az is igazolni látszik: hogy a török rendesen nem igen tartotta érdemesnek velük komolyan foglalkozni; nem azért ugyan, mintha „*savanyú lett volna a szöllő.*“! de mert mivel máshol nagyobb zsákmányt remélt, ezeket tehát rendesen kikerülte, de azért, ha a szükség vagy saját érdeke úgy kívánta, rendesen megmutatta: hogy képes valamennyit sorban megsemmisíteni! Lenti és Szécsi-Szigetről a történelem: azonban már azt is kiemeli, hogy az 1686-iki Budavár visszavételi ostromhoz, előbbi: Szecsődy Gáspár hadnagy vezénylete alatt 70 fegyverest, utóbbi pedig: ifj. Kéry Ferencz főkapitány alatt 60 lovast, Ferenczy Pál alkapitány alatt meg 100 gyalogost küldött gróf Batthiányi Ádám tábornok nagy-kanizsai lovas és gyalog dandáraiba!

Az itt sorolt váracsok nem mind egykorúak, nagyobb-

része a IX-ik század elején a frankok által létesítettett, kisebb-része pedig még később lett egyes tehetősebb birtokosok és főpapok által leginkább: a török uralom alatt építve; minek letűntével a még megmaradtak maguktól elenyésztek és csak emléküik maradt — nem ritkán szájhagyományilag reánk.

Mindezek azonban — mint az már fennebb is hangsúlyoztatott: — éppen nem birtak semmi különös hadászati fontossággal, amennyiben nagyobb része sáncz vagy czölöpzettel — mit »palánk«-nak neveztek — körülvelt és megerősített inkább »megfigyelő« állomás volt, honnan minden ellenséges mozzanatokról, haladék nélküli jelentés volt küldendő a nagykanizsai várba és leginkább egyes birtokos és uradalmak nemesi kúriájából állottak, sőt nem ritkán messze kilátást nyújtó pontokon emelt őrtornyok is ilyeneknek nevezettek, honnan az észlelt vész közeledtére, a lakosság idejekorán értesítettet, ki ilyenkor: leggyakrabban, ingoványos mocsár, vagy sűrű erdő közepébe, sáncz, palánk, vagy fal által biztosított helyre menekült, hol igen gyakran mint »védő« véres harcokban el is esett, mivel számos eset volt: hogy ily helyek a pusztító török által földúlattak és leromboltattak, a mi által bebizonyult: hogy ezek a dúlás és rablásokat nem igen korlátozhatták, legkevésbé Horvátország felé, mit Zrinyi Miklós a költő és hadvezér különösen észelve: indítatva érezé magát országának — melynek bánja volt — nagyobb biztonsága érdekében »Új-Zrinyi vára építtetésére!« Lásd: alább!

III-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa várának ostroma a Rozgonyiak által.

János hercegprimás halála után 1432-ben már III-ik Kanizsay László volt a nagykanizsai várnak és minden uradalmainak feje, kihez Zsigmond király Szienából sürgős levelet intéz, melyben őt soproni főispánnak és nagyságosnak címezve kéri: hogy ötszáz lovas katonát küldjön segélyére; mire László személyesen ezer nagykanizsai lovas élén jelent meg a királynál.

III-ik Kanizsay László több rokonaival először Erzsébet

királyné, azután ennek fia V. László királynak és gyámjának Frigyes császárnak pártjához csatlakozott, a miért a »nemzet-pártiak« által jószágvesztésre ítéltetett; minekfolytán a Rozgonyiak Kanizsay Lászlót hatalmukba ejtve elfogták és Nagy-Kanizsa várát 1445-ben megtámadva legelőször is a külerődöket vagyis: az úgynevezett: »előműveket« rohanták meg és ejték hatalmukba, melyeknek védőrségeit mind egy lábíg leöldösték, hogy még csak hírmondó se juthathasson belőlük a várbeliekhez, védhelyeiket pedig a földdel egyenlővé tették; ezek végrehajtása után a várat teljesen körülzárolva — miután Csákány elővároskát felgyújtották, erős ostrom alá vették.

Tekintve, hogy már az előző években is nagy szárazságok voltak és hogy alig esett valami csapadék, különösen télen hogy épen semmi hó nem volt: minekfolytán: források, patakok, tavak kiszáradtak; a Fertő medre szélében hosszában kocsizható volt, az egész egy száraz legelő képét nyújtá; a Balaton: több helyen átlábolhatóvá vált, a feneke mindenütt látható és elérhető volt; és hogy ez évben már februárius elején tavaszodott, felhő ritkán volt látható, az is szokatlan magasságban suhant el; valóságos afrikai hőség kínozott minden élő lényt, fák, növények kiszáradtak, emberek, állatok elpusztultak stb.

Nem csuda hát, ha a Nagy-Kanizsát övező mocsár és ingovány is roppant megrepedezve, több ölnyire kőkeménységűvé lett, minélfogva a vár: erejében nagyot csökkent, mivel eltűnt, az eddig mindent távol tartó védszellem: a víz s így egy-egy lövésnyire (2—300 ×) minden oldalon hozzáférhetővé lett. E kis távolságot is, csak a falakon fölállított fegyveres őrk tartatták fenn a közeledni akaróval; sötét éjszakákon azonban e csekélység is elenyészett. Ilyenkor Rozgonyi emberei 20—30 helyen is egy és ugyanazon időben, ugyanazon szándékkal a falak alá lopódzva, ott szándékosan némi neszt okoztak, mit a fenn volt őr nem tudván tisztán kivenni: a falon kihajolt, a Rozgonyiak pedig — kik épen ezt akarták — nagy ügyességgel pányva kötélhurkokat dobtak a nyakára és lerántották, de a hű őr — mivel a hurok nem mindig a nyakára, hanem vállaira vagy derekára esett — rögtön elkiáltá magát torka szakadtából, hogy: »Itt az ellenség«! mire társai azonnal hozzá rohantak és ha még le nem rántódott, segélyére voltak, ellenkező

esetben: bizony odaveszett szegény, de megmentette társait, esetleg: az egész várat is!

Más úttal pedig — miután ily módon már czélt nem érhettek — mivel ezentúl az öröket éjjelre megkészszerették és a falakon való kihajolgatást megtiltották, cselhez folyamodva, az örökkel alulról beszélgetésbe bocsátkoztak és ígértek nekik pénzt, jószágot és roppant uradalmakat, ha őket, a magukkal hozott hosszú létrákon a várba beeresztik; erre az örök társaikkal értekezve megállapodtak: hogy fölereszti őket, de a legelső a ki feljön, az »úr« legyen és pénzt, foglalót hozzon magával. Ezt a többi őrpapancsnokokkal is az egész őrvonalon rögtön közölték, valamint azt is: hogy ez tulajdonképen csak »csalétek« lesz, valójában pedig azt tegyék, a mit ők is tenni fognak, t. i: hogy minden egyes feljövőt az alatt maradtaknak nagyobb tévedésbe ejtése végett »servus« félhangos szóval fognak üdvözölni és 3 vagy 4 e czélra előre kiszemelt jó markos legény által torkon és karon ragadtatva száját betömetni és kezeit hátrakötvetve, a fegyverbe lépett őrség gondjaira bízni; miről egyidejűleg a főparancsnoknak is jelentést tettek, ki ismét a várparancsnoknak tőn mind erről sürgős jelentést, a ki az összes őrségeket haladéktalanul megerősíté és e pompásnak ígérkezett mulatságon egész tisztikarával személyesen is jelen volt. Mind ezen előkészületek alig tellettek egy jó félórai időbe s e szerint: úgy éjjél után 1 óra tájban lehetett, midőn a Rozgonyiak által »árulásnak« vélt dolog megkezdődött. Az ezt előző félórai várakozást, mit egyébként a várbeli örök »gondolkodási időnek« kértek; a bekiváncozók az őrségnek egymásközötti megegyezésére vélték szükségesnek és ők is arra használták: hogy e vélt sikert, mint örömhírt» parancsnokaiknak tudtul adták, kik e fölötti örömkben szintén a falak alá jöttek s így történt: hogy e különféle fogalmakat keltett esetről, mindkét fél színe-java jelen volt és az egész tény szemük láttára folyt le és hogy ily módon, de több ponton, hajnalra mintegy 800 Rozgonyista jutott be a várba a nélkül: hogy kint maradt társaik a legkisebb sikert vagy eredményt is láthattak, vagy hallhattak volna, a mi végre is gyanút keltett: és kezdték bejutott társaikat szólongatni, mire a várbeliek, mivel már hajnalodott, s a jól célba vehetés is lehetővé vált: lövéssel feleltek,

melyek mind egyike egy-egy kérdező Rozgonyistának volt szánva.

Az ármány tehát itt is megtörött a nagykanizsaiak szilárd jellemén és maga jutott törbe!

Egy harmadik ily szándékú kísérletről, a krónika már nem emlékezik meg, hihetőleg megelégtették e kettőt is a jó Rozgonyiak; e helyett tehát oly pontokon: hol bombárdjaikkal a nap folyamán a falakat megrongálniok sikerült, éjenként »fal aláásásokat« kezdettek; mit a várbeliek oly módon iparkodtak ellensúlyozni: hogy ők meg belülről kifelé ástak s a lyukakat fojtós füsttőtarasztó égő anyagokkal dobálták be. A Rozgonyisták ily módon sem juthatván célhoz, minden további fortélylyal fölhagyva: három heti »ostrom-zárolás« után, a nyílt és komoly támadáshoz láttak és egy heti ernyedetlen vívás alatt hatalmas bombárdjaikkal a falakban oly károkat tettek: hogy a várbeliek magukat erősen szorongatva érezvén, egy viharos éjszakán e célra önként vállalkozott két ferenczrendi szerzetest — páter Ignác és Ágostont — bocsáták a várból ki, segélykérés végett Lindva várába; hogy a kérelem annál biztosabban célhoz jusson: e két derék páter két különböző irányban indult útnak: Ignácznak, ki mint jó úszó, a hirtelen megáradt Zala hullámaint választá útjánul: sikerült a víz sodra által segítve, a viharos kormosötét éj leple alatt a vár falának déli nyílásán szerencsésen kijutni és észrevétlenül az ellenség vonalán túl szárazra vergődni: de nem így a szegény Ágoston, ki bízván ékesszólása és rábeszélési képességében, a szárazon akart és vélt célhoz juthatni, de alig hogy az ellenséges őr-vonalhoz ért: rögtön elfogták és a Rozgonyiak elé hurczolták, hol egész virradtig kínozták, vallatták, s miután semmi olyast tőle ki nem csikarhattak, mit ők óhajtottak volna: nagy zsvaj és láрма között — a várbeliek figyelmét is, hogy felhívják — egy úmenti nagy fához vonszolták, s arra: a várbeliek szeme láttára felakasztották; minélfogva e fát, mely még igen sokáig fennállott »barátfának« hívták, s a nép által bálványozva, rendkívüli sok babonát fűztek hozzája; különösen a pásztorok által tartatott szerencsésnek, mondván: hogy a mely jószágcsoport alatta »dele« azt semmiféle járvány meg nem támadja, stb. Ignác páter eljutván tehát alsó-lindvai Bánffi István és Pálhoz, az alsó-lindvai vár uraihoz, előadá küldetését, melyszerint, ha

segíteni jönnének, illetve: ha a várat az ostrom alól és a Rozgonyiak fogságából a vár urát kiszabadítják, az őrség kész a várat nekik átadni s az ez úttal felmerülendő minden tiszteletes költségeiket is megtérítendik, sőt hogy ajánlataikat még vonzóbbá tegyék, megígérték: hogy Bánffi István Dorottya leányát, a Kanizsayak közül az, kihez koránál fogva leginkább illik, nőül veendi. Erre a Bánffi testvérek csapataikat gyorsan össze vonták és mintegy 2500 főnyi haddal Nagy-Kanizsát megközelítve a Gördövény melletti erdőségben egész csendben táborba szállottak és megkezdették céljuk felé a puhatolódzást, óhajtván megérkeztükről a várbelieket értesíteni; a várba bejutni azonban sehogysem lehetett; de még jel által sem tudathatták itt létüket, mivel erre nézve semmiféle előleges megállapodásuk nem volt: nehogy tehát az ostromlók által időnap előtt felfedeztessenek; daczára ezek túlerejének, (az ostromlók száma 40000-re becsültetett), elhatározás folytán még az nap éjjelén a mitsem sejtett és kényelmes nyugalomban volt ostromlókat teljesen körülvéve hirtelen és roppant lármával megrohanták és irgalmatlanul kaszabolni kezdték, de ezek első meglepetésükből felocsúdvá, csakhamar sorakoztak és a meglepöknök — kiket először tatároknak néztek — rohantak, mi által az éj sötétében ádáz harcz és öldöklése fajult vérontás vette kezdetét, mely egész hajnalig tartott, a mikorra a várbeliek is megtudván a falakon kívül történeteket, a kapukat felnyitvatva kirohantak, miáltal a különben is igen leapadt számú ostromlók kéttűz közé jutva, mindenüket hátra hagyván, megfutamodtak, miből ismét heves üldözés támadt, mely alkalommal a két Rozgonyi — Rénold és Sebestyén — lovaikról leverettek és fogságba jutottak, hol Renold pár óra múlva nehéz sebeiben elhunyt. E heves éjjeli küzdelemben és üldözésben a Rozgonyiak részéről állítólag 3000, a Bánffiak és a várbeliek részéről pedig összesen mintegy 1400, mindkét fél részéről tehát: mintegy 4400 főnyi harczos pusztult el; a mi tekintvén az akkori viszonyokat: egy rémes éjszakára nem éppen megvetendő szám: A Bánffiak tehát fényesen megfeleltek a hozzájuk fűzött reményeknek, mit a vár urának Kanizsay Imre Lászlónak, Rozgonyi Sebestyénért történt vissza cserélésével koronáztak meg, a miért Kanizsay minden ígéreteket lovagiasan be is váltott, elvétetvén György fiával Bánffi Er-

zsébetet, kinek Dorottya húgát meg Rozgonyi foglalta le János fia számára, s így e nagy vérontás következtében hármas rokonság jött létre.

IV. Fejezet.

A Hunyadi fiúk Nagy-Kanizsa várában.

E kis »inter-mezzo« után Nagy-Kanizsa várának restaurálására olasz mérnökök hozattak, kik tekintettel az ezen évben uralgott rendkívüli nagy szárazságra, minekfolytán nemcsak a mocsarak és ingoványok száradtak 2—3 ölnyi mélységre kőkeménynyé és a források apadtak ki: hanem még a kútak is kiszáradtak; a Zala folyóban pedig csak imitt-amott csergédezett egy-egy kis erecske, minélfogva a vár minden oldalról hozzáférhetővé vált, s az így igen messze esett régi »előműveket« nem építették újra fel: hanem helyettük a várat magát jobban megerősítendő: öt ordonyművel vették körül olyformán: hogy mindegyik mű, egy-egy szeglet bástyát képezett, melyeknek közeit lőréses falakkal kötötték össze, s az egészet mély sánczokkal vették körül, melyekbe az eddig a váron keresztül folyt Zala folyót vezették akként: hogy északról többé nem a várba, de a sánczba ömlött s ebből — két oldalról a várat körülfutva, — a vár déli részén ismét rendes medrébe vissza jutván, folyt tovább. Az ily módon üresen maradt régi medrét a várban betöltötték, miáltal a két részből állott vár ekként egyesülvén, jóval megnagyobbodott és könnyebben védhetővé is vállott, tehát mintegy meg is erősödött különösen: midőn 200 drb bombárdot is kapott. E műveletek hosszabb időbe — 1445—1454 — és roppant költségekbe kerültek, melyeket most már nem könnyű volt földözni, mivel az ősi nagyterjedelmű birtokok — mint fennebb láttuk hűtlenség czímen — a korona javára lefoglaltattak, minél fogva Kanizsay Lőrincz előbbeni legnagyobb ellensége, most azonban fenti házasságoknál fogva már sógora Rozgonyi Sebestényhez fordult, kérvén őt: a királynáli közbenjárás és ügyének tisztázására, följánlván fiát IV-ik Lászlót túsul.

Rozgonyi sikerrel járván, a mennyiben Kanizsay vissza kapta birtokainak mindazon részét: melyek időközben királyilag másoknak nem adományoztattak: IV. László pedig Hunyadi Jánosra bízott, ki őt udvarába véve fiait Mátyás és László

mellé rendelé apródként, hol 1456-ig tartózkodott, a mikoron atyja halála folytán díszes kísérettel — mint ez egy várurhoz illett — haza Nagy-Kanizsa várába bocsáttatott, hova volt kedves urait — kik inkább csak játszó társak voltak — Lászlót és Mátyást is meghívá, kik vele is jöttek és itt s a környéken huzamosb ideig mint kanizsai vendégek mulattak; mely alkalommal a nagykanizsai várnak épülése és berendezése felől igen dicsérőleg nyilatkoztak; a Balaton és környéke által pedig: teljesen elragadtattak.

Úgy nyár derekán, a két Hunyadi fiút atyjuk egyszerre csak haza — Zimonyba — rendelé, mivel Mohamet török császár nagy haddal gyorsan Nándorfehérvár alatt termett s azt ostrom alá fogta, egyúttal mint az ország kormányzója Kanizsay Lászlót — mint Nagy-Kanizsa várának urát — is fölhívá, hogy népével a zimonyi táborba siessen; ki e parancs folytán augusztus elejére 2500 főnyi derék hadával Hunyadinál jelentkezett is, kivel a 46 napig tartott fölszabadító harczban hősiek részt vett: miközben a Kanizsaiak közül egyik harczos a török császár közelébe furakodván, azt nyílával mellbe lőtte, minekfolytán az lováról lefordult ugyan, de meg nem halt, mivel pánczél inge a lövés hatását mérsékelvén: csak könnyű sebet nyert, mindazon által ez lett a csatadöntő tény, mivel a törökök szultánjukat lebukni látván: oly zavarba jutottak, hogy pillanatra, mint varázsütésre, a mint a vész hire továbbtovább terjedett, a török hadnak egyes csapatai jeles tagjai, mintegy megszibbadtan állottak meg, mit a keresztények felhasználva: újult erővel törtek rájuk: minek a törökök tovább ellent nem állhatva, futásnak eredtek és mindenüket hátra hagyva, csak a sebesült szultánnal törődve menekültek, mire a Kapisztrán János által vezérelt keresztések vették át az üldözést és a menekvők legnagyobb részét levágva, őket szélyel verték. Eme szép diadalmak előidézője szabari Szántó János nagykanizsai közvitéz azonban, a diadal mámorától elragadtatva, mintha csak öneki magának lett volna kizárólagos földadata az egész török sereget megsemmisíteni nagyon is előre rohant és a heves üldőzésben örökre eltűnt; nem volt kitudható: hogy elesve hozzája méltó hősi halált lelt-e a világ legszebb helyén, a harczmezőn, vagy fogságba jutva elhurcoltatott a világ fegsanyarúbb helyére, az átkos török fogságba«?! --

Nándorfehérvára tehát: a török ostrom alól Hunyadi János által Kapisztrán János lelkesítő közreműködésével 1456-ik július hó 21-én felszabadított; a mi egyébként utolsó hőse tette is volt neki, mivel az itt kapott nehéz sebében pár hét múlva kedves Kapisztránja karjai között, családjá és a haza színe-java előtt — Kanizsay László is jelen volt — Zimonyban jobb létre szenderült!

Kanizsay László az országot gyászba borító esemény után ügyeinek rendezése végett Nagy-Kanizsára vonult vissza, hol mindent rendben hagyva Hunyadi László hívására Nándorfehérvárba vissza ment, hol részt vett Cylley fölkonzolálásában, valamint később Hunyadi Lászlónak budai fogságában is, honnan a szerencsétlen László jogtalan bár, de 1457. márczius hó 14-én mégis csak megtörtént kivégzése után, úrnapijának viharos éjjelén Rozgonyi Sebestény és Bánffi Pál s több másokkal börtönüket feltörve, a történendőket bevárando: nagykanizsai várába menekült. Itt a Hunyadi ház védelmére nagy pártot alakítva, Mátyás megválasztása érdekében működött és Szilágyi Mihály választó seregével Nagy-Kanizsa vára és környékéről 6000 főnyi hívével csatlakozott és a kikiáltott új király Mátyás elé menesztett díszküldöttségben is részt véve, az első egyike volt: ki a hűségi esküt Mátyás király kezeibe letette. Mindezekért 1459—1466-ig terjedt időközben, Mátyás király Kanizsaynak még atyja idejében tett szolgálatait is méltatva, tetemes jószág adományozás és egyéb kitüntetésekkel jutalmazá őt, így: előbb erdélyi vajdává, később pedig: kir. főlovászmesterré mozdítá elő.

Kanizsay László ezekért hálás is volt, mert míg Mátyás király 1478-ban híres fekete seregével Frigyes német császár ellen, később pedig az Erdélybe betört törökök ellen működött, addig Kanizsay hatalmas várórségével a Dunán feljött s Dálya és Vukovár közt partra szállott és Eszék, Verőcze, Belovár és Varasdót érintve, a Dráva jobb partján gyorsan előnyomult, itt a bal partra átkelt, és Regedéig tűzzel-vassal pusztított rabló török hadakat támadta meg, és belőlök ropant sokat levágva, foglyaik és zsákmányaiktól megfosztva, szétverte; s foglyaikat nemcsak hogy szabadon bocsátá: de sokakat nehogy ismét a törökök kezeibe jussanak, hazájukba kísértetett, sőt a bizonyítani tudóknak elrablott holmiaikat a

zsákmányból vissza is szolgáltatta. Mátyás ezt megtudván, seregének nagyobb részét rögtön Kanizsayéval egyesíté, s a még mindig rabló törököket űzőbe veszi, de csak Jajczánál éri el, hol az egész rabló hadat tönkre tévé és újonan összerabolt zsákmányaitól megfosztá. Ez alkalommal Kanizsay súlyos sebet kapott, mire hazatérte után a nagykanizsai várban rövid idő múlva el is halt, és a Ferencziek zárdájába tétetett örök nyugalomra, minekfolytán a vár, minden uradalmaival ennek fia V. Lászlóra szállott, kit úgy a király, mint Kinizsi még atyja életében ismert és kedvelt. Ezen előnyös ismeretség folytán V-ik László is gyorsan emelkedett vagyon és rangban; különösen az 1486 és 1510-ben Nagy-Kanizsa várában és környékén két ízben kitört döghalál = pestis alkalmával tanúsított önfeláldozásáért, mikor ugyanis népei között bátorítóan sürgölődött s mindenkinek segínyt nyújtani iparkodott és hogy népe jobb táplálékhoz jusson, megnyitatta az összes várbeli magtárak és pinczéket, emellett pénzt osztatott úgy a várbeliek, mint a környékbeliek között ki, az árván, özvegyen maradottakról személyesen gondoskodott, végül: a járvány által meg háromnegyedelt alattvalóit, a szomszéd tartományokból beédesgetett új telepésekkel iparkodott pótolni; a mi anynyira sikerült neki, hogy az 1514-iki pórlázadás elnyomásához tetemes haderővel járúlhatott Kinizsi táborába.

Ezen két pestises évek közeiben várának korszerű fölszereléséről sem feledkezett meg. Hozatott tehát — Gráczból — minden bástyája részére 3—3 újonan föltalált nehéz úgynevezett: »tartályos = lafettás« ágyút, összesen 15 drbot; továbbá: a bástya közökre és kapukhoz 80 drb. szintén újnemű »szakálast;« Lübechből és Hainburgból nagymennyiségű lőport és különféle golyókat vasból, végül; a lafettásokhoz kettőt, a szakállasokhoz tiz oktató tűzért, részint a lövegek kezelésére, részint: pedig a vár legénységének erre való beoktatására, melyek az akkori viszonyok szerint roppant összegeket igényeltek.

V. Fejezet.

N.-Kanizsa várának szerepe, a Mohácsi vész előtt és után.

Mindezek a király által illően jutalmaztattak, minekfolytán fokenként ő is följutott a kir. tárnokmesteri állásra; a mi-

körülhordozásra gyűjtött mintegy 3000 főnyi seregét már nem volt képes a királyi táborba vezetni; kénytelen volt tehát hű vezérére, Sárkány Ambrúsra bízva, a Babocsánál időzőtt Nádasdy Tamás országnádorhoz irányítani, ki Sárkányt csapataival a Drávához rendelé, hogy Solimán hadainak átkelését megakadályozza, vagy legalább hátráltassa, hogy ő a magyar hadak összpontosítására időt nyerhessen. E feladatnak tőle telhetőleg iparkodott is megfelelni, de a rendelkezésére bocsátott csapat a Dráva vonal megszállására elégtelennek bizonyult, mivel Solimán nem kizárólag egy vagy két ponton lépte át a folyót, de több számos oly helyeken — különösen lovasságával — hová Sárkány emberei el nem juthattak, így azután igen gyakran megesett vele, hogy hátulról, vagyis: saját területük-ről, t. i. a Dráva balpartjáról lett a török által hirtelen megtámadva és a víznek szorítva. Másfél hétnél tovább tartott e kikülönítése, mely idő alatt rá sem gondoltak, még kevésbé vették figyelembe segélykérő jelentéseit; minélfogva: a folytonos éjjel-nappal egyaránt tartott csatározásokban csapata annyira leolvadt: hogy komoly ellentállásra már teljesen képtelen volt s így Solimán 11-ed napra (legtöbb időbe került a sok és nehéz lövegeknek átszállítása) mindenestől a balparton lehetett, mi által Sárkány a zömtől elváगतott és a megmaradt csapatainak roncsával — alig 100—200 emberrel — Styriába menekülni kényszerült és csak hosszas kerülő utakon, nyomorral küzdve vergődhetett, a 3000 főből állott szép és büszke seregének elcsigázott alig hatodrésszel, a mohácsi catastropha után N.-Kanizsa várába.

A mohácsi vész után, hogy N.-Kanizsa vára és környéke a török által föl nem dúlatott, csak annak tulajdonítható: hogy a viszonyokat jól ismert Tamás nádor tanácsára Zápolyához pártolt: mihelyest azonban Ferdinánd az országba jött: rögtön hozzája csatlakozott, miből véres harcok keletkezhetek volna, ha Zápolya híve, gróf Frangepán Kristóf Horvátország bánja Martinecz falunál el nem esik és a vár, házasság útján Tamás nádor kezére nem jut.

N.-Kanizsa vára a Kanizsayak férfiágának 1532-ben történt kihaltával a még egyetlen élő Kanizsay Orsolyára, férjezett gróf Nádasdy Tamás országnádornéra szállott minden hozzátartozandóságaival együtt, kit Zápolya a székesfehérvári

káptalanhoz, országlásának hatodik évében, vagyis: 1532-ik év június hó 12-én küldött rendeletével fiúsított.

N.-Kanizsa vára tehát ismét Zápolya híve lett és így a mindenfelé portyázó törököktől eddigelé háborítlanul hagyatott, mit részben annak is tulajdoníthatni: hogy eddig még nem ismerték fel roppant fontosságát. Midőn azonban 1532. július havában II. Solimán 300000 főnyi hadával Eszéknél a Drávát átlépve, Bécs ellen indult, s útközben Siklóst, Babocsát és Zákányt elfoglalva, 27-re N.-Kanizsa vára alatt szállott táborba, hol 24 óráig pihenve, a várat alapjában át meg átnézte és fontosságát alapjában fölismerve, megdicsérte, de a nádor által tiszteletére rendezett ünnepélyes ebédet nem fogadta el. Másnap seregét két részre osztván: békében elvonult; előnyomulása közben Pölöske, Szt.-Mihály, Körmend, Sárvár, Keszthely, Kapornak, Rum, Keménd, Egervár — Vas megyében — stbiket elfoglalva, Hídvégnél a Rábán átkelt s augusztus 11-ikén az ellenállott Kőszeg várát vette ostrom alá. De a hős Jurisič 700 bajnokával megszegyeníté, minekfolytán a Steyer hegyek közé csapva, Bécs ostromáról ismeretlen — talán épen ennél fogva, mit babonás létére rossz omennnek tartott — oknál fogva lemondott és visszafordult, minek hírére török Bálint, Bakits Pál és Pekry Lajos seregeiket egyesítve, a környékbeli várak u. m.: Kőszeg, Pápa, Veszprém és N.-Kanizsából segílyt kérve, az ekkorára nagymennyiségű zsákmány és foglyokat összeszedett kalandozó törököket üldözőbe vették, foglyaik és zsákmányaikat lehetőleg elvették. Így üldözve szeptember 27-ére a Mura folyóhoz értek, melyen a török Raszonya vagy Herbordfa táján az átkelést megkezdé, miközben e várból közibük ágyúztak, mikoron: a többiek közt a fődeftedár testvérét is agyonlőtték; erre Solimán felbőszülvén, a várat megrohantatá és naplementére hatalmába ejté, reggelre pedig földig leromboltatá; ekkorra már az üldözők is odaérve: roppant elkeseredett harcz fejlődött közöttük. Az üldözők csupa lovasságból állván, ágyú nélkül voltak, a török azonban számos ágyúval és gyalogsággal is rendelkezett, mit nem is késett az átkelés biztosítására rögtön fölfejlődtetni, lövegeit pedig a szárnyakon működésbe hozatni, melyekkel saját népeit sem igen kimélvén: odatüzeltetett, ahol legádázabban dúlt a harcz, minek következtében, aránylag igen rövid idő alatt — alig másfél

óra — e csata a törökök javára eldőlt, melyben roppant ember és ló-tömeg pusztult el, különösen a kanizsaiakból, kik mindenütt kitünni akarván, itt sem húzódtak hátra, de a túlerő, mely itt összpontosult és a keresztező lövegűz őket is megtöré, minekfolytán legnagyobb részük elesett, köztük jeles vezérük Huszti György is leveretett lováról és csak akkor jött magához: midőn már kevés vérei meghátráltak.

A törökök — mint a helyzet urai — a csatatéren szemlét tartva, számos még életképes sebesültet fölszedve, rabságba hurczoltak, köztük Husztit is, kiben fölismerték az ügyes és képzett embert, rabszolgaságra a szultán udvarába adták, hol elsajátítván a török szokásokat, jó magaviselete által a szultán kegyét, sőt bizalmát is megnyeré s ennek pártfogása és tudományos megbízása folytán Ázsia nagyobb részét, különösen: Perzsiát, Chinát, Indiát, egész az Indus folyóig beúta, honnan visszatért Konstantinápolyba, hol a portán — miután az izlam vallásra tért — fényes hivatalt nyert, de később a magyarok által — Eliám, fogságba jutott beglerbégért — saját kívánságra végre is visszaváltatott és régi vitézségének színhelyére N.-Kanizsára jött, hol viszontagságos életének latin nyelven megírásához fogott, de idővel Kanizsa is török kézre jutván, jónak vélte renegat létére előlük Rómába menekülni, hol művét be is fejezte, mely még ma is a vatikáni könyvtár kéziratárában őriztetik.

Budavárának a törökök által történt bevétele után a török hadak vidékről-vidékre kalandozva raboltak boszúlatlanul, kikhez később lelketlen keresztények sem átalottak pártoskodásuknál fogva szegődni; egyik török csapatot Zápolyapárti, másikat Ferdinándista kalauzolta. Végre olyanok is akadtak: kik sem egyik, sem másik párthoz nem tartozván, saját szakálukra ugyan, de azért szintén török módra dolgoztak; ilyen volt Móre László, a mohácsi vészben elesett pécsi püspök, Tamásnak öcsce is, ki e vidéket egész Horvátorszáig rettegetésben tartotta. Mindezeket utoljára is megsohalván: úgy Ferdinánd, mint Zápolya hívei szövetkeztek, hogy az emberi szörnyeteget veszélyes fészkevel, palotai várával együtt kiirtják; mívégből a környékbeli várak, így: A.-Lendva és N.-Kanizsa is kötelezték magukat segélynyújtásra. Ennek megtörténte után Laszky Jeromos személyében kijelöltetett a

végrehajtó csapat parancsnoka, ki a segélycsapatokat összegyűjtve, Palota várát ép akkor, mikor gonosz ura, Móré is otthon volt, körülkapta és megadásra szólítá fel. Látván Móré, hogy nincs menekvés, rablott kincseit és családját egy igen erős boltozat alá rejtve, a várat légbe röpité, miből roppant zűrzavar támadt, mit ő ügyesen felhasználva, elmenekült Horvátországba; családjá és kincsei azonban Laszky kezeibe jutottak, ki az egész családot és a kincs legnagyobb részét a nádornak átszolgáltatandó, N.-Kanizsa várába szállította.

E jóindulatú intézkedés azonban nem igen sokat lendített a bajon, mert Móré volt területét nemsokára a törökök kezdettké fosztogatni, azzal a különbséggel: hogy ezek a férfinepet is rablánczra fűzve, elhurczolták. Megsokalván ezt Zrinyi, horvátországi bán, csapatokat alakított, kikkel a n.-kanizsaiak szövetkezve, a rabló törököket gyakran megverték és kifosztották, minek hire Ferdinánd fülébe jutván, Zrinyit 1542-ben Zalamegye főispánjává és N.-Kanizsa vár területének főparancsnokává nevezte ki.

A török uralom mind jobban terjeszkedvén, oly várakra is reákerült a sor, melyeket eddig kiméltek, így például: Ulema pasa oly vérszemet kapott, hogy Kapronczát, Csáktornyát és N.-Kanizsa várát is megmerte támadni, azonban siker nélkül, különösen N.-Kanizsánál sokat vesztett, mivel a várbeliek kitörtek és táborát feldúlták, lövegeit beszegezték, podgyászát és foglyait elszedték, még őt magát is majd fogságba ejtették és csapatait teljesen szétverték. Ennek utánna minden visszahagyott tárgy a várba szállított és a lövegek s a teteemes mennyiségű lőkészlet kivételével, minden elárvereztetett s a befolyt pénz a harcosok között jutalmul szétosztatott. Ez alkalommal a vár 275 drb. muskétával, 8 drb. tüzes golyót vető mozsárral, 43 drb. csatakigyóval, 75 hordó lőporral és Ulema basa arannyal hímezett tafota selyem sátrával és 5 lófarkas zászlójával, valamint több apróbb kézi fegyverek és csajtáros nyereg s lószerszámmal, ezenkívül nagymennyiségű különféle golyókkal gazdagodott. A lövegeknek beszegezett gyúlyikai kinyittattak, miáltal használhatókká válva, a vár védképességét nagyban fokozták; mindazonáltal Zrínyi tanácsára a nádor még 20 drb. nagy ürméretű cső-hosszának 20-adosa löveget 2000 drb. hozzá való golyót Gráczból, Lübechből pedig

160 hordó löport hozatott és a két kapun, az eddigi lebocsát-ható és ismét függélyes irányban felhúzható »rács« helyett, a sánczokon át roppant erős »fölvonó hidakat« alkalmaztatott.

Két teljes évig sajgotta Ulema fenti vereségét, míg 1545. nyarán ismét N.-Kanizsa alatt termett roppant seregével és ezúttal aligha boszút nem vesz a váron, ha Zrínyi idejekorán neszt nem veszi a dolognak és mint Zalamegye főispánja, Tahy Ferencz segédét nem küldi lóhalálban Dersffy Istvánhoz Kaposvárra, onnan pedig Rátkay Pálhoz Légrádra, hogy rögtön induljanak csapataikkal egyenest N.-Kanizsának, hová menendő lovas dandárával már ő is nyeregben van és támadják meg közös erővel a törököt, hogy »nyílt csatára« kényszerüljön, de e különben nem rossz terv, a rossz időszámítás miatt, oly rosszul sikerült: hogy Ulema a különböző időkben érkezett csapatokat egyenként és egymásután semmisíthetné meg, mely alkalommal Zrínyi alól is kilőtték — közvetlen a vár alatt — lovát és alig volt annyi ideje: hogy dandárának nagyon kis töredékével a várba menekülhessen.

Erre Ulema a várnak fordult és irgalmatlanul lövetni kezdé, de a várbeliek oly szerencsésen tüzeltek fölösszámú hatalmas lövegeikkel, — melyek legnagyobb részét egyiktől a másikhoz futva, maga Zrínyi irányítá — hogy az ostromló lövegek csakhamar és egymásután leszereltettek, lőpor készletük a mozsarak tüzes golyói által fölrobbantattak; Ulema díszsátora ronggyá lövetett; ezenközben aránylag igen sok embere elveszett, anélkül: hogy a várbelieknek — lövegek híján — csak valamit is árthatott volna; e fölötti dühében a legközelebbi éjjen egész csendben elvonult oly gyorsan: hogy midőn reggel a várbeliek ezt észrevették, már egyenest Horvátországnak tartva a Mura-Dráva közön járt, mire Zrínyi a várőrségének egy részét gyorsan magához véve, a szigetvári és kapronczai helyőrségnek is parancsot küldött hasonló cselekedetre: Ulema üldözésére indult. A török hadak végét a topliczai hegyek között, a varasdi síkon érte el, míg az eleje már Zágráb környékén dúlt rabolts égette a még lábon volt gabonát.

Zrínyi részint a többi csapatok bevárása, részint pedig pihenés végett Topliczán táborba szállott és Székely Lukács stajerországi kormányzót is segítségül kérte, ki harmadnapra egy erős csapattal, a szigetvári- és kapronczaiakkal majdnem

ugyanegy időben meg is érkezett; csakhogy ekkorra már Ulema, ki időközben a háta mögött történekekről értesült, főerejével szintén megjelent és minden tétovázás nélkül egyenest az egyesültekre támadt, gondolván: a kanizsai eset itt is ismétlődni fog; miben ezúttal tévedett, mert mind a négy irányból jött keresztény had együtt volt s így: a nyári délután 5 óra tájban kezdődött roppant heves ütközet, alkonyatra a keresztények javára eldőlt, melyben Ulema népeit többé vissza nem tarthatá: a menekülőkhöz csatlakozva velök futott és mindenét vesztve alig néhány spahival menekülhetett, miközben Dsafer vagy Gyafer nevű fiát Margatics János kanizsai hadnagy levágta.

Eme szerencsés esemény öröme — a helyett: hogy a hullák eltakarításához láttak volna, vagy legalább a harcztér-ről távoztak volna — ősi magyar szokás szerint: az elesettek tetemei felett örömmünnepet rendeztek és napokig dőzsöltek s csak akkor rendelték ki a környékbeli lakosságot az eltakarításhoz: midőn a hatás érezhetővé vált, minekfolytán a csapatokban kitört a pestis, mire rögtön ki-ki állomás helyére vonult ugyan, de már késő volt, sőt talán igen is korai, mert ha tovább is ott maradnak, legfeljebb egy részük pusztult volna el; így azonban a helyőrségeket megfertőztetve — amennyiben a járványt magukkal behurczolták — ezreknek okozták halálukat, különösen a n.-kanizsai várban oly erővel tört ki a lakosság között: hogy ennek 1°-ed része elpusztult, és még novemberben sem akart szünni, minekfolytán a még kevés életben maradottak féltükben a vidékre szökdösni kezdettek, oly annyira: hogy még a nyár elején igen népes elővárosban egy élő lélek sem volt, a várban is csak azok voltak még, kik meg nem szökhettek; még a ferenczrendiek is mind elhaltak, üres volt a zárda, templom és utca. Az emberek irtózva kerülték egymást: szerencse, hogy Ulema ezt idejében meg nem tudhatta! .

A járvány szüntével Zrínyi Horvátország és Steyerben, a nádor pedig Felső-Magyarországon szólítá fel a népet, hogy Nagy-Kanizsára települjenek: hol több rendbeli kiváltságban fognak részesülni. E felhívásoknak meg is lett üdvös eredménye, mivel tavaszra már N.-Kanizsa mezőváros újra teljesen benépesült. Innen vannak még ma is itt: Gömöri,

Barsi, Zólyomi, Nyitrai, Komáromi. Nográdi, Stančič, Babič, Martincsevič, Horvát stb. nevek!

1549-re már semmi nyomasem látszott a fenti csapásnak; a vár és város szorgalmas és kitartó új népet nyerve, ismét jólétnek kezde örvendeni. Híre járván, hogy a török az egész országot hatalmába akarja venni, Zrínyi és Nádasdy Tamás nádor azon voltak: hogy ez be ne következhesse, a még keresztény kézen volt várakat iparkodtak tehát lehetőleg bevehetetlenekké tenni. Tekintve azonban: hogy N.-Kanizsa vára azon időszerinti kívánalmaknak sem erősítészeti, sem fölszerelési tekintetben éppen semmi kívánni valót sem hagyott hátra, oda törekedtek: hogy egy esetleges kiéheztetés ellen biztosítsák, minekfolytán élelem és egyéb anyagjárulékka 1548-ban több évekre is ellátták. És hogy jól ellehetett élelmi készlettel látva, aminek messze földön is hírének kellett lennie, bizonyítja azon körülmény is, hogy 1549-ben Horváth Márk szigetvári kapitány Nagy Máté N.-Kanizsa várának tisztartóját levélelileg kérte: miszerint eszközölné ki Nádasdy helytartója Csányi Ferencznél: hogy élelem és egyéb dolgokban nyujtana segítyt, mivel a törökök Szigetvárt igen szorongatják és a környékről már mindent fölroboltak. Csányi Nádasdy engedélyével nyujtott is megfelelő segítyt mindenekben.

VI. Fejezet.

Ó Zrínyi várának építtetése Zrínyi György által 1551-ben.

Látván és tapasztalván Zrínyi a török terjeszkedését, Nádasdy közbenjárásával kieszközölte 1551-ben I. Ferdinándnál, hogy akkor még Muraközben volt Légrádot, mint N.-Kanizsa elővárát felépíthesse és azt »Zrínyi várának« nevezhesse; mely azonban leggyakrabban »Légrád vára« név alatt fordul történelmükben elő; e munkálatokhoz — melyeket Zrínyi személyesen maga vezetett — tetemes költséggel és 10000 nap-számossal járult. Az elővár a Murának a Drávába ömlésénél, előbbinek a jobb, utóbbinak pedig a bal partján épült; az egész erőd tulajdonképpen egy minden oldalról vízzel körülvett négy sarkú, vagyis: hosznégyszög — paralellogram —

alakú ugyan, de mindazonáltal, hat ordonyműszerű bástyával, még pedig: minden szegletén egy-egy, kettő pedig a hosszúságának közepén, erős sánczot képezett, a két bejárat és a mellvédekbe épített lőrések: czölöpmű és sánczkasokkal voltak biztosítva; a védőrség, (melynek legnagyobb része N.-Kanizsa és környékéről, kisebb része pedig: a Muraközből lett toborozva) részére lombsátrak és deszkabódék építettek a vár udvarán; a tüzéség pedig: a mellvédekbe alkalmazott boltonyokban nyert elhelyezést. Lövegeket és egyéb kézi lőfegyvereket első sorban a n.-kanizsai vár fölös készletéből szállítottatott s a még hiányzottakat — lőpor és golyókkal együtt — részint Zágráb, részint Gráczból szerezte be, élelmi készletet pedig Horvátországban vásároltatott össze és parancsnokul: Csányi László, a nagykanizsai várparancsnok Ferencznek öcsét nevezé ki, az 500 muskétás és 20 ágyúval fölszerelt várba, melybe csak észak és nyugatról lehetett négy-négy ágyúval védett széles és mély — vízzel telt — sánczon keresztül fekvő felvonó hidakon juthatni.

A mint itt készen lett, rögtön a csurgói vár helyreállítását indítványozta, de hogy ezen eszmével mi lett? további adatok híján nem tudhatni, mivel e vár nem az ő fenhatósága alá tartozott.

Gróf Kerecsényi László szigetvári kapitány 1554-ben szintén segílyt kért, élelem dolgából Nagy-Kanizsáról panaszkodván: hogy a pécsi és eszéki törökök Bayram bég vezetése alatt 14 ágyúval Szigetvárt kéményen megostromolták és a többek közt Perneszy Egyed kedves vitézét is agyonlőtték. E hiren kívül: 1553. márczius 13-án kelt levelében a csurgói udvarbíró = vajda azt is jelenti, hogy Bayram bég seregéhez várják, a budai és boszniai bégeket számszerint ötöt nagy sereggel, kíknek segítségével, ha sikerült Szigetvárt megvennie, rögtön Babócsa, Szt.-Györgyvár és Nagy-Kanizsát fogják ostromolni; kéri egyúttal a bíró: hogy erről az illető várparancsnokokat miheztartás végett azonnal tudassák és intsjék őket éberségre!

Hogy a csurgói bírónak mennyiben volt igaza? Kitétszik egy a pécsi bégnek 1555. december 20-án kelt s a portyázó nagykanizsai katonák által elfogott leveléből is, mely szerint szigorúan utasítatnak a török tisztek: hogy siessenek már a

végleges meghódoltatással, mivel a fölséges padsichach ennek megtörténte neki ígérte Kaposvárt és Koroknyát, öcsének pedig: Babócsát és Nagy-Kanizsát egész a Balatonig! E hiób hírek alapján, Zele József kanizsai várkapitány, Tahy Ferencz ekkorra már vízvári Zábrágy Kristóf csurgói, Orosztonyi Péter zenyéri és Dersffy Ábel koroknyai kapitányokat figyelmezteti a fokozott örködésre és felhívja őket: hogy semminemű tudósítást el ne mulasszanak gyors futárral hozzája küldeni.

Fenti kellemetlen hírek napról-napra jobban szárnyra kelve; Zrinyit és Nádasdy nádort még inkább kényszeríték a váraikban való szorgos körültekintésre és az országgyűlés határozata, valamint Ferdinánd rendeletére újabban hozzálátak a megerősítés és hosszú ostromokhoz való fölszereléshez, nevezetesen: a sánczok belső szélein, melyek a védfalak töveitől másfél, sőt néhol két ölnyre is voltak, erős czölöp vonalat készíttettek, s az ily módon a fal és czölöpzet között létrejött ürt: földdel kitöltették, a lőkészletet, és élelmiszert valamint a védőrséget is megszorították.

Ezen újítások befejezést nyervén, a nádor jelentésére 1536 május utólján I. Ferdinánd király is megtekinté Nagy-Kanizsa várát és a kor követelményeihez mérten megfelelőnek nyilvánítá s vidékén különösen a Balaton északnyugoti oldalán napokig igen jól találta magát. A törökök ezen körben hol egyik, hol a másik várát megtámadva csak foglaltatták lassan-lassan. Így: 1556. július utolsó harmadában Berzencze várát támadták meg, hová a nádor Nagy-Kanizsa várából testvérével személyesen vezeté a fölmentő királyi csapatokat Ali basa ellen; minekfolytán ezúttal Berzencze nem jutott Ali kezére, de az ütközetben a nádor kedves Jakab öccse, egy török janicsár által agyon lövetett; mely gyászos eset oly leverőleg hatott a már koros és gyermektelen nádorra: hogy a fölötti bánatában Nagy-Kanizsára történt visszaérkezése után **súlyosan** megbetegedett és a huzamosb ideig sínylődve gyengélkedett.

V. Károly császár helyébe történt megválasztatása után Ferdinándot legidősebb fia Miksa követé a magyar trónon, ki koronáztatása előtt, főbb hadi vezérei és a beteges nádor kíséretében az országnak törökmentes részét beutazá, mely alkalommal Nagy-Kanizsán is megfordult és a várról dicsérőleg nyilatkozott.

Ezek után a nádor tekintettel a mindig fokozódó betegségére, mit a hosszas táborozás s ezenközben nem egyszer éjjel-nappal folyton a nehéz vért és pánccélban létel is fokozott, mi által egy bizonyos bőrbetegségbe esett, mit leginkább megvilágít az 1556-ik augusztus 26-án Kanizsáról nejéhez intézett bizalmas levél, melyben baját a következőképen írja le:

»Az átkos és keservesen kínos »senyvedék« csúful meggyalázott, megtört, tegnap kezdém magamat orvosolni; az lórom vagy lilium gyökeret írósvajjal és viaszkkal főzték össze, azután komlót főztek és annak levében fürösztöttek meg és csak akkor kentek meg a kenőccsel; de úgytetszik: hogy csak az is használt; azt mondják, hogy minden nap kétszer kell fürödni és kenetődnöm és hogy így egy hétig bizton elvész, de ha ezzel el nem veszne, ha te is mit tudsz, ird meg rögvést, mert nem lehet egyéb benne, el kell vesznem, mert úgy éjjel, mint nappal igen nyughatatlan vagyok miatta.

Datum: az táborban Nagy-Kanizsa mellett: Az te igaz szívu ruhös hűtvösöd:

Tamás. »

VII-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa vára mint korona tulajdon.

Tekintve a minden irányból jobban-jobban fenyegető és föltornyosuló vészre: a nádor jónak vélte az eddig szűzen megőrzött kedvencz Nagy-Kanizsa várát jobb kezekre bízni, miért is a király körutazása után ajánlatot tett a várnak elcserélésére: ezen ajánlata elfogadtatván: Miksának 1557-ik szeptember utólján Győrött kelt szerződése szerint Nagy-Kanizsa vára és környékén levő mindennemű ingó és ingatlansága a kincstár birtokába jutott, a miért a nádor illetve neje Kanizsay Orsolya a sokkal jövedelmezőbb Bors-monostort vagy kéthelyt, a sopronmegyei cisterciaták gazdaságát, továbbá: Nyitra megyében Csejthe várát több mezőváros és faluból állott uradalmával, minden királyi jussal együtt cserébe kapta.

Hogy a nádor és családjának Nagy-Kanizsa várában fényesen berendezett lakása lehetett, sejteti 1557. november hó 10-én a nádornak nejéhez intézett levele, melyben kéri, hogy

perzsiai szőnyegeiket és egyéb ritkaság számba menő drága berendezési czikkeiket s a 16 drb nagy velencei tükreiket, a sok szép képek és egyebekkel együtt vigye fel magával Bécsbe, hol akkor nagy ünnepségek tartattak, melyeken neki is mint Magyarország nádorának fényesen szerepelnie kellend és sok magas látogatói lesznek! stb.

Lakásuk: az ó vagyis: a felső várban volt, a főbb tiszteléi által környezve, melyek leginkább emeletes házakból állottak s a nagy víztartó a cseri barátok — másként: a ferencziek — kolostora és a templom közelében épültek. A fegyvertár élelmi és egyéb minden nemű raktárak a löportoronyval együtt, mind a várnak keleti részében voltak elhelyezve. Az iparosok és ezek műhelyei, a fegyőrök, cselédség ólak és istállók ellenben: a várnak nyugati mélyebben fekvő részében nyertek elszállásolást illetve: elhelyezést. A széna és szalma kazlak, nehogy a nedves talajon rothadásba menjenek: czölöpökön állottak.

Közvetlen a vár alatt — a Zala folyón — volt a várnak három malma, melyeknek csak félévi jövedelmi is többet ért, hason értékű szőlő birtokoknál. A külvárost: a Chacan vagy Csákány telep, a mai Kis-Kanizsa »Rácz utczája«, és a mai nagykanizsai »Király« és Magyar-utczája képezte, melyekben leginkább földmives és szegény iparosok laktak, kik ellenség közeledtekor zsúpos födelű házaikat fölgyújtva, minden ingóságaikkal a várba menekültek. A mint fennebb is láttuk, Miksa a várral meg volt elégedve, következképen ennek a kincstár birtokába jutása után, más hibáját nem is találta a küldött cs. kir. vezérkar: minthogy a víztartó sánczárkok külső szélei a víz által alámosva be-be omlottak — szakadoztak, minek meggátlása czéljából czölöp burkolattal látták el; s a bástyáknak szám és nevet adtak, még pedig: északnyugaton az 1-ső számú: »Zala«, északon a 2-ik számú: »Fehérvár«, keleten: a régi Kilimán — a 3. számú: »Szigetvár«, délen a 4-ik számú: »Légrád« és délkeleten az 5-ik számú: »Csáktornya« nevet nyert; ezenkívül: megállapították egész pontossággal a most már kincstári várnak helyszínrajzi fekvését és terjedelmét melyszerint: az északi szélesség $47^{\circ} 1' 37''$ és a keleti hosszúság $35^{\circ} 48' 12''$ alatt mintegy 28—30 magyar hold $161875^2 =$ méternyire terjedt és szabályos ötszeget — penta-

gon — képezett, Steinhardt vezérkari főnök, ily módon, a bécsi levéltárban őrizet alatt levő leltár alapján Nagy-Kanizsa várát a kincstár nevében 1560 április 20-án átvéve, az elhalt Zeley helyébe, a nádor ajánlatára várparancsnokul Miksa herczeg által kinevezett Tahy Ferencz új várparancsnoktól és védőrségétől a hűségi esküt fölvette miáltal a vár »császári-királyivá« nyilvánított és államtulajdonná vált.

Ennek daczára, vagy talán épen azért, ezen esemény után Nagy-Kanizsa környékén csak nem akartak a rablások és fosztogatások szünni. Morénak kipusztítása óta csak törökök garázdálkodtak, most azonban ismét újabb keresztény haramiák támadtak, Aranyos János, Dengeli András és Rácz Döme vezérlete alatt, kik senki zsoldjában sem állván: útonállás, fosztogatás és rablásból éltek és a kiket csak elfoghattak, írtózatossá kényszerítettek addig faggatták, míg pénzt, vagy másokra vonatkozó oly titkokat csikartak ki tőlük, melyekből hasznat húzhattak. A kezeikbe került nőket, kikre formális »lesvadászatokat« tartottak, megbecsteleníték, emlőiket fölvtették, vagy lószőr fonadékot húztak rajtuk vastag tübe fűzve keresztül és így kényszerítették akarataikra, vagy meghalni.

A férfiakat meg karjaik, lábszáraik és testük egyéb vas-tag husába vert vasszegekkel kínozták, ruháikat gyűlékony anyaggal telítve rajtuk meggyújtották stb. stb. szóval: még a tatároknál is bakóibb dolgokat hajtottak a legvadabb kegyetlenséggel rajtuk végre. E galádságok soká tűrtettek, részint mivel azok közül, kik ily szerencsétlen helyzetbe jutottak, kevesen szabadultak élve, részint pedig, mivel föl sem tették eleinte, hogy ily dolgokra keresztény ember képes lehetne, tehát: mind a törököknek róvták föl, kikkel ők ily módon tényleg közre is működtek. Kitudván végre mégis ki és hol létük Tahy Ferencz várparancsnok Nagy-Kanizsa várából és környékéből 20 löveggel és 4000 emberrel Zrinyi Miklós seregély hadával egyesülve, rabló fészkeiket, u. m. And, Fityeháza, Baba, Zir, Marothvár, Kis-Komárom, Kálmánca, stbieket egymásután megostromolta, bevette és lerombolta, a kézrekerülteket Kanizsa várába hozatta, hol hasonló kegyetlenségekkel mint: karóbahuzás, nyársonpörkölés, elevenen a földbe ásatás stb. kivégeztette, előbb azonban megkínoztatva, kegyetlenül vallatta őket; kik bevallották: hogy fogságban volt társaik

kiszabadítása végett, Néző, Józsi, Laczi Imre és Chok Márton Nagy-Kanizsát, Csurgót, Babócsát, Berzenczét fölakarták számos helyen gyujtani. Ezen excursió után, a kézre nem került gonosztevők mind a törökhöz pártoltak és elvesztett erődeiket = rablófészkeiket egytől-egyig mind nekik ígérték, továbbá csalták, hívták őket Berzencze és Nagy-Kanizsa megtámadására, biztosítván, hogy kalauzolásuk mellett mivel nevezett várakat, úgy kívül, mint belül tökéletesen ismerik, csakhamar célzt érendnek. Ezen unszolásokra Tojgán budai basa 7 béggel csakhamar meg is támadta Kaposvárt és Szigetvárt, de 48 napi sikertelen ostrom után megfojtatott, és helyébe: Ali neveztetett ki budai pasává, ki 25000 főnyi sereggel Kanizsát szándékozott megtámadni, mely hír hallatára Tahy Bécsbe irt segélyért, mire Polweiler Miklós kapitány vezetése alatt 4500 német zsoldos, Ruber János kapitány alatt pedig 600 nehéz lovas küldetett segélyül. Ezenkívül Styriából Lenkovics József 600 lovast, Karintiából Rindsatz András 600 lovast hozott; Zrinyi Miklós 1000 válogatott lovast, Telekesi Imre veszprémi várparancsnok 500 lovast a Dunántúli nemesi fölkelés 1000 lovast és 1000 gyalogost küldött, kiknek parancsnokául a nagykanizsai várból Magyar Bálint és Nemes József neveztettek ki; végül: Bánffy István és László Alsó-Lendváról, továbbá: Pető János Légrádról szintén szép számú csapatokkal jelentek meg Nagy-Kanizsa vára alatt. Innen aránylagos részben elosztva: 7500 Csurgóra, ugyanannyi Berzenczére szállásoltatott, honnan — Ali figyelmét N.-Kanizsáról elvonandó — az előző években török kézre jutott Babócsát támadták meg.

Amhát bég Babócsát 200-ad magával hősileg védte, a mi különben nem is volt igen nehéz, mivel a támadás csak halogató volt, mire Ali Kanizsától eltérve csakugyan Babócsához Amhát segítségére sietett, kit Magyar Bálint — ki a környéket jól ismeré és kémzés végett vitéz lovasaival portyázott — lesállításban fogadott és ki rövid idő múlva azon jelentést küldé Zrinyinek: hogy Ali serege a Rinya túlsópartján csatarendbe fejlődve gázlot kerestet az átjövetelre. E jelentésre Zrinyi maga, kinek mint horvátországi bánnak, azon ősi kiváltsága volt, hogy a »harczbevezető-oszlopot« ő vezényelte, 800 válogatott lovassal rögtön a jelzett pontra sietett és az átkelést d. e. 11 órától naplementéig megakadályozta; miközben egy lovat kilőttek alóla

és mentéjét is keresztül lőtték, mivel mindig ott forgott, a hol az átkelésérti harcz leghevesebben dúlt. E vakmerősége anyyira feltűnt a törököknek, hogy közülök egy horvátul tudó a vizen átkiáltott hozzája, kérdvén: »ki vagy hitetlen, kit sem golyó, sem kard nem fog? pedig dél óta mind csak reád vadászunk«! Zrinyi megnevezé magát és Alit köszönteté! Estére megszünvén a harcz, haditanács tartatott, melyszerint a törökök törbe ejtése végett hajnalra visszavonulót színelnek és egyidejűleg a vár ellen — Babócsa — álrohamot intéztetnek a gyalogsággal. E tanácskozás közben kapott Zrinyi egy török levelet, melyben »Ali megköszönte szíves emlékezését és gratulált a napfolyamán tanúsított bámúlatra ragadó hősiek bátorságához«!

Hajnalra a mieink csakugyan visszahúzódtak a folyótól és ligetekbe rejtőzve a vár irányában két oldalt lesállást foglaltak. Napfelfjöttekor hallván a törökök Babócsa áltamadasának tervszerinti roppant zaját és látván, hogy a Rinya túlpártja védtelen: lovasság, gyalogság vakon rohant a vizen már előre kijelölt gázlókon át s egyenest a megrohant várnak tartott valamennyi, miközben rejtek helyeikről a mieink, az ilymódon meglepett ellenségre rohantak és közöttük roppant pusztítást vittek véghez, mit a túlparton maradt Ali látva: szakállát tépdelve sütteté ki mind a 30 ágyúját, de bizony vajmi csekély eredménnyel; szerencséje volt, hogy Amhát basa embereivel Babócsa várából még napfelfjötte előtt hozzája menekült és hogy a Rinyán átment had szétvert része vissza szállingózott, mert különben még lövegeit is elvesztette volna, mely körülmény egyébként egy cseppet sem gátolta Alit abban: hogy Amhátot azért: mert a várat akkor, midőn már fölmentő seregével alatta volt, a végső pillanatig tartott védelem nélkül elhagyá, a túl parton folyt roppant vérengző harcz közepette és haladéktalanul meg ne zsinegeltesse!

Ezen ügyesen véghez vitt cselvetés által — mely Alinak 10000 emberébe 6000 lovába s egyidejűleg Babócsa várába is került — Nagy-Kanizsa a töröktől ezúttal megmenekült, mivel ez által Ali minden továbbiakra nézve végleg kedvét vesztvén, roppant megszegyenülve Pécsre vonúlt; a keresztény sereg pedig élelem dolgából kifogyva, Berzencze és Curgóra vonult, legnagyobb része azonban zsákmánnyal és négy török

zászlóval Kanizsa várába sietett, hol a diadal fölött hálaadó isteni tiszteletet tartva, nagy ünnepségek kezdődtek, melyek csaknem komoly bajt vontak maguk után, a mennyiben Polweyler németjei a vár őrségével egy csinos fehércseléden összeveszve: a deli természetű vitéz Rátkay hadnagyot mint a kihez a kérdéses személy leginkább vonzódott, orozva lelőtték, mire az őrség annyira fölbőszült: hogy parancsnokaik és vezéreik kérésére sem hajtva, a németeket fölkoncolni akarták, mit csak úgy sikerült megakadályozni: hogy ezeket a mármár szűknek ígérkezett várból gyorsan kibocsátották, mifölött még ők indultak fel s e szégyent megtorlandó, a környéknek valóságos csapásaivá lettek, minekfolytán a lakósok a hol csak szerét tehették, egyenként elfogdosva lőtték, akasztották őket.

A babocsai diadal öröme Bécsben is a Szt. István templomban »Te Deumot« tartottak és Ferdinánd az esetleges »visszatorlás« meggátlása végett másodszülött fiát Ferdinánd főherczeget 3000 cseh és morva lovassal, ugyanannyi gyalogsággal, temérdek ostromszer és hadi podgyászszal küldé le N.-Kanizsa alá, pénz és eleség azonban, mire ideért, elfogyott, mit azután a vár szolgáltatott részükre.

Zrínyit e közben báni kötelmei és kosztajnicza s több várai és jószágainak megvédése Horvátországba parancsolták, s így nem volt, aki az ifjú főherczegnek harczias terveit pártolta volna, melyek szerint első sorban Pécs és Fehérvár lett volna visszafoglalandó, de erről környezete azon meggyőző érvel: hogy e helyeket a török makacsul védeni fogná, sőt minden valószínűség szerint, a budai basa is megjelenne, de meg a török hadjáratok veszélyeit nem ismerő főherczeget is féltették, hogy tehát: e »lerándulás« még sem történt legyen hiába: elhatározták N.-Kanizsa és Sziget közti területén már török kézen levő apróbb városok visszafoglalásait: de a hirtelen beállott zord idő, továbbá: pénz- és élelem-hiány lehetlenné tevén a további táborozást, ez is elmaradt és a harczias sereg szépen visszasétált Bécsbe anélkül: hogy az egyetlen Korotna váracson kívül mást visszafoglalt volna. E hadi tényt a főherczeg szárnysegéde Sforzia Pallavičini hajtotta végre, a rendelkezésére bocsátott 3. zászlóalj német gyalogság 8. löveg és a kanizsai várból melléje adott egy árkász szakasszal szeptember 15-én, mely alkalommal a török őrsegből

alig menekülhetett valaki, mivel a kapzsi és még törököt nem látott német katonaság mind kardra hányta, sőt azon téves hiedelem folytán: hogy a törökök aranyaikat és keleti ékszereiket ily alkalmakkor lenyeldesik, sokakat föl is bonczoltak közülök. E kanibáli műveletek ellen egy pár magyar katona kikelt, a miért életükkel lakoltak, mivel a németek rájuk fogták, hogy azért pártolják a törököket: mivel czinkostársaik és velök együtt lelőtték azokat, kik eljárásuk ellen tiltakozni merészkedtek; pedig a magyar árkászok közül Tompa István és Patachiú Péter voltak az elsők, kik a vár kapuját fejsze és csákányaikkal bevágva, azon behatoltak!

Ezek után 1557-ben ősz felé történt: hogy Nagy-Kanizsa várparancsnoka Tahy Ferencz magánügyben fegyveresei kíséretében Belovárra utazott és a Dráván történt átkelése alkalmával egyik révész által fölismerttetett, vagy talán a kísérettől tudta meg ez kilétét, mit sietett a berzenczei törököknek — kiknek hihetőleg fizetett kéme volt — besúgni. Ezek kapván az alkalmon mintegy ötszázan N.-Kanizsa vára alá lopódtak, hogy azt parancsnoka távollétében csellel hatalmukba ejtsék; e célból egy nagyobb részük közvetlen a vár alatt rejtőzött el, a másik része pedig a récsei út mentén terült erdőségben — az utat közbe véve foglalt állást, míg egy harmadik 20—30 főből állott kis csapat a kapuk előtt lármát csapva, elkezdé az őrséget szidni, káromolni és gúnyolni, mire ezek dühbe jöve Sárkány és Kormos hadnagyok vezetése alatt két lovas századdal kirohantak s a megfutamodást színlelő törököket hevesen üldözőbe véve, minden elővigyázat nélkül Récsé felé szoríták, miközben egyszerre azt vették észre: hogy a hátrálók által törbe csalatra, »két tűz« közé jutottak, mire elszánt rohammal kivágták magukat és gyorsan a vár felé hátráltak, csak hogy ennek közelében ismét egy újabb, t. i.: azon török csapatot találták szemben, mely a vár alatt elrejtőzött volt, s így ismét »két tűz« között voltak, minekfolytán bizony nem igen volt kilátás a szabadulásra és ha a várból segítségükre nem jön két lovasszázad: bizony mind elvesznek; így azonban 80 halott és 240 sebesült árán mégis csak megmenekültek a biztos bajból és közerővel a töröknek rontva, ezt körülvéve, annyira leapríták: hogy az elszabadult hatvan közül ép bőrrel egy sem menekült meg.

A töröknek e szívességét nagy-kanizsai vitézeivel Tahy várparancsnok Koroknya, Kőriskál, Kálmánca, Szt.-Lőrincz, Csurgó, Szt.-Márton és Pécsnél sokszorosán visszaadta; a mely vitéz tetteiért 1560-ban Lakvát — Öreg-lak — a hozzája tartozott Balaton-Berénnyel kapta jutalmul.

A Sárkány család-é volt Hegyesd várát a török roppant elhanyagolása folytán időközben szintén kézre kerité, mit Bajazet bég megerősítve és jól fölszerelve megszállott, honnan Zala és Veszprém megyéknek Balaton vidéki részét örökös rettegésben tartá.

E tarthatlan állapotnak végett vetendő 1561-ik április 4-én Török Ferencz, a kanizsai Magyar Bálint, a fonyódi és Gyulaffy László a csobánczi várőrsek, a gróf Salm vezetése alatti győri tüzéséggel és a zalamegyei nemesekkel egyesülve Korony János ezredes — dandárnok parancsnoksága alatt Hegyesd várát megtámadták és 10 napi heves ostromlás után bevették, mely alkalommal a várban Bajazettel csak 80 élő törököt találtak, kiket gr. Salm Győrbe, Bajazettet pedig Bécsbe küldé hadifogságba; a várat pedig mely annyi szívtelen és lelketlen gonoszságoknak volt már is színhelye: a környékbeli földnépével alapjáig leromboltatá, hogy az utókor még csak helyét sem találhassa a szomorú multú várnak!

Arszlán basa, a nagy-kanizsai és szigetvári várakból rendes időközben menesztett nagyobb portyázó csapatok ellen — kik a töröknek minél több kárt okozni iparkodtak, — a Dráván túl Monoszlónál 1562. év tavaszán több ezerre ment szerb napszámosaival, erődöt kezdett építtetni, kiknek ellenőrzése végett megfelelő fegyvereseivel ő maga is ott táborozott; miről Zrinyi, a szigetvári parancsnok, jól fizetett kémei útján még idejében értesítést nyervén: Nagy-Kanizsa vára és Perneszy Farkas Babócsa várának parancsnokát tudósítva, az Arszlán ellen való csatlakozásra szólítá fel. Ennek folytán hárman egyesülve mintegy 1000 válogatott lovas és 2000 gyalogossal, Babócsa és Tamási közt a Dráván átkelve, a mit sem sejtett Arszlánt — kinek csapatai felállítására is alig maradt ideje — szélesen kiterjeszkedve átkarolólág megrohanták és rövid, de heves küzdelem után megfutamtították, miáltal Arszlánnak sátrai, összes podgyásza és egész gulya vágómarhája az új erődbe szánt 6 drb. kerekcső ágyúval

együtt a győzők kezeibe jutott, a mi fölött aránylagosan megosztottak.

VIII. Fejezet.

A törökök első ostroma Nagy-Kanizsa vára ellen — 1566-ban.

Szulejman szultán boszankodván itteni helytartója a feletti gyámoltalanságán: hogy az országot még mindig nem hódoltatá meg, 1566-ik év nyarán roppant sereg élén ismét Magyarországra tört: seregének előhada azonban hajdkon a Dunán érkezve — a zömöt már hónapokkal megelőzte és Mohácsnál partra szállva Pécsre Arszlán basához tértek, ki N.-Kanizsára már régen fente fogát, — és ki megörülvén a váratlanul érkezett fényes segélynek, e környékről arany hegyeket ígérve, rábeszélte őket Nagy-Kanizsa elleni »kirándulásra« mint ő e várnak megtámadását negélyesen nevezé. Hogy csakugyan mily nevetségesen könnyű és mulatságos dolognak találták ők ezt, az is bizonyítja: hogy minden ostromszer nélkül, csakúgy »könnyűszerrel« tisztán lovassággal, valóban kirándulás, mondhatni: »sport-szerűleg« jöttek e várnak meghódítására és megfoghatatlan elbizakodottságukban hivatkozással a jelen volt ritka kitünőségekre, nevezetesen: a stambuli beglerbég stbiekre, a vár előtt díszesen fölfejlődve, ezt a szultán nevében megadásra felszólíták.

A fényes nevek és magas kitünőségek azonban Tahynak, az öreg várparancsnoknak nem igen imponálván: a küldöttséget letartóztatás a »díszes ostromlóknak« egész udvariasan közibük ágyúztatott: mire ezek szétrebbenve futásnak eredtek, kiket a kirohant várőrség heves üldözőbe vett. Időközben Zrinyi értesülést nyert eme pécsi »kirándulásról«, — kudarczukat biztosra véve — vitéz népével Monoszlónál »lesállást« foglalt, hol a futamodó törököket kelepczébe ejtve sikerült meglepnie; miáltal az ily módon »két tűz« közé jutottak, legnagyobb része leváगतott és mintegy 500 sebesült — kik közül 300-at Zrinyi, 200-at pedig Tahy vitt várába magával — fogságba jutott, köztük számos kitünőségekkel, maga — a könnyelműen becsmérlő Arszlán is.

Ezen újabbi kanizsai győzelemnek hírére az augsburgi birodalmi conferentián 1566-ik május hó végén Zrinyi javaslatára határozatba ment: hogy Nagy-Kanizsa vára négy »előerőd« művel és pedig: a fehérvári, a szigetvári, zág-rábi is és gráczi utakon egy-egy 300—300 fő és 3—3 löveggel fölszerelt zártáncz = »Redoute«-al megerősíttessék; melyek mindegyike külön-külön a várparancsnokság alá rendelt parancsnokot és minden fölszerelést a várból nyert, kiknek köteleességükké tétetett megtámadtatás esetére a várba és szomszédaikhoz haladéktalanul! jelentést, illetve értesítést küldeni és szükség esetén egymásnak segélyt nyújtani s a legvégsőig küzdeni, ennek bekövetkeztével pedig a várba visszavonulni: »de ne úgy: hogy az ellenséget úgyszólván a »hátukon hozzák ide!« végül: a várórsége maga is 800 főnyi muskétással, két évi lő élelmi és mindenféle anyagjárandósági szerrel ellátassék illetve: annyival szaporíttassék és hogy a már éltes Tahy mellé, Zrinyinek György fia alparancsnokká kineveztessék, a mi fokrul-fokra körülbelül: ugy október hó elejére, a Bothok régi Szt.-Györgyvárának — a mai Bagolától nyugotra egyidejűleges — hasonlóvá tételével megis történt. Szulejman e vereségről jelentést véve, legelőször is Sziget-várát tűzte ki hadászati igazabban: »boszuállási« pontjául, hová augusztus hó 2-ikán megérkezve, másnap az az: 3-ikán napfelfjöttkor, az akkorra már Pécs stbi helyekről is idevont örömrivalgó roppant török sereg, az összes löveg és kézi lőfegyvereivel, háromszoros dísztüzet adott, melynek óriási hangja állítólag nemcsak N.-Kanizsára, de még a távolabbi, lendvai várba is elhallatszott volna. Zrinyi erősen ostromlott helyzetében kért ugyan jobbról-balról segélyt, de kimagyarázhatlan véletlenség folytán még csak a hű szomszéd N.-Kani-zsától sem kaphatott, — a hol tulajdon fia volt alparancsnok, — mivel Tahy várórségének fő részével Miksa császár szolgálatára Győrbe volt rendelve, a helyettesítő alparancsnok Zrinyi György pedig a várat nem hagyhatta üresen, következésképp: csak a legszükségesebb igen csekély várórségével forrón szerető fiui szive, bármiként vértett-sajgott is e fölötti fájdalom-ban, nem siethetett szorongatott atyja segélyére — a mi különben — mint azt a szomorú következmények is igazolták — szerencséje volt. Zrinyi Miklós végső intézkedéseinek

egyike volt: a várában levő összes török foglyoknak lefejeztetése is, kik között mint fentebb is láttuk, számos török állami kitünőség és jeles vezér volt. Szulejmant e hírnék hallatára, a guta nyomban megütötte. A szigetvári catastropha után Zrinyi Miklósnak 1566-ik szeptember hó 15-ikén levágott fejét, Szokoli Mustafa budai basa Révkomárom várába Miksa császárnak küldé el, ki udvari orvosával azt kitisztogattatván bebalzsamoztatta és N.-Kanizsa várparancsnoka — Zrinyi sógorának — az öreg Tahynak ajándékozta, — ki illő gyászkiiséret és pompával Abdáig, hová Zrinyi György is atyja maradéka elé jött, — elkísérte, hol a fiú által átvéve N.-Kanizsa várába hozatott, s a ferenczrendiek templomában 3 napig közszemlére volt kitéve, honnan gyász isteni szolgálat után Csáktornyára vitetett és nagy pompával a szt.-ilonai családi sirboltban első neje Frangepán Katalin mellé tétetett örök nyugalomra.

Szigetvárnak a török kézre jutása után, egyedül N.-Kanizsa vára lőn e tájnak legerősebb helye, a dunántúli résznek déli védbástyája, és mint hajdan Italiának Aquilleja, Horvátország, Stirya és Austriának kulcsa; melyről még a világlátott diplomata és jeles német hadvezér gróf Strozzi Péter tábornok is azt írta császáranak hogy: »Das Festung Kanisa Entgegen den Platz, ohne Schmeichelei vor den Stärksten und besten einen in Europa«!

Úgy szeptember hó utolján, a budai basa — Szokoli Mehemet — küldötte török martalócok már két irányból kezdtek Kanizsához közelíteni; északon már egész Újudvarig garázdálkodtak, midőn a székesfehérvári útban volt Redoute-ból Török Ferencz főhadnagy 100 lovasával a nagy-kanizsai várból nyert 200 lovashoz csatlakozva rajtok ütött s a Zala folyónak szorítva őket szétverte. összerablott zsákmányaiktól megfosztá és közülök sokat elfogott, kiket a várba kísértetett, hová: az összes zsákmányt is beküldé, hol a foglyok kikérdezése alkalmával kitünt: hogy Sulejman haláláról mit sem tudtak és hogy minden intézkedések, Szokoli Mehemedtől erednek, ki — ő tudta mi okból — jónak látta a szultán halálát népei előtt titokban tartani.

Még ezek a vár északi részén történtek, addig egy másik török csapat Berzencze környékéről a déli részen Sz.-György

várát rohanta meg és daczára ifjú Both Elek hősies védelmének már a mély vársánczba nyomult és a várkaput akará betörni, mialatt egyrésze az ólak és istállókból összeszedett jószágot akará épen elhajtani, a mint Bothnak még idejében tett jelentése folytán a nagy-kanizsai várból sürgősen segély érkezett, mit a martalóczok látva, futásnak eredtek, erre Bothék is kirohantak és közös erővel közre kapva a kik egérutat nyerve elnem menekültek vagy elfogták vagy levágták; így: Omer bég vezérüket — jobb karját levágva — szintén fogságba vitték, a sok levágott török főt pedig: diadal jelül a vár kapui előtt lándzsákra tűzdelték.

E kettős kudarczot megtorlandó 1567. tavaszán a pécsi, szigetvári és berzenczei kalandvágó törökök szövetkeztek és az 1557-iki őszön Tahy Ferencz várparancsnoknak Belováron léte alkalmával megejtett cselfogáshoz folyamodva pontról-pontra ugyanezt cselekedték mint akkor, azzal a különbséggel aznnban: hogy ezúttal a rácsei erdőben háromannyian rejtőztek el.

Zrinyi György — az elmúlt télen elhalt Tahynak mindenekben méltó utóda — a törököknek kihívó magaviseletük fölött boszankodva, lovasságának egyrészt az önként jelentkezett Keglevits Péter hadnagyra, az egykori horvát bán és királyi asztalnok híres nagyerejű és deli természetű fiára, a csáktornyai várnak azon időszakbeli urára, ki Zrinyi Györggyel együtt nevelkedvén, testvéreknek tekintették egymást, és kinek kegyvesztett atyja Zrinyi Miklóssal még annak idején abban egyezett volt meg: hogy Péter fiának netán magtalan halálára összes jószágai a Zrinyi családra szállandanak; tehát ő reá bízta a törökök arcátlanságának megboszulását, a ki lelkesedve rohant ki szintén önként jelentkezett válogatott merész lovas századával és az üldözés hevétől elragadtatva vágattak a hátrálást csak színlelő törökök után, miközben a rácsei erdőben túl erő által gyorsan körülvéve annyira lekasaboltattak: hogy roppant küzdelem után sebekkel borítva csak Kercseligeti Máté, Alagy János, Geszti Ferencz és Palatini György juthattak vissza alig egy rövid órával elhagyott helyükre, a várba. Keglevics azonban restelvén a hátrálást: hősiesen tovább küzdött, de végre is a túl erő győzött, hisz annyian és oly szorosán körül zárolták: hogy több százan

csak tétlenül nézték az atleta Keglevics halálos viadalát, ki nek minden vágása egy-egy életbe került, a kihez csak fegyverével hozzá férhetett, lelke biztosan a hetedik égbe jutott; utóljára is, midőn a szemtanú parancsnokok már látták: hogy ezen óriási erejű embert élve, a mit igen óhajtottak volna, elfogatni, nem bírják: több lándzsás által lováról orozva leszúrtatták és levágott fejét magukkal vitték. Tetemét pedig Zrinyi György, fogadott testvére és most már egyedüli örököse, Csáktornyan fényes pompával temetteté el.

Ily kalandozások akkor napirenden lévén, hol egyik, hol a másik fél lett győztes, de a várnak komoly támadásához a törökök azért nem kezdettek, e helyett csak úgy »könnyűszerrel« ármány és fortély útján akartak birtokába jutni. Így 1568-ban a törökpárti Bocskay György — azon ürügy alatt: hogy Zágrábba Jakab fiát meglátogatni — fényes kísérettel Nagy-Kanizsa várába szállott, hol szíves vendéglátásban részesülve, a szokottnál tovább időzött, mit az uralkodó elleni összeesküvésre használt fel, melybe az ifjú Tahyt, özv. Nádasdynét, szül. Kanizsay Orsolyát — ki férje halála óta szintén itt lakott — továbbá, Draskovicsot, Gyulaffyt, Magyar Bálintot és Török Ferencz főhadnagyot csábítva bevonni iparkodott, de az özvegy nádorné kérelmére, az erre vonatkozó kézre jutott összes leveleket Bécsbe küldötték; a minek Bocskay nesztét véve: Erdélybe szökött, miáltal az összeesküvés terve e várban megbukott és a török: ezt ily módon sem ejtheté meg! — Zrinyi György Csáktornya várának örököségévé lévén, a nagykanizsai várparancsnokságról leköszönt; minekfolytán helyébe: a hontmegyei származású Thúry György, Dobó István jeles vitézét nevezték ki Egerből, a ki számos ütközetekben és csatákban magát vitézül kitüntetve, Miksa császár által Pozsonyban lovaggá ültetett és az uralkodó arczképével díszített nehéz aranylánczczal ékesítettetett fel.

Thury a várparancsnokságot 1569-ben átvéve, a váron több javítani valót talált, miről jelentést tett. Ennek alapján az országgyűlés elrendelte: hogy Nagy-Kanizsa várának helyreállításához Zala és Somogy megyéből 12—12 napi munkára a jobbágyok berendeltessenek; a muraköziek pedig: mint Zrinyi jobbágyai, a légrádi várat köteleztettek helyreállítani; a molnárok azonban: kik ügyes ácsok

és hajósok voltak, csak 10—10 napi munkára köteleztettek. Az ily módon újólag kijavított vár ellenébe a törökök 1570-ik év nyarán a segesdi zárdát akarták erőddé átalakítva fölépíteni, miről Thury jelentést nyerve, az építőket fegyveres fedezetükkel Magyar Bálint által részint levágatta, részint szétkergetteté, építésüket pedig fölszerelésükkel együtt megsemmisítetté.

Erre a törökök ismételték az 1557-ik őszön és az 1567-ik tavaszon megejtett »műfogásaikat,« miáltal sikerült húsvét előtti nagyhéten Thuryt őrségének egy részével Kiskomáromig kicsalni. Itt a leselkedő pihent törökök által azonban meglepetett, mire heves harcz fejlődött s az ellenség ismét hátrált Orosztonyig, hová — bár Thury jól ismeré furfangjukat — tovább is üldözték, a hol Pirs Ali és Malchius agák — Szigetvárról egy nagyobb csapattal fogadták és a vitéz várparancsnok, Keglevich Péter sorsára jutott: vitézeinek fogságba jutott egy részét pedig orr és fülcsonkítva bocsáták vissza a törökök.

E szomorú eset után Miksa császár Nagy-Kanizsa vára és környéke főparancsnokául ismét gróf Zrinyi Györgyöt kérére föl és nevezé ki; a ki 1571-ben felejtethetlen vitéz és hőiesen kimúlt néhai barátja Thury nagy-kanizsai várparancsnok tetemei fölé, a vártól északra, a mai »Szűz-Bold« dombon, hová jelenleg az Inkey család temetkezik, díszes köralakú kápolnát emeltetett, a vár főterén pedig: minden magyar buzdítására a következő feliratú emlékoszlopot állíttatott:

Latinul :

„Quem pictura refert? Thury ille Georgius ille est,
Cujus adhuc pavidus nemine Turca cremit,
Hoc vultu profugos terrebat saepius hostes,
Canisae tataus fortiter arcis opes
Considit Hungariae turrís formido Getarum.

Heu! quantum secum roboris illa tulit;
Est aliquid proprio Patriam servare Cruore,
Hic cruor aeterni nominis instar erit,
Quem nonnulla dies memori delebit abaevo
Hanc famam serae posteritatis habet.“

Magyarul :

„Ki ez itt? Thurnak s Györgynek hívták ötet,
Kinek nevétől a pogány eb reszket,
E szemektől futott az ellenség gyakran,

Midőn Kanizsa várát védelmezte hadban,
Getáknak félelme, haza tornya omlott.

Mennyi erő véle, mennyi haj! lebonlott,
De ha vérük ontni a honért nem semmi;
Ez a vér számára örök név fog lenni,
Nem törli azt le nap, — század sem felejtí,
Késő ivadék is tisztelettel ejti!"

E díszes emlékkő a várral együtt rég eltűnt, de lelkesítő emléke örökre fenmaradt minden kanizsai szívében!

Az 1572-ik évi pozsonyi országgyűlés megnyitására — melyen Rudolf fiával az uralkodó is megjelent — az ország különböző részéből mintegy harmadfélezernyi fényes és ropant gazdag öltözetű magyar lovasság is megjelent, melyek közül Zrinyi György vezetése alatti nagykanizsai lovasság, a Zrinyi által fölhalált és itt gyakorlatilag is bemutatott csinos kis kerekded paizsaik, új formájú mellvértjeik és sisakjaik által különösen kitűntek és általános elismerést nyertek; minek folytán az eddigi nehézkes felszerelési czikkek, az egész hadseregben a »Zrinyi-félékkel« cseréltettek fel; mit később, még a törökök is átvettek. Fenti országgyűlés alatt Sventi ajánlata Thallóczy Bánffy Bálint lett Zrinyi György, helyett — ki időközben újra leköszönt — kinevezve, de e fontos állásról betegeskedése folytán csakhamar lemondani kénytelenítettett, s helyébe Zrinyi pártfogoltja: Alapy Gáspár neveztetett ki nagy-kanizsai várparancsnokká.

Alapy, várőrségének egy részével Draskovics György zágrábi püspök és horvátországi bán kérelmére, a nyár folyamán Gúbecz Mátyás vezérlete alatt kitört pórlázadás elnyomásában sikeres részt vett és Gubeczet főbb társaival elfogva Dózsa György sorsára juttatá; e tettéért horvátországi bánná lett — még mielőtt a várparancsnokságról leköszönt volna — 1574-ben kinevezve. Történt ugyanis: hogy ez év farsangján Szár-Alí szigetvári bég, Siklós, Pécs és Kaposvárról segítséget nyerve, több a kanizsai várban fogva volt s az itteni viszonyokat jól ismerő török kalauzolása mellett Pogány-Szt.-Péter községig nyomult, hol estig phihenőt tartva, útját tovább Nagy-Kanizsának folytatá, hol a külvárosbeli farsangolókat éjjél tájban meglepve még mielőtt a várból segítség érkezhett volna: házaikat fölgyújtatá, mindkét nembeli fiatalabb lakósokat rab-

szíjra lúzva, jószágaikkal együtt elhajtata, a gyermekeket és aggokat fölkonczoltatá és mivel a várbeliek még mindig nem mutatkoztak: a »Ráczvárossal« ugyan ezt téteté, sőt az innen szerzett létrák és egyéb eszközök segítségével még a vár falait is megmászatni akará, mire az őrség valahára föleszmélt és elriasztá őket, és mire Alapy, ki nem tartá tanácsosnak a vártól messze távozni, éjnek idején üldözésükre indult: már csak hült helyüket lelé: Alapyt a fenti esemény miatt Zrinyi leköszönteté, és ismét maga vette át a várparancsnokságot.

Mint »unicum« itt idő és alkalomszerűleg közbeszöhető, hogy a bécsi császári küldöttség titkára — ki 1573-ik évben Stambulban a fényes portánál járt — fölterjesztett jelentésében kiemeli: hogy a stambuli beglerbégi ritka állás, nagykanizsai születésű renegát által van betöltve, kinek nevét nem említi fel, csak annyit mond róla: hogy az illető eleinte török fogságba húrczolt rab volt, és később a Mohamed vallást fölvéve, ügyessége és képzettsége által a szultán kegyét mindinkább megnyervé, fokról-fokra jutott a magas méltóságra; a milyen az egész török birodalomban mindössze csak kettő van s mindegyik 30—40 ezer főnyi állandó táborban levő seregnek rettegott parancsnoka! — A fent említett — ki a magyar nyelvet még egész tisztán beszélé — egyébként; »görög bég«-nek is hívták. 1579-ben a béke Szelim szultánnal 8 évre megkötetett, mit utóda, Amurát szintén elfogadott. E fegyverszünet alatt a nagykanizsai vár újra restauráltatott és a kor kívánalmai szerint mindenekkel bőven felszereltetett, úgyszintén külvárosai is teljesen benépesülve újra fölépültek.

IX. Fejezet

A bajcsai török barlang és vár.

Csakhogy a török sem tétlenkedett ez alatt, hanem hogy Kanizsához közelebb férhessen: Bajcsa mellett a hosszú domb-sort képező »lőszös« magaslatoznak sűrű cserjékkel borított oldalaiban, tekervényes barlangokat vájatott rejtek helyekül, melyekről ama babonás korban rémhíreket költöttek; minél fogva keresztény ember e tájra, különösen éjjel menni egyáltalán nem mert.

Használván a törökök e babonás félelmet, e barlangokat rablófészkekül rendezték be, honnan — respectálván? a szerződéses békét — rendesen csak éjjelenként rándultak rabolni és az esetleges üldözők elől ide érve úgy el-elűntek: mintha csak a föld nyelte volna őket és másnap az éji rémes eseteket a renegátokra fogták. Végre 1878 nyarán egy fityeházi leány a mezei munkáról késő este hazatérőben véletlenül észrevette: hogy a sűrűből törökök bujkálnak elő; ki haza érkezve, sietett hozzátartozóinak észleletét elmondani, minek folytán atyja másnap a várba jőve, Zrinyinek erről jelentést tett, mire Zrinyi. Siksági Miklós alparancsnokát a nevezett helynek földérítése és kitisztítása végett egy sánczmunkás szakasszal és 500 muskétással haladéktalanul kirendelte. Délelőtt vagyis: nappal levén az idő: a martalóczok mind együtt voltak és két ór kivételével valamennyien az »igazak álmát«? aludták ugyan, de az örök a várbeliek által okozott zajra azonnal fölriasztották, minek következtében a bejáratok megközelíthetetlenekké lettek. Tanácsot tartottak tehát a további teendők felett és a legbiztosabb, legcélszerűbb és a legkevesebb emberéletbe kerülő »kifüstölésben« állapodtak meg, csak hogy itt meg az lett a baj, hogy nem igen akadt vállalkozó, a gyúanyagnak a bejáratok nyílásaihoz való hordására, mivel a bejáratokat elállott martalóczok minden közeledőt egész kényelemmel lelőhették, a mit egy pár vakmerővel már meg is tettek. Ezen újabb akadály leküzdésére végre kísértették: hogy közvetlen a bejáratok felett, fenn a magaslaton, a Bajcsáról kihordott nagymennyiségű szalma, rőzse és egyéb könnyen égő anyagokat hosszú vonalba rakva több helyen meggyújtják s a meredek lejtőn a bejáratok elé lelökik és ha már javában égni fog, felülről folyton táplálják mindaddig: míg anny: zsarátnak nem képződik, hogy a nagy füstöt gerjesztő nyirkos, nedves, sőt nyers anyag is elég. Ezen ötletet nyomban a tett követé, a mi eleinte sikertelennek látszott, a mennyiben alulról semmi életjel sem mutatkozott; de az eredménytelen és órákig tartott tüzelés végre is megtermé gyümölcsét, mivel úgy d. u. 4 óra tájban egyszerre nagy ordítással 10—15-ös csoportokban kezdetek a »régvártak« kirohanni és szerte futni, vagy a sűrű cserjésben hirtelen meglapulva el-el tűnedezni; csak hogy a reájuk leső muskétások által egyen-

ként lelövettek. Öt-hat ily kirohanás után azonban egyszerre síri csend lett oda lenni, mit a várbeliek cselnek vélve, csak vártak és figyeltek tovább; míg végre, úgy jó két óra múlva elhatározták a »letekintést« és lassú óvatossággal a sűrű cserjén áthatolva, a bejáratokat oldalról megközelíték, a mikor hajmeresztő dolgoknak lettek szemtanúi; ugyanis: a hosszú zsarátnak vonalban számos emberi tetem teljesen eléggé hevert, a vonalon belül, a bejáratokban ember-ember hátán feküdt lovakkal vegyest megfuladtan, de hogy beljebb mi volt? azt a talajig fekvő füsttől látni nem lehetett; ekkorra már Zrinyi is kíváncsi lévén a dolgok míkénti állásáról, egy lovas szakasz kísérettel a helyszínre lovagolt, hol a lefolytakról magának jelentést tétetve elrendelé: hogy éjjelre is ott maradjanak és szigorúan őrködve virradatkor iparkodjanak a barlangokat földéríteni; a szükségesnek mutatkozó intézkedéseket pedig azonnal megtegyék, miről öt esetről-esetre értesítsék; azal négy lovasnak futárszolgálatra való hátrahagyásával vissza lovagolt. Ez éjen át semmi sem adta magát elő, a mi a barlangok lakóira vonatkozott volna és reggelre a nagy zsarátnak is kialudt s a füst is elszállt, a mi lehetővé tette a behatolhatást. A négyfelé ágazott öt bejáratú másfél öl magas öblös barlangokban, mindenfelé ember és állati hullák heverték a földön; 116 férfi részint a füsttől megfuladtan, részint pedig: — ki tudja, mily dulakodás és harczközben — leölve-leszúrva volt, ezenkívül 27 törökösön öltözött és fátyolozott fiatal nő, hihetőleg: az utóbbi időkben e környékről rablás folytán el-el tűnedezett szerencsétlen leányok voltak — egytől-egyig leszúrva; végül: a barlangok mélyében hátul 41 ló hulla borítja a talajt; taláztatott ezen kívül nagymennyiségű épen nem mohamedánoknak való élelmi és itali készlet, sok drága ruha fegyver és lószerszám, különféle ékszer és lőkészlet. Mindezeket bevitték a várba, az előző napon menekülés közben lelövöldözöttek hulláit pedig behordták a többi közé s a nyílásokat becsinálva, az ott talált lópornak egyrészével mind a négy barlangot fölvetették és az egészet, a sánczmunkásokkal lehetőleg kiegyengettették s azóta e helyett: »Leányvár«-nak néme-lyek »Törökvár«-nak is nevezik!

A fenti esetről Zrinyi, Károly főherczeg kormányzónak haladéktalanul jelentést tett, ki — tekintve a légrádi várnak

aránylag nagy távolságát, minélfogva általa Nagy-Kanizsa vára kellő biztosítékot nem nyerhet mindenkor, elrendelé: hogy a fent lejátszódott esemény színhely környékén, mint Kanizsának déli oldalról legveszélyesebb pontján, egy hatlővegű váracsa építtessék, mely megfelelő védőrséggel és egyéb szükséges kellékekkel azonnal felszerelendő. Ennek folytán Zrinyi sógora Batthiányi Boldizsár, Nádasdy Ferencz és Halleck Vitus vezérekkel szövetkezve, elhatározta, hogy ott, hol a Kanizsa pataka az eszteregnyei »Berkes« nevű patakka Fityeháza községe alatt egyesülve egész a Muráig áthatolhatlan ingoványt képez, a fenti rendeletet fogantatosítják, a mihez megfelelő fegyveresek fedezete alatt 1579-ik tavaszán hozzá is fogattak. Szár Ali szigetvári bég mindezekről pontos tudomást nyervén, a berzenczei és koppányi törököket magához vonva, mintegy 300 lovas, 50 gyalogos és 12 löveggel december elején — e szándékáról már idejekorán értesült — várépítőket megrohanta; nem ismervén azonban a környező veszélyes terepet: az erre várt s eddig elrejtve volt Zrinyi hada által — mely 300 válogatott vitéz magyar és horvát darabontból Batthiány, Nádasdy és Erdődy grófok parancsnoksága alatt Kilimáni András, kanizsai és Glubicek János kapronczai alkapitányok gyalogosai által támogatva — állott; gróf Malakóczy, horvátosan: Malakovič Miklós vezénylete alatt, meglepőleg hátulról kapva, egész hadával az ingoványba szorítatott, honnan alig menekülhetett egynéhány hírmondó, köztük maga: Szár Ali is áluhában; s így az egész had — bár heves harc útján — a mieink kezeibe jutott; a lövegek azonnal az új erődben nyertek elhelyezést, míg a nagyszámú foglyok Kanizsára kísértettek. E vereségért: Szár Ali, Amurát szultán parancsára megfojtatott és helyébe Mohamed bég neveztetett ki Szigetvár parancsnokává.

A bajcsai vár ezután háborítlanul épülve őszre elkészült és szabályszerűleg fölszereltetett, s parancsnokául: Malakóczy gróf neveztetett ki. 1580-ik év szeptember havában a pozsegi basa Ulama fia Skender bég, mintegy 4000 főnyi hadával, Varasd és Kaproncza vidékét kifosztva Légrad vára ellen indult, de ez akkorra már Slatina környékére jutott Zrinyi 2500 főnyi lovas és gyalog fölszabadító csapatával véletlenül találkozá hevesen egymásra rohantak miből: elkeseredett

harcz fejlődött és a Zrinyiek diadalával végződött. Ezen ütközetben: Zrinyi egyik csatlósa Svastics Gáspár Skander béget leszúrta és fejét levágta; a miért később nemességet nyert; Péterdy Ferencz kanizsai hadnagy vitéz szakaszával pedig Dervis béget, Oszman és Huszein lovas agákat ejtő fogságba, a miért ő is megjutalmaztatott; a levágott 520 törökön kívül még 430 jutott fogságba, kiket részint kicseréltek, részint magas váltságdíjért szabadon bocsátottak s az így befolyt pénz a többi zsákmánnyal együtt jutalmul szétosztatott, a 20 drb. török zászló azonban a parancsnokok közt osztatott föl.

Az 1581-iki Szt.-Benedek napján egy zivatar alkalmával N.-Kanizsa várába a villám lecsapott, miből nagy tűz keletkezett s a szél szikrát sodorván a lőporos torony födelébe, ezt fölgyújtá, minek következtében az egész torony légbe repülve, a szomszéd házakat bedönté, melyeknek romjai 90 embert alá temettek, köztük a vár akkori alparancsnokát, Bornemissza Jánost neje és leányával együtt. Ezen elemicsapás okozta kárt Zrinyi csakhamar pótolhatta és alparancsnokul Péterdyt nevezé ki.

A keszthelyiek hívására 1584. február havában, Péterdy várórságének egy részével, a Balaton-zalai vidékre portyázni rándult, mit Musztafa budai basa hírül vevén, a fehervári béget, Abdurhaman fiát Dermanikot, nagyszámú sereggel rögtön ellenük rendelé, ki vissza is verte őket.

1586-ik január havában, Zágráb-Varasd-N.-Kanizsa-Pozsony és Bécs vidékén nagy földrengés volt, mely alkalommal a nagy-kanizsai várban számos épület megrongálódott és az északkelet és keleti bástyák kivételével valamennyi több helyen alapjáig repedezve nagy nyílásokat mutatott.

Ugyanezen év nyár utolján, Arnaut Kucsuk Hasszán bég a marczali és koppányiakkal egyesülve, az utakat jól ismerő csáktornyai származású Wlasits Mátyás pribék kalauzolása mellett — ki Koppányban a törökökkel együtt lakott és kit a törökök »Lutfi bin puri«-nek hívtak — Muraközbe tört, ott számos községet földúlva N.-Kanizsa kikémlésére indult, de a várbeliek ezt észrevéve, kirohantak és Hasszán seregét üldözőbe vették, ki gyorsan meghátrált, mi által a várbeliek heves üldözésre ragadtatva, a reájuk Segesdnél lesben várt Uruk bin Husszein lovasvezér kelepczéjébe jutva nagyobb

részt lekaszabolattak, alig negyed része térhetett sebekkel borítottan vissza a várba. E sikerért Wlasits Mátyás pribék 5999 akcse — mintegy 150 tallérnyi jutalmat kapott Husz-szeintől.

A török bégek és agák 1587. augusztus 8-ikán Szigetvárt Ali basa elnöklete alatt gyűlést tartottak, melyben Maschmut pécsi basa, a szultán első neje testvérének fia, továbbá: Chárán koppányi bég és Szeszuvár simontornyai basa vettek még részt, mely alkalommal az előbbeni vereségeket visszatorolni határozták; mi czélból a koppányi bég 5000 lovast ajánlott fel Jussuf sangiák vezetése alatt, melyhez a többiek is még mintegy 3000 lovast csatoltak és rögtön el is indultak úgy 13-ika körül a mostani Palin mellett a Zala folyón átkelve Letenye és A.-Lendva vidékére vonulva a Kerka folyó területén dúltak raboltak és a népet fogságba hurczolták.

N.-Kanizsa várnagya Zrinyi György ezeket tudva: Batt-hyányi és Nádasdy grófokat, továbbá Huszár Péter pápai, Török Gáspár csáktornyai, Dersffy Ferencz kaposvári, Glubiczer János kapronczai és Malakóczy Miklós bajcsai várkapitányokat, végül: Trautmansdorf Frigyes Regedéről 500 lovassal sürgősen fölhívá a nagy-kanizsai vár alatti egyesülésre, kik e parancsra szépszámu csapatokkal rövid idő alatt össze is jöttek mindannyian. E közben a törökök minden ellentállás nélkül dúltak széltében, csupán Rédics községénél mert velök Serényi István lovas hadnagy vitéz lovasaival azon reményben: hogy Lendva várából, hová az esetről, a Bánfyaknak gyors jelentést küldött és támogatást kért — segítséget nyer — szembe szállani, de a kis csapat, utolsó emberig fölkonczolatott.

X-ik Fejezet.

A kaczorlaki meglepetés és Nagy-Kanizsa várának megújítása 1590-ben.

Zrinyi jól tudván: hogy a török, ha zsákmánynyal megtellett: Szigetvárra csak ismét erre fog visszatérni, ennek alapján a Zala folyón a palini és korpavári átjárókat lerontatá a kaczorlaki és gelsei nagy átjárásnál a berkes erdőségbe

mintegy 3000 jól fölszerelt fegyverest rejtett s a sárkányszigeti erősségből ugyanannyit tartalékba rendelt. A számítás Zrinyi részéről jó volt, mert a zsákmánynyal túlterhelt török — ismét csak Wlasits Mátyás kalauzolása mellett — csakugyan ezt a vonalat választá Szigetvárnak, de a mint az átjárókat mind elrontva találta: Szeszuvár rögtön tisztában volt a helyzettel; átlátta hogy kelepczébe jutott: elhatározta tehát: fegyverrel utat nyitva, a sejtett zárvonalat áttörni. Kora hajnalban Gelse és Kaczorlak között megkísérlé ennélfogva az átkelés kierőszakolását, de két tűz közé jutva az ép akkor igen kiáradt roppant sebesfolyású Zalába szorítottatott, honnan élve csak keyesen menekülhettek; mivel a berekből a part hosszában fölfejlődött muskétások által majd mind lelővettek, másrésze pedig az ingovány és mocsárokba sodortatva, ott veszett el nyomorultan. Ez alkalommal 2000-nél több itt veszett közülök, 1500 pedig fogságba jutott; azonkívül összes zsákmányuk számos foglyaikkal a győzők kezeibe jutott és több bégek és basák elvesztek vagy fogságba jutottak. Így például: Szimán mohácsi bég, Hasszán a koppányi szangiák, elestek, míg Ali bég, Mastomet pécsi basa, Nasszuf berzenczei bég, Memis spahi aga, Hasszán-Musztafa basa fia Ozman és Halit telebik — nemes apródok — Taskin és Kurkut kja-tibok, több más csausz, zain, alajbég, cseribasa és szürüdsivel együtt fogságba jutottak.

Másnap a környékbeli nép ezrekre menő csoportokban fegyveresen tolt a csatatérre, a szétriasztottak összeszedése és az elesetteknek eltemetése végett, mely alkalommal a csolnakosok a mocsáros sűrű nádas és rekettyésekben még mintegy 1300 főnyi elkényszeredett törököt szedtek össze, kik a mentők közeledtére különféle hangok és taglejtések között kértek kegyelmet, kik szintén mind a kanizsai várba szállítottak, az összeszedett 2000 drb. török fejekkel együtt, hol kellő díj fizettetett az illetőknek értük.

Ezerötszáz drb. ló, fényes szerszámmal a vezérek közt osztatott szét, 29 drb. török zászló pedig, a legközelebbi vasárnapon tartott hálaadó misén a ferencziek templomában az oltárt díszíté, mely alkalommal, a megszabadult keresztény foglyok is mind — mintegy 600-an — jelenvoltak, úgy az isteni tiszteleten mint az ezt követett fényes és elmaradhatatlan

örömlakomán. A diadal jelek ezután Bécsbe küldettek, hol a küldöttek igen kegyesen fogadtattak és gazdagon megajándékozva bocsáttattak el.

Fenti harcz alatt a keresztények részéről vesztéseget aránylag igen csekélynek mondhatni, kivéven: Ludbregi Thuroczy Benedeket ki Kaczorlaknál jobb karját veszté, a miért később — kárpotlásul — Horvátország bánjává nevezetett ki.

A fogságba jutott törökök kiváltásáért, Zrinyi saját jegyzetei szerint több mint 200000 frt befolyt a nagy-kanizsai vár pénztárába, miből a szt.-györgyvári-várat újólág fölépíttetve megerősítetté és a XIII-ik század végén épült de a Rozgonyiak által még 1445-ben lerombolt »sánczi« erőd helyén egy a bajcsai váracshoz hasonló erődöt építtetett és szerelt föl, hogy a török az azontúli völgyben többé a várat megne közelíthesse, vagy hogy abban: úgyszólván hogy közvetlen mellette észrevétlenül el ne lopódzhasson.

A pozsonyi országgyűlésen Zrinyit; mint a kaczorlakai diadal értelmi szerzőjét nagy kitüntetéssel fogadták ugyan a »Tekintetes karok és Rendei«, de néhány nap múlva a diadalt és zsákmányt irigyelt kapzsi nemesek által azzal vádoltatott: hogy a roppant zsákmány nagyobb részét magának tartotta meg. Erre az önérzetes Zrinyi indulatában lealázólag válaszolt, mit vissza vonni nem akarván: országgyűlésileg hivatalvesztésre és száműzésre ítéltetett és helyébe Gércsi — Ghierry Bertalan lett Nagy-Kanizsa várának parancsnokává ideiglenesen kinevezve. Zrinyi e rosz indulatú vád alul magát csakhamar rehabilitálta és élő tanúkkal igazolta: hogy a kaczorlakai ütközetben részt vett katonák érdemszerint és oly aránylagosan lettek a zsákmányból jutalmazva: hogy egyesek meg is gazdagodtak belőle, minek alapján a szigorú ítélet alól ugyan csak országgyűlésileg fel is oldatott, de azért Zrinyi többé nyilvános pályára nem lépett, mivel e méltatlan eset oly anynyira hatott érzékeny lelkére: hogy a fölötti búa és bánatába, rövid pár év múlva bele halt.

1588-ban Husszein segesdi bég, a Bakónak és Galambok községek közötti Isebor népiesen Istolcz, Kanizsának egyik előerődét — melyet még az Osl család magánlak gyanánt épített volt, és a mely időközben a kanizsaiak révén a várhoz

csatoltatott — képezett váracsot megtámadta és mire Ghéczy a nagy-kanizsai várból 600 fegyveressel segítségül érkezett; föl is dúlta, égette, sőt a sietve közeledő Ghéczy várnagyot lesállásból megrohanva csapatát nagyobbrészt levágva, szétverte, minekfolytán Ghéczy sebekből borítva alig néhányad magával vonulhatott vissza várába. E tetteért Husszein a Balaton melletti Lakvárat uradalmával együtt nyerte jutalmúl a budai basától.

Nagy-Kanizsa vára alig heveré ki az 1577 és 1581-iki elemi csapásokat, 1590-ben újabb veszedelem érte, a mennyiben június hó 19-én d. u. 3 órakor kezdődött és az éj folyamán többször ismétlődött hatalmas földrengés roppant károkat okozott, mihez még az is járult: hogy a még mindig elég nagyszámú török foglyok, a keletkezett zür-zavart fölhasználva, több épületet, széna és szalma kazalokat azon reményben: hogy az így fokozott riadalomban megszökhetnek, fölgyújtottak, melyen azonban rajta vesztve, mind egy lábíg lekaszabolattak.

A vár néhány emelletes ház kivételével teljesen leégett, a földrengés következtében pedig a házak nagyobb része összeomlott, minekfolytán majdnem 500 ember és számos jószág pusztult el; ezenkívül az egész várfalazat a bástyákkal együtt, majdnem egy öl, de minden bizonnyal jó másfél méternyire alább szállott és összevissza repedezett s a déli, későbbi »szigetvári« valamint a délnyugoti vagyis: »csáktornyai« erős bástyák pedig: teljesen elsüllyedtek mindenestől az iszap fölszíne alá és fölöttök reggelre ősi medrét visszafoglalva már ismét a Zala folydogált, melynek víztükre alatt félméternyire akadtak az eltűnt bástyákra, melyeket a későbbi javításkor, alapokul használtak.

Géresy Ghicz Bertalan várnagy e borzasztó elemi csapásról rögtön jelentést tett a kormánynak, ki az ügyet az országház elé terjesztve, a sürgős helyreállítást azonnal kieszaköztelte; mivégből Zala és Somogy vármegye jobbágysága, a szokásos 12 napi dologra ide is rendeltetett és a restaurálási munkálatok Bécsből küldött Smolca és Meldegg vezérkari törzstisztek vezetése alatt serényen folyamatba tétettek.

Figyelembe vevék ezúttal az előzményeket, melyeket az akkori eseményekkel összehasonlítottak, abban állapodtak meg:

hogy tekintve azt, miszerint a természet ősi jogát rendesen viszsza követeli — a mi ezúttal itt is bekövetkezett — a Zala folyót régi medrébe juttatva, a várat úgy építék föl: mint ez a XIV. század elején építve lett, minek következtében a Zala, ismét a váron lett keresztül vezetve.

Alig haladtak azonban munkájokkal felényire, augusztus 5-én már ismét újabbi földrengés rémitgette őket, ezúttal azonban minden nagyobb baj nélkül csak azt okozta: hogy a várat övező ingoványos mocsár mintha fenekestül fölfordult volna, összezavarodott és napokon át roppant erős és bűzös kénzsgot párolgott ki magából.

Két vármegye munkaereje és másfélévi időbe került eme borzasztó elemi csapás nyomainak eltüntetése a nagy-kanizsai várban.

Az 1591-ik augusztus hó 15-iki Nagy Boldogasszony napján Kis-Komáromban búcsú lévén: az ottani várbeliek nagyobb-része az ünnepélyen, a várban maradt csekély számú őrség pedig borközi állapotban volt, miáltal az őrszolgálat elhanyagoltatott, mit az épen e környéken portyázott Kucsuk-Hasszán valahogyan megsejtett. Segesdről csapatát kötelek és létrákkal fölszerelve, alkonyatra a vár alá vezeté, melynek falait minden ellentállás nélkül egész csendben meghágatá s a mámoros őrség csak akkor eszmélt, midőn Hasszán emberei belülről már a kapukat is fölnyitották a kün **voltaknak**. Erre lármát csaptak ugyan, de már minden későn volt és rövid küzdelem után az egész várőrség Capra — katonái által Kecskés Ferencznek hívott — várkapitányával együtt fölkoncizoltatott s a vár teljesen kirabolva, a földig leégettetett. Ugyane napon Mohamet bin Begtár és Achmed bin Jussuf berzenczei bégek Mesztegnye és Csurgó várakat ejték majdnem szóról-szóra hasonló módon és körülmények közt hatalmukba; miáltal vérszemet kapván, Kucsuk-Hasszán csapataival együttesen N.-Kanizsa még nem egészen kész vára ellen indultak, honnan azonban csak roppant veszteségek árán menekülhettek el az éj homályában Segesd felé.

Az ily módon fölgyújtott és kirabolt várak a környékbeli lakósok által csakhamar benépesítették és helyreállították s a kis-komáromi várba várparancsnokul Rátkay Menyhértet nevezték ki.

Hasszán basa — ki időközben Koppányból Boszniába helyeztetett — Kanizsa elleni boszúját kitöltendő, 1592-ik év július havában nagy sereggel Kanizsa alatt termett és haladék nélkül fölszólítá a meghódolásra; mire a várbeliek válasza oly heves kirohanásban nyilvánult, hogy az ostromlók teljes zavarba jöve, annyira szétfutottak: hogy Hasszának nagy fáradtságába került őket visszamenetében összeszedni, mi fölötti boszújában Sisek és Zágráb környékét dúlta, rabolta ki.

A nagy-kanizsaiaknak 1593. elején a Balaton melletti Hidvégnél és a bajcsai várnál akadt majd a koppányi, majd pedig a babócsai törökökkel mint segítségül hívottaknak holmi elriasztási dolguk.

Junius havában Sziszeria, augusztusban pedig már Petrina ostrománál hősködtek Mehemet Bosnia beglerbégje ellen; majd ismét Rév-Komárom és novemberben Székesfehérvár alatt látjuk őket diadalmaskodni, honnan visszatértükben majd a szécsényi, majd pedig a segesdi törökök által lettek feltartóztatva, de az útonállókat mind a két alkalommal megfutamták, miközben közülök sokakat levágták és fogságba ejtettek.

1593-ik év utolján ifjú Zrínyi György néhai atyján elkövetett méltatlanságok némi enyhítéseül a dunántúli várak főparancsnoka és az ország kapitányául nevezetvén ki, elhatározta a folyton nyugtalankodó és e vidéket fosztogató törököktől váraikat elfoglalni, mivégből: gróf Erdődy Ferencz, Nádasdy Tamás és László és Bathányi, valamint: Török István, Dersffy Ferencz, Tahy István, Szécsy István, Herberstein Zsigmond, Trautsman Frigyes, Larosch János és Rédei Illés akkori különböző várak parancsnokait és jeles vezéreket fölhívá: hogy csapataikkal 1594-ik márczius 10-re a nagy-kanizsai vár alatti táborban megjelenjenek. E felhívás folytán kisebb-nagyobb csapattal valamennyien meg is jelentek, minekfolytán mintegy: 12000 főnyi magyar, vend, horvát és slavon sereg 12 löveggel — melyhez a nagy-kanizsaiak is csatlakoztak volt — összpontosulva. Zrínyi átvevén a fővezényletet, 12-én Börzöncze ellen indult és ezt az nap éjjel megtámadta, de még másnap is sikertelenül ostromolta és csak 13-án éjjel — midőn a törökök által fölgyújtva elhagyatott — jutott birtokába az ott talált 14 drb. különféle nagyságú löveg, élelmi készlet és egyéb czikkekkal együtt. Innen gyorsan Csurgó alá vonult és

14-én már azt is megtámadta; de a törökök a rohamot be sem várva, ezt is felgyújtották és Babocsára menekültek. A csurgói várban 11 drb. lövegen kívül minden a tűz martalékává lett. Még ugyanaz nap estéjén Segesd is birtokába jutott Zrínyi-nek, mivel a törökök a támadást sem várták be, hanem helyüket felgyújtva, ott hagyták; 16-án Szécsény várát hasonló módon nyerték meg. Babocsát — hol ekkorra már a mindenünnen elvonult törökök itt összpontosulva voltak — 17-én érte el az ostromló sereg, de ekkorra már a kiáradt Rinyán minden híd föl volt szedve, minekfolytán 10 napi veszteglés után a rengeteg gyótai erdőséget, mely táborhelyül szolgált és a melyet a rohamosan áradó folyó szintén elöntött, Zrínyi elhagyá és Mátyás főherczeg rendeletére »ostrom-seregével« Szinán basa által oly makacsul védett Győr alá vonult, hol az egész szeptember 7-ig nyúltott ostrom alatt vitéz kanizsai népével — a többiek példájára — számtalanszor kitüntette magát, a melyekért: Zalamegye főispánságával jutalmaztatott, mely kitüntetés azzal tetéztetett: hogy a somogymegyei nemesek kívánságára vármegyéjük Zalához csatoltatott, minekfolytán 120 évig egyet képeztek.

1595. május elején a légrádí, bajcsai, kis-komáromi és a kanizsai várakból Heim Kristóf ezredes, nagy-kanizsai várparancsnok vezénylete alatt mintegy 8000 főnyi különítmény vonatott össze, hogy Szigetvárig portyázva, a fosztogató törököket megfékezzék. E különítmény a kálmáncsai kastélyban egész véletlenül, egy vígan mulatozó mintegy 280 főnyi lakodalmas törököt lepett meg, kiket násznépeستől, mindenestől vérontás nélkül, kincseket érő vigalmi ékszer és drágaságaikkal együtt a nagy-kanizsai várba szállították; honnan egyenest a szultán parancsára rövid idő múlva Amhád beglerbég által roppant összegért mindegyiket kiváltották. E különítménynek, mely egyébként mindhárom fegyvernemből állott, visszatértében a tavalyi mulasztást pótlendő, Babocsát megszállotta, csak hogy most meg a roppant hőség volt hátrányára, mivel a katonák és lovak nagyon hullottak, minélfogva a tábort Rinya Szt. Királyra kellett áttenni; ezt a törökök az őrájáratától megtudva: a nagyobb épületeket és az összes bástyákat felrobbantották s a várat fölgyújtva Segesvárra menekültek.

A vár a környékbeli lakósok által Porta Caesar olasz mérnök terve szerint csakhamar fölépült és Zrínyi által szabályszerűleg felszereltetett és megfelelő védőrséggel — fele magyar, fele német — ellátva, a magyar katonák mellé Horvát Miklós gyalog hadnagyot, a németek mellé pedig Heim várparancsnok által sorshuzás útján, Uhrmüller Cristián német századost rendelteté, ki egyszersmint a várkapitányságot is vezette.

A szigetvári Nasszuf basa Babocsát megbosszulandó 1596. május közepén 6000 lovassal Kanizsa közelébe lopódzott s magát a környező sűrű erdőségekben meghúзва, egy kisebb csapatot a vár alá küldött cselvetés végett, a mi sikerült is nekik, mert a kanizsaiak voltak oly naiv hősök: hogy túlerővel kirohantak és a gyorsan hátrálókat — daczára a számos előbbi szomorú példának — heves üldözőbe vették, minekfolytán törbe jutva, bizony nagyon megfogytak és Pethő Cristof alkapitány is csak kevesed magával, de sok sebbel érkezhetett vissza.

Ő róla maradt fen e latin vers: »Acta licet bellis, titulas et honoribus aucta. Non habent maculam, laus Pethőana suam!«

1596-ik szeptember 26-án a szigetvári Hasszán basa nevezét vevén, hogy a babocsai várból a magyarok nagyobb része parancsnokukkal együtt multság végett távol van, 4000 főnyi csapattal gyorsan Babocsa alatt termett s azt ostrom alá fogta, de mivel Uhrmüller vitézül védekezővén, semmire sem mehetett, az ostrom alól azonban mindaddig föl nem oldotta: míg tudomására nem jött Zrinyinek N.-Kanizsáról közeledése, mire visszavonult, miközben a kanizsai lovasok által Szigetvárig sok hátráló levágotott; itt azonban a várból pihent török lovasság rohant rájuk és tetemes kárt tett bennök.

Zrínyi a babocsai németeket megdicséré, de Horváthot elfogatta és helyébe Pethő Gergelyt, Kristóf öcsét nevezte ki.

Nasszuf basa 1597. április 17-én 1000 főnyi lovas különítménnyel Babocsa alá rejtőzött és a tavalyi kanizsai törbe csalást ismétlé szép sikerrel, amennyiben: a kirohanókat majd részint levágták, részint elfogták, köztük Reczinger hadnagyot is zászlótartójával együtt. E siker által bátorítva, hasonczélból Kanizsa alá is ellátogattak, csakhogy ezúttal vesztükre, mert Mohamed Abdullah hires lovasvezér, ki ily cselvetéseknek nagymes-

tere volt, számos katonáival együtt, Pethő Kristóf által leváगतott, úgy hogy Naszuffnak alig maradt némi kísérete menekülésében.

Szemender bég, Pápa vár ura, kegyetlenségei és rablásai folytán rémévé lett környékének, minekfolytán elhátároztatott kiirtása; e célból Zrínyi a környékbéli várakból egy 9000 főnyi ostrom-sereget vont 1597-ik augusztus havában Pápa alatt össze és augusztus 20-án a várnak erős lövéte után általános rohamot intéztetett, melyben Radics nevű kanizsai vitéz volt az első a vár ormán, a miért Zrínyitől fényes jutalmat nyert. Bevétetvén a vár, Török István százados — szintén a kanizsai várból — Szemender béget álruhábani menekülése közben a budai basa alagútjában elfogta és Zrínyi elé vitte, ki kötelékeit feloldoztatá és kikérdezéséhez fogott, miből Szemender semmi jót sem sejtve, egy óvatlan pillanatban a mindig magánál hordott mérget hirtelen lenyelte, minekfolytán pár percz mulva kimult, a mi Zrínyit borzasztóan ingerültté tette; de később Török századost mégis gazdagon megjutalmazá. A fogságba jutott várőrségnek fegyvernélküli szabad elmenetelt engedélyezett, de a vallon katonák ennek daczára mintegy 300-at fölkonczoltak és csakis Zrínyi közbelépése vetett gátat a további vérengzésnek, ki ez ügyben azonnal szigorú vizsgálatot indítva; a vallonok azt vallották: hogy azért vágták le a védteleneket, mert elrejtve volt nagymennyiségű lőpor készletüket akkor gyújtották föl, mikor szabadon bocsátattak.

Ezen ostrom alkalmával egy Presztenszky Jarosláv nevű osztrák tűzértiszt által föl talált »petárda« nevű hadigép — melyet a vallon katonák igen ügyesen kezeltek — a tűzkeresztséget fényes sikerrel kiállotta, amennyiben legelőször itt nyert alkalmazást.

Ezen esemény után a nagy-kanizsai várról semmi nevezetes dolgot följegyezve jó ideig nem találunk: a portyázások rendesen megtartattak, mely alkalmakkor a szintén portyázó törökökkel számtalan csetepáté változó szerencsével vívatott. 1598-ik augusztus havában több oldalról panasz érkezett a vár őrsége ellen, mintha azok a környék népét zsarolnák és a kis-komáromi huszárok lovait a legelőről elhajtánák; a szigorú vizsgálat azonban kideríté: hogy mindezeket a várőrség ruházatába öltözött török portyázók cselekedték, miközben

azon gonosz hírt is iparkodtak terjeszteni: hogy a várórség zsoldot már rég nem kapott és ennélfogva rabolni kénytelen stb.

1599-ik márczius havában a portyázók nagyobbbszámú török foglyot hoztak magukkal, kiket egyelőre csak a váron kívül, az ekkorra már ismét szép virágzásnak indult elővárosba helyeztek el; ezek megmentésére pár nap múlva egyik országos vásár alkalmával — szeles-viharos időben — 2000 főnyi török csapat, mind álruhába öltözve a várost fölgyújtá és az erről előre értesített hitsorsosaitak egytől-egyik sikerült meg-
szöktetniök.

Az ugyanezen év április havi portyázás arról nevezetes: hogy a különítmény parancsnoka, Csúzy András nagy-kanizsai hadnagy Babócsa és Szigetvár között a szigetvári rémes hírű deli Nasszuf basa fejét levágta s azt magával hozva, Zrínyinek átadta, ki azt praeparáltatva Bécsbe, Mátyás főherczeghez küldötte, ez pedig az éppen akkor fogva volt Szolimán budai basának mutatá, megkérdvén: hogy ismeri-e? Mire Szolimán könyes szemekkel igenlőleg válaszolt és sóhajtvá mondá: hogy arról még a szultán is úgy nyilatkozott: hogy kevés oly derék és vitéz katonája van, mint Nasszuf! kit saját kívánságára küldött volt Szigetvárra; kinek drága paizsát és értékes fegyvereit Csúzy magának megtartá.

XI. Fejezet.

A szabadhadjúk szervezése.

Az utóbbi időkben N.-Kanizsa vára és környékén, valamint: Eger, sőt Erdélyben szenvedett vereségek annyira fölbosztának a harczias és vérszomjas természetű III-ik Mohamed szultánt, hogy katonái előtt megesküvék: miszerint tavasszal nagy sereggel Magyarországba jó és Bécsnek kapujáig meg sem áll! Kedvencz neje azonban annyira befolyásolá: hogy seregének személyes vezetéséről lemondva, a következő tavasszon azt sógora, Damad-Ibrahim nagyvezérre bízá.

Mohamed e szándékáról Zrínyi jó eleve értesülést szerezvén, gróf Nádasdy, Pálffy és a császári hadak fővezérével, Schvarzenberg herczeggel tanácskoztak, hogy jó lenne egy oly csapatnak szervezése, mely zsold nélkül, csupán zsákmányért

híven szolgálna, élelmet, lakást és ruházatot a várakban kapna és főfeladata: az ellenség élelmi készletének kézrekerítése, elkobzása, esetleg megsemmisítése lenne és kik legkivált halász, molnár és hajósokból lennének toborzandók, s miután semmi harczászati kötelékbe sem tartoznának, önálló parancsnokságok alatt — külön-külön működve — ott, akkor és úgy ártanának az ellenségnek, ahol érnék, a mikor erre csak alkalom nyílnék és a miként csak tőlük tellenék. Eme sajátságos szerepeiknél fogva tehát »szabad-csapatok« lennének. A tanács tehát ezen elvet fenti szellemben helyesnek találván: az ügyet az országgyűlés elé terjeszté, mely ezt elfogadván: a »liberihajdones« toborzást országszerte elrendelé; minekfolytán egyik főállomási helyükül N.-Kanizsa vára is kijelöltetett. Ide körülbelül ezer főnyi »szabad-hajdút« toborzottak össze, kiket Rácz Jóczó és Horváth Mirkó kedves pallérjaik vezetése alatt Szegszárd és Mohács vidékére 1599-ik június 22-én oly feladattal rendeltek ki: hogy a Dunán felvontatott roppant mennyiségű élelmi czikkeket, pénzt, ruházatot és fegyverkészletet szállító török hajókat megsemmisítsék, melléjük adván Fekete Miklós hadnagy parancsnoksága alatt még 400 fegyveres katonát két ágyúval is a várból.

E kirendelésnek gyorsan híre terjedvén a környéken, a nagy zsákmány reményében mind számosabban csatlakoztak — még Horvátországból is — hozzájuk, úgy: hogy rövid idő múlva már harmadfélezeren voltak. A hozzájuk osztott katonákat a Dunaparton küldötték előre portyázás végett, mialatt ők Tolnára vonulva, az előkészületeket tették meg. Végre a kiküldött kémek jelenték: hogy a teherszállító hajók Bari Bég parancsnoksága alatt 5000 fegyveres fedezete mellett már Belgrádot is elhagyták, mire a szabad-hajdúk a már eddig elkészített és összevásárolt-harácsolt nagyszámú különféle vízi járműveikkel — csolnak, csámacsz, dereglye, ladik stb. a Kalocsa melletti szigeten jókarban volt Erdőd várában rejtőztek és várták a már régen jelzett szállítmányt. Julius 19-én virradóra a török flotta már láthatóvá és a vontató lovakat hajtók zaja is hallhatóvá lőn, mire Prodán Demeter, ki ügyes hajós volt, a vizen, Fekete pedig a szárazon való vezénylést vette át; Prodán sajkásai, mint raj lepte el a Dunát és kapta körül az 58 nagy hajóból állott flottát; Fekete meg muskétásaival a

mutatkozó törököket egyenként szedeté le, a hajókat pedig két ágyújával csakhamar kormánytalanokká tévé. E nem várt rohamra a még életben maradt hajók lakói menekültek, a mint tudtak és bírtak, sokan úszás által is menekültek, minek folytán a szállitmány, két hajó löpor kivételével, mivel ez fölgyújtatott, rövid küzdelem után a szabad-hajdúk birtokában volt, csak egy »Gimolia« nevű háromsoros evezős gálya, melyen 9 drb. nagy és 11 drb. kisebb ágyú is volt, lett legénysége által hihetetlen gyorsan elsüllyesztve. A zsákmány hallatlan volt; az arany és ezüstpénzt támadók sisakszámra osztották föl egymás közt, az élelem és ruházat nagyobb részét az ekkorra oda segreglett és segédkezett környékbeli lakosság között osztották szét, a fegyverzetet azonban mind maguknak tartották meg, minekfolytán sokuknak három kardja és két sisakja is volt.

A szabad-hajdúk innen Herberstein horvátországi kormányzó rendeletére Eszékre indultak, de mire odaértek, a török hajók — hihetőleg egy második szállitmány — nesztét vevén az erdődi esetnek, visszavonultak s így dolguk itt nem akadván: Kanizsa felé vették útjokat, miközben Hárságy községnél, a pécsi, siklósi és szigetvári törököknek mintegy 6000 drbból állott vágó marha-csordáikra bukkantak, melyeket N.-Kanizsára hajtottak. Jussuf szigetvári basa ezeknek visszaadatása végett rögtön levelet írt Herbersteinnek, melyben tudatja: hogy az elhajtott jószág nem a törököké, de a szegény pórnépé és lakosságé, kik őt térdén állva kérték, hogy szerezze nekik vissza stb. stb. Herberstein azonban az ellenkezőről győződven meg: a levélre nem is válaszolt. Jussuf e fölötti bosszuságában maga mellé vőn néhány spahit és parasztot s a Mohácsnál megállapodott Ibrahim nagyvezérhez sietett és keserves panaszban kérte: hogy jőjjön és támadja meg Kanizsát, biztosítja a sikerről, mivel annak jelenlegi parancsnoka egy gyáva krajnai, — ekkorra már a csakugyan krajnai származású Paradeiser György ezredes volt az — őket meg a környékről segítségére lesznek, csak kezdjen hozzá; ez által a szultánnak is kedves szolgálatot fog tenni, mivel oly fontos hadászati ponttal fogja a félhold uralmát szaporítani; miről Stambulban fogalommal sem bírnak stb. stb. számos hasonló és igen kecsegtető kilátásokkal akarta Kanizsa ostromára rávenni; de Ibrahim — ámbár mindenekben igazat adván

Jussufnak — a szultáni parancstól el nem térve, tovább akará folytatni útját Esztergom felé, mely neki célul tüzetett ki; annyit azonban mégis megtett: hogy az endrődi esetről, valamint az elpanaszoltakról is, a szultánnak jelentést teendő, gyors csauszokat indított Stambulba, megtudandó egyúttal: hogy nem ellenzik-e ott Kanizsa megszállását? mint a honnan már annyi csapás érte a dicső ozmán fajt, hogy azt tehesse: a mi parancsoltatik.

Addig pedig seregét Pécs, Siklós, és Szigetvárra szétosztva elhelyezé, honnan szakadatlan portyázások küldettek egész a Balatonig, melyek sohsem folytak le simán, hol egyes kisebb váracsok ostroma volt feladatuk, hol hol meg különféle szükségleti czikkeknak rablás útjánai beszerzése lett nekik kitűzve; ezek végrehajtása közben, a keresztény portyázókkal — kik csak emezek műveleteinek meghiusítása végett lettek leginkább kiküldve — gyakran összeütközésbe jöttek, miből, mint azt már fennebb is számtalanszor láttuk: rendesen változó szerencsájú harcok fejlődtek, melyekbe a törökök soha bele nem fáradtak és úntak, mindennemű veszteségeiket ernyedetlen kitartás és szorgalommal, azonnal utánpótolni iparkodtak. Így: alig hogy Ibrahimnak a Dunán irányított rendkívüli dús élelmi oszlopát a szabad hajdúk megsemmisítették, már egy másik — Eszéknél — nyomban mutatkozott, mely azonban a hajdúknak ottani megjelenésére — mint azt láttuk: — rögtön eltűnt a láthatáron, tehát: visszavonult. Lehet, hogy ez is egyik oka volt annak, hogy Ibrahim, a szigetvári basa Jussuf síralmas panasza és rendkívüli kecsegtető biztatására hallgatva Esztergom útját félbeszakítá. Nem lehetetlen az sem: hogy a törökök rendkívüli babonás voltak: hogy ezek tartama alatt semmi nemű nagyobb vállalatba vágni nem mertek. Azon eshetőség sincs kizárva: hogy Ibrahim további működésére vonatkozó szultáni parancs, titkos és igen befolyásos kezek által bizonyos ideig visszatartattak; lett légyen azonban bár mi is az ok, tény: hogy Damaud Ibrahim nagyvezér, ki tulajdonképpen Esztergom ellen indult Stambulból, tovább egy évnél Pécssett rekedt, mint nem egyszer mondá: e nékiek roppant károkat okozott makacs vidéket egy kissé meg puhítani és a végleges meghódolásra jól megérlelve előkészíteni.

XII. Fejezet.

Nagy-Kanizsa elővárainak bevétele és leromboltatása a törökök által 1600-ik évben.

III-ik Mehemet szultán, 1600-ik augusztus havában kedves janicsár és testőr agájának magyarországi seregei kiegészítésére, élelmi és fegyverzettel jól fölszerelt 12000 főnyi csapatot küldött Konstantinápolyból a Dunán Pécsre, miről Ibrahim gyors csauszok útján idejében értesülvén: a szállítmánynak Belgrádig eléje ment és a további vezetést a biztonsági intézkedések tételével — okulván a szabad hajduk tavalyi műfogásán — személyesen átvette és Mohácsnál följebb nem hajózva szállítmányát partra tette s Pécsig gyalog menetelteté; hová ekkorra már a budai Murát basa, az alája tartozott érdi, fehérvári, dunaföldvári, simonytornyai, ozorai és koppányi bégekkel együtt Szigetvárott 50000 főnyi sereggel megjelent, Ibrahim pedig a pécsi és siklósi bégek kíséretében 20000 főnyi csapattal augusztus 17-ére szintén ide érkezett. Murát basát az 50000 főnyi seregével 18-án hajnalban oly feladattal küldé a Balatonig: hogy minden útjába eső és ellentálló erődöt meghódítson és e környékbeli földnépével leromboltasson, ezek végrehajtása után pedig: gyors menetekben Keszthelyen át Körmendnek tartson, onnan pedig: a Steyer határvonalon délre fordulva Alsó-Lendva, Csáktornyán át mindenütt hasonlókat téve Nagy-Kanizsa alá siessen.

Khiája basát pedig, ki nékie hű szárnysegéde volt, a 20000 főnyi utóhaddal; Babócsa, Légrád, Bajcsa és Kis-Komárom ellen hasonló feladattal küldé még ugyan az nap el. E két kiküldött, a vett parancsot pontról-pontra lelkiismereti szigorúsággal, sőt mondhatni: túlbuzgósággal teljesíteni iparkodott, a mi egyébként nem is volt oly nehéz föladat, mivel útjokban mindenütt azon — általuk költött és terjesztett — hír szárnyalt előttük: hogy a sereg a tulajdonképeni létszámnál négyszerte nagyobb és 200 ágyúval jár, melyet maga a szultán vezet, a ki minden önkényt hódoló erőd őrségét dúsan jutalmazva, vagy mindenestől szabadon bocsátja, vagy tetszésük szerint erődjeikben továbbra is meghagyja, és minden eddigi teher-adó, évi munka, stb. alól mindenkit örökre fölment,

s nem kíván csak harminczadot stb. stb. hasonlókkal áltatták a népet, hozzá tevén: hogy Nagy-Kanizsa szintén ily feltételek mellett már rég boldog arany napjait éli; védve minden külföldi befolyástól, kizárólag magyar szellemben nagy virágzásnak örvend: A nép, sőt a további erődök egyes része hitelt adván ez ámitásoknak, úgyszólván önkényt hódolt a töröknek, ki nékiek jutalmat ugyan nem adott, de legalább nem bántották őket; de annál kegyetlenebbül bántak az ellentállókkal, kik a családságok daczára is hűek maradtak esküjökhez és inkább erődeik romjai alá temetkeztek, semhogy azokat könnyelműen föladták volna! Számos ily hősről emlékszik meg történelmünk, melyben az utókor lelkesítésére minden egyesnek neve aranybetűkkel vésetett — Clió által — fel. Történetek oly esetek is: hol az őrség, parancsnoka ellenére is föl adta a várat; így hódolt meg például: Kis-Komárom és Babócsa is, honnan a parancsnokokat Pethő és Uhrmillert a nagyvezérhez vitték, az őrségnek pedig szabad elmenetetelt adtak, de nehogy a nagy-kanizsai várba juthassanak: fedezet alatt Pápára kísértettek, hol Mercurió osztrák tábornok által fogolylyá tétettek és Bécsbe szállítottak várfogságra.

Pethőt a nagyvezér később magával a nagy-kanizsai várba vitte, honnan azután szabadon bocsátá; ki a hadi pályától visszavonulva Keszthelyen, Kéménden és Tátikán tartózkodva: hires »Chroniká«-ját, melyből néhány igen érdekes és másutt nem lelhető adat itt is fölhasználtatott, évek hosszú során át megírta.

Akadtak, kik Pethőt azért: mert várórségére kellő hatást nem gyakorolt, mi által a babócsai erőd föladását legalább még pár napig hátráltathatta volna, gáncsolták; mi által a nagy-kanizsai várból Paradeiser által jóval előbb Pozsonyba küldött Piller császári őrnagy, ki akkorra már 250000 váltó forint értékű zsoldnak való apró ércpénzzel és 500 hordó lőporral Alsó-Lendván volt, még lett volna ideje ezeket Nagy-Kanizsára szállítani, a mi egész más fordulatot adhatott volna a kanizsai vár sorsának; így azonban ez is elbukott és Piller szállítmánya sem jutott rendeltetési helyére, a mennyiben ő a távollétében történetekről mitsem tudva, rendeltetési helyére törekvésében a sormási dombon a vártól alig 4-5. kilométernyire a törökök által megtámadtatván, mire 500 főnyi gyalogos fedezetével, a szállítmányt képezett 116

drb. országos járműből, terheiket az útra rakatva, lovaik és ökreiket hám és igából szabadon bocsátva gyorsan »szekérvárat« rögtönöztetve védállást foglalt.

Látván azonban, hogy a törökök a keletkezett harczi zajra minden irányból többen és többen tömörülnek köréje, mi által apránként több ezerre vergődtek, rohamra azonban addig, még a védőknek lökészetükben tart, nem igen vetemednek, rögtön tisztában volt helyzetével, a mire egyébként az igavonó jószág szabadon bocsátása is mutat, hogy innen élve nincs menekvés; ennek folytán a fegyveres védőknek folytonos tüzelése alatt fuvarosaival, aprópénzzel és lőporral telt hordóit a lehető leggyorsabban mind fölnyittatá, és az összes lőpor készletet egy nagy rakásba önteté, pokrócz, ponyvák és kocsi deszkákkal befedeté; erre az egész apró pénz szállítmányt reá önteté és harczosait a további védelemre lelkesítve, égő kanócczal a roppant garmada lőpor mellé állott; minderről az ostromló törökök persze mit sem tudhattak, mivel egyelőre kézi lőfegyvereikkel csak távharczot vívtak, és ennél fogva nem láthatták: hogy a »szekér vár« belsejében közvetlen a védők háta mögött mily borzasztóan végzetes előkészületek történtek! különben a legmagasabb fokra csigázott fanatizmus daczára is aligha rohantak volna a már tömören körülfogott rémséges pontra?! Végre megúnván, de meg is restelvén a törökök, hogy annyi ezeren e csekély pontocska körül úgyszólván tétlenkedtek, de meg a védők is kifogytak már lökészetükből, egy földet, eget rengető »Allah« ordítással környös körül reájuk rohantak, és mire már csak pár lépésnyire voltak céljuktól: égő kanóczát Piller őrnagy az 500 hordó tartalmát képezett halom lőporba mártá. A mi erre következett: az részleteiben leirhatatlan! egy másod percz mulva óriási láng-füst és eget-földet megrázkódtató durranással már nem volt a földön sem szekérvár, sem védő, sem támadó, mind ott forogtak-kalimpáltak örületes Chaosban kiszámíthatatlan magasan a levegőben; honnan több kilométernyi távolságra csak perczek mulva roncokban darabokra tépett tagokkal hullottak a földre, de a detonatio, vagyis: az általa okozott légnyomás oly nagy volt: hogy azokat, kik oly távolban voltak, hogy föl nem dobhatta, mind leverte lábról és orruk, szájuk, és füleiken megeredt a vér, sőt igen sokan meg is süketültek

belé; a rengeteg aprópénz meg úgy föl és szétszóratott: hogy még a kanizsai vár nyugoti bástyaiba és udvaraira is hullott eső alakjában belőle, hová a fölrobbanásnak borzasztó hangja teljes erejével is eljutott, honnan a rendkívüli füstöt látva, azt hitték: hogy a »kontyos«-nak — így gúnyolták a törököket — történt valami kis kára, értvén alatta lőporkészletének fölrobbanását, a mi fölött általános öröm kezdett a várban elterjedni, mely azonban nem igen sokáig tartott, mert mihelyest a polturák, petákok, fillérek, garasok, tallérok és egyéb akkori ércz pénzek hullani kezdettek: mindjárt sejtették, a mit csak az ostrom kezdetekor izent be nekik Ibrahim, hogy Piller szállítmánya: mint nagy sarcasmussal mondták: »az égbe szállt«! Szegény Piller ily módon »pénz-esőt« rögtönözve szállítmányából vagyis a reá bízott kincsből, ha már másként nem teheté, hát legalább ily módon juttatott valamit a nagy-kanizsaiaknak! A többi részéből, néha-néha még ma is találnak egyes darabokat erdőn, mezőn, szántóföldön a népek, de legkivált: a kis-kanizsai, szepetneki, eszteregnyei és sormásiak; ez utóbbiak állítólag annyit szedtek belőle — még annak idejében — hogy egyesek meg is gazdagodtak általa.

XIII-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa várának ostroma és bevétele a törökök által 1600-ik szeptember hó 8-tól octóber hó 20-ig.

Nagy-Kanizsa várparancsnoka, ki egyéb iránt úgy a német, mint a magyar őrség által gyűlölt, nyelvünket sem értő karinthiai származású, roppant ellenszenves ember volt, kinek bátyjai igen derék és vitéz katonák voltak, kiknek érdemei folytán ő is gyorsan emelkedett rangban és tekintélyben annyira: hogy 1596-ban már a dalmátiai Clima várának lőn parancsnoka, hol társait a meghódolásra rábeszélve, a törökkeli alkudozást vezette; minekfolytán szabad elmenetelt nyert; más alkalommal meg rossz vezénylete folytán csapatát szét verték s őt elfogták, e fogsága alatt a török nyelvet és szokásaikat elsajátítá, mi által velük folyton rokonszenvezett, sőt: egyes parancsnokokkal állandóan levelezett is, minekfolytán a törökök

tervével magát mindenkor tisztába lenni vélte; ép ez oknál fogva nem is hitte, hogy vára megtámadtassék, daczára, hogy a környéken történekről a várba menekültek útján teljesen tájékozva volt, azzal áltatta magát: hogy tekintettel az ő érdemére, Ibrahim Kanizsát bántani nem fogja és legfeljebb csak Babócsáig jó; ezek folytán várában magát egész biztonságban érezte és semmi előintézkedéseket nem tett s csak akkor kezdett már fűhöz-fához kapkodni: midőn az ellenség előcsapata a vár környékét kémlelve gyűjtogatni kezdett; mire a külváros lakóit a várba rendelve, azt fölgyújtatá, mivel a csekély őrséggel védelmezni ugysem lehetett volna; mert a várőrségnek 1900 magyar, 1500 német és 900 lovas — ebből 100 karabélyos, összesen: 3300 jól felszerelt fegyveresből kellett volna — a rendes lakosság és a vidékről számos bemenekült fegyvereseiken kívül, folytonosan állnia; s ezzel szemben részint a rossz bánásmód, részint pedig a nagyon hiányos és rendetlen fizetés miatt, alig volt fele az előirt létszámnak, a többi: apránként a várat elhagyva, jobb fizetésű csapatokhoz szegődött, a mi az akkori időkben és viszonyok között semmi nehézségekkel sem járt.

Egyedüli szerencséje volt Paradeisernek: hogy a környékről a török által földúlt várdákból számos fegyveres nép és katona menekült várába, miáltal őrségének létszáma majdnem be tellett. Az is nagy előnyére volt: hogy a menekültek lehetőleg minden élelmi készleteiket és összes lábas jószágaikat és baromfiaikat magukkal hozták. Fent általában jelzett módon, a dunántúlnak déli részében volt összes apróbb várakat kézre kerítve és Bajcsa, Belatincz, Csáktornya, Csobáncz, Egerszeg, Egervár, Szt.-Gróth, Szt.-Györgyvár, — ez utóbbi: Nagy-Kanizsától délkeletre, a barátok templomától légvonalban 39. kilométernyire — Kányaföld, Kányavár, Kapornak, Kehida, Kéthely, Kéménd, Keszthely, Kis-Komárom, Lendva, Lenti, Légrád, Lövő, Pölöske, Rajk, Salomvár, Somló, Sümeg, Szécsisziget, Szigliget, Szemenye, Szalaping vagy Zalabér, és Zalavár erődeit le is rombolva Murát basa és Mohamed khiája szeptember 7-re Nagy-Kanizsa alá érkeztek egész haderejükkel, hová másnapra Damad Ibrahim is 5000 díszes lovascsapat által kísérve megérkezett és a vártól mintegy 45 kilométernyire északra, a mai felső városi erdő déli szélében a

récsei tó fölött egy nagy dombot hordatott össze, mely hely sokáig »Basa-domb« nevet viselt, melyre sátrát fölállíttatá.

Midőn díszes sátora elkészült, az összes agák, bégek és basákat oda rendelé, s a vidéket jobban ismerők támogatása mellett, az ostromról velők tanácskozott; minek eredményeként Mohamed khiáját 15000 emberrel a szt. Györgyvárból, hol először megállapodott volt, a lerombolt bajcsai, a Bagola kiskanizsai vonalra rendelé, melléje adván még 3000 lovast, a keleti oldalra esett igen nehéz terep földérítésére és az északi féllal való összeköttetés fentartására.

Murát basát pedig 35000 emberrel Kis-Kanizsa, Lazsna puszta és a »Szabadhegy« vonalra, végül: Ali koppányi béget 5000 emberrel a lerombolt sánczi erdőbe rendelé. Ezenkívül: Abu tatár chán alatt mintegy 10000-nyi tatár lovast, a távolabbi Lendva és Nempthiig, a nagy-kanizsaiaknak netalán érkező segítség feltartóztatása és egyúttal harácsolás végett rendelt ki, de Zrinyi György, Nádasdy Ferencz, Dráskovics János bán és Herberstein tábornok által Nemphtinél meglepetett és jól megtizedelten üzetett vissza egész Becsehelyig, vágva, aprítva. Végül a vidékről összehajtott 2000 »ásó, kapa, lapáttal« fölszerelt emberrel ostromlövegei számára, keleten a soproni, és északon a magyar-utca végein, déli oldalon pedig a 167 magassági ponton és nyugaton a kis-kanizsai »oszlopos hid«-nál sánczsakokkal védett löveg állásokat hányatott és mindegyikbe 15 drb. nehéz ostrom löveget helyeztetett, s az ostrom megkezdését, másnap vagyis 11-én reggelre rendelé, csak hogy mivel a várbeliek bástyaikról mindezeket jól látva meghiusították a tervet; mivel éjjel az aránylag csekély számú lövegfedezetet meglepve, a várból túlerővel, rendkívüli nagy óvatossággal egész csendben kilopództak, a legnagyobb részét fölkoncizolták, a nehezebb lövegeket beszegezve, hasznavehetetlenné tették, a könnyebbeket pedig, számszerint 39 darabot a várba vitték. Ezen kirohanás alkalmával a vitéz Kasztellánffy főhadnagy és Sztankovszky Farkas hadnagy halálos sebet kapva, fogságba hurczoltattak, és többé soha vissza sem tértek; de 200 janicsár maradt értük holtan a lövegállásokban! Lett erre lárma, riadó az egész török táborban, de már hasztalan és későn volt minden. Mivel azonban löveg-ostrom nélkül a várat megrohanni nem merték: nem maradt más hátra, mint újabb lövegekért

Székesfehérvárra küldeni; addig azonban, míg azok megérkeztek, kölcsönképpen a szegény környékbeli lakókat ölték, gyilkolták, rabolták; de rajtok kívül más is meglakolt ezért, u. m. Ibrahim 11-én tanácsot ülve, 26 topcsider-agát megfojtattott és 500 keresztény foglyot fejeztetett le dühében!

Paradeiser erre az őrséget fölszólítá, segélykérésért az ostromvonalon át leendő menetelhez önkénytes vállalkozásra: mire hű tolmácsa Kovacsóczi János és Perlaki Cziprián jelentkeztek és a legközelebbi éjjen egy az egész szorongatott helyzetet leirottan magában foglaló és Zrínyi Györgyhez intézett levéllel, melyben egyszersmind ígértetik: hogy a várat utolsó emberig föl nem adják, de félnek: hogyha a segély késnék, kénytelen lenne az őrség magáról másként gondoskodni — kibocsáttattak.

A két önkéntes e levéllel a török vonalon hajnalra szerencsésen átvergődött és délre már a csáktornyai várban Zrínyi előtt állott.

Zrínyi jó reménnyel bocsátá őket vissza, mondván: »Az ismert vitézségű Mercurio herczeg N.-Kanizsához a fölmentő sereggel már útban van, ő maga pedig a horvát csapatokat már szintén táborba gyűjté és nem fognak késni a várat idejében megsegíteni; Paradeisernek egyúttal meghagyja: hogy véglehetőleg védekezzék! — Perlaki Cziprián e válaszzsal, mely az ostromlottakat jó reménnyel eltöltve, egy kissé felűdité, csak ötödnapra juthatott a várba, de Kovacsóczi nem tért vissza többé; lehet, hogy elfogatott, lehet azonban az is: hogy fontolóra vevén a helyzetet, jónak vélte elszelelni másfelé?!

Zrínyi vigasztaló izenete azon tényeken alapult: hogy ő, mint a Dunántúli várak főfelügyelője, mihelyest a törököknek ama manőverét tapasztalá: hogy a Balatonon túl délre eső kisebb erőd és várakat, különösen: N.-Kanizsa környékén húszszoros erővel is megtámadtatva s azokat mindenáron bevéve sorra leromboltatja, az ez általi főczélt átlátva, Rudolf császártól sürgősen segélyt kért; ki erre az akkor Bécsben volt Mátyás herczegnek rendelkezésére bocsátása céljából: Lotharingiából Mercurió herczeget — a Rajna melletti Bernből — 2000 harczos és egy ezred valonnal, továbbá: Henrik challigni grófot 600 vértessel és a hős Tylli, vagy Tserkle János grófot

4000 petárdással ide, t. i. Bécsbe rendelé, honnan az egész sereg a Dunán hajókon — Mátyás herczeg pedig kocsin — Győrbe küldetett, hol a táborba szállás után a főherczeg által szemle tartatott és utána kihirdettetett: hogy a fővezérség Mercurió herczegnek lett átadva, minélfogva »mindenki szigorúan utasittatott: hogy úgy engedelmeskedjék neki, mint magának a császárnak!« Itt 32 drb. tábori löveg Schulcz Károly ezredes parancsnoksága alatt a sereghöz vonatott és szeptember 10-én megindultak N.-Kanizsa felé; 11-én Pápa elé értek, hol Türr Bernát és gróf Hollach Frigyes vezetése és Hodicz Ágoston tessini morva herczeg parancsnoksága alatt 10000 magyar és német lovas csatlakozott hozzájuk. A gyalogezerdedet, melyekből bizonyos rész Győrben helyőrségi szolgálatra visszahagyatott: Hoffkirch András, Sonnenberg József, Mersburg Ignác, Preiner János és Osvald Imre törzstisztek vezényelték; Geiskoller Zakhariás hadbiztos pedig az élelmezési és egyéb anyagszükségleti gondokat vezeté, ki aggódva jelenté: hogy alig van a seregnél több öt napra való élelemnél; igaz ugyan, hogy a környékbeli nemesség biztatta, hogy e tekintetben nem lesz hiány, csak hogy ezt biztosra venni nem lehet! Lotharingai Fülöp Manó, vagyis: Mercurió herczeg mindamellett is rögtön gyors futárt küldött Mátyás főherczeghez, kérvén: hogy az élelem gyors utánszállítására gondja legyen; mert alig van más egyéb, mi a sereget oly gyorsan lábáról leverné s az elért vívmányokat úgy elrabolni tudná: mint az élelemhiány!

Pár napi pihenő után útjokat tovább folytatandó, táborukat elhagyák, de ahelyett hogy egyenest Kanizsának tartottak volna: Devecserre húzódtak, miközben Challengni gróf wallonjai — kik már Fehérvár ostromában is haszontalanoknak bizonyultak — oly fegyelmezetlenül viselkedtek, hogy a menetoszlopból csoportosan el-elmaradoztak és a vidéken raboltak, fosztogattak, amiért a lakosok által tettenkapva, főbe lövettek vagy fölakasztattak, kóborlásuk közben pedig a portyázó töröktár lovasok által fölkonczoltattak. A zöm azonban Devecserből a regényes Somlyó hegyalján elvonult bár de szeptember 25-én még Somogyból Szele és Szöllös-Györök körül tartózkodva, bámulták a balatonvidéki festői szép zalai hegycsoportokat, nem mulasztván el ezenközben alkalmasnak mutatkozott helyen egy-egy

kedélyes vadászatot rendezni, mi fölött az alsóbbrendű tisztek már-már megbotránkoztak, a legénység pedig zúgolódni kezdett, különösen: mikor az élelemhiány annyira fellépett, hogy a lovak is hullani kezdettek s ők maguk is csak a nép »könyörödományából» kénytelenítették napjaikat tengetni. Mercurió naponta több futárt is menesztett a főherceghez mindama helyekre, ahol csak lenni vélte, de egy sem talált reá, eltűnt, máig sem tudni hová? és csak egy őt kereső eltévedt s csak egy hét mulva visszatért futártól tudta meg Mercurió: hogy a törökök a Fejérvárról hozott 80 drb. ágyúval Nagy-Kanizsát már napok óta erősen lövetik és hogy már egész az aknázásig jutottak, a miben — hála a gondviselésnek — a földből föltólult viz mindenkor megakadályozá őket. Tíz napi szakadatlan lövetés után Ibrahim arról győződött meg: hogy a várnak így nem sokat árthat, minélfogva ezt is félbenhagyatá és a környéken még megmaradt föld népét tatárjaival a vár alá hajtata és velük a várat környező összes nádas-cserjést letaroltatá, azután a közeli erdőkben a fákat ledönteté és a törzsek s vastagabb ágakat egy-egy öles hosszúságúakra daraboltatta, tevék, öszvérek és egyéb ígás állatokon málha módra az ingovány szélére a letaroltatott nádat, cserjét, fát és rengeteg galyat mind összehordatá és abban darabonként, nyomról-nyomra előbb és előbbre rakatva a várfalakig, a keleti, nyugoti és délnyugoti oldalakon dorongutakat készítettett, melyekről a falakon mutatkozott várbeliek között igen sok kárt tettek, így a többek között: Perneszi László igen hős és vitéz lovashadnagyot is szementalálva, agyonlőtték.

Paradeiser várparancsnok erre rögtön tanácsot tartott tisztejével a fölött: hogy miként lehetne a dorong utakat megsemmisíteni? Török András őrnagy tüzérparancsnok erre azon tervvel állott elő: hogy igen jó hordású ágyúikkal — melyekkel az ostromlók közt már oly tetemes pusztításokat vittek véghez — az utakon mutatkozókat és csoportosan a várhoz közelítőket egyszerűen közéjük tüzelve kell elriasztani, ezenkívül a dorongútak várfelőli végeit, apró lőporos zacskóknak alkalmas helyeken való elhelyezése és kellő pillanatban leendő felgyújtása által szét lehet rongálni és föl lehet gyújtani, mit a muskétások és lövegek tüzelése alatt legalább félhosznyira folytathatni oly formán: hogy közbe-közbe leg-

alább 2—3 méternyire az út anyagát teljesen eltávolítva, csak is a puszta mocsár mutatkozzék.

E terv elfogadtatván, Török őrnagy megbízott: ennek előkészítésével, miczélből 20 tüzér, Lippert Zsigmond hadnaggyal melléje adatott, s így a munka azonnal megkezdve serényen folyt mindaddig: míg ötödnapra véletlenség folytán a dolgozók között az egész lőporkészlet fölrobbant és valamenyien az őrnaggyal együtt a ház is, a melyben dolgoztak, légbe repült. Paradeiser nem csak katonai balesetén, de a semmivé lett lőpor miatt is igen aggódott, mit az is növelt: hogy a vakmerő janicsárok, kik az utakra nem férték, az ingoványos mocsárba övig, sőt nyakig süppedve iparkodtak a várat megközelíteni, és a falakon mutatkozott védőkben kárt tenni.

E közben a fölmentő sereg roppant kerülőkkel szeptember 30-ára Légrád táján a Murához ért és Letenyétől délre, a Mura folyó balpartjain levő »ördög-árok« mellett táborba szállott; hová október 9-re a Tárnoknál táborozott Zrinyi György Dráskovics János horvát bánt és Jankovich Györgyöt, Batthiány Bélát a károlyvárosi horvát csapatok parancsnokával Herbsteiner Zsigmonddal oda rendelé. Ide hivatott még Nádasdy Ferencz a saját és nemességi banderiumával, valamint: Turzó Szaniszló 200 válogatott igen díszes lovas csapata és az érsekújvári lovas dandár is, minekfolytán a tábor mintegy 45000 főre szaporodott; erre rögtön haditanács tartatott és döntő csata határoztatott, mit az eleség hiánya is sürgetővé tett.

E táborba érkezett még Ibrahim vezér levele is, melyben Merkurió herczeggel tudatja: hogy ő a békétől most sem idegenkedik és ha a keresztény vezérek is óhajtják: ez méltányos föltételek mellett még megköthető. Üdvösebb, tanácsosabb a köznyugalmat így megállapítani, mint az országot végveszedelembe döntve, háborúból csak háborút aratni, melynek végkimenetelét egyedül a csalhatatlan Isten ismeri! kéri ennél fogva: a mielőbbi kedvező választ a levél vivőjétől -- ki egy palini öreg paraszt volt -- hozzája küldeni.

Erre Mercurió vezéreit újabb tanácsba hívá, melyből azt írták Ibrahimnak: »hogya Kanizsa alól elvonul és a béketárgyalásokra találkozó helyet tűz ki, a békét szintén óhajtva, ők nem vonakodnak ott megjelenni.« Ibrahim azonban erre

nem válaszolva; édes hazánk nagy kárára és igen sokaknak vesztére az egész szép eszme abban maradt.

Miután negyvennyolcz óráig a válaszra már hiában várak, október 12-én táborhelyüket elhagyva, Póla és Becsehely községeken át Kanizsa felé tovább folytatták előnyomulásukat, de a mint a sormási völgyhöz értek, a dombvonalat már egész hosszában török csapatok és osztagok, leginkább janicsárok által megszállva találták, kiknek veres és aranysárga lobogó zászlóik és fényes lándzsa soraik a nyugvó nap által megvilágítva, igen érdekes látványt nyújtott.

A dombvonalon állástfoglalt törökök láttára Mercurio herczeg csapatait rögtön harczvonalba fejlődttetve, az előnyomulást megszakítás nélkül tovább folytatta, mit a törökök látva: szintén kibontakoztak és a csatát elfogadták, melyben az első harczvonalat képezett és a harczot bevezető Challingny csapatai hevesen vissza dobattak, mire a gróf Herberstein parancsnokságára bizott támcapat tört elő, erre a törökök »Alach« kiáltással hegyibük rontottak, miből roppant heves küzdelem fejlődött és a támcapatot is megingatva már-már hátrálásra kényszeríték, mit Mercurio látván: gróf Thylly János ezredest lovas dandárával a jobb szárnyon gyorsan előrendelé, ki a törököket vissza is szorítá. Alig hogy a törökök hátrálni kezdettek: a »Császár-rét«-ben eddig elrejtve volt janicsár dandár, mint villám tört a törökök jobb szárnyán elő és Herberstein embereiben iszonyú pusztitást okozva ezt elvágással fenyegeté, mire a tartalék egy részét képezett horvát és steier lándzsások rendeltettek elő, kikben a janicsárok mint érczfalban akadtak fel, mivel négysoros hosszú lándzsa hegyek által övezett zárt vonaluk, hozzá férhetetlen volt; eme fennakadásukban a lövész muskétások jól irányzott lövéseikkel tetemes károkat okoztak bennök, minélfogva visszavonulni kénytelenitettek. A futó janicsárok a többieket is magukkal ragadva, általános hátrálásnak lettek okozói, mire a mieink heves üldözésbe törvén, a dombvonalat számos otthagytott löveggel hatalmukba ejték. Innen már jól beláttak N.-Kanizsa várába, de értesítést a »zárvonalt« miatt mégsem küldhettek oda: látták továbbá: a megfutamodtak által zavarba juttatott török tábornok is, mire Thylly lovasai, nyergeikből fölemelkedve és kardjaikat a nyugvó félben volt napnak bíbor piros fényé-

ben fennen villogtatva, háromszoros »Jézus« kiáltással rohan-
tak a hátrálók után; e jelenet, az akkori tudósítók szerint —
elbűvölő menyei látványként hatott a szemlélőre! Thylly
mindenütt dandára élén vágatva, észre sem vette, hogy egy
nyílvevő balczombjába fúródott, a mire midőn figyelmeztették,
mérgesen tépte ki és dobta el, nyereg pisztolyát pedig gyorsan
előrántá egy épen utol ért basát vele ledurrintott, a basa
rögtön szörnyet halt, ő maga pedig a sok vérvesztés miatt —
megingott nyergében, mire ápoltatás végett hátra vonult,
minélfogva az itteni csatározásokban többé részt nem is ve-
hetett. Mercurio, és vezérei — Zrinyi Györgyöt kivéve, ki a
törökök harcmódját — a rendes törbecsalást — jobban ismerte
és a törököknek igen előnyös állását s a környező telephez
alkalmazott helyzetét átlátva, fölfogá — valamennyien abban
a véleményben voltak: hogy a kedvező alkalmat — t. i. a
hátrálás által keletkezett zavart — azonnal föl kell használni
és a táborat meg kell támadni; de Zrinyi talpraesett ellenérvei
folytán, melyeket még a közeledő est is támogatott, tervüktől
elálltak és magukat éjjelre elsánczolva, táborba szállottak;
ezután a Mántai pataknál, hová a lovasság itatni ment, hol a
török lovasság is hasonló célból szintén megjelent, még egy
kis csetepaté keletkezett a víz miatt, a mi végre is a törökök
elvonulásával megszűnt.

Másnap — 13-án — d. u. 2 órákor török gyalog és lovas
csapatok a jobb szárny ellen heves támadást intéztek és három
órai küzdelem után, a mieink által időközben elővontatott lö-
vegeknek sikerdús lövései folytán, visszavonultak; e harcban,
melyben csak a 11-én ideérkezett gróf Kolonics Sigfried altá-
bornagy alól a lovat kilőtték, őt magát pedig a spahik hirtel-
len körülgöngyölítve, élve elfogni akarták, mit Trombitás János
lovas-tizedes látva, ötödmagával odarohant és 24 spahit hihe-
tetlen gyorsan levágtak, az altábornagyot pedig saját és egyik-
egyik czimborája kengyelébe állítva, három pajtásuk fedezete alatt
a harczból és biztos veszedelemből megmenté, a miért teljesen új
külön öltözetet, első osztályú vitézségi ezüst-érmét és 100 drb.
aranyat kapott jutalmul. Ezen ütközetben, melyben a törökök,
2000 spahit, 1200 janicsárt és 14 drb. löveget vesztek 800 vitéz
keresztény lelte a halálát és 1000-nél többen megsebesültek! Raab
Győri György, a hadi tanács titkára, pedig egy basával akadt össze,

kiszintén ügyes kardforgató volt és mivel hamarjában egymásnak ártani sehogy sem bírván, oly közel jutottak a heves küzdelemben egymáshoz: hogy a már különben sem használhatott kardjaikat eldobva, pusztá kézzel törtek egymásra és ellenfelét a lóról ki-kí lerántani iparkodott, a mi úgy végződött: hogy mind a ketten leestek és a földön fojtogatták egymást, tovább, míg végre a basa elterült és Győri egy kezeügyébe jutott handszárral fejét levágta, értékes turbán-forgóját, aranyveretű drága paizsát és kardját, ékkövekkel kirakott szép nyergét e küzdelmes pillanatoknak örök emlékeül magával vivé. — Még egy pár hőstett lett eme rendkívüli küzdelmes és vérengző csata alkalmával igen szép számban előfordult, vitéz bátorságot és valódi hűséget tanúsított cselekedetek közül megörökítve, és pedig: a Hoffkirchen és Herberstein-féle ezredek parancsot kaptak, hogy a törököknek lövegekkel dúsan megrakott sánczaikat, mint a honnan legtöbb károk okoztattak, vagy elfoglalják, vagy a tüzéretet onnan elűzzék, szóval: a lövegeket bármi módon, de elhallgattassák! E parancs folytán a két ezred az oldalakban rohant a sánczoknak és daczára a haláltokádó tüzelésnek, gyors rohammal csakhamar a lövegeknél termettek, honnan rövid idő, de heves küzdelem után a törökök elűzettek; egyesek azonban lövegeiket átöelve, siratták azokat és inkább darabonként engedték magukat róluk lefaragni, aprítani, semhogy azok elhagyása vagy átengedéseire birhatók lettek volna. Alig kezdetek azonban az elfoglalt lövegek átszállításához, illetve alig tűzték ki a sánczormára zászlójukat, egy percz alatt körül lettek kapva a minden irányból végnélküli tömegekben előrohant janicsárok által, kik halált megvetve, folytonos »Allah« ordítás közben vakon rohantak föl a mellvédekre, nem volt a sánczokban annyi és oly gyors járású kéz, hogy a föltolulokat leverni, vagy levágni képes lett volna. Már minden löveg rájuk tüzeltetett, de mivel újabb megtöltésükre idő nem volt: hát csak nyomultak tovább föltartóztatlanul be a sánczokba, hol heves küzdelem fejlődött ki minden egyes lövegért, de leghevesebb harcz folyt a sáncz legmagasabb ormán lengett zászló körül; hússzor is elbukott a küzdők között, de pár másodpercz múlva már ismét és ismét fennen lobogott. Ezt látva Mercurió herczeg, a Türr és Challigni ezredeket — ez utóbbi petárdás vallonokból állott — gyorsan segélyül

küldé, kik rohamlépésben célhoz érve, rémséges dolgokat vittek petárdáikkal véghez; mitől a törökök megriadva, visszafutni kezdettek, de a zászló körül csak folyt a harc tovább, a fanatizált törökök mitsem törődve a körülöttük történetekkel, annál jobban küzdöttek a zászlóért, míg végre: Lendvay Lajos őrmester — ki fiatal házas és két gyermek atyja volt — egyik török kezéből, azt levágva, a zászlót fölragadá — miközben számos vágást és szúrást kapott — és végerejét összeszedve, vele az oromról a sánczban küzdött vallonok közé leugrott, miáltal végre is megmenté a temérdek hős életébe került zászlót, de ő szegény, súlyos sebei következtében elvérezve, dicső halált nyert; utódai Csáktornyan még ma is élnek, kik alkalomadtán büszkén emlegetik hősi halált nyert őszüket!

Az is megható volt, hogy mikor Küprili Mehemed dsámiás basa nehéz sebekkel a keresztények fogságába jutott, hű szolgája Ali, gazdája díszruháját és roppant értékes fegyverzetét hófehér arabs ménjére málházva, a nyeregtáskákat arannyal megtöltve, a pompásan felszerszámozott, ritka szép lovat vezetve, átszökött a keresztény táborba, hol magát Mercurio elé vezetette, urának szabadon bocsátásáért följárulá a lovat minden rajtavoltakkal — a mi kincseket érhetett — és midőn látta, hogy ajánlata nem fogadtatik el, azért könyörgött: »hogy engedessék meg nékié legalább gazdája mellett maradhatni, kit hogy hacsak ő nem ápol, bizton tudja, miszerint nehéz fogságában rövid idő múlva elhal; pedig nagy kár lenne érte szegényért, mivel jó, derék ember az ő ura!« stb. Mercurió látván a hű ragaszkodást, kérelmének helyt adott, mire Ali hála és örömkönyek közt veté magát arczra jöltevője előtt!

Ilyen és ehhez hasonló esetek igen sokszor ismétlődtek azon időkben, melyeknek hőseit a hadi krónikás minden valószínűség szerint följegyzé ugyan, csak hogy azok a különféle levéltárakban vagy megsemmisültek, vagy még most is mélyen eltemetve s a föltámasztó munkás kezekre várva hevernek?!

Tekintve, hogy a török háromszoros erővel a legjobb állásokban fészkelte volt be magát, minélfogva az itteni harczteret minden irányban uralhatta, a mieink pedig, ha a sormási dombról leszállnak — már pedig, ha Kanizsához akartak jutni, e helyet okvetlen el kelle hagyniok — akkor mindenütt a török tatár csapatok által megszállva tartott magaslat alatt kell

vala elvonulniok, a mi biztos vereség lett volna; tekintve továbbá: a nagy élelem hiányt, melynek pótlását a török-tatár portyázók teljesen lehetetlenné tették, mivel majd minden utánpótlási szállítmányt elfogtak, minekfolytán a lovak csak fagalyat és nádat kapva hullani kezdettek, melyeket a kiéhezett legénység fogyasztott volt el, daczára hogy teljes tudatával bírtak annak: miszerint ez által a várbeliek minden reményüket veszelve, a török most már háboríthatlan boszújának teljesen ki lesznek szolgáltatva, kénytelen-kelletlen bár, de a végszükségnek engedve, közvetlen a végcél előtt, hosszabb tanácskozás után szegyen szemre is elhatároztatott a visszavonulás annál is inkább: mivel nagyon szorult és nyomorteljes helyzetüket Ibrahim jól ismerve, azt minden kigondolható módon fokozni iparkodott.

Nem elégedett meg azzal: hogy — nagyobb távolságban bár — de táborukat teljesen körülvéve mindenektől elszigetelés és naponta újabb és újabb támadásokkal zaklatá, de az éjjeleknek különböző szakaiban intéztetett gyakori áltámadásokkal nyugtalanítá a már különben is elcsigázott keresztény tábort és több ily éjjel-nappali folytonos háborgatás után, midőn már azt hívé: hogy eléggé megtörte őket, október 14-én éjjeli 1 órakor a végkimerülés szélén állott tábort túlerővel egész csendben körül fogatá és komoly elhatározással támadás és végmegsemmisítési szándékkal óvatosan megközelíté. E terve valószínűleg sikerült volna is, mivel borongós szeles idő lévén a közelítők nesztét hallani nem lehetett, ha a tova surranó felhők rövidebb, hosszabb időre a telt holdat fedetlenül nem hagyják, melynek fényében a csendben közeledők lándzsa és dárda sorai egy-egy pillanatra meg-meg csillanva árulójukká nem lesz: mit az örök észre véve: a minden pillanatban nagyobb erővel kitörő szél és vihar elől jobban és jobban rejtőzködő tábort fölriaszták, a mi még mindig nem lett volna biztos menekvés, ha a már este óta vajjúdott vihar egyszerre teljes erejével ki nem tör és eleinte az óriási sötétségben iszonyú porfelhőt nem kavar borzasztó menydörgés és vilámlás közt, s erre a felhőszakadásszerű zápor meg nem ered, mihez még az is járult: hogy a tűzér telephez a támadók legközelebb jutva, ezeket nagy »Allah« kiáltással megrohanták, mire a tűzerek heves tüzeléssel fogadták őket, a mi a vihar és égi háború által okozott zavart méginkább fokozá, miáltal

a lovak megvadulva, lovagjaikat vagy elragadták, vagy ledobták és örületes összevisszaságban száguldoztak, a mely körülmény is visszavonulásra készteté a támadni akartakat, kik ezt minden üldözés nélkül, mit a keresztények tartván a törbe csalástól szándékosan elmulasztottak, végre is hajták. Ebből is látván, Mercurio herceg, hogy eme szerencsétlen ponton, melynél tovább a nagy-kanizsai várhoz Piller őrnagy sem juthatott nagy értékű szállítmányával, tovább vesztegelni nem csak nem tanácsos, de határozottan bűn is, azon reményben: hogy a török tábor most már nyugalomra térve elpihen, táborát a lehető legnagyobb csendben fölszedeté és Letenye felé azon szándékkal: hogy a Murához vonulva seregét újra szereli és felüdülve az eddigi iránytól eltérőleg a folyótól és a Zala patak jobb partjain nagy kerülővel déli oldalról fogja a várat megközelíteni és fölszabadítani: elővéd gyanánt a gyengélkedett Zrinyit, utóvédül pedig: Türr, Nádasdy és Challigny gyalogezredeit és a Thilly Hollach-féle lovasságot kirendelve, a zömöt képezett Herberstein, Kolonics, Batthiány, Draskovits, Jankovich gyalog és Thurzó lovassapatai, valamint: Schulz útegeivel a hátrálást megkezdé.

Ezen nagy óvatosság és csendben történt intézkedések kivitele azonban még sem történhetett minden zaj és nesz nélkül, mit a törökök fölfogva, riadót fújtak és csakhamar elérve az utóvédet, ezt körülfogva roppant rivalgással megtámadák és tőlük telhetőleg, különösen a maradozókat ölték, vágták, mi által nem kis zavar keletkezett, mit leginkább növelt az: hogy a zöm, a jó utról — hogy a Murát hamarább elérhesse — letért és nehéz járművei, valamint lövegei, mocsárba jutva fennakadtak, honnan csakis gróf Schulz fáradhatatlan tevékenysége, leleményessége és egyes intézkedései folytán menekülhettek; miközben az utóvéd folyton harczolt az üldözőkkel, kiknek nagy számát csak virradat és a köd felszállta után kezdték észlelni, a mi jó 20000-re ment!

De ekkorra már a letenyei lábas hidhoz ért elővéd sem lett megkimélve, mivel a gyors lovú tatárok által itt elérve szintén megtámadtatott és Zrinyi horvát lovasaival csaptak össze, mely alkalommal Stankovics Farkast, kivel lova fölbukott és egy trombitást elfogtak ugyan, de érettük sokat leparitottak közülök felbőszült lovasaink. A zöm, melynek jobb ol-

dalvéde gróf Preiner ezredes volt, baloldalában pedig a mo-
csáros Mura partja terült háborítlanul hagyatott a törökök ál-
tal, kik közül a csatározások alkalmával igen sokan elesetek
és még többen megsebesültek, csakhogy a menetbiztosító csa-
patból sem sokkal kevesebben!

E visszavonulás, mint azt fennebb is láttuk: azon hatá-
rozott szándékokkal történt ugyan, hogy a mint a sereg ma-
gát kipiheni és minden kellékekkel jól felszerelve felüdülend:
a várbelieknek okvetlen segílyt, különösen lőpor fog sürgősen
nyújtatni, a mi, ha vállalkozó akadnék: már előbb is megtör-
ténhetnék; ennekfolytán fölszóllítottak mindazok: kik a várat
és az oda vezető titkos mellékutakat ismerik a jelentkezésre,
mire egy Kürtösy József nevű altiszt, ki állítólag Kanizsán
már huzamosb ideig szolgálatban is volt, jelentkezett, kit
Batiány Mercuriónak azonnal be is mutatott mint olyant: ki
1000 darab aranyért, a segílycsapatokat a reá bizandó lőpor-
ral együtt a várba juttatni kész. Mercurió ez értelemben tehát
egyezségre lépett vele, sőt szép felpénzt is adott neki és úgy
bocsátá el magától; de mire — pár nap múlva — a kivitelre
került volna a sor: Kürtösy eltűnt; némelyek azt mondták:
hogy megszökött, míg mások, mint biztosan megtörténtet sut-
togák: hogy felsőbb parancsra »láb alul eltétetett.«

Erre a sereg felzúdult és a károlyvárosiak példájára állo-
másaikra »téli szállásokba« vonulva elszéledtek. Mercurió mi-
dőn már többé a csapatokat egyáltalán vissza nem tarthatá;
Batthiány, Nádasdy és Thurzó grófokkal, Regede, Szt-Gothárd
és Szombathelyen át Bécsbe ment; eddigi kíséretét képezett
csekély csapatait pedig a győri téli szállásra küldé.

Míg az egész birodalomban nagy port fölvert és rendki-
vüli vérmes reményeket keltett e »fölmentő-sereg« N.-Kanizsa
közelében volt, addig a vár ostroma szünetelt és a törökök
csak a szoros zárvonat fentartására ügyeltek, mihelyest azon-
ban Mercurió vissza vonult: fokozott hev és erővel újult meg
az eddig vesztegelt ostrom, miközben nyílveesszőkre csavart
különféle állhíreket tartalmazott s a várba lődözött levelekkel
rémítgették a várbelieket; egyes levelek azt tudatták az ost-
romlottakkal, hogy az elmúlt éji-vihar alkalmával, az égi vil-
lámok által is segítve, az egész keresztény tábort teljesen meg-
semmisíteniök sikerült; ennél fogva egy újabb fölmentő sereg

tehát ne is számítsanak többé, hanem csak adják föl a várat, míg ők, — t. i. a törökök — a diadal mámorától ittasultan oly kegyes hangulatban vannak: hogy nekik — a várbelieknek — szabad elmenetelt ígérnek; mert ha még tovább is makacskodnak, akkor stb. stb.

E fajta szövegű igen számos levelekből persze, a legénység kezeibe is jutott egynéhány, minekfolytán a különben is laza fegyelem teljesen fölbomlott és a nagy zsold hiány, rossz élelmezés és dúrva bánásmód által már rég kedvét vesztett legénység kezdett a török táborba szökdösni, hol jutalmak és kitüntetésekben részesültek, mit nem késtek a várban maradtakkal belődözött levelek útján közölni; mire a védők napról-napra csüggedtek, sőt maga Paradeiser is végre azon kifakadásra ragadtatta — német katonái előtt — magát: hogy nincs és nem is lehet más mentség; mint »vagy okosan tovább élni, vagy botorul éhen elpusztulni, mi által a várnak mit sem használnának, vagy fölkonczoltatni engedni magukat, a mivel ismét csak kárt tennének az országnak!«

E nyilatkozatra aztán egyszerre eltűnt minden további erkölcsi erő és az egész őrség azonnal kicsinyhitű, ¹illetve gyávává lett és pár nap múlva annyira megérlelődött a föladási eszme: hogy most már minden tartózkodás nélkül egész nyíltan tárgyalták a dolgot, mire Paradeiser belátván, hogy mindez az ő meggondolatlan nyilatkozatának következménye, nyílt parancsot osztatott legénysége között szét, melyben elrettentően ecsetelé a várnak feladása következményeit és fölszólítá vitézeit az ernyedetlen kitartásra, biztosítván egyszersmind őket: hogy »a segély nem fog elmaradni stb.« de ez már mitsem ellensúlyozhatott többé, mert a török most meg eddigi ígéreteit a koránra fogadott esküvel is biztosítgatá, mit természetesen a parancsnokkal is közöltek, ki jól meg-hányván-vetvén a dolgok állását, azon végkövetkeztetésre jutott: hogy a multkor katonái előtt mondott szavai mégis csak igazak és a viszonyoknak megfelelőek; ennek folytán 48 órai fegyverszünetet kért és nyert is, mialatt a vár udvarán összes tisztjei és legénysége által nyílt gyűlést tartott, melyben napi parancsát még egyszer kihirdetvén: szavazásra bocsátá a dolgot; mire Hess Péter a németek és zentai Balogh Menyhért János a magyarok hadbirája még egy utolsó kísérletképen igen lelkesítő,

velős és ékes beszédet intéztek a jelenvoltakhoz s hivatkozva a szomszéd Szigetvárra s ennek hőseire, de különösen: a hős Zrínyi Miklóstra, a mi már a parancsnoknak szólt, intvén őket a vár feladásától stb; csakhogya szép és más körülmények között csodákat előidéző szavak itt süket fülekre találtak, melyekre a válasz általános »föladjuk« lett, mit nyomban a fehér zászló kitűzése követett minden bástyán, a mi azt bizonyítá, hogy erre már elő voltak készülve! A mint a törökök a feladási jeleket meglátták; mintegy vezényszóra összes löfegyvereiket kilővék, mit perczekig tartott »csak jassa mad-sarlár« örömrivalgás követett; az időközben hozzájuk szökött várbelieket pedig össze-vissza csókolták örömükben, a mihez nem kell commentár!

Míndezek folytán tehát 1600-ik év október 21-ikén a fölmentő seregnek elvonulása után 8-ad napra, 43 napi kínos, nyomorral teljes és keserves ostrom után: N.-Kanizsa vára a töröknek meghódolt; mire Damad-Ibrahim nagyvezér d. e. 10 órakor számos basa és bégekből állott fényes kísérettel — mit két spahi század és 5000 janicsár zárt be — lengős-lobogós 5 lófarkas zászlókat maga előtt vitetve, csengős-bongós janicsár zenészó mellett a várba lovagolt, hol Paradeiser várparancsnok ekkorra már 37 tiszt és 109 legénységre apadt őrségével díszben fogadá, ki a kapuk kulcsait rögtön átadá. Ibrahim e kulcsokat — a várnak hatalmába vétele jeléül — kezeivel érintve, a balról mellette állott Kucsuk Hassán, koppányi basához érczes hangon e szavakat intézé: »Hassán! e dicső viadalokat és nehéz küzdelmeket mindenkor hősiesen kiállott várnak, mint a padischach koronája legújabb dísz és ékkövének kulcsait néked ezennel átadva: a fényes porta nevében reád bízom és meghagyom, hogy ezeknek úgy viseld gondját, miként azt ezen előttünk álló emberséges ember is cselekvé!«. Erre az ezalatt kört képezett kísérettel lovaikról leszállottak — a spahik azonban nem — és Hassán a kulcsokat átvéve, ajka és homlokához emelé, azután segédének adá, mire Ibrahim Paradeisert többszörösen magához ölelve, hizelegve dicsérő szavakkal elhalmozá; ezután a várőrséghez fordulva, tolmácsa által magyarázott szép beszédben hősies magatartásukért őket is megdicséré és értésükre adatá: hogy »családjaikkal együtt mindenestül, a mit vihetnek, fegyveresen távozhatnak s hogy

útlejtésben őket baj ne érhesse: a Muráig kellő fedezetről már is gondoskodott!» Erre az őrség utra készülődés végett elszéledt, Paradeiser pedig a meghódolási okmányt — mely szerint: »tekintve: hogy segély, sem élelem, sem pénz, sem lőkézlet, még kevésbé: emberben többé sehonnan nem remélhető, sőt saját embereinek is legnagyobb része már az ellenséghez szökődött, mi által a várnak további védelmezése lehetetlenné váltott és a végszükség bekövetkezett, mindezek folytán Nagy-Kanizsa vára Damad-Ibrahim nagyvezérnek, a fölséges török császár méltó képviselőjének teljes fölszerelésével mindenestől átadatott» — kiállítva, tiszt és altisztjeivel is aláíratá és Ibrahimnak átadá, mire Ibrahim újra megölelé és az e célból magával hozott díszkarddal és pallással megajándékozta, ki erre szintén útra készülni, tisztjeivel távozott és déli 12 órára őrségével s a lakosságnak ama 327 főnyi részével: kik nem akartak török városban lakni, menetkészen megjelent s Ibrahimtól udvariasan elbucsúzva, keservesen síró, zokogó és jajgató kíséretével 500 janicsár fedezete alatt a várból távozott és Szepetnek, Erdősfa és Molnárin át alkonyatra a Murához vergődött, hol a janicsárok figyelő állást vettek, míg népével Paradeiser átkelt és útját Kotori felé tovább folytatá; honnan egykori várőrségének töredékével Regedébe, innen pedig Bécsbe ment és Lotharingiai Fülöp herceg, a hadsereg főparancsnokánál jelentkezett s eljárása miatt magát mentetgetve, további kegyeibe ajánlva, rendelkezésére bocsátá; ki által további rendeletig — katonáival együtt — azonnal letartóztatott és ügye a legfőbb hadúr, Rudolf császár és király elé terjesztetett; mire hűtlenség, reábizott kincstári vagyon elfecsérelés, katonáinak rossz példaadás, ellenséggeli czimborálás, ennek vezérétől ajándék — díszkard, palást — elfogadása stb. stb. czímen 17 vádpont alapján vád alá helyezettetett és nyolcz napi gondolkodási határidőt nyert, mely idő alatt 100 ívre terjedett »védiratot« készített és terjesztett a legfelsőbb haditörvényszék elé, melyben ártatlanságát bizonyítja és a lefolyt várharcznak minden egyes mozzanatát híven visszatükrözteté. Ennek folytán az uralkodó elnöklete alatt egy hat hóig tartott hadi törvényszéki nyilvános ülés a »Hofburg« udvarán megnyitott, melyben a környékbeli várakat feladott összes fogságba jutottak több ezrei hit alatt kihallgattattak, minek következtében

Paradeiser bűnösnek találtatván, halálra ítéltetett és 1601-ik november 20-án a »Hofburg terén« jobb kezének levágatása után lefejeztetett és az Ibrahimtól elfogadott palástjával befödett, ezeket megelőzőleg azonban: diszkardja a bakó által még szemeláttára ketté törtetett; utána Kugler György főhadnagy zászlótartó 11 alantas tisztársaival hasonló sorsban részesült, kiket Uhrmüller Vilmos Hugó százados és Rassó Viktor követte a babocsaí várért szintén így bűnhődtek. Nuzs Pongrácz kanizsai őrmester, városbíró pedig — mivel a törökökkel czimborált — először nyelvétől megfosztatott és Stöckel Mátyás börtönőrmesterrel együtt, azután fölakasztatott s elrettentő példa gyanánt: az összes kivégzetteknek tetemeik három napi közszemlére kitétettek. Pethő Gergely és a két kanizsai hadbíró kegyelmet nyerve, a vád alól fölmentettek; míg a fogva volt várkatonák kevés kivétellel mind fejvesztésre ítéltettek ugyan, de a nem várt szigorú ítéletki hirdetésekor valamennyiöknek térdrehullása és hangos jajveszéklése oly hatással volt ekkor az uralkodót helyettesítő Mátyás főherczeg és a bírák, valamint a roppant számú néző és hallgató közönségre, hogy ez utóbbinak hangos »kegyelem-kegyelem!« kiáltására az ítélet megváltoztatásával a kanizsaiak 3 év, 3 hó és 3 napi várfogságra s ezen közben zsoldjukból levonandó bizonyos pénzösszeg fizetésére; a babocsaíak pedig 5 évi élelmi és istállószolgálatra ítéltettek; míg a kis-komáromiak és a többiek addigi vizsgálati fogságuknak betudásával, szabadon bocsátattak.

Ibrahim a kulcsok átadásával Hassánt egyszersmind várparancsnokká is kinevezvén, a várat megfelelő védőrség, élelem és lőkészlettel jól ellátva és felszerelve, Kucsuk basa rendelkezésére bocsátá azt és a budai beglerbég — főbasa — hatósága alá rendelé. Ezután a vidékről rablás útján értékes tárgyakkal megrakódott fölös seregét Siklós, Pécs, Szigetvár Babócsa és a környékbeli kisebb várakba téli szállásra rendelé; ő maga pedig a Dunán Belgrádba, innen Konstantinápolyba ment, hol a szultán által nagy kitüntetésekben részesült.

XIV-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa vára a török uralom alatt.

Nagy-Kanizsa várának elvesztése igen nagy csapás volt nem csak dunántúlra, hanem általában az egész országra nézve sőt a szomszéd tartományokra is, mivel ez úgy Ausztriának, valamint Stiria és Horvátországnak is »hadászati-kulcsa« volt.

A beléje fészkelődött törökök valóságos »isten-ostoraivá« váltak az ország déli részének és szomszédaiknak is! 90 évig tartott sikertelen ostromlásuk irtóztató ember-áldozat és ropant pénzbe kerültek.

Kucsuk Hassán, a mint magát új — kanizsai — várában kellőleg berendezte és tájékozta, hatalmát a környékkel rögtön éreztetni kezdé. Fényes öltözetű, erősen fegyverezett kísérettel az összes közeli város és falvakat bebarangoló, és mindenütt harsányhangú dob és trombita szó mellett közlé a lakossággal: hogy Nagy-Kanizsa várának ép úgy minden hozzája tartozó birtokok, uradalmak, faluk és számos városoknak parancsnoka és a fényes porta képviselője egyedül ő most, fölszólítja azért a lakókat: hogy hódolatukat különbeni büntetés terhe alatt nála azonnal bemutassák: ezenkívül a háborús viszonyok által szétriasztott lakósokat hirdetmény útján fölhívja: hogy házaikba térjenek vissza és azokat építsék fel, előbbeni életmódjukat kezdjék meg és ő eddigi összes adóikon kívül még újabb 3 évi mindennemű adójukat is hajlandó elengedni! A szegény naiv nép lépre ment és e még soha nem hallott mézes ígéreteknek hitelt adva hozzá fogott felperzselt s feldúlt lakainak építése és földjének műveléséhez; nem mulasztván el hangoztatni: hogy »hiszen ez jobb, mint az osztrák vagy akár a magyar világ is volt; kár, hogy ily sokáig késett« ! stb. stb. E szép álmokból azonban később — midőn a török látván, némi anyagi fellendülés és gyarapodásukat, város és falvakat sorra járva, mindent a mi csak szeme-szájának megtetszett, anélkül, hogy kérdezte volna: vajon hajlandók-e neki adni, vagy egyáltalán nélkülözhetik-e? szó nélkül összeszedetett, magával vitt és elhajtott annyit: hogy 20 évi adóra se mehetett volna rá — keservesen kiábrándulva ugyancsak hön óhajták amaz alig pár évvel azelőtt becsmért »rég jó világot« vissza!

Kucsuk Hassán nagy-kanizsai várparancsnoknak eme rablásszerű önkénykedései ellen sehol sem levén apellata, nem is volt tanácsos ellenszegülni, mert könnyen megesett: hogy jószágával annak gazdáját is elhajtották, s így még örülhetett: hogy elrettentő példa gyanánt ott saját háza előtt rögtön egy fejfel meg nem rövidítettett, vagy ha olyan olvasatlan huszonötöt nem kapott: hogy akár milyen hasonló ötvenért sem adta volna senki fiának is oda soha!

1601-ik februárban Kucsuk erélyesen hozzá látott várának teljes helyreállításához, minekfolytán a várbelseje, a részben Törökországból, részben Szerbiából hozatott sok ács, asztalos, fegyverkovács, kőmives stb. stb. kézművesektől csak úgy hemzsegett, mint valamely óriási gyárban, minek messze földön híre terjedvén: a budai, szigetvári, pécsi, mohácsi és babócsai basák, április közepe táján, a folyamatban volt nagyszerű munkálatok megtekintésére a várba érkeztek; hol különösen a nagymennyiségű különféle lő és ostromszer érdeklé őket. A várparancsnok magas vendégeit a Balaton vidékén is meghordozva és mulattatva, az Ibrahim nagy vezér által leromboltatott Szt.-György-vár kies vidékére is elhozá őket, hogy lássák: a Bosporus parti roppant fényes és tiszta keleti jellegű kioszkoknak itteni sűrű és lombos erdők által övezett épülő félben levő hű képmását; a mi fölött valamennyien elragadtatva csodálkoznak és mind igen dicsérék Kucsuknak művészi ízlése és érzékét; kik vissza térvén a várba egyúttal: a keresztények hírszerinti hadjárataik elleni tervüket és magatartásukat, még néhány napig vitatták, mifölött megállapodásra jutva az eredményt Ibrahim nagyvezér elé terjeszték, ki a szultán megbízásából Bécsbe követet menesztett béke és fegyverszünet végett; a mit siker követett; de ennek daczára: a vár folyton erősbbítettett és szereltetett a török által; így május hó 1-én 5000 gyalogos és 2000 lovas érkezett ide; ezenkívül mindennemű élelmi és anyagjárandóság szereztetett be igen jó árért; mit a környékbeli nép megtudva: csak úgy özönlött a május közepén tartott, már-már akkor is igen látogatott vásárra, hogy jószág, vagy terményén jó árért túl adhasson. Nehány darab szép ló és szarvasmarha azonban a török vásárlóknak igen megtetszván, csak úgy »török módon« akartak birtokukba jutni; miből czivakodás, verekedés támadt

és oly csete-patévá fejlődött: hogy a jogában sértett és Kucsuk hirdetményeiben bízott fokos, csákány, buzogány és különféle füttykösökkel fölszerelt nép felbőszülve, száznál több fegyveres törököt agyonvert, köztük Hassán basa a várparancsnok fia és két aga is oly súlyos sebeket kaptak: hogy rövid idő múlva bele haltak. Ezenkívül két főbb tisztet 35 katonával elfogtak és csak jó váltságpénz mellett bocsáták őket szabadon. Kucsuk várparancsnok ezt megtorlandó, minden ígérete és biztosításai daczára, a környéket irgalmatlanul fosztogatni és rabloltatni kezdé, mi által az alig visszatért lakosság kegyetlenül zaklatatott.

Midőn aztán Kucsuk basa látta, hogy a környéket ily módon már szépen megpuhítá: akkor e vidéknek egy oly czikke vagy termékére veté kéjes szemeit, melyről már az akkori Zalavármegye is híres volt messze földön, t. i. ennek »szép nemére«! és közülök az időközben nagy fény és pompával az »aranyszarvi« kioszkok mintájára Stambulból hozatott művészek által a kies fekvésű sz.-györgyvári romok felett építtetett kéjlakát óhajta háremszerűleg benépesíteni, minek kiviteléhez azonnal hozzá is látott és a környéken megtetszett szépeket rangkülönség nélkül, de válogatva gyűjteni kezdé, mesés összegeket igérvén némelyikért, másokat pedig úgy raboltatott el éjente. Eme rémséges hirre a XIII-ik században még a Bánfiak által alapított »Szűz-szt.-Margitról« nevezett zárdaszűzek, kiknek híres leánynevelő intézetük a környék valódi áldása volt, borzadva hagyák el újudvari hírneves kolostorukat, hová többé vissza sem tértek.

Mindezek együtt véve és külön-külön is roppant felbőszíték az eddig minden anyagi sérelmeket túrt vidékbelieket és előzetes értekezések alapján egy napon, midőn Kucsuk távol volt, szt.-györgyvári kéjlakát megrohanták, az úgynevezett »palota őrséget« fölkonczolva, a hárem hölgyeket mind kiszabadíták és a fényes »bűnbarlangot« mire a kanizsai vártól segítség érkezett, fölgyújtva porrá égették, hogy soha többé föl ne épüljön. Kucsuknak az esetet mondani, vagy jeleníteni senki nem meré s így ő az egésztől nem is tudott semmit, minekfolytán kirándulásából visszatérve, vígan ügetett, féltékenyen őrzött legdrágább kincse és »földi-paradicsoma« felé, hová megérkezve, ölelő karok helyett leöldösött őrségének hul-

lái és kéjlakának füstölgő üszkei vártak reá, melyek láttára: lováról szörnyű ordítással lefordulva szívszélhűdés folytán kimúlt.

Kucsuk Hassán helyébe a budai begler bég Amrát Hassán belgrádi basát nevezte ki Nagy-Kanizsa várának parancsnokául, ki június hó elején háremestől, mindenestől a Dunán Mohácsig hajón, onnan pedig szárazon rendeltetési helyére érve, bevonult és tisztét átvevé; de cseppel sem bizonyult jobbnak elődénél, kivéven: hogy Szt.-Györgyvár romjára nem áhitozott. Elődje és az ő bánásmódja is arra ösztönzé az 1601-2-8-13-18-22 és 25-iki országgyűlésnek Tettes Karok és Rendeit, hogy a XXIX. és XXXV. törvényczikkelyei alapján Bajcsa, Belatincz, Csáktornya, Csobáncz, Egerszeg, Egervár, Szt.-Gróth, Szt.-Györgyvár — Kanizsa alatt — továbbá: Kánya-föld, Kányavár, Kapornak, Kehida, Keszthely, Keménd, Kéthely, Kiskomárom, Lendva, Lenti, Légrád, Lövő, Pölöske, Rajk, Salomvár, Sümeg, Szécsisziget, Szigliget, Szemenye, Szalaping, Tátika, Tihany, Zalabér és Zalavár erődeit, melyeket Nagy-Kanizsa várának ostroma előtt Ibrahim nagyvezér földúlatott és leromboltatott: országos költségen sürgősen fölépíttessék és a környékbeli lakósoknak, a nagy-kanizsai törökök méltatlankodásai ellen való biztonsága érdekében, megfelelő védőrséggel és minden kellékekkel haladéktalanul fölszereltessek.

Hogy Amrát basa Nagy-Kanizsa várában lábát megvet-heté, azonnal tágabb körben kezdett szétnézni és el-elkalandozott Stiria és alsó Ausztriába is, honnan mindig dús zsákmánnyal tért meg; a minek káros hatását már Bécsben is érezni kezdték; ennek folytán a naponta jobban elharapódzó bajnak eleje vétele végett a »felsőbb körök« birodalmi gyűlést tartottak és elhatározták: hogy az olasz, franczia és spanyol udvarokhoz, valamint a szt.-székhez is, követségeket menesztenek; jól kifejtven a kereszténységre háramlandó nagy csapást, ha a török veszedelmes terjeszkedésének gátat nem vetnek! A követekek jó sikerrel járván küldetésükben, a közös segély mielőbbi létrehozása céljából, fenti udvarok Róma, Velence, Prága, Grác, és Bécsben tanácskozásokat tartottak; később Pozsonyban Mátyás főherczeg elnöklete alatt a magyar országgyűlésen is vitatkoztak és elhatároztatott: a töröknek szárazon és vizen egyszerre történő együttes megtámadása; még pedig: Erdélyben: Basta, Székes-Fehérvárnál: a Melai her-

czeg és Nagy-Kanizsánál: Ferdinánd főherczeg vezénylete alatt.

E közös határozat folytán már 1601-ik augusztus hó 12-én Ferdinánd főherczeg Styria színe-java és fényes udvari személyzete által kísérve, Gráczból Letenyére, innen pedig pár nap mulva a külhatalmak segély hadainak összpontosulási helyül kitűzött Légrád alá érkezve, ott táborba szállott: hová a következő napon: Gonzaga Vincze mantuai herczeg, Medici János — tábornok — florenczi herczeg, Orpheus Gallion ezredes főhadi mérnök, Gravenauer Lipót ezredes I. osztályú főhadbiztos, Formentin Károly ezredes hadbíró, Germanicus Strafaldó altábornagy és Duca de Mercurió, vagy másként: Lotharingiai Fülöp Manó herczeg vezérkari főnökök; nemkülönben Aldobrandini János Ferencz ezredes, VIII. Kelemen pápa unoka öcscse, mint a pápa flórenczi hadtestének parancsnoka 12000 olasz gyalogossal; Madruz Geodon ezredes a spanyol király által küldve 6000 gyalogossal, Trautmansdorf Frigyes János ezredes Segnia, Triest, Goricza és Fiume tengeri városokban toborzott és a horvát végek határőrségével összesen: 5000 gyalogossal; végül: Herberstein Zsigmond János báró, Styria-Karantán és Krajnából küldött 2200 lovassal; Vesselényi György a magyar nemesség 500 válogatott huszárával, a mantuai herczeg 500 lovas testőre; Batthiányi János gróf Ferdinánd főherczeg által fölszerelt 300 lovasa és Eszterházy Miklós herczeg az osztrák császár és magyar király által saját pénztárából fölszerelt 1000 lovassal szintén megérkeztek; minekfolytán a tábor augusztus hó 15-ére 23000 gyalog és 4500 lovasból állott; kikhez másnap reggel: Sforcia Ascanius Belleo Horác, Sabell Pál, Ghysiller Frigyes és Delphino Flaminio római patriciusok vezetése alatt, két zászlóalj olasz karabélos és egy lovas század csatlakozott még. Ily módon Ferdinánd főherczeg táborá közel 30000 főre szaporodott, melylyel Mercurió herczeg és Strafaldó altábornagy vezérkari főnökök tanácsára — nehogy a majd később ostromlandó Nagy-Kanizsa vára Budáról segélyt nyerhessen; 17-én, első sorban Székes-Fehérvár ellen indult, melyet augusztus 24-én kezdődött 9 napi éjjel-nappali ernyedetlen és heves ostrom után, szeptember 1-én sikerült bevennie és 58 évi súlyos török iga alól fölszabadítania: mi fölött nagy vala az öröm minden ke-

resztény városban, még Prágában is, — hol akkor az uralkodó tartózkodott, — hála ünnepet ültek! Amrát Hassán N.-Kanizsa várparancsnoka ezt hallva: rögtön futárokat küldött a pécsi, koppányi, és szigetvári basákhoz, tudatván velük kétséges helyzetét, és gyors segílyt kért; mivel biztosra vette: hogy most már rajta, illetve: várán a sor: és a nagy-kanizsai várparancsnok, ki jó katona lehetett, mert várát féltve, iparkodott még idejekorán segíly után látni, mit meg is kapott, még mielőtt a keresztények a várba való jutásukat megakadályozhatták volna: pedig a mantuai herczeg ennek megakadályozása céljából már jó eleve önként jelentkezett csapataival! De a magas vezérkar jobbnak vélte a diadal mámorában Székes-Fehérvárott tovább mulatni, mondván: »Nagy-Kanizsa várának bevétele ezután már biztos és minél nagyobb számú védőrséggel hódol meg: annál dicsőbb lesz!«

XV-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa várának fölszabadító ostroma Ferdinánd csász. kir. főherceg által 1601-ik évben.

Ezen érvelés alapján az ostrom után még 3 napig mulatva pihentek, mialatt a várat Trautmansdorf ezredes 500 főnyi csapatából lehetőleg felszerelve és parancsnoksággal őt megbizva szeptember hó 5-én hajnalban Zrinyi Györgyöt, — mint aki már Nagy-Kanizsa várának parancsnoka is volt, minélfogva úgy a környéket mint magát a várat is leginkább ismeré — elővédül kirendelve: a tábor helyet elhagyák és Nagy-Kanizsa felé »erőltetett menetben« megindultak, hová kedvező időjárás mellett 9-én este megérkezve a kis és nagy-récsei úton a 166 -¹/₂-magassági ponton a lazsnaki úton a mai »Magyar-utca« vége felé azon helyen hol az ut a lőporos torony felé és keleti irányban elágazik és a mai kegyesrendiek társháza, illetve: a róm. kath. gymnasium helyén a megfelelő biztonsági örök kiállítás után táborba szállottak: Ferdinánd főherczeg saját sátorát a jelenlegi Inkey-féle »Szüz-Bold« kápolna helyén a jobb szárny megett ütteté fel, mellette pedig tábornokara telepedett meg. Másnap 10-én kora hajnalban a vezérkar Mediczi János florenczi herczeget 8 ágyúval és 5000

emberrel az északi oldalon a mai törvényszéki épület helyén volt dombra; — Gonzaga Vincze herceget 3000 ember és 8 ágyuval a mai Ferencz-rendiek temploma helyére; — Madruz Gedeon ezredest 2000 ember és 2 löveggel a mai major délnyugoti szegletére a hol a vasutat érinti; Montanus Ferencz ezredest a hetruriai ezred és 8 löveggel a mai »zsídó-temető« helyére; végül Delphinus Flaminust és Aldobrandini Ferencz Jánost a pápai hadakkal és 8 löveggel a kis-kanizsai temető helyén állott és északról-délre nyullott dombra rendelé; összesen 18,000 ember, melynek mindenütt bizonyos része lovasságból állott és 32 darab Székes-Fehérvárról is hozott nehéz ostrom löveggel; a fölmaradt 6000 főnyi lovasság Germanicus Stralfaltó altábornagy parancsnoksága alatt tartalékba helyeztetett és legkivált portyázásra és a főherczeg biztosítására vagyis »testőri« szolgálatra használtatott.

Trautmansdorf, mint fennebb láttunk: a tengeri városokban toborzott dalmata illyr és horvát eredetű 5000 főnyi egyes csapatával Székes-Fehérvárt maradt; ezenkívül az ottani ostrom alatt mintegy 380-an elesetek.

Mercurió — ki a főherczeg által az ostrom általános vezetésével megbízott — a csapatoknak fenti elosztása után, követséget küldött Kucsuk Hassánhoz a várba, őt ennek feladására fölszóllítandó.

Helyén való itt, ama mindenesetre jellemző tényre rámutatni, hogy a keresztény táborban még mindig Kucsukot vélték a vár parancsnokának: hogy a nép is ugyanazon véleményben volt, az némikép érthető; amennyiben Amrát — Hassán basa megérkezése után nem ment a népnek magát bemutatandó faluzni, mint annak idejében Kucsuk-Hassán azt tevé, de meg különben sem igen mutogatta magát még katonái előtt sem, mivel jövetelére a várban már minden rendben volt, tehát ugyszólván semmi dolga sem akadt kint, minélfogva ritkán is lehetett őt látni; így nem tudhatott a parancsnoki személyes változásról semmit is, de hogy erről az ostromlók sem birtak tudomással: ez ha talán nem is furcsa, de mindenesetre különös tünemény! Így van egyébként ezen esettel egy pár író is kiket hihetőleg »Fejzi kjabat-író« jegyzetei ejtének tévedésbe, mivel ez csak egyszerűen Hassánt emleget, kivel szemben »Ferahád-zajm kjabat-hadi történet-író« már határozottan

megkülönbözteti a nagy-kanizsai várparancsnokságban egymást nyomban követő e két Hassánt egymástól!

Mercurió küldötte tehát Hassán elé jutott ugyan a várban, csakhogy nem Kucsuk de Amrát elé, ki a követséget elég udvariasan fogadá és midőn kívánságukat udvari csausa- »tolmácsa« utján megtudá: mosolyogva ezen szavakat intézé hozzájuk: »Ő Amrát s nem Kucsuk Hassán a ki már rég a próféta hétszin szakállának árnyékában, az örökifju hurik között mulatva a hetedik égből néz alá, azt izeni Mercurionak: hogy tudomása szerint ő már egyszer próbált szerencsét e várba juthatni, de minden siker nélkül! ép ezért ajánlja ez uttal is nekia a békés elvonulást, mert szakállára mondja: »hogymost sem fog célt érni,« azért hát ne is prédálja drága porát; különben, ha 4—5 nappal előbb érkezett volna, úgy talán jelenleg mást üzenne vissza, most azonban csak annyit mond, hogy minden késő már!« — Persze, mert alig 2800 főnyi volt csekély őrsége időközben nyert segítségek folytán 9650-re szaporodott, tehát most már könnyen nevetett, de hallgattak volna csak a székesfehérvári ostrom befejezésekor Gonzaga Vincze mautnai herceg-önkéntes ajánlatára: aligha nyert volna Amrát bárhonnan is segélyt?!

Megkapván Mercurió Amrát üzenetét, rögtön parancsot adott Orpheus Gallion műszaki ezredes és Caesare Porta hadi mérnököknek, hogy az ostrom lövegállások — ahol a talaj enged: leginkább »sülyesztett lövegállások« helyeit azonnal kijelöljék s ezek készítését haladéktalanul megkezdessék és szükség esetén a munkálatokat éjjel is folytatva legkésőbb másnap reggelre befejeztessék, miről jelentést vár. E parancsra Orpheus éjjeli 11 órakor a főhadi szállásra jelentését a munkálatok befejezéséről már beterjeszté, mire Mercurio éjféli kelttel, a florenczi herceg Medicinek; az első, Gonzaga herczegnek; a második Madruz ezredesnek; a harmadik Montanus ezredesnek; a negyedik Delphinus ezredesnek, az ötödik ostrom állásba azon parancsot küldé, hogy másnap, azaz szept. hó 11-én napfeljöttkor, borus idő esetére reggeli 6 órakor az ostromot egyszerre mind az öt bástya ellen megkezdjék. (L. ábra.)

Másnapra tiszta idő lévén, a gyönyörű hajnalt pompás napkelte követé, mire 5 óra 30 perckor eldőrdültek az ostromlók első lövései, melyeket csakhamar a többiek is követtek,

egész estig. Az első napi lövetésnek szép sikere látszott a falak és bástyákon, annak dacára, hogy ez, állásonként nem »összpontosított« volt, a két északi bástya mégis megingott, csak-hogy e közben a védők sem tétlenkedtek, hanem iparkodtak a támadókban minél több és nagyobb károkat tenni és okozni, a mi részben sikerült is, mivel a tulmerészek és nem eléggé óvatosak egyenként estek el jól irányzott lövéseik által. Másnap a harcz hasonló szerencsével folyt: miközben: egy a szövetségesektől még Prága alól a törökökhöz szökött vallonezrede, ki időközben agávé lett előmozdítva és ki mint ilyen 250 lovas élén éjjelre az ostromvonalon át a várba akart jutni, de Herberstein által vezetett portyázás közben reá bukkantak, lovasai közül sokat levágva többet magával elfogatott és a nála volt igen dusan aranyozott piros selyem zászlót zsákmányul ejtve, Ferdinand főherceghez vitték, hol csak bámultak azon, hogy ezek mily tájékozással birtak a várban történetekről és hogy tegnap éjjel Babocsából 500 gyalogosnak sikerült Horvát-Szt. Miklóstól kezdve, mindenütt a mocsár és ingoványban bukácsolva a várba jutni; ugyancsak tőle tudták meg: hogy a várban pestis dúl, ki azt is megerősíté, hogy a várnak parancsnoka csak ugyan Amrát Hassán és nem Kucsuk Hassán basa.

A harmadik napi lövetés alatt, a két várudvart összekötött hid feletti magas őrtorony a »don-joun« is ledőlt nagy robajjal 's a bástyák és falak omladozni kezdtek annyira, hogy ha vizenyős mocsár és vízzel telt sánczok gátat nem képeznek a roham már lehetséges lett volna; ezen gátak és akadályok legyőzésére Gallion mindent elkövetett és a mostani zsidó temetőnél talpak és kerekre könnyen összeállítható hidrészeket 's ezekre lövegeket és sánczkasokat állíttatott, az áthatolándó mocsár és sánczok kitöltésére, pedig nádat, rőzsét, fagalyakat törzseket gyűjtetett ezenkívül: mindezeknek alapul szolgáló föld és homok zsákok készítéséhez a lakosoktól zsákot, ponyvát pokróczot összevásároltatott, ez kevés lévén a főherceg az összes ponyva sátrakat is átengedé a célra, hogy belőlük zsákokat készítsenek, ezenkívül Grácból nagymennyiségű ennek való anyagot rendeltetett. A rohamút készítésében kivétel nélkül egyik a másikat buzdítva tőle telhetőleg mindenki részt venni iparkodott, sőt az anyag összehordására

a lovassági lovak is rendelkezésre bocsáttattak. Midőn már több napi munka után — a »roham-út« elkészült: a főherczeg zászlója alatt Herberstein saját vérteseit és e célra önként jelentkezett stájerjait küldé rohamra, kiknek vállalatát az összes lövegek heves tüzeléssel támogatták; kiket a törökök csúfondáros kiabálás — hahota és gúnyos taglejtésekkel fogadtak, jelezvén, hogy az ostrom még igen korai és hogy hiába való fáradságot tesznek; miközben sűrű lövéseikkel a rohanókat végig-végig pásztázták, miáltal ezek roppant veszteség után visszavonulni kénytelenítették, mit a hirtelen közbejött nagyfokú esőzés is megnehezített, amely napokig tartva az ostromot félbeszakítá.

Az ostrom kényszerszünetek alatti esős és igen sötét éjszalek egyikén, egy fogságban volt magyar asszony életveszélyek között, a várból megszökött és kimerülten a táborba sietett, hol kellő ápolás után csakhamar magához térve elbeszélé, hogy a pestis oly nagy mérvben dühöng a várban, miszerint alig van 6—700 egészséges fegyveres, lőszer, élelem, de különösen a korán által szigorúan tiltott mindennemű szeszes-ital és pénz azonban bőven van. Szeptember 16-án virradóra az esőzés megszűnván: 6 órakor a rohamot ezúttal az olaszok roppant hévvel megújították ugyan, de ismét siker nélkül, nagy veszteséggel visszaverettek; e másfélórai rohamban: Orpheus, Gallioni műszaki ezredes, Eggenberg százados és a deli termetű Rossi Károly olasz zászlótartó 1500 harcossal lelte halálát; Gallioni helyére Porta Caesár lett a további műszaki ügyek vezetésével megbizva; de mivel elődének képzettsége és tudományával nem birt, igen kevésre mehetett, miáltal a védők vérszemet kapva, ki-ki rontottak 's a sánczokat többször megtámadták, miközben Aldobrandini János Ferencz ezredes, VIII. Kelemen pápa unokaöccse súlyos sebet kapva, meghalt, kinek tetemeit Gallionéval együtt bebalzsamozva, Rómába küldötték; a pápai hadak parancsnokául pedig Delphini Flaminót nevezték ki. Ezenközben a tartós esőzések beállta a további ostromot lehetetlenné téve félben szakítá, mivel a várat környező vizek megáradva, a műszaki munkálatokat beszüntetni kényteleníték. Néhány napi veszteglés után még egy pár rohamot kísérlettek meg, de ezek sem nappal, sem éjjel nem sikerültek 's a támadók, minden alkalommal nagy vesz-

teség mellett visszaverettek; ezek folytán — erkölcsileg akarván a védőkre hatni — Zrinyi tanácsára 24-én még egy küldöttséget menesztettek a várba, igen kedvező és kecsegtető ígéretekkel azon esetre, ha a várat földadják? Hivatkozván egyszersmind Székes-Fehérvár példájára, mely bár szintén szívesen védte magát, azért sorsát még sem kerülhette ki stb.

Alig fordítá azonban a tolmács ezeket le, gunyos kaczajban törtek ki ez ijesztegetések fölött az összes jelenvolt török tiszték és a küldöttséget egyszerűen kiutasították s a feleletet egy a Gonzaga Vince mantuai herceg nád és lombbal készült sátorára irányzott lövésben rögtön megis adták! mintha csak tudták volna: hogy ép akkor Ferdinánd főherceg is ott időzik az időközben szintén ide érkezett Miksa öcscsével! A golyó a sátorba csapott s Rábán Horácz szolgálatban volt testőrtisztet egy testőrrel együtt szétszakította, nyolczat pedig súlyosan megsebesítve, a konyha szögletében a földbe fúródott. Másnap egész tüntetőleg, a várbeliek kezdték már pityomlatkor az ágyuzást és Sena Pál olasz századost több katonájával együtt agyonlőtték; 26-ikán, daczára hogy az eső egész éjjel szakadt, éjféltájban mégis kitörtek és egész az őrvonalig hatoltak, honnan veszteséggel vissza verettek! 27. és 28-án egy-egy kémszemléző florenczi lovast lőttek le jó tűzéreik. Az ezt követő éjjel 29-én csipős deres fagy állott be, mit a várbeliek fölhasználva, Kazán khiaját titkos megbizással Szigetvár és Pécsre küldötték, de Zrinyi és Herberstein Babocsa táján portyázott lovasai által elfogatott, és megkötözve a főherceg elé hozatott, hol bevallotta, hogy a várbeliek ügye a pestis pusztítása folytán igen rosszul áll, tehát segítségért indult volt. Az idő naponta zordonabbá válván, az ily éghajlathoz szokva nem volt spanyol katonák hullani kezdetek és 48 óra alatt 500-nál többen elhaltak, majdnem így voltak az olaszok is, minek folytán vezéreik unszolására Ferdinánd főherceg október 1-ére hadi tanácsot hirdetett melyben hosszas vita után elhatároztatott: a várnak az összes haderővel minden oldalról megrohanása: minek folytán újra dörongútak készítéséhez fogtak, ezuttal minden bástyához; addig pedig, míg ezek elkészülnek, Baltásy Péter lovas hadnagy és bajtársai által, a székesfehérvári ostrom alatt kézre került Murát basának és Mehemet khiajának Ibrahim nagyvezér

segédének fejeit elhozatták és elrettentésül póznára tűzve a várbelieknek mutogatták és a fogoly Kazan khiaja béget a sánczig vezetve, általa a várbelieket feladásra szólították s bemondaták: hogy segélyre ne is számítsanak; mert ők mind elverik stb. stb. De mindezeknek ellenkező hatásaik lőnek, mint a milyenre »ide kint« számítottak, mert a helyett: hogy a látott és hallottakra megrémültek volna, teljesen fölüdültek s közéjük puskázva sokat megsebesítettek és néhányat meg is öltek. Ez alatt a készülő utak anyaga roppant halmazának láttára, a várbeliek ezeket fölgyujtandó, kitörtek, s a kártyázott spanyolokat meglepve szétugrasztották, de a nedves anyagot hirtelen fölgyujtani nem tudták, mivel az olaszok rajtuk rontva közülök sokakat — egy zászlótartót is — lelőttek, zászlójukat elvették, és a megmaradottakat a várba visszaűzték.

Madruz katonáit megakará fenti kártyázásukért tizedeltetni, de a tábori kapuczinusok könyörgéseire megkegyelmezve, arra ítélte őket: hogy a legközelebbi ostromnál ők lesznek az első harczvonalban; a mi nagy örömet okozott köztük. Végre október 18-án Porta Caesar dorongútai a hogy úgy roppant ember áldozat árán — mivel az út készítésén dolgozott munkásokat, a várbeliek egész kényelemmel hosszában lőhették, páztáshatták, ép ez oknál fogva később már csak sötét éjjeleken dolgoztak rajtuk, elkészültek és az általános roham intézhetővé lett, csak hogy igen rosszul ütött ki, mert a sűrű tömegben rohanók alatt a túl terhelt utak annyira alá sülyedtek; hogy a rajtuk állók övig vízbe jutottak, mit az utánuk rohanók nem is sejtve, egymást tolták a vízbe, mi által az út megszakadt és szét mállott, tovább rajta előhatolni tehát lehetetlen volt; az összetorlódottak közé pedig a védők sűrűn közéjük tűzeltek, mi által roppant veszteségeket szenvedve örvendőniök kellett: hogy visszavonulhattak!

A spanyolokból: 230 katona és 16 tiszt esett el ez alkalommal. A visszavonulókat a törökök gúnyos hahotája és kárörvendő újongása jobban sérté a legélesebb fegyvernél is, hát még mikor azt kelle látniok: hogy ezek kis csolnakjaikkal a várból kijöve, az elesetteket csáklyákkal a mocsárból előkeresve, ruháiktól megfosztják s fejeiket levágdalva magokkal viszik és póznákra szúrva, a rohamimá lődözött falak és bástyákon gúnyos taglejtésekkel sorba tűzdelik?! Iszonyú volt el-

keseredésük, és e szégyent még sem bírták megakadályozni, legfeljebb egy-egy gúnyolódót sikerült lelőniök! Így folyt a sikertelen küzdelem napról-napra tovább, miközben a portyázó lovasság több a várba segítségül sietett török csapatot szétugrasztva vagy levágott és elfogott, vagy vissza vert, így: október 23-án a szigetvári Mehemet bég, ki meghallotta, hogy apja fejét a keresztények itt miként mutogatják; ezt keleti szokás szerint megboszulandó: 200 lovassal Kanizsa alá jött, de többed magával ő is a portyázók kezeibe jutott. A külföldi vezérek türelmetlenkedései folytán, 28-án még egy általános roham intéztetett a vár ellen, mely alkalommal Delphino Fláminus, a pápai és Madruz a spanyol csapatokkal az északra szögeltetett védműveket: Montanius a hetruriakkal a keleti és Herberstein a horvátokkal a nyugati kaput; Svorzea Ascanius és a mantuniai herczeg a két nyugati bástyát, végül: Bizoccio az osztrák és steieriakkal, a déli és keleti bástyákat támadták; de hasztalan volt minden hősies vitézség, önfeláldozó, jó és szép példaadás, ismét csak véres fejjel kénytelenítették nagy veszteség árán --- ezúttal majdnem 3000 ember esett el --- visszavonulni.

November 7-iki éjjel a törökök ismét kirohantak és az ostromlóknak különféle támadási előkészületeiket, részint lerombolás, részint pedig fölrobbantás és elégetés útján megsemmisíteni törekedtek, mit a fölriasztott készültség részben megakadályozva, őket 50 ember és egy zászló veszteségük után viasszasorítá, miközben Sacornia J. Károly derék olasz százados huszad magával elesett.

Ferdinánd főherczeg november hó 12-én már saját nevében küldött Amráthoz a vár föladása ügyében, határozottan kijelentve: hogy addig nem tágít: míg a várat vagy rohammal, vagy önkénytes meghódolás útján hatalmába nem ejtendi. Erre Amrát Hassán válasz gyanánt minden, szó és hang nélkül egy hüvely nélküli éles kardot küldött a főherczegnek. Részint ily módon, részint pedig a zord időjárás következtében a ostromlók létszáma naponta apadt-fogyott, minélfogva indíttatva érezte magát Ferdinánd főherczeg Bécsből sürgősen segílyt kérni; mire Mátyás főherczeg Ruswurm tábornokot 6000 gyalog és 2000 lovassal azonnal útba indítatá, ki a rossz időjárás és utak miatt podgyász és málháiknak Veszprémbe történt hátrahagyásával, Ernő-János Anhalti her-

Kanizsa vár ostromának képe.

czeg, gróf Türr és gróf Salm Fülöp, ki 500 saját költségén kiállított lovast is hozott magával — által kicsérve csak november hó 14-re érkezhetett a nagy-kanizsai táborba, csak hogy vele érkezett a hideg és hó is.

Hasztalan lett volna most már tíz annyi erő és 100 jeles vezér is, a tagok és idegeket metsző és dermesztő hideg ellen; ez mind lefegyverezte volna ép úgy: mint ezen sátor és egyéb enyhely nélküli táborral is tett; mert tudjuk: hogy az öszszes vászon és kelme sátrak a főherczegével együtt mire lettek felhasználva és hogy hová jutottak? melyek helyett a rendelkezésre állott különféle kocsik és szekerekből, továbbá nád és rőzséből különféle gunyhók, ernyők, szárnyékok készíttetek ugyan a szél ellen; de az eső, hó és hideg ellen nem védtek, sőt ezeket is sorra döntögeté a hirtelen kitört hóvihar, mi alatt a sánczok is megteltek olvadó hóval mert a hideg metszett ugyan, de még sem volt oly nagy, hogy erősen fagyott volna; a mi inkább előnyükre lesz vala az ostromlóknak, mert ha a hideg néhány fokkal nagyobb: legalább is oly nagy, hogy a várát övező mocsár egy félméternyre lefagyhat, akkor a támadók nem lettek volna kénytelenek magukat roham közben az egyenes dorongutakon, a védők által végigglövetni, hanem — a megszilárdult talajon — hozzáférhettek volna a várhoz minden pontján, körben és szélteben egyaránt és a bevehetés biztos lett volna annál is inkább: mivel a törökök már szintén kezdenek ugy ember mint lökészet dolgából — igen rosszul állani, csak hogy erről — szerencsájükre — az ostromlók mitsem tudtak, különben aligha ki nem bőjtölik vala őket! Így azonban a helyzet tarthatlanságát a főherceg is belátta, s november 16-ára rögtöni haditanácsot hívott össze, melyben Russwurm azt tanácsolá, hogy tegyenek még egy utolsó kísérletet, és a még is leginkább hozzáférhető keleti oldalt támadják meg összes lövegeik és erejükkel; ezt a vezérek mind helyeselték és el is fogadták s már-már indult ki-ki a szükséges intézkedések megtételére, midőn egy a portyázók által elfogott török kém hoztak a főherceg elé, kit Ali Hassán az új nagyvezér küldött a várbeliekhez azon izenettel, hogy csak legyenek kitartók még néhány napig, ő a pécsi, siklósi szigetvári, babocsai és a budai helyőrségből összevonva egy 60000 főnyi vegyes sereggel siet fölmentésükre stb. ugyanezeket egy Amráthoz cím-

zett levélben is megírta, melyet a renegát kém turbájában találtak meg.

Erre persze hogy azonnal vége lett minden további támadás és tervezgetésnek s a főherczeg a gyűlést felosztatva, még az nap este kiadta a »visszavonulási parancsot« mely szerint: első pihenő Csáktornyan Zrinyi György ősi várában lesz megtartandó; elővéd Zrinyi a saját és Bizoccio a pápai csapatokkal, utóvéd: Russwurm és Herberstein 8 löveggel; oldalvédeket, esetről esetre a zöm fog kirendelni; málha és podgyász a többi lövegekkel együtt a zöm végén, indulás: holnap 17-én reggeli 8 órakor! Ez az akkori körülmények és viszonyokhoz mérten elég jól volt intézkedve, csak hogy az idő, melyről a parancsban megfeledeztek e mellőzésért iszonyuan megboszulta magát, olyformán: hogy reggelre, majdnem ölvastagságnyi hóval fődte be az egész táborn, szó sem lehetett többé — ha csakugyan menni akartak rendes málha és podgyászárról! ennél fogva tehát: kénytelenek voltak sok és drága holmiaik legnagyobb részét úgy a hogy lehetett megsemmisíteni, tehát vagy elégették, vagy szétrobbantották; épen úgy bántak el az ígás jószág elhullása folytán elszállíthatatlan lövegtalpak és kerekkel is, a lövegeket pedig »beszegezés« által tették használhatatlanokká és mindezek végrehajtásával a 68 napi sikertelen ostromot befejezve, 8 helyett 10 órakor végre elindultak, de a rossz idő és utak miatt az 57 kilométernyire fekvő Csáktornyát csak negyednapra érhatték el, miközben a várból utánnuk küldött török lovasság hol hátul, hol az oldalakba kapva, az olasz, de különösen a spanyol elcsigázódott s a hideg által megtizedelt hátráló csapatokban iszonyu pusztításokat vitt véghez.

Csáktornyáról, hol több napig pihenőt tartottak és hol a főhercegek s az egész tisztikar Zrinyi vendégei voltak; miközben a spanyolok Grácson, az olaszok pedig Zágrábon át hazájukba tértek, Mediczi Nádasdy és Russwurm hadai pedig Kapornak, Keszthely, Szombathely, Sopron, Győr, Székes-Fehérvár, Regede, és Pettauban téli szállásra helyeztettek. Ezen áldatlan harcz folyama alatt a zord idő és a különféle küzdelmek, rohamok útján 9000 ember, 2500 ló, 24 löveg és roppant értékű málha pusztult el az itt egyesült szövetséges hadakból, a várbeli törökök létszáma pedig leginkább a pestis által irtva 215 főre apadt le. (L. ábra.)

Az ostromló sereg elvonulásáról Amrát a fölmentő sereggel közlő fővezért rögtön értesíté, mire ez csapatait állomásaikra vissza rendelé s a várba az elpusztultak pótlására csak 1200 gyalogost és 500 lovast 400 szekér élelem és lőkészlettel küldött és a lefolyt eseményekről a szultánnak gyors futárok útján jelentést terjesztett be, melyben Amrát Hassán várparancsnokot méltó jutalmazás végett javaslatba hozá, minek folytán Konstantinápolyban fényes ötömünnepek rendezettek, Amrátot pedig: címzetes beglerbéggé és szerderrá kinevezve, roppant dicséreték mellett az I. osztályú Osmanie és a szintén gyémántos Medjidje rendjellel földiszíttették.

XVI-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa várának parancsnoka keresztény fogságba jut és véletlenül kiszabadul.

Az 1602-ik márczius havában Csáktornyan időzőtt gróf Zrinyi György a folytonosan portyázott szabadhajdúk útján értesült: hogy a pécsi basa egy 800 — ruházat, élelem és pénzzel terhelt — járműből álló vonatolszlopot indított útnak 3000 lovas fedezete alatt a nagy-kanizsai várba. Erre Zrinyi az ottani környéken, horvát és vend népből, kik a nagy zsákmány reményében örömet csatlakoztak a szabadhajdúkhöz, hamarosan toborozva mintegy 5000 fegyveres lovassal gyorsan Nagy-Kanizsa alatt termett és a mai »Sáncz« község keleti oldalán túl, körülbelül ott, a hol a »Pogány-Szt.-Péter« község felé vezető út a 175 és 209 -¹/₂ pontok között a völgybe nyúlik, sűrű erdőségben »lesállást« foglalt s a völgyből fölfelé törekvő szállítmányt megrohanta, és az oszlop hosszában elszórva volt fedezetet aprítani kezdé, mire az előjárórt képezett szakasz, melyet egész csendben tova menni engedtek volt, vissza fordult ugyan a megtámadottak segítségére, de a mint a túl erőt megsejté: futár által segítséget kért a várból: mire 509 lovas rövid félóra mulva sebes vágatában a színhelyen is termett, csakhogy ekkorára Zrinyiék a fedezettel már készen voltak, amennyiben: közülök sokat levágva a sűrű erdőben szétrebbentették és éppen a kocsik vissza fordításával vesződ-

tek, a mint az 500 főnyi segélycsapat sokszoros »Alah« kiáltással rajtuk csapott, miből újabb harcz fejlődött, melynek messze hangzott zajára a megrohanás alkalmával szétriasztottak, minden irányból csoportosulva újra harczba keveredtek; de végre is száznál többen fogságba jutva, legyőzettek és az egész vonat martalékul esett; melyet a hozzá tartozott 500 drb vágómarhával együtt Zrinyi, Horvát-Szt-Miklós, Bajcsa, Erdősf, — Kotornál a Murán átkelve. — Alsó-Domború és Perlakon át, Csáktornyára kísértetett.

A fogságba jutottaktól igen sok érdekes és oly dolgokat megtudott Zrinyi, melyeket ha a mult évi vár ostrom alkalmával tud vala: a vár akkor bizton keresztény kézre jutott volna. Elmondták a foglyok például: hogy az ostrom félbenhagyásakor, a várban voltak már alig lézengtek, lökészetük pedig annyira kifogyott, hogy még egy ostromot nem lettek volna képesek visszaverni és hogy a harmadik felszóllításra Amrát a várat már felakarta adni, de a nyomor elől beszökdösött vallon katonák — félvén a büntetéstől — őt tovább lelkesítve, arról lebeszélyték stb. stb.

Julius havában. — Simon, Saphir és Uradine — Mohamet basák 70000 főnyi sereggel Székesfehérvárt megtámadva bevették; ezen ostromban a nagykanizsai várparancsnok, most már Serdár Hassán néven várórságének bizonyos részével szintén részt vett.

Székesfehérvár eleste után Szerdár-Hassán, a budai basától segílyt kért, várának megkezdett helyreállításának befejezéséhez, mire Székesfehérvár alul 1000 fegyverest fedezetül, — a környékbeli várakban volt törökök fogságaiból pedig mintegy 7000 főnyi keresztény foglyot hajtatott össze, Nagykanizsa várának teljes helyreállítása és fölépítéséhez; ami november hó vége felé be is fejeztetett. Ezalatt élelmi szükséglet és egyéb kellékek beszerzése végett a török portyázók messze vidékekre elkalandoztak; miközben Nádasdy, Herbststein és Zrinyi folyton résen állott fegyveresei, változó szerencsével számos ütközetet vívtak velük, mely alkalmakkor rablott zsákmányaik és foglyaiktól őket leggyakrabban megfosztaniok, többeknek fogságba ejtése mellett — persze: mindig bizonyos veszteségek árán — sikerült.

Az elfogott törököket vagy keresztény foglyok kiváltása

illetve: visszacserélésére használták, vagy török módra, vásár, bucsu vagy egyéb »sokadalom« alkalmával elkótyavetyélték; vagyis árverés útján a többet ígérőnek eladták s az ilyen módon befolyt pénzt: a katonák jutalmául kiosztották. Egy ily körmendi sokadalom alkalmával Eszes Jakab és Okos Márton polgárok egy előkelőnek látszott ugynevezett; »jóképü-törököt« 300 magyar forinton — mint legtöbbet ígérők — megvették és »hit alatt« oly feltétel mellett: hogy a nagy-kanizsai várból az ott hadifogságban levő Tulok János vasmegyei nemest szabadíttassa meg — szabadon bocsájtották; mire az emberséges török, nemcsak hogy Tulokot kiszabadítá, de jótevőinek egy száz forintos paripát — melyen Tulok haza lovagolt és 700 forint értékű keleti drágaságokat is küldött; ami az akkori időben nagy összeget képviselt! De mennyire bámult és bosszankodott, az árverést elrendelt Kollonics tábornok, midőn a viztatért Tulok egy neki címzett levelet átnyujtva, annak igen ildomos és udvarias tartalmát átfutá és az »Amrát — Serdár Hassán« nagykanizsai várparancsnok aláírását olvasá, melyben a »kótya-vetyét« igen szépen megköszöni és magát a tábornok iránt mindig viszontszolgálatra késznek nyilváníta, mivel a 300 forinton elárverezett és szabadon bocsájtott török nem más: mint N.-Kanizsa várának hős parancsnoka: Amrát basa volt. Tulok ezután elbeszéli: hogy a törökök a sok keresztény foglyokkal a várat most teljesen jókarba helyezték, az ostrom alatt rommá lövött várbeli szilárd téglá és kőépületek helyett — mivel ezek anyagát a falak és bástyák építéséhez mind fölhasználták — csupa fa-házak és mecseteket építettek és hogy hiányt most már a vár őrség semmiben sem szenved, mivel a napi portyázások útján mindent bőven beszereznek; minek folytán a vár újra bevehetetlen; de tavaly nyáron: midőn a pestis ismét kipusztítá úgy a lakósokat, mint a védőket, igen könnyen be lehetett volna venni, ha valakinek eszébe jutott volna a támadás?! végül elmondá: hogy a mult hóban Steierországból két szállitmányban több mint 100 fiatal asszonyt és leányt hajtottak szijra füzötten a várba, kik közül másnap reggelre 37-en meghaltak s azóta is folyton halnak, igen sokan pedig öngyilkosság útján pusztítják el magukat!

Az építkezések folyama alatt augusztus elején a keresztények mintegy 40000 főnyi vegyes haddal ismét megkísérlék

Nagy-Kanizsa bevételét, de a székesfehéri és a környékbeli törökök közbelépése folytán, nem sikerült.

1603. április havában egy tatár vezért, ki a budai várnak szétugrasztott ostromlói közül erre szorítva a nagy-kanizsai várban keresett és kapott menhelyet, egy nagyobb lovas csapattal zsákmányolás végett Hassán által Horvátországba lett kiküldve, ki Varasd vidékét dúlta prédálta fel és ki elől a a megrémült nép a toplicai hegyek közé az eddig érintetlen ciszterciták váracsszerű kolostorába menekült, hová a tatárok is utánnuk nyomultak s a kolostort felgyújtották, az erődöt lerombolták és a mintegy 1500 mindkét nembeli fiatal foglyot, az ottani papokkal és kirabolt szerzetesekkel együtt rabszíjra fűzve Nagy-Kanizsára hajtották.

Kolonics Sigfried tábornok kudarcát helyre pótlendő, egy törökül beszélő vallon katonát fölbérelt, hogy tegye magát szökevénynek és kéredzen be a nagykanizsai várba, ott magát tájékozni iparkodjék és egy éjjeli alkalmas pillanatot kilesve: gyujtsa föl a várat. A vallon katona mindezeket pontosan végre is hajtá, minekfolytán egy száraz, szeles májusi éjjelen, az egész vár összes épületei leégtek, köztük a roppant élelmi raktárak és a fegyvertár is, a lőportorony pedig sok oltó törökkel együtt légbre repült! Ez ismét egy oly éjszaka volt, mely alatt a tűz okozta nagy zavarban a vár igen könnyen bevehető volt, ami Kolonics tábornokot haláláig bántotta, hogy erre jó eleve nem gondolt és el nem készült, mert ennek elmulasztása folytán pár nap múlva az esemény után, már hiába fáradt 10000 főnyi seregével 1604-ik május hó utolján Körmendről ide ostromolni, mert Pécs, Szigetvár és Babocsáról vele majdnem egyidejűleg érkezett mintegy 1800 főnyi török seregély csapat azon hírre: hogy a várat az ostromló keresztények gyujtották föl! Kolonics látván a túlerőt, jónak vélte a tervbe vett ostromot meg sem kezdve, a vár alól Kis-Komárom felé gyorsan elvonulni; e mozdulata közben Galambok és Komárom város községek közti völgyben egy 2000 főnyi táborozó törökre bukkant, kik meglepetésükben mindenüket hátrahagyva a domb oldali sűrű erdőbe futottak; mindazonáltal Kolonics katonái által űzve közülük mintegy 500-at levágva, sokat — köztük egy előkelő agát is — elfogtak; kit több zsákmányul esett zászlóval május 23-án Prágába az ott időző császárnak küldöttek

fel; a miért Kollonics tábornok birodalmi lovaggá ültetett és avatott fel; A várat fölemésztett tűz keletkezése iránt megindított vizsgálat alatt, az a hír kapott szárnyra, hogy az 1601-iki ostromlók közül beszökdösött és még mindig benn volt vallon katonák voltak a gyujtogatók; ezek neszt vevén a dolognak a Kollonics-féle ember biztatására nem várták a hír megerősödését be, hanem a legközelebbi alkalommal elszöktek és Kollonics táborába menekültek s ott kegyelemért esdekeltek, de Kollonics ott rögtön felakasztatta őket az erdő fáira sorban: így érte őket méltó sorsuk végre is el!

XVII-ik Fejezet.

Az alsó-lendvai diadal 1603. július hó 11-én.

A Kollonicsot elriasztott nagyszámú török segélyhad el sem mozdult a nagy-kanizsai vár alul addig míg közös erővel a várat a közeli erdőből fel nem építették és mindennemű cikkek és kellékek, valamint: 16 új messzehordó ágyuval fel nem szerelték. Ezen építkezések alatt kisebb-nagyobb portyázó csapatok — június utolján (egy ilyen 6000 főre is rugott) — rabolták és fosztogatták a közel és távoli vidékeket, hogy a várban levőknek és a segédkező csapatoknak való szükségéseket beszerezzék; miközben a lendvai Bánffy, a Csáktornyai Zrínyi, a távolabbi Battyányi, Nádasdy, Türr és a többieknek gyakran meggyűlt velük környékük oltalmazásában a bajuk.

Az alsó-lendvai várnak ekkor Bánffy Kristóf volt ura és parancsnoka ki — hajdúk útján július hó 9-én értesült: hogy egy 6000 főnyi portyázó török — tatárhad, Sinán Küprili aga és egy tatár chán vezetés alatt roppant dús zsákmánnyal terhelve, Vasmegyén keresztül Steier országból erre tart és Letenyén át, a nagy-kanizsai várba iparkodik s legkésőbb: 11-én már ide is érkezik és a törökök által már annyiszor hiába ostromolt »Lindva várát« míg be nem veszi: tovább nem megy. Hogy most a várat beveszi erős a hite, mivel a »hatszoros erejű s a dus zsákmány által lelkesült és élelemmel bőven ellátott sereg maga is óhajtja ezt; hogy az előbbeni kudarcokat helyre ütve, az osman fegyverek, újabbi dicsőség fényében is tündököljenek, mit annál biztosabbra véltek: mivel

igen jól tudták, hogy a vár őrsége, melyet maga Bánffy parancsnokolt, mindössze 800 fegyveres 12 darab lövegéből, a fellegváré pedig: mely egy oldal váracs volt a »Csonka dombon« és amelynek parancsnoka gróf Hadik Mihály, Bánffy távoli rokona volt — pedig csak 80 fő és 2 lövegből állott. Bánffy Kristóf erre segélyt kérendő, rögtön gyors futárt küldött Csáktornyára Zrinyihez és Bellatinczra Nádasdyhoz, tudatván velük nyert értesülését és kéré egyben őket: hogy lehetőleg úgy iparkodjanak, hogy a Lendva patak vonalán Bagonya és Dobronak irányából Lendva felé törekvő rabló hadat, Nádasdy hátban, Zrinyi pedig jobb oldalban kaphassák; gróf Hadik által arczban intéztetendő »áltámadás« és színlelt gyors hátrálás útján pedig a Lendva és Kebele patakok összeömlő ágai közé csalatja őket, mire főerejével Koháry várkapitány vezetése alatt 500 emberrel és 6 ágyúval északi irányból, vagyis baloldaltól fog a törökre csapadni; ő maga azonban a visszatartott 400 főnyi várőrséggel minden eshetőségre készen a várban fog maradni.

E szépen kieszelt tervből azonban csak e két utóbbit viheté keresztül Bánffy, mivel 11-én d. u. 4 óra körül a török elővédek egyes messze száguldó tatár lovasai Radamos tájékán már mutatkoztak, pedig az elküldött futároknak még egyike sem tért vissza, mindazonáltal Bánffy ép úgy intézkedett: mintha Zrinyi és Nádasdy segélycsapataikkal már helyeiken lettek volna! Ennélfogva az arczbani »áltámadást« a 350 főnyi szabad-hajdúnak rendelkezésére bocsátásával: kik Bánffy fellépésére számítva a török közeledését és szándékát neki hírül hozták és jó zsákmány fejében további szolgálatukat följajánlva itt maradtak; a már többszörösen kipróbált, kedves vezére és elszegényült távoli rokona, ki roppant kalandok után nála húzta meg magát és kinek, hogy hiúságát ne sértse, még is némi önálló szerepet adandó: a mai kápolna helyén állott előmű parancsnokságát bizta kezeire, mely a sorsüldözött lovagnak legkedvesebb tartózkodási helyéül vállott, tehát: az arczbani áltámadást Hadyk Mihályra — a mostani gróf Hadykok egyik vitéz őseire — bízva, a környékről gyorsan éjjel-nappal toborzott hadi zsákmányra vágyó nép által mintegy 500-ra szaporodott gyalog és lovas seregével, a mai hosszúfalú helyén állott és körülbelül a jelenlegi vasuti állomás környékéig terjedett sűrű erdőségben állást foglaltatott. Lovasságának egy részét pedig

Gáborjaháza, Bödeháza és Dobronak felé oly feladattal küldé el: hogy a Belatinczról jövő Nádasdyval a törökök háta mögött összeköttetésbe lépve, az ellent csak Bánután innen támadják meg és szorítsák Lendva felé. Fél öt órákor Hadyk már összeütközött az elővéddel és heves harcz által az ellenséges zöm oda érkezétség föltartóztatá, ekkor azoban gyors hátrálásba ment át, mire az ellen roppant »Alah« ordítással eszeveszetten utánna rohant egyenest a kitüzött pontra, a hol a két patak egymáshoz mindinkább közeledve, a partjaik közötti tereket fokozatosan keskenyebbíti, míg végre egy hirtelen kanyarulattal közvetlen a város alatt, a Kebele, a Lendvába ömlik, a hol már a talaj néhol ingoványos és süppedékes. Ide csalta Hadyk a vakon utánna rohant egész török hadat, miközben az ekkorra már hátulról is szorongatott rabló hordát Koháry is oldalba rohanta és a várból lehozott 6 drb löveggel, az erdő szélből igen hatásosan működött, gyalogsága pedig a Kebele partján fölfejlődve, heves tűzzel árasztá el az oldalsó kapotakat, mi által iszonyú emberirtás keletkezett és mivel Bánffy lovasai hátul is hősiessé dolgoztak: a törökök nagyobb része a nyílt és szabad jobb oldal felé kitörve, a Lendva patakon át menekülni kezdett, melynek iszapos medre és ingoványos partjain lovastól fölbukva igen sokan vergődtek, mit a nagyobb rész észelve, hirtelen mást határozott és főerejével a nehéz harczot nem igen álló szabad-hajdúknak fordult; kiknek a már előzetesen elkészített gázlónál a Kebele patakán gyorsan átkelve, egy része a vár felé hátrált, míg Hadyk nem akarván az ellent a várhoz férkőzni engedni: néhányad magával rögtön a legközelebbi »Csonkadomb« nevű azon meredek hegyre indult: melyen a mai sírkerttel körülvett »Szentháromság« kápolna áll, melynek helyén akkor, egy 2 ágyúval és mintegy 80 főnyi fegyveres őrséggel fölszerelt s a várral szoros összeköttetésben volt váracszerű »előmű« állott, melynek parancsnoka ő volt, honnan az egész vidéket különösen: délkelet, délnyugot és északnyugoti irányban sokkal jobban beláthatni és uralghatni, tehát a fővárat ez irányokból még biztosítani is inkább lehetett, mint magából a várból! Hadyk tehát ezen inkább »figyelő-őrhely« mint »erőd« szerű helyhez iparkodott, részint mert a »Csonkadomb« legközelebb esett küzdterükhöz, részint pedig azon számításból is: hogy az áradat-

ként utánna tódult török-tatár hadak lovaiknak fáradsága következtében képtelenek lesznek őt a meredek hegy lejtőjén követgetni; a mi be is következik vala, ha e közben lovának lába meg nem hibban, így azonban csakhamar utóléretett és többek által gyorsan körülkapatott, miáltal a menekvés lehetlenné vált; szorultságából magát »kivágandó« bátran elle-neire rohant és őket villám gyorsan aprítani kezdé, miközben egyik ellene oly hatalmas vágást mért előlről fejére: hogy lováról azonnal lefordult, és a lejtőn gurulva egy vizmosásba esett. Küprili aga a víz övezte kelepceből ily módon kiszabadulva, csapatának még meglevő részével a vár alatti utcákba rohant, és itt tette meg intézkedéseit az ostromra, mit nyomban meg is kezdett; de Bánffy hősiezen védekezett, a mi annál könnyebb volt: mivel Koháry a Kebele vonal és az erdőből csapataival a városon át gyorsan a várat ostromló törökök háta megett termett és iszonyú pusztítást vitt köztük véghez, mire ezek szét futva, a házak és udvarokba menekültek, honnan öldöklő harcot vívtak, míg Bánffy pihent erejével a várból ki nem rontott, mi által sikerült az ellent közös erővel heves utcai harc árán a házak közül a Lendva patak mocsá-raiba szorítani, hol legnagyobb része elsülyedt, a többi pedig: Küprilivel együtt elmenekült. Mialatt a vár megtámadtatott és az utcai harc folyt: az élelmes szabad-hajdúk az ellent hátulról szorított lovassággal egyesülten, a Lendva-Kebele között néhány száz janicsár fedezete alatt maradt roppant zsákmányt és több százra ment mindkét nembeli hadifoglyot, a fedezetnek leaprítása illetve: szétugratása után hatalmukba ejtették és általuk ismert kerülő utakon, a vízközről kihozva a várba kalauzolták, hol első sorban a szegény foglyokat vet-ték ápolás és táplálás alá, kiket 8 napi pihentetés után: óhajuk szerinti időben minden szükségességekkel kellően ellátva, szabadon bocsátottak.

Az ezen alkalommal mindkét részről elesettek tetemeit Bánffy még azon est folyamán összeszedeté, és — egyéb alkalmas hely hiányában — a várfölötti dombon fáklya fénynél közös sírba temetteté; e dombon át később kocsit csináltak, minekfolytán a kerekek nedves időjárásakor mind mélyebb és mélyebbre vágták nyomaikat, melyeket nagyobb esőzések és olvadó hó vizek apránként lemostak, miáltal egy úgynevezett mélyút keletke-

zett, melynek két oldalában a sok bevágott, bevert emberkoponya, egyéb emberi csontokkal időnként elő-elő tűnik; eme helynek neve: ma is »ó temető.«

Elesésekor a vízmósásba hengeredett és sarkantyuinál fogva gyökerekben fennakadt Hadyk tetemét azonban a mélységbe fejfelé lógva csak másnap találták meg, melyből a fejében át minden vér kiszivárgott volt. Bánffy, e kedves tetemet fényes katonai pompával, a fellelgvár alatt volt és tiszta mészkőből épült, kikövezett igen szellős, több nyílásain át erősen léghuzatolt száraz »alagútszerű« kazamatába téteté örök nyugalomra, hol 1728-ban, a fellelgvár helyén épült kápolnának alap lerakásakor bukkantak reá, és mivel teljesen ép volt a mennyiben minden mesterséges előkészítés vagy bebalzsamozás nélkül is egészen múmiává össze aszott s csontkeménységűvé száradt; a nép által szentnek tartatván, üveg fedelű koporsóba téve, az újonan épült kápolnába helyeztetett; ezen igen érdekes és valóban ritka természeti tűnemény, a mely még ma is — a plébános engedelmével mindenki által megtekinthető, búcsú-járáskor a népnek közszemléletére kitétetik! Roppant kalandos életéről és csoda-szerű tetteiről, számos és igen különféle szájhagyomány és népmonda kering az ottani vidéken! A halálát okozott kardvágás: a koponyán is áthatott, a mi tisztán látható.

Az ütközet e szerint a lendvaiak diadalával végződött a nélkül: hogy ebben a szabad hajdúkon kívül más valaki segédkezett volna; mivel a Mura kiáradása folytán, az ismert gázlók mind hasznavehetetlenekké váltak és hid hiányában ifju Zrinyi György, ki a futár érkezte után rögtön összeszedett 1200 lovasát azonnal nyeregbe ültetve Lendva felé indítá, de a nagy áradás folytán át úsztatni a sebes folyású Murán nem bírt, minélfogva kénytelen volt néhány harácsolt csolnak mellett egyenkénti vezetéken úsztatva lovait, a túl partra juttatni, mi által elkésett; Nádasdy pedig: ki szintén jelentést nyert a törököknek Steierbani garázdálkodásairól, 800 lovassal már napokkal azelőtt ezek üldözésére indult, tehát nem volt honn található s így ő sem vehetett részt a lendvai diadalban, daczára hogy ő legelőbb lett a steieri rakonczátlanokokról értesítve, a törököket még sem bírta utólni, mindig egynehány napi járó földre járt utánuk, minekfolytán már csak a szétugrasztottak

töredékeivel akadt imitt-amott dolga ép úgy: mint Zrinyi Györgynek is, ki Küprilit egész Récséig üldözté, miközben kíséretéből sokat levágott ugyan, de őt magát utolérni nem bírta.

E csata emlékére a »kanizsai-útca« ama pontjára: hol a harcz leginkább dúlt, Bánffy később — mintegy: 3 hó múlva, — egy ily fölíratú kőoszlopot állíttatott:

Annó »Dni 1603. Die 16. octobris hanc crucem splis acmagfcus D Christophorus Bánffy de A.-Lyndva eques auratus sacratissimae caesarae ac Regiae Majestatis confiniarum partium Regni Hungariae trans danubinarum Generalis de Turcis idibus superioris »arn....cubiculare....illiari in host....eo laudes sanc Trinitat.....«! Ezen emlékkő jelenleg a budapesti m. nemzeti muzeumban őriztetik!

XVIII-ik Fejezet.

A zsitváai békekötés 1606-ik november hó 11-én.

Eme lendvai győzelemnek messze terjedett hírére Kollonics serege is megjelent e vidéken, kihez felsőbb rendeletre: Zala, Somogy és Vasmegye főispánjai is csatlakoztak osztlályaikkal, minekfolytán Kollonics serege mintegy 10000 főre szaporodott, melylyel július 27-én megkezdte a környékbeli kisebb váraknak a töröktől visszahódítását, mely alkalommal az igénytelenebbek közül többeket fölégetett, vagy leromboltatott; Kis-Komárom várából, melyet 300 szabad hajdúval megszállatott és minden kellékekkel ellátott: Nagy-Kanizsa környékbeli diadal jelül 13 török zászlót küldött Prágába.

Kizárólag nem csupán ezen eset volt indító oka, hanem több hasonló kudarczok is arra utalták a fényes portát: hogy béke ajánlatokat tegyen ausztriának, mit 1603. szeptember havában a budai, pécsi, és nagy-kanizsai basákból képezett küldöttség közvetítésével meg is tett oly kikötéssel azonban: hogy Buda, Székesfehérvár, Pécs, Nagy-Kanizsa és Eger továbbra is török kézen maradjon! Mivel ezen ajánlat vissza utasítatott: 1604-ik május havában közvetlen Konstantinápolyból menesztetett egy keleti drága ajándékokkal dúsan fölszerelt, fényes küldöttség Bécsbe Rudolf császárhoz, most már valamivel szerényebb feltételek melletti béke ajánlatokkal, de

mivel az óhajtott béke így sem jöhetett létre: e fölötti boszújában a szultán Bocskay és az elégedetlenkedő reformátusokkal szövetségre lépett, minekfolytán Rudolf 1606-ban a zsitvai békekötés elfogadására kényszerítettet, mely szerint: Buda, Eger és Nagy-Kanizsa továbbra is háborítlanul török kézen maradt!

E békére egyébiránt mint Rudolfnak, úgy III. Mehemet szultánnak is igen nagy szüksége volt; előbbinek a magyar és cseh vallás háboru, utóbbinak pedig az ázsiai és afrikai belzavarok és lázadások miatt, tehát mind a két részről örömmel fogadtatott!

A létrejött békének 17-ik §-a bennünket kizárólag és különösen érdekel, minélfogva méltó az idézésre!

17. §. »Nagy-Kanizsa vára és vidékének felügyelete, a a budai vezér-basa és Batthiányi Ferencz grófra bizatik, kötelességükké tétetvén: az ezekhez tartozó javadalmak, valamint ezek jogai fölötti szigorú őrködés, hogy mindenek a maguk valóságában csorbitás nélkül sértetlenül hagyassanak; a vár építhető és javítható, de más új nem építhető.« A környéken lakó birtokos nemesek jószágai senki által ne zavartassanak; személy vagy vagyon utáni adójuk ezután se emeltessenek, de a rendes eddigi rájuk rótt adókat, a várbeli basa kiküldöttjeinek pontosan befizessék mindenkor.

A községi ügyekbe csak a szokásos és a község által megválasztott előjárók útján folyható be, kik mindenkor a községbeli magyar lakók közül szabadon választassanak; ezenkívül: a felséges osztrák uralkodó-ház és annak tagjaihoz továbbra is örökös hűséggel tartozzanak, ezen hűségtől sem a hatalmas Ali budai basa, sem a legfőbb budai effendi kadiam (legfőbb törvényszéki bíróság) sem a nagyhatalmú és fényes ábrázatú szultán részéről ne kényszeríttethessenek; kik ezen kötött szent szerződés minden pontját tiszteletben kötelesek tartani és minden tisztviselőjükkal is pontosan megtartatni.

Ezen okmány megerősítésére sajátkezü aláírásaikkal és pecsétjeikkel a török részről Ali Abult, Bocskay részéről Illés-házyt és Rudolf császár és magyar király részéről Althan gróft küldötték ki.

Kelt a Duna és Zsitva vizek összefolyásánál, 1606. évi Szent Márton napja, vagyis november hó 11-én.«

Másnap a törökök nagy ebédet adtak, melyre a császáriak és Bocskayak is hivatalosak voltak, hol víg mulatozás közben, azon örömnapi emlékeül egymással ősi szokás szerint emléktárgyakat cseréltek.

E szerződés mindenik fél részéről nyilvánosan kihirdetett; a kanizsai várban, a török moschékben hálaadó isteni tisztelet alkalmával november 18-ikán tétetett az izlám hívei előtt ünnepélyesen közzé!

XIX-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa vára beglerbégi székhelylyé, környéke pedig „vilájtett“ jelöltetik és alakíttatik át.

Daczára e szerződésnek, a Bocskay kuruczok sok garázdálkodásokat vittek a törökök palástja alatt véghez, a mi az országban rohamosan terjedt és csakhamar a Dunán túlra is kihatott, hol az apróbb erődöket kezdték hódítgatni, miben Zrinyi és Batthiányi mint a dinasztia hívei sokszor akadályozák őket, sőt nem ritkán nagyon szigorúan is elbántak velük, minekfolytán az alsó-ausztriai és steierí végekbe törtek s ott török módra pusztítottak, raboltak, míg onnan is kiűzetek és utóvégre a török várakban húzódtak meg, mint közönséges rablók és utonállók, különösen kedvüket lelték a katholikns templomok földülése és kifosztogatásában, az oltári készleteket magukkal hordva, dicsekedéssel mútogatták és nem is lett volna »kurucz« kinek ilyesmije nem lett volna; továbbá: egészséges fiúk elrablásában, kiket a törököknek jó pénzért eladtak; kik közül csak a nagy-kanizsai várba 110-nél többet hoztak, de később garázdálkodásaikat itt megunták és kiadták nekik az »útlevelet« minek következtében hogy a várakat elhagyniok ne kellessék, török hitre tértek, aki erre hajlandó nem volt: azt kiűzték és eltűnt, ki tudná hová?!

E galád tetteket a békekötés folytán a török nem tette ugyan, de orgazda volt, minek folytán a nagy-kanizsai vár környékéről, a lakosok kezdettek kivándorolni Horvátországba, mivel a gonosztevőket üldözni úgy sem lehetett a törökök által megszállott várakban, mert a »béke megsértése« címén még ők követeltek volna törvényes elégtételt!

E szomorú viszonyok hosszú évek során tartottak, melyeknek orvoslása végett Batthiányi és Zrinyi nem szüntek meg, felsőbb helyen újabb jelentéseket tenni, minekfolytán végre is — 1618-ban — a pozsonyi országgyűlés 18-ik §-ában elrendelé: hogy a békét mindinkább megszegő és rabló török ellen, az 1616-ban 10. és 13. §-ban hozott végzés érvényesíttessék, t. i: a Nagy-Kanizsa környékbeli déli apróbb végvárak, a lakósság biztonsága érdekében mihamarább kellőleg megerősítve katonaság és egyéb kellékekkel fölszereltessek, valamint: a zsitvai békekötés 45 §-a értelmében Batthiányi, a budai főbasával egyetértőleg a nagykanizsai várőrséget és minden felszerelését, nehogy jövőben azok szaporíttathassanak a várhoz tartozó falvak és birtokokkal leltárilag számba vegyék. E rendelet kiviteléhez csakugyan hozzá is fogtak és Szécsi-Sziget, Pölöske, Légrád, Kis-Komárom stb. erődöket rendbe hozták; ezenkívül: a várkerülethez — »vilajet« — tartozó zsoldosok létszámát a bécsi cs. és kir. levéltárban M. X. t. osztály 631. szám alatt levő okmány szerint megállapították, — mely szerint: 1618. december 18 — 1619. december 7-ig, a létszám következő volt és pedig:

1.) A n.-kanizsai várban	1372 ember és 45 drb különf. nagys. löveg.
2.) A segesdi	» 444 » » 16 » » » »
3.) A berzenczei	» 349 » » 11 » » » »
4.) A babocsai	» 359 » » 24 » » » »
5.) A szigetvári	» 329 » » 23 » » » »
6.) A barcsi	» 178 » » 8 » » » »
7.) A pécsi	» 249 » » 20 » » » »
8.) A kaposvári	» 309 » » 21 » » » »
9.) A nádasdi	» 46 » » — — — —
10.) A sásdi	» 55 » » 2 » » » »
11.) A zeszéki hidőrség	31 » » — — — —

Összesen: 3721 ember és 170 drb. löveg.

Ezek állottak: 1. gyalogság, janicsár és arabok; 2. lovaság: ülőfedsik és táli fedsik (Delir Dandár); 3. tüzérség: topcsik, top-arabadsik, barudtsik és duagok, ez utóbbiak lelkészi teendőikkel nem foglalkozott oly tábori papok voltak: kiket a lőpor körül alkalmaztak azon célból, hogy mormogó imájuk által a fölrobbantást és az azzal járt szerencsétlenségeket

elhárítsák, továbbá: 4) fegyvergyártók: dsebadsik haddád és kalkandsik; 5. ácsok, nedsárok; 6. hidőrzők, koprüdsik; 7. csolnakosok, gehramok; 8. futárok-hirnökök és követek; csau-szok; 9. klarinét, trombita és dobos kezelő zenészek, mehterek; 10. nyugdíjasok és veteránok, aggharcosok, műtekaidók; végül 11. éjjeli őrök, pászbánok.

A török zsoldosok általában sokkal jobban voltak díjazva, mint akár a császári akár pedig a magyar katonaság; e két utóbbinál a lovas 18, a gyalogos pedig 12 drb. arany évi fizetést kapott, míg a töröknél a lovas 48, a gyalogos 32 drb. aranyat huzott évente. Erre nézve bővebb és részletesebb tájékozást Lásd: »Magyarországi török kincstári defterek, 1543—1634-ig« című mű 1. kötet 401—405-ik lap oldalait.

Ezek után a n.-kanizsai vár kerületével együtt egy külön bégséggé = főbasasággá, mint a nagy-kanizsai kerület — vilájet — alakíttatott át és N.-Kanizsa vára ennek székhelyévé jelöltetett ki, minek következtében: Buda, Temesvár és Nagy-Várád előkelő török városok mintájára itt is több mecset és iskolákat — medresze — létesítettek megfelelő khatib, müezzin, deorkán, düszkhán, serif, és bejtserifkhán, lelkészi és moariff, khalfa és müerőnek stb. különféle tanítókkal.

A közigazgatást is szervezték N.-Kanizsán és vezetése a külfönte kádikra bízott, kik működésükért fizetést nem kaptak, hanem esetről-esetre a végzett munkához képest, maguk határozták meg illetékeiket — melyekből néha alkudni is lehetett.

A vár jövődelmét, mely ekkor mintegy 6500—7000 drb. magyar aranyra rúgott, defter-dár — kincstári hivatalnok és emin — biztosok, nem valami nagy lelkiismeretességgel kezelték. A vallási küzdelmek ezenközben mindenütt szeltében dúltak, minden felekezet hódítani iparkodott, különösen, Pázmány esztergomi érsek, mit Bethlen Gábor erdélyi fejedelem megtudva, Haller és Fekete vezérei alatt Pázmány sikereinek ellensúlyozására 3500 kurucot küldött Dunántúlra N.-Kanizsa várába, kik az itteni törökök által szívesen fogadtattak és mindenfelé kalauzoltattak, miközben a vallási viszályba nem avatkozva, mindent saját hasznukra iparkodtak fordítani! Bethlen kuruczai az uralkodó híveitől több erődöt elfoglaltak, miből Batthiányi, Zrinyi, Frangepán, Eszterházy, Don Pier és Coláltó

császári vezérek és tábornokokkal évekig tartott véres harczok keletkeztek, melyek változó szerencsével egész 1626-ig elkeseredetten folytak; miközben a kuruczok részint a törökök által segítve, részint pedig a népből zsákmány reményében hozzájuk csatlakozott dologkerülőkből folyton szaporodtak és a nagy-kanizsai várban ütötték föl táborukat, honnan Ausztria, Steier és Horvátországba kalandoztak és rablott zsákmányait mind ide hordták, hová bármint szerettek volna is az uralkodó hívei támadást intézni: a zsitvai békénél fogva nem tehették. E béke rosszabb volt reájok nézve a háborúnál, mivel ez által úgyszólván: tétlenül kellett nézni és tűrni a török köpenye alatt dúló kuruczok rakoncátlankodásait; melyeket még a török maga is megsokallani látszott; nehogy tehát a keresztények szövetkezve ezekért rajta töltsék boszújokat, 1626-ik márczius havában, Jochia, nagy-kanizsai beglerbég több vidéki basákkal Amurát szultán által Bécsbe küldettek, hogy II. Ferdinánd császár és magyar király között a zsitvai békét 20 évre meghosszabbítsák és az azóta, a törökök által elfoglalt különféle várak és uradalmak birtokában megerősítés, valamint a nagy-kanizsai vár, mely a lefolyt számos tüzesetek alkalmával roppant károkat szenvedett, a régi idők óta szokásos és még a magyarok korában dívott várrobot után helyre állíttassék és a gyúlékony fa épületek helyett, szilárd téglából készíttendő lakhelyek, mecsetek és minaretek emeltesenek, mivel ezek fedezése a vár jövődelméből lehetetlen! Mindezek szellemében, a törökök óhaja teljesedésbe ment, mi által a béke újabbi 20 évre biztosítva lett és a kuruczok dúlásai szünetelni látszottak, de csak Ferdinándnak 1637-ik február 15-én bekövetkezett haláláig, a mikoron a törökök majd itt, majd ott újra mozgolódni kezdettek, mit a kanizsaiak is megtettek és Regedetől Gráczig szokásuk szerint cselekedtek, a mely tettükért a budai fővezértől kérdőre vonattak, mire azt válaszolták: hogy a végvidéki keresztények által ingereltettek erre és egyidejűleg Bécsbe gyors futárt küldöttek bocsánat kérésre; ezenkívül a budai fővezér, a nagykanizsaiak hibáját az által is iparkodott enyhíteni: hogy néhány — különben is halálra ítélt bűnöst és megnyomorodott törököt — nyilvánosan kivégeztetett, a beteges, hasznavehetlen foglyokat pedig szabadon bocsáttatá és az elrablott tárgyakért némi kárpótlást

fizettetett; a miért Bécsből — fényes ajándékok küldése mellett — még meg is dicsértetett!

Zrinyi Györgynek 1632-ik évben történt hirtelen elhalálozása folytán, a nagy-kanizsai várkerület ideiglenesen gróf Nádasdy Pálra ruháztatott, ki e roppant terhes tiszteről csakhamar leköszönt, minekfolytán szerepét az alig 30 éves Zrinyi Miklós, a jeles költő, Horvátország bánja és Zalamegye főispánja vette át, ki mivel a fentiekhez hasonló esetek ezután évről-évre mind gyakrabban ismétlődtek, melyek mindig a kereszténység anyagi és személyes kárával végződtek; ezeket végre is megsokallva 1633-ban, különösen midőn látta: hogy akkor már nemcsak a nagy-kanizsai és környékbeli törökök, de még Budáról is 3000 rabló érkezett e különben is már agyon nyomorgatott vidékre fosztogatás céljából: Batthiányi, Nádasdy, Eszterházy, Wesselényi, Bucheim és Frazen császári vezérekkel szövetkezve a várakból messze vidékre rabolni és fosztogatni távozott törökök ellen »razziát« vagy is: úgyszólván hajtóvadászatot rendeztek; a minek különböző időben és különböző pontokon alig két hónap alatt — július és augusztusban — majdnem 1500 török esett áldozatául, részint elfogva, részint pedig: harc közben elejtve. Ezen esemény oly rémítő hatással volt a törökökre: hogy azonnal Bécsbe futottak panaszra Zrinyiék, mint a szerződött béke megszegői ellen, hangsúlyozván: hogy ha az ő békés viseletüket nem méltatják semmire, ők kénytelenek a békét szultánjuk nevében fölmondani; mire gróf Bucheim tábornagy kategorice azt felelé: hogy »ily béke, és ilyenmő megtartás, mint az eddigi: továbbra nem is kívánatos«!

Ugyan ez év szeptember havában a nagy-kanizsai vár leégve por és hamuvá lett, mely alkalommal a tűz által okozott hőség — állítólag — oly nagy volt: hogy egyes ágyúk elsültek, mások pedig olvadni kezdettek s a lőpor raktár fölrobbanásakor 400 török katona ment tönkre, a tűzvészben pedig: 600 keresztény fogoly pusztult el. Használtni akarván Zrinyi e kedvező alkalmat, társaival szövetkezve mintegy 6000 főnyi sereggel Nagy-Kanizsa várát ostromlás végett megszállotta és biztos: hogy rövid pár nap alatt be is veszi vala, ha a bécsi kormány ettől, mint a béke szerződésbe ütköző cselekedettől sürgősen el nem tiltja. Midőn Zrinyi e

parancsot megkapta: oly dühbe jött, hogy kardját földhöz vágta és a fölötti elkeseredésében: hogy e ritka szerencsés véletlen által előidézett alkalmat, ezen helynek, a mely annyi emberi élet megrontója és szerencsétlenségnek okozója volt, könnyű elfoglalására elszalasztania kénytelenítettett, — a mi később oly roppant áldozatokba került — megbetegedett.

XXII. Fejezet.

Uj Zrínyi várának építtetése a költő és hős Zrínyi Miklós által 1661-ik évben.

Ezen események folytán indittatva érezé magát Zrínyi, — a kanizsai törökök fékentartására — egyik őse által 1551-ben, I. Ferdinand engedélyéből Légrádnál, a Murának a Drávába ömlése fölött építtetett „Ó-Zerin“ vagyis Légrád várától mintegy 6 klméternyire északra a Mura jobb partján egy szigeten az időközben többször feldúlt, legújabbán pedig a Mura és Dráva folyók által alámosott, beöntött és eliszapolt Ó-Zerin várának helyére, ennek hű mintájára, mivel általában ismert eset az: hogy a roppant szeszélyes folyású Dráva medrét gyakran változtatja, mely alkalmakkal ami útjába esik, azt apránként alámosva lerombolja, illetve leomlasztja és beiszapolja; így tett Ó-Zerin, vagyis a légrádi várral is, miközben a kissé emelkedettebb helyen álló Légrád városát megkerülte, minek következtében azon ritka és valóban furcsa eset állott be: hogy az addig a folyó balpartján állott és Somogymegyéhez tartozott Légrád városa a folyó jobb partjára esett, minek következtében Zalamegyéhez csatoltatott Zrínyi tehát az ily módon elpusztult Ó-Zerin vára helyett, úgy mint ez annak idejében volt, ismét csak Dráván innen Kanizsához közelebb elhatározá saját költségén egy kisebbszerű várat építeni, a mihez 1661-ik június hó elején hozzá is fogatott, mikor saját-ságos véletlen folytán az égen néhány hétig igen szép üstökös volt látható, mit úgy az építtető, mint az építők igen szerencsés előjelnek tartottak. A nagy-kanizsai beglerbégnek ezen építkezés sehogysem tetszett, miért is követséget küldött Zrínyihez, azon kérdéssel: hogy mi célból építteté az ő portája előtt a várat? Mire Zrínyi azt izente vissza, hogy ő csupán a

nagy-kanizsai vár érdekében épít, hadd legyen annak egy korszerű elővára is! Ibrahim beglerbégnek azonban sehogy sem volt inyére ezen udvarias figyelem és panaszt emelt ellene Bécsben is, honnan azt nyerte válaszul: hogy Zrinyi terjedelmes birtokain azt, és ott építhet amit jónak vél és a hol akar!

A beglerbég mindezekről sürgős jelentést tett Sztambulba is, minek alapján a szultán az új vár építése ellen Bécsben óvást tétetett, aminek szintén semmi eredménye sem lett; ezt látván a fényes porta, a szigetvári Ali basát — kiről az a közhiedelem volt a törökök közt elterjedve, hogy egy oly rab-szolganőtől született, aki rokona a hatalmas Zrinyi-családnak, — azonnal utasítá, hogy Zrinyire iparkodjék valamiképpen oly hatást gyakorolni: hogy építtetését félben hagyja.

E rendelet folytán Ali a következő levelet intézé Zrinyi Miklóshoz:

»Magas származású gróf, barátom és rokonom!!

Ön mint mindig jóbarát, vitéz katona, fogadja állhatatos barátságom jeléül csókom, szeretetem és jó indulatom; kívén a legfőbb Istent, hogy önt testi és lelki egészségben tartsa meg. Engem mint ön őszinte barátját, és közeli rokonát igen érdekel tudni, hogy ön jelenleg mint van és miként érzi magát? — Mi engem illet: hála Istennek jól vagyok, állapotom türhető, és önnek is, szívből szeretett barátomnak hasonlót kívánok. Miután a kanizsai parancsnokságot odahagytam, az egri, temesvári s jenői basa méltóságára emeltettem fel, mely állomásom sem a budai basával, sem más vezérével nem cserélném fel.

Az én legnagyobb hatalmú uramnál azonban ön ellen, kedves rokonom, oly sokféle panasz merült fel: hogy engem ő felsége szükségesnek látta újra ezen vidékre küldeni. Ha tudná ön, miként érzem itt magam, midőn szívem fájdalomra látni vagyok kénytelen, miszerint a mi török határ szélünkön minden el van pusztulva. Bár el kell ismernem: hogy régi híres és előkelő nemzetségből származott legyen ön: mindazon által nem tudhatom, kinek tanácsa és meg-egyezéséből építteté új várát? Az Isten önnek oly sokat adott, hogy azzal magát eléggé gyönyörködtetheti: ezen szükségtelen várát tehát abban hagyhatta volna, mely ellen

most nem merülne fel annyi keserves panasz, jajszó és sóhajlás a török portánál és az egész birodalomban. Az is fölembe jött, hogy ön Zalatnát is elfoglaltá, sőt ezenkívül még más két erősséget is fölperzselt. Ez által azonban tudja meg ön, az én legnagyobb hatalmú uramnak csak igen csekély kárt okozott, hanem önnek lehetetlen nem tudnia, hogy oly hatalomnak, oly nagy úrnak, mint a mienk, ellentállni, ha valamely országon keresztül akar vonulni, — nem volna egyéb, mint az egeket ostromolni akarni, mert útjában ki fogná és tudná gátolni?! — Bizonyos hogy nekem a maga és romlása nem használ semmit, nincs is arra kívánságom. Azt sem tudom, kinek a parancsából kezdé el ön kedves rokonom az ilyféle ellenségeskedéseket. Akar ön — mit ezenel kimondok — akar lenni azoknak, kik megsemmisültek? Nem kell messze menni; Eljátszák azok magukat Jenőn, Nagy-Váradon és Erdélyben. Hol van Rákóczy hol van Bagdán Bég? mondom hol vannak most mirdezek?! Óh kedves rokon! Jól tudhatja ön, hogy a mi leghatalmasabb császárunk, ha valamit komolyan akar, annak senki ellent nem állhat!

Ha az kedves rokon, mit most építtetett, inkább mint bevégezett, ha Kanizsa és Sziget hatalmában volna, vagy ha ön német császára Budán udvart tartana, úgy bizonyára nem pirulna meg érte. És ámbár több várainkat elhamvaszta is ön, kedves rokon, hogy azzal ön semmit sem nyert mást, mint azt, hogy a mi leghatalmasabb császárunknak fegyverét emelte fel nyakára, kinek roppant hada Temesvárnál csak intésemre vár s azonnal fogja tudni, hogy mit kell neki tenni.

Meg kell vallanom, mikép felette nyomasztó a török alattvalóinknak, hogy az egész ország Eszéktől Budáig és Kanizsáig, a gyakori átvonulás által nagyon sokat szenved, különösen a tatárok a meghódított és ellenség közt semmi különbséget nem tesznek. De ez még mit sem tesz. Hanem az egész ország, melyet ön nyomorgat, kedves rokon, ön ellen boszút kiált. Ennyit csak Rákóczynak lehet tenni, ennek is csak azon esetben, ha elfoglalhatta Belgrádot. Őt is többször figyelmeztettem a szerencsétlenségre, és ha tanácsomra hallgatott volna, még most is élne nyugalomban és békében, de ő is jó indulatom és tanácsadásom, mindannyiszor hízelgés-

sül és farkcsóválásul vette. Lássá azért nagyontisztelt rokonom, mi arra elkövetkezett, önt sem kerüli el, ha tanácsomra nem hallgat; azért ne vegye rossz néven, ha ismét figyelmeztetve intem, nehogy ön is Rákóczy szomorú példájára jusson!?

Tudtára adom továbbá azt is önnek kedves rokon: hogy útközben Eszéknél a német császár követével találkozám, kik azt mondák nekem, hogy a császárnak legkevesebb tudomása sincs felőle, mit ön kedves rokon csinál, és azt akár Budán, akár másutt készek bebizonyítani. Esküszöm tehát önnek a mi szent Mohamed vallásunkra, épen úgy, mint én azt önnek írom, hogy valamint eddig jó barátja voltam, úgy ezután is az fogok maradni, úgy mindazonáltal, ha rám fog hallgatni, mert míg én becsületes török leszek, — Istené legyen a dicsőség — nem akarok olyan ember lenni, hogy más ember társamat minden rosszért megboszúlni kívánám, hanem inkább kívánok az én legyőzhetetlen császáromnak és önnek is, kedves rokon, állandó és tartós békét.

És mivel legnagyobb hatalmú császárom által én vagyok kinevezve a hadjáratot vezérelni, ennek folytán igen tudom, mi a kötelességem: tehát nem is fogom elmulasztani, hogy mind azon dolgot, mely itt, vagy amott, vagy más helyen előfordul, híven tudtára ne adjam. Elvárom azért öntől, kedves rokon, az azonnal küldendő feleletet, ezennel pedig küldök legkedvesebb rokonomnak, valamint kedves nejének is egy kis csekély ajándékot; mindkettőjüknek állandó jó egészséget kívánva.

A legnagyobb hatalmú török császárnak a kanizsai határszélekeni vezére:

Ali Pasa.«

Zrinyi e barátságos, de egyszersmind fenyegető levélre mit sem felelt, hanem várának építését mindinkább sietteté és úgy iparkodott fölszerelni: hogy a czélszerűségnek mindenekben megfeleljen.

Ennek következtében egy óriási nagyságú és hangú kürtöt is készíttetett, melyet csak fújtató segélyével — mint az orgonát — lehetett megszólaltatni, melynek mértőföldekre terjedt hangjára mindenki tartozott fegyvert ragadni és a várba sietni. Ha a kürt időközönként csak egyszer szólt: tüzet, ha

kétszer: akkor fosztogató törököket, ha 3-szor: akkor árulást, vagy ostromlókat jelzett, ha gyors segílyre volt szükség: akkor folyton szólt, miközben ágyúkat is sütögettek el, mire minden jobbagy élet és vagyon-vesztés terhe alatt tartozott a várban fegyveresen megjelenni.

Az építkezések gyorsan folytak úgyannyira: hogy még azon év karácsony ünnepeire, a teljesen és igen jól fölszerelt szép várban, — melynek főkapuja felett a Zrinyiek czimere alatt az építettőnek eme szép jelmondata »Sors bona nihil aliud«, vagyis: »Jó szerencse kell, nem egyéb«; a czímer fölött pedig Zrinyinek egy másik, eddig kevésbé ismert igen alkalmoszerű jelmondata lett bevésve és pedig: »Nemo me impune lacesset:« a mi magyarban így hangzik: »Senki engem büntetlenül nem támadhat«! — a »fölszentelési ünnepélyt« is megtartották; honnan Zrinyi a császár és királyhoz egy üdvözlő iratot intézett, melyben hangsúlyozá: hogy »ha Magyarországon levő összes törökhad ostromolná is várát, bizton ellent állhatna neki«!

A vár, mely négyszögletes volt, mély sánczai és hatalmas mellvédekkel egy tulajdonképeni »Redoute«-t képezett, melybe a Murán át egy járomhid tette lehetővé a bejuthatást, a hidat pedig a folyó balpartján erős »hidfő« ugynevezett »holderőd« vagyis »Lunette« biztosítá, melynek oldalvégei vagyis szárnyai a Mura által képezett ingoványban végződtek, mi által magát, a folyót nem érinthették; amire különben szükség nem is volt, ezenkívül a sziget belseje felé a nagy előudvar — mely hátrafelé folyton szélesbedett — terült, mely szintén sánczczal volt körülvéve és két sarkán kerekded bástyák védtek; a sánczok külső szélein és a mellvédek ormózatain erős czölöpsor volt beépítve. Az előudvarból, — melyben az istálló, ólak, és a cselédség részére 47 ház lett építve, — a Redouteba hol egy emeletes nagy laktanyaszerű épületben a védőrség volt elhelyezve, egy harántgát szerű művön át lehetett csak bejutni, a hol mintegy 24 drb. ágyu 800 gyalogos 400 lovas és megfelelő élelmi készlet volt elhelyezve, illetve raktározva.

E vár létesítése által, a törökök horvátországi rablóka-landjainak teljesen útja vágatott, amennyiben Új-Zrinyi és a csáktornyai várak, mintegy folyton őrködő kapút képeztek

ezen irányban. Künpert vagy Küprili Mohamed, a kuktából lett budai nagyvezér mikor mindezeket meghallá, a nagy-kanizsai beglerbéget azért, mert a vár építését meg nem akadályozá, megfojtatta és helyébe Ali basát nevezé ki.

Mig e vár épült, Nagy-Kanizsának egyik keresztények kezén volt elővárát Kis-Komáromot a törökök visszafoglalták; az volt tehát 1662-ik április elején Zrinyinek első dolga, illetve: új várabóli első művelete, hogy ezt visszafoglalta, mivel ennek oltalma alatt, Csáktornya és Új-Zrinyivára között a törökök mégis csak berontottak, Nagy-Kanizsáról Horvát-országba hol 27 falut feldúltak és kiraboltak, miről Zrinyi értesítést nyerve 1600 lovassal utánuk nyomult és 49 zsákmánynyal megrakott társzekeret, 300 darab vágó marhát, 400 lovat 900 foglyot tőlük elvett és 330 törököt foglyul ejtett, kik között 4 nagy-kanizsai előkelő aga is volt; ezek egyike ép e »dicső« kirándulás alkalmával »nász-útját« végzé: tehát ifju neje is vele volt, kinek piros salavárijja, sárga selyem arannyal himzett dolmánya és zöld selyem kaftánja volt és arcza arany színre, fogai feketére, és hosszú körmei pirosra voltak festve, mig haja: illatos balzsammal volt kenve. Ezek váltság díjául 60,000 birodalmi tallért fizettek Zrinyinek; ily esetek még számtalanszor ismétlődtek; minek folytán Ali Nagy-Kanizsának új beglerbége fényes küldöttséget menesztett Zrinyit terhelő panaszokkal, Bécsbe, kiket Reininger udvari titkár fogadott, kinek Paniotti tolmács a panaszt következőleg fordítá le:

»Valamint jelenleg Bécsnek mi semmiben ártalmára nem vagyunk és nem is teszünk, ép úgy nem tűrjük, tovább — Új-Zrinyi várának lételét, honnan nekünk Zrinyi százezrekre menő károkat midőn a várban szükséges különféle czikkeket a vidéken mi tisztességes áron összevásároltan hazaszállítjuk — okoz, sőt még a fényes arczú padischah únoka fivérét, Achmet Selimet ifju és gyenge nejével békés? nászútjukban sem átallá elfogni; mindezeknél fogva tehát: ha a császár továbbra is jó viszonyban óhajt velünk maradni: akkor szomszédságunkból azt a veszedelmes »darázsfészket« minél előbb elhordassa, amiért mi hajlandók vagyunk más 8 szép és ugyanoly nagyságu várat kárpótlásul visszaadni!

Még ugyan ezen év május havában Konstantinápolyban újabbi 10 évre meghosszabbított békeszerződés 6-ik §-a követ-

kezőleg szól: »Zrinyi által Kanizsa várunk és Horvátország közé épített Új-Zrinyi nevű veszedelmes erőd pedig: leromboltassék!«

Ezen szerződés Bécsben jó ideig titokban tartatott ugyan, de annál inkább hirdette és annak foganatosítását követelte Ali a n.-kanizsai főbasa, de a nádor és az udvart környezett magyar mágnások nem egyeztek bele, vagy oly nagy kárpótlast követeltek érte, mit ismét a török nem volt hajlandó megadni, s így csak állotta hű őrségét tovább is a vár.

Látván a nagy-kanizsai beglerbég, hogy ily módon czélt nem érhet: cselhez folyamodva, levelet írt Zrinyinek, melyben őt magas úri rokonának szólíttva, uralkodói és fejedelmi címmel kecsgetve iparkodott rávenni, hogy neki várát átadja, a miért a sokkal nagyobb és hiresebb Temesvár várát ajánlotta cserébe stb. stb. E levélhez drága ajándékokat is mellélt; melyeket Zrinyi érintetlenül visszaküldött, a levelet pedig gyors futárral Lipót császárhoz Bécsbe küldötte, sürgősen kérván egyzersmind segílyt. A császár e roppant terjedelmes levelet magával vivé Pozsonyba és ott bemutatá az országgyűlésnek, melyet a honatyák előtt május hó 23-án, háromszor egymásután fölolvastatott, kik általánosan megbotránkoztak galád tartalma felett. Ennek folytán gróf Zrinyi Miklós május 30-ra országgyűlésileg Pozsonyba hívatott, hol fényes kíséretteli megjelenésekor nagy óvációknak lett igen kedves tárgya.

Az országgyűlés határozata folytán egy titkos bizalmi embert küldöttek a budai nagyvezérhez, a béke iránti érzelmeinek kipuhatólása végett, ki roppant elkeseredett, panaszos nyilatkozatokat tett Zrinyi új építkezése ellen, melylyel a szent békét oly megvető módon sérté meg, a mi okvetlen megtorlást igényel; mivel a nagy-kanizsai békés muzulmánoknak valóságos kaloda stb.! Ezalatt Zrinyi haza sietett és azon merész vállalatba vágott: hogy pár ruhába öltözve, a nagy-kanizsai várba ment, hol mint adózó jobbágy, tartozását a defterdárnak lefizeté és paraszt módra a vár belsejét bámulva alaposan kikémlelé; minek bizonyságául nevének kezdőbetűjével ellátott buzogányát, a kitarva volt várkapu hátulján egy szegre akasztva ott hagyá; mit gyorsan haza menve, úgy a budai nagyvezérnek, mint Ali nagy-kanizsai beglerbégnak is, haladéktalanul megírt, mifölött a törökök roppant felindulva: Alit

Temesvárra helyezték és helyébe Ali-Hitzi-Heder-Chiaus lett kinevezve, a ki buzgóságát bebizonyítandó: egy 1200 főnyi vegyes fegyveresekből állott rabló csapatot indított rögtön Horvátországba, melyet visszatértében Zrinyi leszállásból megrohant és belőle sokat levágva és elfogva szétugrasztott, és nagymennyiségű zsákmányától megfosztott, mely alkalommal 316 keresztény foglyot, köztük 100 fiatal nőt tett azonnal szabaddá: az elmenekült törököket azonnal egész Kis-Kanizsáig vagy is a »Rác-városig« üldözték. Ezen esemény egy újabbi ok volt az Új Zrinyi-vára elleni panaszra, mit a fényes porta végre is megsokalva elrendelék az ellene való hadikészülődéseket, minekfolytán: Adrianopol, Sophia és Belgrádban lázas sietséggel szervezkedtek ellene. Végre a konstantinápolyi fővezér seregét Belgrádban összevonta, honnan az előhadat június hó 29-én mindenütt szárazon, Eszék, Mohács, Pécs és Székesfehérváron át Budára útnak indítá, mit a sereg zömével július 8-án nyomban követett.

A sereg élén Szoruts Ibrahim basa, mint a nagyvezér szárnysegéde, 2500 főnyi »deli lovas testőrrel« — fehér, vörös és sárga színű zászlócskákkal lándsáikon — lovagolt, kiknek mindegyikéről azt tartották: hogy más 7 lovassal fölér a világ bármely hadseregéből! Ezt követte a 12000 főnyi gyalogság, 6000 főnyi lovasság és 1000 főnyi tüzérségből állott zöm Küprili Musztafa nagyvezér parancsnoksága alatt, ki midőn a hat évig a törökök által titokban épített 8565 lépés hosszú és 17 lépés széles híres eszéki hidhoz ért, melyen négy kocsi egymás mellett haladhatott, pihenőt tartandó, táborba szállott és a bécsi kormányt követség útján négy elfogadhatlan pontban újra békére felszóllíttatá, és pedig: »1. Erdély végleges átengedése. 2. Zrinyi Miklós életbeni kiszolgáltatása. 3. Új-Zrinyi várának azonnali leromboltatása és 4. 2 millió tallér hadi kárpótlás mielőbbi lefizetése«!

Lipót császár ezeket vissza utasítva, 1663-ik június hó 17-én keltezett körrendeletével, a birodalom összes alattvalóit fegyverre szólíttá; erre Musztafa nagyvezér egyenest Budára tartott, hol 3 hét múlva meg is érkezett.

E körrendeletre a Dunántúlnak felső részében mintegy 14000 lovas és 26800 gyalogos csakhamar összevonatott és Veszprém, Sümeg, M.-Ó-Vár, Vasvár, Körmend, Kapornak,

Keszthely, Pápa és Kis-Komáromban nyertek ideiglenes elhelyezést, míg a többi hadak bevonulandottak.

Zrinyi Miklós mint horvát bán ez idő alatt szintén összegyűjté a horvát nemességet, kikkel július 25-én Varasdon gyűlést tartott, melyben minden eshetőséget jól meg hányva vetve a lehető legnagyobb számú fegyveres erőt nagy lelkesültséggel és szabad ég alatt eskü mellett életüket és vérüket fölajánlák Új-Zrinyi vára, mint országjuk védbástyájáé: ennek viszonzásául Zrinyi Miklós azon fogadalmat tette Péter fi-vérével együtt szintén eskü alatt: hogy a várat közösen védik, egyik nyílt csatában, a másik meg a várban!

E határozat folytán július utólján már 10000 gyalogos és 5000 lovas csapat fölött tartotta meg Zrinyi szemléjét; Mind-ezekről Musztafa nagyvezér pontos értesüléseket nyerve, jónak látta: egyelőre figyelő állást foglalva, békében maradni.

Ezen észszerű eljárást a nagy-kanizsai beglerbég nem igen helyeselvén, augusztus hó elején mintegy 3000 főnyi csapatot menesztett Horvátországba, melyet azonban Zrinyi hűségesen elődei sorsára juttatott. Ezt megtorlandó, augusztus 13-án egy 7—8000 főnyi csapattal azon hiedelemben: hogy Zrinyi Miklós Regedén gróf Leszle császári tábornoknál van, — tényleg azonban Péter volt ott — a n.-kanizsai beglerbég Új-Zrinyi vára ellen indult és azon véleményében: hogy most ezt védtelenül találandja csalódva pórul járt! mert csapatának legnagyobb része elpusztult, vagy fogságba jutott, neki magának is örvendenie kellett: hogy csekély kísérettel vissza juthatott várába. Zrinyi vára alatt 3500 elesett törököt szedtek össze; azoknak számát meg nem lehetett megállapítani, kik a Mura és a Drávába vesztek, Zrinyi, hogy még inkább féken tarthassa a kanizsaiakat, pár napra ezen esemény után a Fityeháza és Bajcsa között, a mai vasút nyugati oldalán, a 160 -¹/₂- ponton állott s alig egy évvel az előtt épült elővárukat, melyben Pribék Imre renegát hívük parancsnokolt, szintén elfoglalá. Ezenközben egyik ügyes Csóré Láci nevű cigány kémje útján megtudta Zrinyi: hogy a már évek óta mindenünnen összerablott és a nagy-kanizsai várban gyűjtögetett különféle ékszerek, oltári készletek és egyéb családi drágaságok mintegy 6 millió forintnyi értékben 18 kocsin 1500 lovas és 2000 gyalogos fedezete alatt, szeptember hó 2-án este 8 órakor kezdendő indulással Eszéken át

Belgrádba — mindig csak éjjel — innen már csak nappal Konstantinápolyba fog szállíttatni.

Erre Zrinyi a jelzett nap estéjén 9 órára Iháros-Berény községe előtt 3000 lovassal a nagy-kanizsai út két oldalán terült sűrűségben lesállást foglalt; számítása szerint legkésőbb 11 órára ott kellett volna a szállítmánynak lennie és már éjjel után egy óra felé járt az idő s még semmi nesz sem volt hallható, minélfogva már-már azt kezdte hinni, hogy hamis értesítést nyert, vagy valami közbenjött akadállynál fogva az indulás elmaradt és épen azon gondolkodott, hogy csapatát összeszedi és elvonul, midőn végre úgy két óra tájban az ide is eljött és kémszemlére küldött czigány, az előre megállapított és az éjj csöndje alatt szendergő erdőben messze hangzó vonatott háromszoros bagolyhuhogást többszörösen hangoztatva közeledett. Jó hosszúnak tetszett, 10 perczre rá, az előljárór roppant óvatosan és csendben elhaladt, utánna mindig nagyobb távközökkel nagyobb és nagyobb csoportok haladtak, míg végre a minden oldalról körülfogott vonat mutatkozott, mire roppant kiáltással, mint bőszi tigrisek rohantak elő Zrinyi emberei, ami oly zavarba ejtette a fedezetet: hogy ijedten rohant össze-vissza — nem csekély kárt okozva önmagukban is, — a küzdelem rövid de nagyon elkeseredett volt, ami a Zrinyiek diadalával végződött; s így 3-án délre a szép zsákmány már Új-Zrinyi várában pihent!

Zrinyi erről sürgős jelentést tett Lipót császár és királynak egyszersmind engedélyt kért arra: hogy az ereklYESZERŰ drágaságokat jelentkező tulajdonosaiknak vissza adhassa; ezt megnyerve: úgy a környéken, valamint: Horvát—Steierország és Ausztriában közhirrre tétetve, hogy: »minden, valaha a törökök által kirabolt templom és község előljárósága, úgyszintén családok és egyes magánosok elrablott kincseiket, melyek Isten segítségével a törököktől visszakérültek és Új-Zrinyi várában őriztetnek, hol akár előszóval, akár írásban vagy rajzban, a rajtok levő különféle föliratok és symbolikus jeleknek pontos körülírása alapján átvehetők.

E közhirrre tétel után alig egy hétre, már kezdetét vette a drágaságokérti bucsújárás, miközben Zrinyi — tartván a török ravaszságától — várának biztonságáról sem feledkezvén meg, csak »tizével« engedte be az idegeneket, kiknek legnagyobb része viszsza kapta egykor elrablott drágaságait, minekfolytán a roppant

kíncs 19 nap alatt ismét szétvándorolt a szélrózsa minden irányában; de még öt hét múlva is folyton jelentkeztek károsultak oly nagy számmal, hogy csak úgy hozzávetőlegesen is 28 millió forint értékű ily dolgok lettek — egyebeken kívül — összerabolva, melyek legnagyobb része Konstantinápolyba a fényes portá-hoz vándorolt hazánkból, melyeknek akkori értéke mai pénzben ötszörös összeget képviselne.

Eme páratlan nagylelkűség szülte esemény, Zrinyit birodalomszerte népszerűvé tette, aminek néhány nap múlva igen is nagy hasznát vette, mert a szeptember hó 26-án elesett Érsekújvárért sokan, de különösen a bécsi Camarilla kizárólag őt okolá, mondván: hogy ha ő déli irányból a törököt fenyegetve, féken tartia vala, e catastropha be nem következhetett volna! Erre Zrinyi azt felelte, hogy »az ő gondjaira csupán Zalamegye, melynek főispánja, Horvátország, melynek bánja, bizatott, melyeket hogy eddig miként óvott meg, ha ez ügyben tett szolgálatait, különösen a legutóbbit már elfelejtették is, legjobban bizonyítják a törökök által ellene emelt súlyos panaszok! E választ a császárhoz juttatták, ki ezen indokokat méltányolva, Zrinyit az egész hadsereg parancsnokává nevezte ki, mire eddigi irigyei és ellenei száma méginkább szaporodott, köztük gróf Montecuccoli altábornagygyal is. Zrinyinek e tisztségében első terve volt, a törököt tervszerűleg fokként gyengíteni és első sorban is N.-Kanizsából, azután a többi várakból, míg végre az országból kiűzni. E terv kivitelét azzal kezdé, hogy öcscsét Pétert kedvencz Zrinyi várában hagyva, a Csepel szigetet megszállva tartott 1000 főnyi törököt onnan kiverve visszafoglalá, mit a budai fővezér megtudván: egy 5000 főnyi csapattal az aleppói basát küldé ellene, mire, Zrinyi a túl-erő elől-csapatait összpontosítandó Rév-Komáromba vonult vissza.

A nagyvezér ezt megtudva: Tsengics basát még 5000 főnyi lovas csapattal a nagy-kanizsai várból rögtön Horvátországba rendelé harácsolásra, jól tudván Zrinyi hon nem létét szép zsákmányra számított; Péterről persze megfeledkezett, ki a zsákmánynyal terhelt harácsolókat vissza tértükben sok más hasonló rablócsapat sorsára juttatá, mely alkalommal a magukkal hozott nagy zsákmány, 256 fogoly, köztük több bég és aga névszerint: Kopacsovics, Hosseunogovics, Mahattin Bazillie és Csausz Hassán janicsár agák, bejek és bégek, 8

zászló, 600 ló és igen díszes nyergek és egyéb apróságoknak jutott birtokába. Az esetek közt volt Tsengics basafi Ali bég is Herczegovinából, Mustafa bég Viddinből, Senthattis aga khiaja, Kurtapics Szelim aga, Gerdenovics Amon aga, Kova-csevics aga és Seffaravics aga stb.

A zászlók, értékes ezüstveretű nyergek és díszes lószerszámokkal együtt diadal jelvényül Bécsbe küldettek, a melyek Új-Zrinyi várának értékét az udvarnál még inkább emelték.

Ezért a nagy-kanizsai beglerbég boszút állandó: a szigetvári, koppányi és a pécsi törökök helyőrség főreszt Nagy-Kanizsára rendelé és október hó elején 8000 főnyi sereggel Új-Zrinyi vára ellen indult és azt nagy hévvel ostrom alá fogta, de mivel Zrinyi ismervén a törökök szokását — erre vitéz horvátaival úgyszólván már várt, s így történt: hogy a támadás nagy veszteséggel vissza veretett. Eme kudarcz után a törökök belátták hasztalan erőlködéseiket; téliszállásaikra vonultak. Kaplán basa a nagyvezér által Nagy-Kanizsára rendeltetett azon feladattal: hogy még a tél beállta előtt, a környéken nagyobb szerű harácsolásokat intézzon és Új-Zrinyi várát minden segélyforrástól elzárja és megfoszsza, hogy tavaszra mindenkől kifogyva, megvítható legyen.

Zrinyi Miklós Nagy-Kanizsa vára ellen ép ily szándékkal lévén: a töröknek meghódolt falvakat iparkodott, ha nem is egészen tönkretenni, de minden bizonynyal megbénítani; ennélfogva egész télen nem pihent, hanem Fugger bajor tábornok, Testa-Piccolonimi, báró Pucharel és Hemmerlein ezredeseknek mintegy 18000 főnyi mindhárom fegvernemből állott csapataival 1664-ik január vége felé megkezdé előmunkálatait Nagy-Kanizsa várának bevételehez és Berzencze, Baranya, Barcs, Babócsa, Mohács, Sásvár, Szekcső, Pécsváradot, Nádasd és Turbékot, mely Szigetvártól keletre alig egy $\frac{3}{4}$ óra járányira feküdt és a mely állítólag az 1556-ban Szigetvárat ostromoltató és ezen közben ott hirtelen — gutaütés következtében — elhunyt Szolimán szultán tiszteletére 1567-ben roppant keleti fénnel épült és a Magyarországra jött törököknek a budai »Gül-Baba« sirja után, második Mekkája volt, hol a szigetvári ostrom alatt az ennek helyén állott terebélyes hársfa árnyékából nézte Szolimán a harczfolyamát és hol állítólag egy a várból jött ágyú golyó által megöletett volna? a mi képte-

lenség, mivel az akkori ágyúk — köztudomásúlag — ily hordtávolsági képességgel még nem bírtak: de meg különben is: az ostromnál jelen volt török írók nyomán, ma már biztosan tudjuk: hogy Szolimán halála úgy következett be, mint az jóval előbb a szigetvári ostrom fölemlítésénél itt előadatott.

Szolimán tetemének belső részei tehát itt voltak borszeszbe helyezetten arany urnában örök nyugalomra téve, hová minden igaz hívő még Ázsiából is elzarándokolni szent kötelességének tartotta. A díszes Mausoleumot, mely még 1664-ben is épségben volt, a törökök kiűzése után a mieink később végkép feldúlták és lerombolták. — Ezen erődöket tehát: egymásután meghódítá és megfelelő helyőrségekkel ellátva fölszerelé, míg végre úgy február elejére magára Pécs városára a törökök egyik legrégibb legerősebb helyére került a sor, hová: gróf Batthiányi és herczeg Hohenlohe is mintegy 2500 főnyi vegyes fegyvernembeli csapattal szintén megérkeztek; mire Zrinyi csapatait az ostromhoz öt egyenlő részre osztá és az összes kijáratokat elzáratá s még mielőtt csapatait viállásaikba rendelte volna, idő kimélésből a vízzel telt sáncz és falakkal megerősített város, valamint az emelkedettebb helyen — Tetyén — állott úgynevezett: fellegvár parancsnokát, Terrakos Ali basát a meghódolásra fölszólíthatá, megizenvén neki: hogy a dunántúlnak déli részében csupán csak Nagy-Kanizsa vára van még török kézen és hogy ha várát föladja: szabad elmenetelt nyerend népével együtt fegyveresen; Ali a körülötte történekről a nagyszámú odamenekültektől már teljes tudomással birt, valamint arról is: hogy a török csapatok már mind téli szállásaikon vannak, honnan tavaszig ki nem mozdulnak, tehát segítségre várni hiú reménység volna, késznek nyilatkozott a vár föladására, csak azt kívánta: hogy még kétszer összesen tehát háromszor történjék a fölszólítás! Ezt Zrinyi nem is késett megtenni, mire a kapuk kinyittattak és mintegy 800 főnyi elszánt spahi szélvészfént rohant ki rajtuk s az egész volt ostromlókon magukat villám gyorsan keresztül vágva világgá oszolva s a meglepett ostromlók által alig üldözve futni engedtetek; erre azután minden bástyán és a főmecseten kitűzték a fehér zászlókat és Ali kijött a vár kulcsaival, előadván: hogy az elmenekültek nem voltak vele egy nézetten és meghódolni nem akartak, míg az őrség túlnyomó

része igenis akart hódolni, nem tehetett tehát mást: mint azon kérésüknek engedni: hogy magukat keresztül vágassák. Mire Alival a kapuk előtti tárgyalások befejezést nyertek, a várórség egyrésze Kapudán bég szavára fegyvert ragadott és a bejáratokat elállva, halállal fenyegetődözött, nem használt sem szép szó, sem fenyegetődzés; utóljára is rohammal kellett betörni a város kapuin, miközben a fegyvert ragadottak élethálál harcztot víva rakásra lövették-vágatták magukat. Ezekből tisztán kitűnt: hogy a várórség egyrésze csakugyan nem volt parancsnokával egyvéleményen és hogy egyesek életüket drágán adva inkább elvesztek, minthogy a reájuk bízott várat gyáván átadni hajlandók lettek volna; Kapudán aga, 21 seből vérezve rogyott övéi tethalmára!

E küzdelem utczai harczá fajulva, alig tartott ugyan egy óráig, mindazonáltal Zrínyi embereiből is sok elesett, köztük Haimmerle tábornok is, ki még a vár szemrevételezése alkalmával halálos sebet nyert és Herberstein tábornok is, ki egy török nyíl által Eszterházy szeme láttára öletett meg. Mind eme véletlenül közben jött incidensek daczára Zrínyi mindenkinek fegyveres szabad elmenetelt, vagy tetszészszerinti ottmaradhatást engedett, mivel közel 400-an nem óhajtottak távozni: ők tudták legjobban hogy miért?!

Nincs oly ékesen szóló ajk, mely el tudná mondani, el tudná beszélni, nincs oly jeles toll, mely letudná írni, híven visszatükröztetni ama lelkesültséget: mit azon örvendetes esemény okozott: hogy alig egy órai küzdelem árán ily nevezetes városnak és benne oly rendkívüli zsákmánynak jutottak birtokába! Dráskovics János gróf vallomása szerint pldul: egyik főtéri házban — hol ideiglenesen megszállott — 20000 forintot talált a föld alatt aranyban és ezüstben; a legénység összeharácsolt igen drága holmik és különféle tárgyakon potom áron iparkodott túl adni; élelmi készlet pedig annyi volt: hogy czélszerű gazdálkodással egy évig 30 ezer embernek is elég lett volna; kenyér azonban készletben nem volt, de annál több volt, a jobbnál jobb bor, mitől — úgy látszott — hogy a kórán igaz hívői sem igen idegenkedhettek! A nagymennyiségű gabonából malmok hiányában képtelenek voltak lisztet őrletni és csak ősi módon kövek és pőrölyökkel zúzva nyerhettek szükségsszerinti mennyiségű lisztet napról-napra ten-

gődve a nagy bőségben. »Igy esik meg — sóhajt fel Eszterházy Pál »Mars-Hungaricusában — hogy a pusztításra született nép félre téve minden értelmet, dühöng és a víz közepén Tantalushoz hasonlóan nélkülöznie kell.«!

Zrinyi — e hadjárata alkalmára kitűzött elvéhez híven — midőn látá: hogy a tulajdonképeni várat, hová a makacs védők megmaradott nagyobb része magát befészkelé, hiába ostromolja: a nagyterjedelmű gazdag kereskedelmi várost fölgyujtva Siklós felé elvonult.

E tettének végrehajtására, a rendkívüli szigorú hideg s egyéb okok is kényszeríték: nevezetesen nem akará a szigorú hideg által már különben is sokat szenvedett csapatait, az aránylag csekély várnak sikertelen további lövetése közben — úgyszólván tétlenségre kárhoztatva — az idő viszontagságainak minden alapos ok nélkül, még ki tudta volna mily hosszú időre tovább is kitenni, mihez még a kenyér és takarmány valamint egyéb anyag járandósági tekintetben mutatkozott szükség is csatlakozott. Pécs vára további lövetése, vívásának félbenszakítását még ama beérkezett hír is ajánlá, hogy a Pécs városából kimenekült 800 főnyi török lovasság jelentése folytán, a budai nagyvezér Zrinyi további hadműveleteinek meggátlása, illetve: e jeles magyar hadvezérnek legyőzése és elfogatása végett mintegy: 60000 főnyi sereggel az eszéki hidnak, mint Zrinyi egyik hadműveleti tárgyának tart, hol az összeütközhetést biztosra vevé.

Amint láttuk tehát, Pécsről Zrinyi Miklós Siklós felé indult, de útközben a nagyvezér gyors közeledéséről ismételt hírt nyerve: irányt változtatott és egyenest Eszékre sietett, s még mielőtt abban valaki megakadályoztathatta volna: a Dráva nevű vízzel körülvelt roppant erős »hidfőt« ostrommal bevételére és Törökországnak ezen szárazföldi összeköttetését képezett igen fontos hadihídját, illetve kiegészítő szárazföldi útját, mely 9 méter vagyis: oly széles volt, hogy 4 kocsi egymás mellett haladhatott rajta és 625125 méter hosszú s rendkívüli szilárd építésű volt, 48 óra alatt hamúvá perzselteté, hogy mire a nagyvezér odaért, csak a vízből kimeredező csonka, üszkös oszlopok látszottak.

Mindezekből tisztán kiviláglik: hogy úgy a nagyvezérnek, mint Zrinyinek mily jelesen szervezett és berendezett

tudósító vagyis: kémiszolgálati rendszere volt! Az így elron-
tott híd, a nagyvezér rendeletéből azonban Kibleli Musztafa
basa 8000 munkás által május hó 14-ikére ismét helyreállíttatott
ugyan. de előbbi szépsége és tartóssága hiányzott. Zrinyi az
eszéki hidtől Segesdet, mint a hol eddig igen sok török — köztük
számos tiszt — lelt menhelyet vette ostrom alá és harmadfél
órai heves harcz után ezt is hatalmába ejté, melyben nagy
meglepetésükre csak 40 előkelő törököt és 20 német foglyot
találtak; Zrinyi a többiekhez képest ezt is azonnal felsze-
relteté.

A segesdi csatatéren 1500 holtat — köztük 22 előkelő agát —
számláltak össze, kiket még boldogoknak nevezhetni az élet-
ben maradottakhoz képest, mivel később ezek vagy elevenen
megnyúzva kitömettek, vagy nyársra, karóra huzattak, vagy
megfojtattak a nagyvezér által, a miért váraikat föladták.

Ezen műveletével Zrinyi nagyszámú keresztény foglyot
tett szabaddá a töröknek sanyargató fogságából; a törököknek
eddig nem ismert számos apróbb búvó és rejtek helyeit dúlta
szét, 3500 ló 58000 vágó marha és tömérdek élelmi s hadi
szerekkel szaporítá az állam és kincstár vagyonát, e mellett
az ellent megfélemlíté, erélyt és bátorságot öntött a keresztény
hadseregbe, minek következtében a nagy-kanizsai törököknek
erejét gyengítve bizton hitte: hogy a tavasz folyamán Nagy-
Kanizsát is hatalmába ejtheti, minekfolytán, ő Zrinyi várába,
a többi csapatok pedig Pettau, Regede, Moson és Sopronba
vonultak a hirtelen beállott borzasztó hideg elől.

Eme valódi fentköltlelkű hadvezérhez illő műveleteit
különös tekintettel arra: hogy ezeket oly szigorú és zord
időben vívé keresztül, midőn mindenek nyugodtak és pihen-
tek, méltányolták is mindenütt, de különösen a vaticánban 's a
spanyol és a francia udvarokban, honnan a pápa egyházi ál-
dást és domborművű aranyból készült arczképét; XIV-ik Lajos
pedig 10000 tallér értékű vezéri öltözetet és fegyverzetet küldött
és Zrinyit francia pairré nevezte ki, végül: IV-ik Fülöp spanyol
király az aranygyapjas rendet küldé meg neki vitézsége elis-
meréseül; a minek nagy híre terjedvén, jó későn felsőbb hely-
ről is megeresztettek egy olyan »neszé semmi, fogd meg jól«
féle »elismerő levelet«! Ebből már előre veté árnyékát Zrinyi
jövendője!

Eme rövid téli pihenője alatt, egyébb előkészületi teendői közben a következő jellemző költeményt szerzé:

Magyarokhoz.

„Fegyvert 's bátor szívet kell annak szerezni,
A ki Kanizsáért kész harczot próbálni,
Élet 's halál között szerencsét keresni,
Kard, sűrű lövés közt nem kell semmit félni.

Világ előtt szégyen hazánk pusztulása,
Minden csata nélkül magyarnak romlása,
Nagyhirű nemzetnek prédára hullása,
Török dandároknak könnyen kóborlása

Kevés békességhez melylyel csak hiteget,
A török bennünket 's magához édesget,
Ne bizzunk, mert mutat romlandó üveget,
Vagy édes méz alatt nyújt keserű mérget.

Zászló alá hazám kérd jöjjön magyar mars.
Pusztító had ellen ki legyen velem társ.
Nagy-Kanizsa várát, segítse bevenni,
Belőle törököt, ebrúdon — kardéllal — kitenni!

Szállj ki hát álmódból még pihenést vehetsz,
Fogj fegyvert markodba, szabadulást nyerhetsz.
És bánatos ködből majd örökre mehetsz,
Föltett szándékodba kívánt véget érhetsz.

Im, hol csak bestia ellened kardot vont,
De ha sérénységed, tünységed elvont,
Sok zászlós kópjait bodgyával öszve ront,
Rendelt csoportokat szaggatva széllal bont,

Virtus még közülünk szintén ki nem szakadt,
Noha sok muszormány bátorságra fakadt.
Sokszor magyar, mint török hold megapadt,
Most is éles kardunk hüvelyben nem ragadt.

Zászlós magyar vitéz tőlünk ily jót kíván,
Induljunk meg immár Nagy-Kanizsa kárán,
Ne hadgyuk töltözni pogányt magunk javán,
Példát kész mutatni egy vitéz magyar bán.

Ila magyar kard pogány karddal össze zendül,
Jól fordul a koczka, szerencsénk is perdül.
Bánatban bús elménk örömről fel zendül,
Vitézségünk miatt pogány füle csendül.

Igy lesz Kanizsának ismét szabadsága,
Bánat, siralomnak öröm lesz váltása.
Elpusztult földünknek lehet orvossága,
Igaz magyarságnak csak ez kívánsága.”

XXI-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa várának fölszabadító-ostroma Zrinyi Miklós által 1664-ik évben.

1664-ik márczius hó közepe táján, az enyhébb idők beálltával Zrinyi is mozgolódni kezdett tervének kivitele érdekében; első sorban is Nagy-Kanizsa várának fekvését és közvetlen környékét óhajtá személyesen minden oldalról jól szemügyre véve kikémlelni, mi végett 14 tiszt és 300 válogatott huszár kíséretében Kis-Komárom várába jött, honnan e fontos kémszemléket, mint közelebbi pontról, több kirándulással könnyebben megejtheté.

Alig intézé azonban második kirándulását, a szemfüles kanizsaiak már megtudták Zrinyinek itt létét, minek alapján Ül-Hissár basa parancsnoksága alatt 500 önként jelentkezett, spahi ugratott ki Zrinyi elfogatására, kit szemrevételezése közben a mai vasúti állomás helyén terült szálas erdőben meg is szorították, de mivel a törökök számos kisebb csoportokra messze szét oszolva keresték őt minden irányban és mivel fedezete illetve: kíséretének erejét csak 50 főnyinek tudták: Zrinyinek 300 huszára egyenként is könnyen bánt el az apró, legfeljebb 50—50 főnyi csoportokkal. Az utolsó két ily csoporttal a récsei úton akadt össze, melyeket midőn szintén levertek, az elesettek között egy tetőtől-talpig vaspáncélba öltözött óriási török tetemére akadtak, kinek különféle színű teveszőr kötél volt derekára csavargatva, melynek célja iránt a fogoly törököktől Zrinyi midőn tudakozódott: azon meglepő és nem éppen kellemes választ nyerte: hogy azon kellett volna az illetőnek Zrinyit mint valamely veszélyes vadállatot a kanizsai várba a beglerbég elé, onnan pedig a budai nagyvezér elé vezetnie; ki őt, mint igen ritka és kedves ajándékot a szultánnak szánta«!

E nemtelen szándékon Zrinyi igen fölháborodva, még inkább megszilárdult benne Nagy-Kanizsa várának minél előbb és minden áron való bevétele; minekfolytán nem is késedelmeskedett tovább, hanem különféle hadijelekkkel, mint a télen lefolyt diadalmainak kézzel fogható bizonyítékaival »De Vassenbo ezredes hadi főmérnököt, mint a ki a lefolyt hadjáratának

mindenkor közvetlen szemtanúja volt, azzal küldé a bécsi haditanácsba: hogy a látottakat 's azoknak messze terjedő hatásait ott részletezve adja elő és indítványozza N.-Kanizsa várának még mielőtt a török táborba szállhatna, gyors ostrom alá fogását.

A haditanács e javaslatot nagy lelkesedéssel fogadta és De Vassembot az ép akkor Regensburgban időzőtt uralkodóhoz küldötték tervével, melyet a császár és király oly hozzáadással hagyott helyben: hogy az ostrom még aprilis eleje előtt megkezdessék; mely célra, a szt-adorjáni, a zalavári, stb. apátságok jövedelmét, följárulá, Zrinyit pedig a »birodalmi-hercegi« címmeel akarta feldiszipeni, mit ez szerényen visszautasított.

Fenti császári rendelet következtében márczius 10-én kiadatott a parancs, hogy az összes birodalmi hadak, Zrinyi rendelkezésére bocsáttassanak, s így az ostrom aprilis 8-ikán megkezdhető legyen. Ez azonban gróf Hohenlohe tábornoknak a steieri és a rajnai seregek összegyűjtése miatti késedelmességé folytán csak a hó végén következhetett be. Zrínyinek a tél folyamán megejtett hadműveleteiről ekkorra már Konstantinápolyban is azt következtették: hogy N.-Kanizsa ellen készül; mit a császári rendelet és a bécsi haditanács végzése — melyekről a budai nagyvezér mindig idejekorán biztos tudomást nyert — méginkább megerősített; minek folytán aprilis elején 150 hajó indított Konstantinápolyból útra Magyarországra élelem, hadikészlet és katonasággal megrakva. Az ostromhoz érkezett segélyhadakat Zrinyi Új-Zrinyi várába és az alatta felütött táborba rendelé, honnan az ekkorra mintegy 20000 főre szaporodott sereg aprilis 28-ikán megkezdé elönyomulását N.-Kanizsa vára ellen, még pedig: mivel a Zala folyó Pölöskétől kezdve itt egész a Muráig áthatolhatlan mocsarat képezett: Hohenlohe, a várnak nyugoti oldalról leendő ostromlása végett, a bajcsai négyes hídon — mely a mai 139 -¹/₂- ponton levő vasúti hídnál állott, — a nyugoti oldalra 6000 gyalogos, 2 ezer lovas és 8 löveggel átkelt és a közeledtének hírére a várba menekült lakósok által üresen hagyott Ráczváros = K.-Kanizsa előtti sánczokban állást foglalt. Zrinyi Miklós pedig öcsce Péter és Strozzi altábornagygyal, a keleti oldalt, a mai nagy piactól kezdve egész a »sánczi« út északi oldalán álló kőkeresztig szállotta meg: hová Kis-

Komáromból gróf Batthyányi, Eszterházy Pál ottaní várparancsnokkal, ki elindulásakor egy Vukovárról N.-Kanizsára indított 80 szekérszámú élelmi szállítmányból állott ellenséges vonatot elfogott — szintén csatlakozott; minek következtében a keleti fél létszáma 10000 gyalogos és 4000 lovasra szaporodott. A külváros elfoglalására — mely csak a mai posta és távirda épületig és a magyar utcza azon pontjáig: hol az — lefelé esni vagy lejtetni kezd — terjedett még az nap d. u. Zobel ezredes 1000 muskétással lett kirendelve, ki heves útczai harc és az épületek felgyújtatása után ezt el is foglalta. Ezután rögtön az ostromárkok ásásához láttak, melyeket éjjel-nappal szakadatlanul folytattak; ugyan ez történt a nyugoti oldalon is!

Az összeköttetést és egységes vezényletet roppant megnehezítette azon körülmény: hogy minden intézkedést és parancsot csak a bajcsai hídon át lehetett közvetíteni, minél fogva Hohenlohe úgyszólván önállólag volt kénytelen igen sok esetben intézkedni, mivel Zrinyi fenti oknál fogva, csakis rendkívüli sürgős vagy fontosabb parancsokat küldött a hosszadalmas úton!

»Az ostrommunkálatok éjjel nappal serényen folytak olyan nyira: hogy 30-án Strozzi — kit Zrinyi a keleti oldal ostromával bizott vala meg — már a mai »Zöldfakert« helyén állott dombon egy nagy és négy kisebb ágyút állíttathatott Baumbach tűzer őrnagy által, mint a 4. számú ostromüteget fel. A 2-ik számú ostrom ütegállás, mely, a mai Ferenczrendiek temploma helyén lett kijelölve Eszterházy Pál fraknoi várából magával hozott sok lőkészlet, por, golyó s 3 drb nagy 50 fontos ágyú számára lett fentartva; ki még az nap este a mellvédek és löveggátak elkészülte után, állását ütegével el is foglalta és másnap — május 1-én — hajnalban, a mai gőzmalom és villanytelep helyén állott »Kilimán« vagyis »szigetvári« bástya ellen az ostromot megnyitá és egész esti 6 óráig tartott szakadatlan lövetéssel, a bástya ostromlott oldalát annyira lerombolá: hogy a romokon már könnyen föllehetett volna futni, ha? meg ha? — Ugyanaz napon a keleti oldalon még két négy-négy lövegű ütegállás lőn felállítva, és pedig; az I. számú — Zrinyi-féle — a mai izraelita temető helyén és a 3-ik számú — Strozzi-féle — a mai »Királyútcza« felső végén. A nyugoti oldalon Hohenlohe gróf altábornagy szintén négy

üteget állíttatott fel, ugyanis: a ráczvárosi oszlopos hídnál a Spik-féle 1-ső, ettől 500 lépésnyire délre a Hohenlohe 2-ik, ettől ugyan oly távolságra szintén délre a 3-ik, és végül: ettől jobbra szintén 500 lépésre, a Suecorum-féle 3-ik számú üteget. Hohenlohe a nyugati oldalon hasonló eredménnyel működött ugyan, de azért próba lövései arról győzték meg: hogy a széles mocsár és folyó által még mindig oly távol tartatik a vártól, hogy annak falaiban semmi kárt sem okozhatnak lövedékei, minélfogva Waldeck műszaki százados által »súlylyesztett rőzsekötegekből a mocsárba 250 lépés hosszú és 4 lépés széles utat készíttetett, melynek belső végére sánczsakkal megerősített lövegállást rakatott, melybe nagyobbak híján 3 kisebb ágyút és egy mozsarat azonnal föl is állíttatott.

Ezenközben még folyton érkeztek Zrinyi táborába kisebb-nagyobb segélycsapatok; így május 1-én Szécsenyi György győri püspöktől 1000 fegyveres, Körmend és Szombathelyről pedig: különféle hadiszerek és 8—8 ágyú, melyeket sajnos, a nagy távolság illetve: kis, vagyis: aránylag csekély hordképességüknél fogva a vár ellen használni egyáltalán nem lehetett.

Grác és Székesfehérvárról május 4-ikére mégis érkezett 8, úgynevezett »öblös öreg« ágyú, melyek az ostromlók között egyenlően lettek elosztva; ezek aztán látható nyomokat raktak a várfalakra, csak hogy a mocsárba épített rőzse töltés a nehéz lövegek alatt lesülyedt, minek folytán a lövegeket vissza kellett vinni és Wasserhorst hadimérnök által, a töltéseket megújíttatni, a mi által az ostrom napokig félben szakadt, mit a beállott nagy esőzés még inkább hátráltatott. Ezenközben a várbeliek egy pár sikertelen kirohanást kíséreltek meg; az épületek fedeleit pedig — hogy az ostromlók fel ne gyujthassák — leverték. Strozzi ezalatt már 300 lépésnyi utat készíttetett a keleti oldalon, de lövegeknek gyenge volt; ezen út készítésénél Horn ezredes 50 katonájával elesett és igen sokan megsebesültek.

Igy folyt e sisyphusi munka folytonos veszteség és igen számosaknak — köztük sok tisztnek is — megsebesülése és elesése mellett, mivel az ostromlottaknak majd mindig sikerült — igaz hogy szintén nagy áldozatok árán — a támadóknak a vizen és mocsáron létesített műveit megsemmisíteni.

A nagyvezérnek május hó 14-én az eszéki hídon történt

átkelésének híre 16-ra már Zrinyihez, 18-ra pedig — mint az később kiderült: megfoghatatlan módon, a várbeli törökökhöz is eljutott.

E hirre Zrinyi az ostromot fokozandó: még éjjel sem pihent és egyúttal a nagyvezér mozdulatairól Ő Felségéhez gyors jelentést küldve: sürgősen segítséget kért, — de már csak későn — 26-án kapott.

Másnapra virradóra a védők mindkét oldalon erős kirohanást intéztek, melynek visszaverése alkalmával Strossi gróf súlyosan megsebesült, Sparr ezredes pedig jobb karját veszíté és Carecto alezredes halálos sebet kapott.

A kirohanásnak visszaverése után, mindkét fél heves löveg harcba bocsátkozott, miközben Zrinyi és környezete, de különösen Eszterházy is nagy veszélyben forgott, nevezetesen egyik várbeli lövedék éppen Zrinyi előtt pár lépéssel csapott le és a földobott földet Zrinyi melle és arczához veté, miáltal egy kissé megkábultan, ingadozni kezdett.

Eszterházy mellett pedig balról egy czölöp lett egyik lövedék által szétzúzva, melynek zúgva messze repült darabja fővegét találá és leüté fejről.

Estére az ágyuk is elhallgattak, és a hősök pihenőre tértek; így Eszterházy is, ki maga elé varázsolá képzeletében a letűnt nap borzadalmait, naplóját a következő sorokkal zárá le: »A mindenhatónak kegyelme irántunk e mai napon csodás módon tűnt ki; minek alapján meggyőződtem Uram, hogy a Te könyörületességgeddel minden műved felett, nem az igazság, hanem véghetetlen kegyes irgalmasságod szerint cselekedtél velem, a mi a szentírás eme szavait juttatja eszembe: Cadent a leteré tuo mille, a dectris decem millia ad te autem non appropinquabit!« — Május 23-án késő délutánon a Montfort féle bajor csapatok is beérkeztek Zrinyihez, mit Hohenloheval tudatandó: De Bois Renaut segédtisztet küldé hozzá, kí késő estére jutott a bajcsai hidhoz hová a várból a Zala mentén csónakon egy török szakasz érkezett volt, mely a hírnök tisztet elfogva a várba hűrczoló.

A dorongutak és a rözse sánczok ez alatt hol elrontattak, hol meg újra és tovább készítettek, miközben a vár lövetése folyton tartott bár, de még sem oly eredmény és sikerrel, mint a várbéliek védekezése.

26-án Strozzi tábornok Rapoch ezredest 3000 főnyilovas csapattal, kémszemlére küldé, aki még aznap este 9 órára Forgács százados által azon jelentést küldé be, hogy »egy 80000 főből álló vegyes fegyvernembeli fölmentő török sereg, a helyreállított eszéki hídnál a Dráván átkelő félben van!« E fölmentő sereg, a környékbeli összes törököket magához vonva és közeledési hírére a keresztények által üresen hagyott várakat kellő védőrséggel megszállatva, másokat pedig fölgyújtatva, pldul Szigetvárt is, 28-án már Pölöskefőnél ütött táborn.

Ezen mindinkább aggasztóbb hírek folytán Zrinyi május 31-én d. e. 10 órakor hadi tanácsot tartott, melyben tekintettel a túlerejű fölmentő seregnek küszöbön lételét és a várbelieknek hősies nemcsak védekezését, de gyakori bátor kirohánásukat is, melyeknek elejévétele végett, a hidakat kelle felégettetni, miáltal azonban még mindig nem voltak teljesen féken tarthatók; amennyiben ekkor meg csolnakokon törtek ki és semmisítették meg az ostromlóknak műveleteit stb. stb. Mindezeknek kellő vitatása folytán tehát: a további ostrom általában czél nélkülinek nyilvánított és az elvonulási határozat lőn elfogadva, még pedig addig: míg két tűz közé nem jutnak, mi által az előrelátható nagy vérengzésnek, mely teljesen fölösleges és hiába való lett volna, a haza és a király valamint az összes kereszténység érdekében elejét venni honfiúi kötelességüknek tartották! — E határozat folytán junius hó 1-én megtették az elvonulásra vonatkozó előkészületeiket és 2-án hajnalban 2—3 óra között táborukat sietősen fölszedve még mielőtt a várbeliek ezt észrevehették volna, Spork tábornok és Bücher ezredes fedezete alatt, kiindulási pontjuk Új-Zrinyi vára felé »erőltetett menetben« gyorsan elvonultak és 3-ikára a vár alatti táborba szállottak; de az elvonulás még sem történhetett oly gyorsan: hogy Küprili Achmed előcsapatai az utóvédeket be ne érhették és közölők sokat le ne vághattak volna. Zrinyi arra nem is gondolva, hogy Küprili Új-Zrinyi várát is megtámadhatná, a császári hadakat néhány napi pihenésre a várba helyezve — honnan fáradaik kipihenése után állomásaikra lettek volna irányítandók — s a várparancsnokságot Hohenlohera bizva, üdülés végett öccse Péterrel és Eszterházy Pállal valamint vitéz horvát nemességével együtt ősi várukba Csáktornyára távozott.

Eszterházy néhány napig a Zrinyiek vendége volt és úgy 7-ike táján »Wattra« Nádasdy táborába vezeté lehangolt vitéz csapatát.

Zrinyi várát Lesle Jakab gróf alezredes alatt a Spick-féle császári gyalogezred szállotta meg; az erőd műszaki gondozását pedig Hohenlohe d' Avoncourt vezérkarí tábornokra bízta, ki részint saját embereivel, azonnal az erőd kijavítása és védhető állapotba való helyezéséhez fogott, de alig mehetett valamire, mivel 5-ikén a török már támadást intézett; minek folytán a műszaki munkálatok leginkább ellenaknák készítésére és a lövött rések betömésére szorítkozhattak. A fölmentő török se reg ugyanazon nap délutánján Zrinyi elhagyott tábor helyén szállott táborba, míg egy része a nagyvezér kíséretében, mivel ekkorra a két fölégetett hid a keleti és nyugati oldalán helyre állítva még nem lett: számos vízi járműveken szállítva a várba ment, hol Ibrahim beglerbég hősie védekezéseért, ritka ki-tüntetés gyanánt, a czoboly bélléses és hermelin-prémes kaptánt nyerte jutalmul.

Küprili nagyvezér a megrongált falak és hidaknak helyre állítása iránti intézkedéseit megtéve a megfogyott védőrség létszámát s egyéb szükségletet kellően kiegészítetté.

Nagy-Kanizsa vára ellen intézett Zrinyinek fent tárgyalt sikertelen támadását »Kelemen diák« tábori poeta, az eddig még nyilvánosság elé nem jutott alábbi hat méretű versével éneklé meg:

»Zrinyi Miklós a költő és hadvezérnek hiába való ostroma N.-Kanizsa vára ellen 1664-ik tavaszon.

Jer te sötét hajdan ezeréves multja hazámnak,
Szent emlékeidet lelkesedés követi.
A mohosult szirtek lapjára véste az őskor,
Annyi dicső harcok vérkoszoruzta nevét.
Régi várromokon az enyészet szelleme ül már,
Emlékeiken leng a halotti lepel.
A történelem hi, int s a múltó hír újra felébred,
Föltámadt és új fény csillog a századokon,
Légi ködalakok küzdenek vegyes hősi harcokon,
Őseink árnyai azok s tetteire hevítik a kort.
A historia áll, lobogó fáklyával kezében,
S kutatva nézdel ezredek évein át. . . .
És látja Kanizsát tornyával büszke falával.
S váratlan vizek és csalfa hinár fű között,
Itt gyűl a sok hősi büszkén mutogatja hatalmát.
És hős arcaikon élled a honszeretet,
Im a magas gyalogok nagy Rába szöke vizétől,
S a fűrgő lovasok szép Zala tereiről.

És kik lakeak amott Baranyának ősi tetőjén?
 Nagy-Mecsek oldalairól jönnek a hős seregek.
 A somogyi hadak is fortélyos szörnyű tüzéség,
 Gyilkos ágyuikat már Kanizsára hozzák.
 Im a kemény tótok Pozsegának dús vadonából,
 És hadi horvátok, küzdeni bátor egyig.
 Felvonulának már s védeni készek a várat,
 S hadviselő kezeik vilogatták az aczelt,
 Jáky Mihály vezeti nagy Vasnak büszke vitézit
 Hős Polgárdy odébb hoz zalai hadakat.
 Ifju Sulyok siet im a tüzérek és ágyuik élén,
 A somogyi csapatot hozza vezéri keze
 Iát te vitéz Jankovich, Pozsegának drága szülöttje
 És te nemes Zrinyi véghadaiddal amott?!
 Miért merengsz a multba s pihenteted hősi karod?
 Nem látod Kanizsát, mint nyögi a pogány töröknek,
 Igáját rablánczát ki a gyors segítségért,
 Esdve tehozzád kiált: oh jöjj hősök ivadéka!
 Hozz halált a pogány és kegyetlen zsarnokra!
 Megindul hős Zrinyi bátor és vérszomjas sereggel
 És ostrom alá veszi ős Kanizsa várát.
 De eredménytelen fáradsága hiába való,
 Lett bátorsága és minden jó akarata. !

XXII-ik Fejezet.

Uj-Zrinyi várának bevétele és lerombolása a törökök által 1664-ik évben.

N.-Kanizsa várában tett intézkedései után Küprili 70000 török-tatár vegyes haddal és 30 ágyuval 5-én reggel 8—9 órára Uj-Zrinyi vára alatt termett, s azt körülzárólá és az ostromhozi előkészületek megtételéhez haladéktalanul hozzá fogatott; minek folytán a lövegállások estére már készen állottak, csakhogy a várbeliek sem tétlenkedtek ezalatt, hanem egy közbeesett kis szigeten keresztül 2 ágyu és 500 muskétás fedezete alatt a Murán át egy új hidat vertek, mit a törökök iparkodtak ugyan megakadályozni, de többszörösen visszavertek; 6-ikán napfelfjöttékor Küprili megkezdete a várnak lövetését és alkonyatig nem szünetelt. 7-ikén hasonlóképen egész délután 4 óráig lövetett, amikor követséget küldött a vár föladása iránt Hohenlohehoz, igérván minden kedvező föltéteket, ellenkező esetben biztos kilátásba helyezvén a vár elestét és semmi kegyelmet; de siker nélkül érkezett a nagyhangu követség vissza hozzája.

Erre Küprili kétszer egymásutáni rohamot intéztetett a

vár ellen, persze eredmény nélkül; mire a bekövetkezett éjj folyamán még háromszor kísérle meg különböző irányból a várat megejteni, de a hős védők mindenütt helyt állottak és bár szintén nagy veszteségek árán, de mindig visszaverték őket, miközben a nyugalmat nem ismerő vezérek is számos sebeket kaptak. Quast százados fején és karján két kardvágást kapott, Strupp százados balkarját veszté. Chur alezredes vállán keresztül lövetett stb. Az ezen küzdelmes és terhes éjjel követő reggeli nyolcz órakor Strozzi altábornagy a várat lövő elleniségnek heves tüzelése alatt védő csapatait a vár udvarán fölállítva megdicséré és a további magatartásukra vonatkozólag hozzájuk igen szép lelkesítő és fölhívó beszédet intézett, melynek gyújtó heve által midőn valamennyien épen elragadtatának, a magasból egy függélyes irányban eső ellenséges ágyu golyó ép a fejére esett, ami rögtön megöle.

A katonái által bálványozott elesett hadvezérnek utóda de Avencourt lett, ki elődét megboszulandó: 1500-ad magával rögtön kirohant és a »futó-árkokból« a közeledő ellent egész a lövegálláson túl visszaszoritva, a lövegeket három állásban elfoglalá, de mire azoknak a várba szállításához akart volna fogni, a hátranyomott ellenségnek 2000 lovas tatár vágatott segítségére, minekfolytán alig maradt annyi ideje: hogy az elfoglalt 12 darab löveget hasznavehetetlenné tegye és gyorsan visszavonulhasson, miközben a kapunál megtorlódva, közülök sokan levágattak.

Még ugyanaz nap délután Zobol őrnagy 1000 főnyi csapattal egy újabb kirohanást intézett és az aknászokat visszaverte, de a gyorsan előnyomult janicsárok heves tüzelése elől nagy veszteség mellett visszavonulni kénytelenítettett, miközben nyakán az őrnagy egy lösebet kapott.

Az ellen napról-napra jobban közeledett a várhoz, úgyanynira, hogy 12-én már falak és mellvédek alatt aknáztak, mit a várbeliek ellen aknákkal iparkodtak meghiusítani; 13-án egy horvát parasztnak öltözött kémet ép akkor fogtak a várkapuban el: midőn ki akart osonni; ki vallatása közben elbeszélé: hogy már két napja a várban tartózkodott, mely idő alatt sokat kikémlelt, különös gondja volt ama pontoknak kipuhatolására: melyeknek fölrobbantása legnagyobb károkat okozhatna; bevallá továbbá hogy ő a nagyvezér spahi ezredében, — a vakmerő,

legyőzhetetlen Szulejmann aga néven ismeretes, legyőzhetetlen hős, tudatá egyszersmint: hogy az ostromlók száma, nők, gyermekek, szolgák és foglyokkal együtt majdnem 200,000-re megy, kik közül azonban most már alig 62,000 a harczos, míg idejövetelükkor 70000-en voltak! minélfogva az itteni ostromjuk, naponta átlag 1000 emberükbe került, de ha még ötször annyiba kerülne is, még sem hagynának most már föl vele; azért tanácsolja: hogy adják meg 'magukat, még sok kedvezményt biztosíthatnak maguknak stb. végül, hogy őt ne öljék meg, mivel ő érte a nagyvezér mint távoli rokonáért tizszeres árt is hajlandó fizetni! — E szóáradatra Strozzi már-már hajlani kezdett, amikor Szulejman szerencsétlenségére hírül hozák: hogy Forgách Kiss százados, a merész lovas, a törökök alapos ismerője és jeles kém, ki anyanyelvén kívül, török, horvát, német, olasz, latin, lengyel és francziául folyékonyan beszélt, e mellett rendkívüli emberismerő és ügyes szónok volt és ki: töröknek öltözötten a törököt gyakran kikémlelé, miáltal igen nagyhasznú fontos szolgálatokat tett az államnak, az őrzáratok által főbe löve, egyik elhagyott ellenséges sáncz közelében találtatott meg; úgyanezen őrzárat egyben azt is jelenté: hogy Csáktornyáról 500 gyalogos segélyhad — azon hirrel: hogy Zrinyi Miklós súlyos beteg, Péter pedig fontos ügyben távol van — beérkezett, és hogy gróf Montecukkoli altábornagy egy nagyobb fölmentő sereggel Pettau felől sietve közeledik s 15-én estére bizton meg is fog érkezni. Strozzi erre Szulejmant további intézkedéséig elzáratá.

A Csáktornyáról érkezett segélyhad 16-ikán kirohant, sok törököt levágva: 130 lándzsára tűzött fővel, 3 zászló és 100 darab szépen szerszámozott lóval tért vissza, minélfogva a várbeliek által nagy örömrivalgással fogadtattak; a következő két napon Kucsénics és Baschane ezredesek 600 lovas és 1600 gyalogossal gróf Batthiáni parancsnoksága alatt az aknázó ellent hátban támadva és elűzve éjjelenként szintén a várba lopódzottak.

E közben az ellenség mindinkább vérszemet kapva, 15-én már a hidat kezdé bár még mindig nagy távból lövetni, melyen a horvát hajduk ismét kirohantak portyázásra és egy Novi-grádból a török táborba irányított 200 kocsiból állott élelmet szállító vonat-oszlopot — ennek fedezetét részint leapritva,

részint pedig szétugrasztva — hatalmukba ejtve estére a várba szállíták, ami nagyban emelte az ostromlottak bátorságát, mely másnap még inkább fokozódott, gróf Montecuccoli megérkezte által; kinek parancsnoksága alatt a Lacron Spák és Schneidenau lovasok, valamint Nádasdy és Eszterházy 3500 lovas, és 1200 gyalogosai állottak. — Junius 17, 18 és 19-én Spar altábornagy csapatai, u. m. Baschone dragonos ezrede, Kutsonits és Jankovich horvát hajdúi és a Jaques-féle dragonos ezred is bevonult. Junius 20-án a Montecuccoli, Spork, La Corona Schneidenau és Sparc-féle lovas ezredek is megérkeztek. E napon Batthiáni csapatai tűntek ki leginkább, zsákmányul ejtve 200 lovat, 7 tevét, sok összvért, miközben sok törököt levágtak. Ugyancsak június 20-án vonultak be a Nassau és Kielmannsegg féle gyalogezredek is, kikkel a tábor 30000 főt tett ki. Zrinyi Péter 4000 főnyi csapatával később mely részint saját részint a petrinai horvát határőrökből állott, melyekhez a nassau és Kilimans ezredek is csatlakoztak, szintén megérkezett. Montecuccoli altábornagy átvevén d' Avencourtól a várparancsnokságot, rögtön haditanácsot hívott egybe, hol a legvégsőig való kitartás és védelem határoztatott, nemkülönben a Murán az Ó-Zrinyi várának romjain át még egy hidverés is; aminek később igen nagy hasznát vették, amennyiben Zrinyinek ezen új vára elesésekor a védők, e hidon át menekültek Légrádra, mivel e vár védelmét — csupa irigységből — Zrinyinek legnagyobb ellensége: Montecuccoli Raymond császári altábornagy úgy vezette, és azért is vette át a parancsnokságot, hogy úgy vezethesse, miszerint az biztos elesség, illetve: hogy minden esetre török kézre jutva megsemmisüljön, mivégből a várat már előre, úgy aláaknáztatta: hogy a töröknek csak fel kellett robbantania! Zrinyi Miklós ismerve ellenfelét, kinek megérkeztéről tudósítást nyert, élve a »gyanuperrel«: nem annyira táborozás, mint inkább személyes ellenségének szemmeltartása végett miután Csáktornyan kissé felüdült: 18-án horvát főnemeseivel, kik között vezérszerepet játszottak az ősi Vojnicsek, Sveticsek, Wlassicsok, Jankovicsok, Simicsek, Grúicsok, Dimitrevicsek, Bogdanovicsok, stb. kíséretében a táborban szintén megjelent.

Június hó 19-én az igen közel nyomult ellenség alatt, a várbeliek időközben készített köraknáik közül kettőt fölrobban-

tottak, ami sok törököt megölve, roppant rémületet okozott köztük; minek folytán azonnal hátrább huzódtak, de annál hevesebben lövették a várat, melynek leginkább földből hányt és sánczkosarak s rőzsekötegekkel burkolt 2 öl vastag falai és mellvédei, roppant ellenálló képességgel birtak; e mellett a várbeliek is erősen viszonozták ostromukat, ami szintén tisztes távolban készíteté őket lenni.

Montecuccoli június hó 21-én ismét haditanácsot tartott, melyben Zrinyi a töröknek megtámadását javasolá, de ez ismét visszautasított, mire Zrinyi nagy búsan sátrába tért s a nélküle folytatott tanácskozás eredménye, egy 22-én végrehajtandó 2200 főnyi német és 1500 magyar gyalogos általi ki-rohanás határozata lőn, amit midőn már a kellő előkészületek megtétettek, a közbejött nagy esőzések folytán máskorra kelle halasztani ami napról-napra hasztódott egész a 26-iki újabbi haditanácsig, midőn Zrinyi előbbeni ajánlatát újra megtevė, de fájdalom: ismét sikertelenül, mire végül legalább csak annyit kért, hogy 8000 főnyi a táborban tétlenségre kárhoztatott magyar vitézeivel, a törököt hátban támadhassa, de Montecuccoli hajthatatlan maradt, hivatkozván arra: hogy mig Badeni Lipót herczeg a birodalmi haddal meg nem érkezik, addig nagyobb vállalatba nem bocsátkozik!

E helyett folyton csak tanácskoztak, miközben — 27-én az egyik félholdony alatt a törökök két aknát fölrobbantottak mire Avencoúrt a sánczokba bombákat helyezett el, s e munkálkodása közben a nyakában lövést kapván, súlyos sebekkel a táborba vitetett, minek folytán az erőd műszaki parancsnoksága most már Tass ezredesre maradt. E napon bontatta le Zrinyi is sátorát, hogy előbb Csáktornyára innét pedig — királynál panaszt emelendő — Bécsbe meijen, mely szándékáról Motecuccoli nem tudhatni, mily sejtelem által ösztönöztetve ismételten hiában kísérle meg lebeszélni.

Június 30-án reggeli 4 órakor a főkapu és két északi bástya alatti aknákat észrevétlenül fölrobbantották, ami oly nagy zavart okozott a várban: hogy minden fölrobbantott pont ellen 10—10,000 főnyi rohanó áradatot az ugyanily erejű támcsapataival csak akkor vették észre, midőn ezek közvetlen közelben eget-földet rengető és irtóztató »Allah« kiáltással

törték elő, mire a védők úgy megrémültek, hogy védelemre vajmi kevesen, nagyobb része csak menekülésre gondolva, a hátsó hidakra és készen tartott vízi járművekre ugráltak; utóbbiakat azonban hirtelen túlterhelték, miáltal ezek elmerültek s így sokan a folyóban lelték sirjukat; mindazonáltal a főresz ezen át a Múrán túlra menekült és egyelőre Légrádon vonult meg, hová csudálatosképen a török őket nem üldözte, miből az látszik, hogy a vár elfoglalhatása — mely az osmán hadseregnek oly igen sok kellemetlenséget okozott és annyi derék és vitéz katonájának életébe és anyagi áldozatába került, — teljesen kielégítő vágyát, a mi részben abban is leli némi magyarázatát, hogy az első meglepő pillanatokban, csak a vár közép részéből futottak ki a védők, míg a Mura felőli két bástyából gróf Thún és gróf Waldstein ezredesek még szívós védelmet fejtettek ki: tehát nem volt még a vár teljesen birtokában, minélfogva a két hely is elfoglalandó volt először, a mi csakhamar meg is történt, mivel a védők a sokszoros túlerőt és elhagyatottságukat látva, a hirtelen kitört nagy ferge-teses zivatarban, mely azután roppant eső kíséretében még 48 óráig dühöngött, minek folytán a folyó igen megáradt, a mi szintén egyik oka lehetett a nem üldözésnek — a bástyákról a Murába ugorva, úszva iparkodtak menekülni, miközben a törökök után tüzelése folytán számosan — köztük a két ezredes is — a folyóba vesztek, de a túlpartra jutottak mind megmenekültek!

Az esőzés szüntével az elhagyott várnak lerombolásához a törökök azonnal hozzá láttak, minélfogva 1664-ik július 7-ére a rendkívül kedvező előjelek és viszonyok között épült Új-Zrinyi vára N.-Kanizsa várának legszilárdabb elővára, biztosító védbástyája, amely három évi fennállása alatt oly igen előnyös és hasznos szolgálatokat tett hazánknak és a melyhez hős építtetője oly szép reményeket fűzött — a földdel egyenlővé tétetve megszűnt létezni!

E szomorú esemény a súlyos betegségéből alig lábadozó Zrinyire oly kellemetlenül hatott: hogy újra ágyba esett és betegsége még nagyobb mérvben visszatért.

A Légrádra menekült védők az élelmi szerek fogytával állomásaikra vonultak; gróf Montecuccoli pedig Bécsbe ment hol a lefolyt eseményekről jelentést tett a hadi tanácsnak,

melyben gúnyosau hangsúlyozá: hogy az »Uj-Zerin várának« csufolt és a törököknek átengedett »sárfészken« tulajdonképen nincs is mit sajnálni; mivel az nagy hire daczára is nem volt vár, hanem csak egy közönséges »juh, vagy birkaakol.« Küprili nagyvezér pedig július hó 10-ére a szilisztriai és nikápolyi beglerbégek bevárása végett N.-Kanizsa várába tért.

Betegségének javulása közben Zrinyi mintegy válaszul Montecuccolinak gúnyos és kedvencz várát is becsmérő vádjaira megszerkeszté 22. pontra terjedett híres védiratát, melyben a többek között az is kitűnik: — mely Zrinyinek leginkább fájt, — t. i. hogy az elvesztett erőd nem volt »juh-akol!« melyet a bécsi udvarnál és a gráci tartománygyűlésre is benyújtott; melynek szövege a következő:

»Zrinyi Miklós levele I. Leopold császárhoz.«

Másolta: gróf Batthyányi Ignác erdélyi püspök; latinból fordította: Vas József.

Készen tartám magamat ezen útra, midőn Felségednek 1664-ik július hó 3-ikán kelt levelét vettem, melyben meghagyja, hogy a táborból Csáktornyára vonuljak; végül legkegyelmesebben serkent s parancsolja, hogy ha a segélyhaddak Badeni őrgróf alatt megérkezik, haladéktalanul Felséged táborába térjek, hol a jelenlétemre fellelkesült és kitartó magyar had a táborban maradjon. Midőn már Felséged levelét olvastam, elhatároztam már akkor végkép a táborban maradásomat: a fentebbi okok komoly megfontolása után úgy találtam: hogy mindazok, miket Felséged feltételesen hítt, megváltoztak és a hadi tanácskozmányok intézkedései fölforgattattak. Gróf Montecuccoli legkevésbbé sem kérdvén, vagy tudósítván engem, az első tanácshatározatokat megváltoztatta, a badeni őrgróft Stayer-ország szélein, a francziákat pedig távolabb megállíttatá ahelyett: hogy egyesítette volna őket seregeinkkel.

Mi a magyar és horvát katonaságot illeti az ugyan bátor lélekkel szép és nagy számmal sereglett össze, de nem látván szándékot a hadműködés és dicsőség szerzésére, magával hozott csekély táplálékából kifogyván, kiki családja körébe távozott vissza, megűnván a tétlen veszteglést. — Egyedül Batthyányi maradt távozásomig körömben, kenyeret osztván

katonáinak erszényemre a lehetségesig; de ő is távozni kénytelenítettett élelmi szerek fogyatéka miatt, és most más magyar és horvát katonaság nincs is a táborban, mint gróf Nádasdyé — de ezek sem nekem, hanem Montecuccolinak engedelmeskednek! mire nézve az előadottakat újból jól megfontolván, mi okot sem leltem, mely jelenlétemet a táborban csak legkevesbbé is igényelné.

Az okok pedig melyek engem Felségedhez járulni ösztönöztek bizonyára olyanok: hogy ha csak egész hazám s egyszersmint Felséged tartományainak bukását látni nem akarom — ide a királyi trónhoz kellett menekülnöm. De minthogy Kanizsa felhagyott ostromának okait — felmerült új zavarok által folyvást elfoglalva lévén, Felségednek még elő nem terjeszthettem a most legmélyebb alázattal, hallgassa meg Felséged, a leghivebb értesítőt.

Jól tudom, hogy a balesetek oly kiméletes ecsettel nem rajzolhatók, hogy némileg a mentegetődzők hibái ne láttassanak; mégis távol vagyok, hogy ettől megborzadjak, sőt inkább lelkemnek megkönnyebbülésére szolgál, Felségedet ezen ügy folyamatáról hiven értesíteni. Mit sem szándékozom itt az önhibákat szépitők nyegle módjára a bal-szerencsére róni. Vannak esetek, melyeket sokan jó szerencsének neveznek, de a dolognak czélszerű és eszélyes elintézésével könnyen jobbra fordíthaták volna. Eleve is ki kell Felségednek jelentenem, hogy azt amit nemcsak gyanítok, hanem alapos hozzávetés után bizonyosnak mondhatok, hogy az általam tervezett ostromra, sem egy törzstisztnak, sem egy tábornoknak őszinte szándéka nem volt, Buchtler bajor tábornok kivételével, ki mindazon ostromban mind egyéb működésekben folytonos bűzgalmat tanusított.

A többiek mindnyájan ügyesen panaszkodtak úgy a katonaság téli szállásának kora elhagyásáról, vagy csak a fizetetlen zsoldról; végül a tápszerekről, miket azonban én ügyefogyott helyzetemhez képest lehetőségig türtem.

Ezek a katonák közt nyíltan, folyvást terjesztették, alattomban pedig a főnök sűgallatára a fogások s végül a veszélyek, melyekkel az ostrom együtt jár, s mikhez már huzamosabb idő óta szokva nem valának, kedvüket csüggeszték a táborozásra . . . . . a kedv pedig és akarat a mienk

szükségképen velük kell járnia, az eleven tűz igen távol van tőlük. Ugyanis gróf Hohenlohe nyíltan kijelenté ezen idegenkedést e dicső hadjárattal, miután Babocsa, Berzencze és Segesd elfoglaltattak, egyszersmint az eszéki hid felégettetett s a körül fekvő tartomány elpusztított; Kanizsát ostromolni, Stajernek és a széleknek hatvanhárom éves rabigáját lerázni kedvező idő kínálkozott. Kötelezettnek éreztem magamat, kogy ezt egyedül Felséged elé terjesszem.

Hogy pedig mindent rövidebbre vonjak:

Először: a magas udvar belső- és haditanácsosainak közelebbi véleményét kívántam hallani; következőleg hozzájuk utasított levelemben az érintett egész vállalat sikerét Vasenhoff által velök közlém, egyszersmind Kanizsa ostromára a kedvező alkalmat elérkezettnek állítám, kérvén, hogy ha velem egyértelembe volnának, véleményüket közvetlenül Felségednek jelentenék ki, s az ostrom készülthez a szükségeseket tennék meg, okvetlen szükséges lévén, hogy husvét előtt ostromoltassék Kanizsa, különben félni lehet, nehogy a nagyvezér minket onnan elmozdítson. Tetszett-e nekik a dolog végrehajtására a kedvező alkalom, Felségednél senki jobban nem tudhatja, mily hévvel és erőlyesen szorgalmazták, minden hadi kelléket megigérték, csak Felségednek méltóztassék a vállalathoz szükséges 13.000 katonát engedélyezni. Végre tehát március 18-án tetszett Felségednek magát kegyelmesen elhatározni, s parancsolni, hogy nemcsak ezen elvek, — hanem az egész kereszténységre nézve oly üdvös vállalat haladéktalanul megkezdessék; a táborszerek tehát (melyek az alatt míg Wasenhoff reménytelenül 24 napig Felséged legkegyelmesebb rendeleteire Regensburgban várakozik,) Gréczen elkészítettek lehető leggyorsabban elindíttassanak.

Felséged ezen parancsával a magas udvar belső és haditanácsosai a Regensburgból visszatérő Vasenhoffot azonnal hozzám küldötték. Megvallom nagy idő látszék elteltnek; — de minthogy Felséged leveléből legkegyelmesebb akaratát s a stayerok buzgalmát eléggé látnám, ostromnapul ápr. hó 8-ikát tűzém ki, — mely valamint Felséged helybenhagyott, úgy Stajernek is tetszett; ugyanazt a magyaroknak is tüstént jelentém, kik megigérék! miszerint a kellékekben

semmi hiány nem leend; s hogy a határozott napon minél számosabban megjelenének, kértem, serkentettem. Midőn pedig a Stajerben tartózkodó németeknek is hasonlólag jelenteném; némelyek feleltek, hogy 12-ike előtt nem — mások arra sem jelenhetnek meg. A hadi és titkos tanács minden módon ügyekvék ötet rávenni, hogy mozduljanak ki, de sikertelenül. Az alatt a határozott napok elfolytak, a magyarok össze sereglettek, de nagy izetlenséggel tértek haza!

Igy semmisült meg a hadműködési legjobb alkalom és a dolgot már valósággal dugába dőltnék hittem, és örömet láttam volna, mert világos volt, hogy ily parányi erővel sem Kanizsát be nem vesszük, sem magunkat a török segédhad ellen, mely kétségkívül — minthogy annyit késlekedünk — nyakunkra jövend, nem alkalmazhatjuk, miként azt felségednek altábornagyja Strozzi gróf megérkezék magával hozván Hotz ezredes tüzérfőnököt meg más néhány tüzértisztet s két tábori mérnököt, oly intézkedést tapasztaltam, miszerint, ha ellenzem, egyedül rajtam mulik a parancsolt ostrom. Minthogy eddig nem hallatszott az ellenseregnek csoportulásáról, örömet indultam Strozzi, Haltz és Vasenhoff társaságában Kanizsa kémszemléjére.

Összevont katonasággal tehát ápril 19-én Kanizsára mentünk, a tavakat nem leltük oly szélesnek; mint a minőknek hittük, s a helyszínen megszemlélvén a megtekintendőket: bevehetőnek tartottuk az erősséget, azon egy feltétel alatt, ha az ellen segédhadtól nem gátoltatunk! Az alatt mégtért gróf Hohenlohe is, s elhatározott, hogy Gréczben jőjjenek össze; nehogy pedig e szándék megváltoztatása több idővesztésbe kerüljön tanácsosabbnak látszott, hogy 21-én husvét vasárnapon tartassék tanácskozmány, melyre a stayerek Galler Keresztély Jánost küldötték, ki a tanácsban megfontolván a fontolandókat, küldői nevében minden szükségesséket, miként Vasenhoff és Holtz azokat előadták teljesen megígért s ajánlott. Mire nézve közértelemmel ostromnapul ápril 28-át tüzték ki, mit gróf Hohenlohe nagy hidegen fogadott, ki mindig fűnövés bevárását ajánlá; nem fog azonban tovább szállásokon vesztegelni, nehogy ezen alkalom elillanjon. De 27-én Új-Zerin váramban összegyűlvén, oda

Nagy-Kanizsa ostroma 1664-ben.

sem érkezett meg, ámbár megigéré: A csapatok azonban mégis oda seregelték s jóllehet, még nem érkezvén meg fentemlitett kellékek, az ostromtól örömet elállottunk volna; de a dolog oda fejlődött: hogy a fegyver becsület kockáztatása nélkül tovább halasztani nem lehetett, főleg miután Zelentner János a magas udvari kincstártól kinevezett élelmezési biztos állítá: hogy minden mi husvét vasárnapjára volt, a rá következő napon megérkezik; 28-án tehát mint határozva volt, Kanizsát megszállottuk, első rohamra a külvárosból kivervén az ellent, rögtön elhelyeztük a táborszereket s ütegeket; de mintán kilencz nap folytonosan a tüzéségre s egyéb kellékekre türelmetlenül várakozunk, a kezdetben annyira megzavart ellennek, hogy nem tudná, mi volna teendője, a fenyegető veszély kinyitá szemét, ugyanis harmad napra, mit az előtt vagy elmulasztott, vagy számba se vett, alsó földsánczot vetett a hely körül.

Második: miért nem vettük be Kanizsát? Mert nem csak annyi — s az ellen — segéd hadtekintetéből legdrágább napokat egész elvesztégtünk, hanem a védművek nélküli helyet hanyagságunkkal erődítettük is. Ehhez még más baj is járult, t. i. a várban csak néhány rosszúl készült gránát vettetett be, nem egyszerre annyi, hogy az egész elborított volna és a tűz terjedését ne gátolhatták volna a várbeliek, mi kétségkívül nagyon meggyengítette volna a várat, de a kevés számú bombavető mozsarak folytán, a mint a csekély számú gránát belövöldözését a törökök észre vették: azonnal nagy serényen leszedték a várban levő házak gyúlékony tetőit; így a belövöldözött silány gránátokkal célzott nem értünk.

Harmadik: főoka, hogy Kanizsát el nem foglalhattuk: habár legjobbak lettek volna is a gránátok, aligha tehetünk valamit, miként később a jó gránátokkal tapasztaltatott, mivel a gyúlékony anyag mind eltávolított a várból. Nem keveset ártott az is: hogy véletlenül, sőt mindnyájunk bámulatára, ágyúink néhány lövés után úgy kiégtek s megromlottak: hogy midőn leghevesebben tüzelni eszély és szükség parancsolá, egyet is alig használhattunk; mire nézve jó ideig tétlenül kellett tengődnünk, mi az ellennek bátorságot és alkalmat nyújtott arra: hogy ki-kitört a várból és május 21-én nagy kárukra táborszereinket fel gyújtá.

Negyedik: hogy az ígért 13 ezer gyalog katonaság eleinte nem érkezett meg; volt ugyan Strozzinak 1200 embere. (a többi Regedén maradt) Sparnak 1200 Legissának (?) 4000 összesen: 6400, kikhez később 900 bajor is végre Mondorf ezredes alatt 1700 járult, összesen mégis 10000-en voltak. Mire nézve annyi munka s őrt állásra elégtelenek lévén, nem igen sokra könnyíti vala az ostromot, szükségkép: elkellett mulasztanunk.

Van több egyéb is még, mi nagy akadályokat gördített, de részletességemmel Felsőgednek unalmat és keserűséget okozhatnék. A megtörténtet nem történetté tenni lehetetlen, ezen négy okot, melyek miatt Kanizsát el nem foglalhattuk, csak fővonalaiban akarván előterjeszteni, hogy lássa Felsőged, miszerint nem a lehetetlenség volt az oka, hanem a kért s ígért kelléket — jó szándék tevékenység — hiánya, és még is mindezek daczára oda jutott Kanizsa, miként később a foglyoktól értők: hogy ha még öt, vagy hat napig maradunk, meg kellett volna magát adnia; mert azon erődöt, mely nekünk az árkon átkeltünkbe árthatott volna, utolsó napokban azon új ágyúkkal úgy megrongáltuk: hogy sem ágyúk, sem emberek huzamosb ideig abban nem maradhatnak.

Nagy kárunkra volt az ostromnak ápril 8-tól 28-ig hallogatása is, meg azután 9 egész nap tétlenül vesztegeltünk. A szerencsétlenségnek utóljára is minden balul ütött ki s hibáit von maga után. Mert midőn kezdetben a török nagyvezér közalgéséről terjeng a hír: a haditanácsban férfiasan elhatározók, hogy kőrsáncunkban halunk meg inkább, mintsem megkezdett munkánkkal felhagyjunk azon egyre kérvén Felsőgedet, méltóztatnék segítségül lenni!

Közelebb nyomulván pedig a török had, ezen egész határozatot felforgattuk s az elvonulást annyira siettettük: hogy én soha fájdalom nélkül reá nem emlékezhettem. Nem javaltam, ellenszegültem, tiltakoztam, de hasztalanul; mert sürgette Hohenlohe, rajta volt Strozz; midőn okát tudakolám: válaszolták, hogy az ellenség 60000-et hoz, mi pedig oly kevesen vagyunk, hogy kőrsánczatunk vonalát sem védhetjük! De kinek nézete szerint volt az akkora? Vasenhoff ugyan kétszer nyiltan óvást tett ellene, de akkor mit sem segíthetett. Az sem való, a mi Hussein fegyveresei számáról mondva volt; mert az ellennek nem

volt többje 20000-nél. És ha Hohenlohe, miként kérem, hoz-
zám át jött volna: könnyen megvédhetjük a vonalt; de ő azt
semmikép sem akará tenni, hanem, hogy elhagyván hadállá-
sunkat, mi mennénk ő hozzá! Mit tehettem? Őket visszatartóz-
tatni nem állott hatalmamban s így kénytelen-kelletlen velük
együtt szaládnom kellett; sőt még csak annyit sem tehettem
meg, hogy a málhákat előre bocsátva egyesülve maradnánk;
mindent összebonyolított, sokat elvesztett a zűrzavar!

De itt sem volt határa a hibának. Mert midőn más tábor-
állítás felett folyt a tanácskozás, valósággal javaslám: hogy
váram előtt a hegyen állíttatnék fel a gyalogság, mert így
Kanizsát még mintegy megszállva tartottuk, Uj-Zerin várát
s a Murát biztosítottuk volna, s legkedvezőbb alkalmunk
marad az ellenség megrontására; de minden szavam haszta-
lan volt. A Murán átkeltünk s mély és vizenyős helyen
ütöttünk tábornok s a hegyet az ellennek hagytuk. Mit midőn
a nagyvezér észrevett: negyednapra nyomunkban volt s azon
hegyen, nem messze a vártól, táborba szállott.

Ekkor ismét Hohenlohe és Strozsinak az előnyt terjesz-
tém elő az ellenség megrohanására, s kértem, hogy a kifá-
radt törököket rendetlen táborukban éjjel támadnók meg;
mitől sem kell tartanunk, mert mi mindig kényelmesen
vissza vonulhatunk; de ez annyi volt, mintha a legnagyobb
képtelenséget ajánlottam volna!!!

Ezután annyira ment az ellenség bátorsága: hogy meré-
szelt a Murán kétszázal átkelni s magát a szigeten elsán-
czolni, kik azonban elvesztek ott; sőt, ha nem láttam volna,
el sem is hinném, fényes nappal, — 10 órakor — vagy öt-
száz török jön s alig puskalövésnyire magát elsánczolja, s
még az nap félszög vonalt húzott át a hegyen. Ujra, hogy
éj idején üznők el onnan őket, esdve kértem; de hiába! —
Igy naponkint közelebb nyomult az ellenség s minél inkább
sürgtettem, hogy az ellent nyugtalanítsuk: annál kevesebb
történt, minden tudniillik: gróf Montecuccoli megérkezésére
hallasztatott; várva vártuk tehát; de egyik veszélyből a má-
sikba estem. Legott úgy rendezé a dolgot: hogy hová czé-
loz, könnyen beláthatnám. Más parancsnokot állított a várba,
mind a sziget, mind az erősség védnökéül magát tolván föl.
Ellenzegülhettem volna, remélvén: azonban, miként a hadi

tanácsban ígéré, »hogy mihelyt Sparr altábornagy megérkezik: rögtön az ellenségre tör.«

De midőn Sparr megérkezett, esze ágában sem volt, hanem a badeni őrgróf bevárását javaslá. Az alatt, hogy az erőd oltalmára valami történjék, legkevesebbet sem nyerhettem meg.

Sőt midőn 2000 magyart éjnek idején ki akarnék bocsátani, a Montecuccoli által beállított parancsnok felelé, hogy kibocsáthatom ugyan őket, de a várba be nem fogadja, ha csak ez írásban nem parancsoltatik neki. A mint ezt értettem, hogy eleget töprenkedik ugyan, átláttam és felhagytam tehát ezzel is.

Azonban naponkint közeledett az ellenség; a mieink szigetemet elpusztították, a templomokat feltörték, a nőket megfertőztették; — de éppen nem harcoltak; — sőt védelem helyett lemeszároltatni engedék magukat.

Hallatlan dolog! ötven török egyedül kardjával 350 németet űzött ki a nyílt és földött sánczból, soknak legyilkolásával; csak egy sütötte el puskáját, de kardot senki sem rántott! Boszúsnak látszék Montecuccoli, sőt kijelenté, hogy példát szándékozik állítani: de ez is csak álbeszéd maradt!! De miért is fárasztom Felségedet továbbra ezen szégyenletes előterjesztéssel?!

Ötven török végre a mieinket rohanva a sánczból kiugratva, sok németet, nem csak legyilkolt, hanem úgy megzavart: hogy állomásaikat legott mind oda hagyták, a törökök behatoltak s a ki még az őrségben volt, szánszálom nélkül felkonczoltatott. Fontolja meg Felséged, kérem vajjon gróf Montecuccolinak volt-e igazi szándéka a várat oltalmazni? Tudtom nélkül miként mindent rendezett, a vársánczok és erődök alatt aknákat vonatott, s mihelyt az ellenség csak színleges támadást tenne, az erősséget légbe röpíthetné, valamint a földött sánczot, melyet mielőtt csak egy is ügyekezett volna megmászni, fölvetették. Így: egyik napon, mielőtt a vár bevételre volt, a parancsnok kétségkívül gróf Montecuccoli parancsából rendelte, hogy száz katonáim, kik az erősségben voltak, vonuljon ki, elegendőknek tartván a németeket. Sőt a legközelebbi éjszakán, gróf Batthyányi kérte: hogy emberei közül kétszáz bocsáttassék a várba; de

nem nyerte meg, attól félve talán, kogy a várat tovább, mint kívánatos, oltalmaznák?

A mult évben százhusz német és százötven magyar, három véletlen és heves roham ellen, az ellenség nagy vere-ségével védelmezte a várat, s most 900, sőt az egész oly je-lentékeny hadsereg gyalázatosan vesztette el azt! Valóban szép segítség, mely váramtól megfosztott, szigetemet földűlta, a földműveseket elkergette és leölte!

Mindezt azonban bár szerintem fontos, nem sajnálom any-nyira, mint hogy katonáimat, kik annyi év folytán nemcsak a szigetet, hanem Felségednek Stájerországát is védelmez-ték, lakaikból kiűzték s Isten tudja nejeik s magzataik hova kényszerültek menekülni? Elhallgatom a szenyfoltot, melyet a tény által Felséged fegyvereire sütöttek.

Ezek azon okok, Legkegyelmesebb Uram! melyek Felsé-gedhez járulni kényszerítették, hogy megérthessem, mit kell tennem az elpusztított néptelen vidékkel s az ellenségnek nyílt szigetében, miután javaim megrongáltam!?... Azt én negyven év folytán: mind magam, mind elődeim véres veri-tékével mai napiglan az óriási ottomán hatalom ellen ótal-maztam; most, honnét legnagyobb segílyt kell vala remél-nem, miben minden bizalmamat, reményemet helyeztem, ott veszítettem, s mi legfájdalmasabb, Felséged legkisebb szol-gálata s a kereszténység közjava nélkül; s most ezen szab-lyával, mely derekamat övedzi; Felséged rendeleteire vára-kozom.

Császári Felségednek legalázatosabb, s örökre hű alatt-valója:

Zrinyi Miklós.

Ennek megtörténte után, mivel egy ideig a reménylet legfelsőbb kéziratra hiába várt, beadta lemondását, a minek — még ma is méltatására váró — alábbi kesergő költemé-nyében is kifejezést adott:

„Lemondás!”

Voltak, vannak 's lesznek is még,
Kiket a sors inkább kedvelt;
Több jóval áldá meg az ég,
Vagy természet, szebben díszelt.

Amennyiben rang és vagyon,
Mikben egyesek születnek:
Mindent biztosít e földön,
Hogy boldogok lehessenek,

Nagyobb részét a pártfogás,
Érdemtelen bár, de azért:
Huzza-tolja, folyton-folyvást,
Mig magas polezot el nem ért,

S ha már egyszer ide jutott:
Nincs nálánál bölcsőbb ember?!
Egyszerre megokosodott,
Alsóbb rendűt ő nem ismer.

Felejtí hogy ki volt, mi volt?
Butaságnak példány-képe!
Ugorkafára míg jutott,
Mennyit csuszott-mászott érte!

Tányért nyalt és talpat csókolt,
Mélynek rúgását nem érzé:
Hogyha kellett, füttyre tánczolt,
Máskor a hátát görnyeszté.

Egyedüli boldogságuk:
Úraiknak »kegyintése,«
És asztali hulladékok,
Mire lesnek kiéhezve!

Ne irigyelj ilyeneket,
Szánandóbbak bárki másnál.
Nincsen becsük maguk előtt,
Hitványabbak állatoknál!

Ilyeneknek áll a világ,
Ők a kor nagy emberei!
Mig erény — becsületesség,
Mai nap már „avult semmi.“

És kit csalfa szerencséje:
Annyi tévutra vezettetett,
Nem csoda, ha reményt veszítve
Végre csüggedt, keseredett.

De kit úgy, miként engemet,
Kegyetlen sors folyton üldöz:
Csalárd szerencse hiteget,
Nyomorba döntve csak kinoz;

Hittem egykor én is hogy még:
Magyar hazám szabadságban,
Tündökleni fog mint az ég
Derült nap fényes világban!

De másként végezett az ég:
 Armány ül diadalt rajtam,
 Honszerelmem szárnysegetten
 Sir — jajgat! mert: megsebezték

Ki ábrándított zord sorsom,
 Tündéri szép reményimből,
 Csaló képek sirva látom:
 Voltak ezek életemből.

Adj csalfa szerencse másnak,
 Hirt, nevet és dicsóséget!
 Adj nékie nagy hatalmat,
 Nékem: csendes békeséget!

Nem kívánok már én semmit,
 Mivel remény kecségtetne,
 Jól tudom teljedésit,
 Várni ésszerű nem lenne!

Elvonulok «félre állva»,
 Világ zajától messzire,
 Szép magyar hazámat szánva,
 Epeszt szív fájdalmam érte!

Tetteimnek ítéletét,
 A történelemre bízva:
 Megkezdem bús életemet
 Mindenről végkép lemondva!

Csáktornyai kis váramba,
 Várom életem végperczit:
 E világtól külön válva,
 Míg a halál megközelít!

Ezzel: a magyar haza nagy kára és a nemzet jobbainak még nagyobb fájdalma és szomorúságára a hadi pályáról teljesen lelépett és csáktornyai ősi várában végleg visszavonulva egész ama regényes és nagyszerű vadászat közben bekövetkezett és máig is rejtélyes szerencsétlen haláláig — 1664-ik november 18-ig — csak a költészetnek és vadászatnak élt.

A kursaneczi — mai Zrinyifalvi — erdőben, azon a helyen: hol Zrinyi meghalt: herczeg Pignatelli Ágnes, gróf Althan Mihály Zalamegye főispánjának neje, 1724-ben emlékül egy latin feliratú emlékoszlopot állíttatott; a föliratnak: magyar fordítása így hangzik:

Itt halt meg Zrinyi Miklós, ki bátorságot keblében, győzelmet nevében, villámot kezében, derűtséget arczán, okosságot a tanácsban, szerencsét a harcban, a hova csak lépett,

magával hozta. Az erény vala szövetségese, a szerencse vezére. Amaz mindig társa volt, ezt mint vezetőjét soha sem tűrte, nehogy vakon kövesse azt. Azért ép oly komoly volt a harczban, mint derült otthon a békében. Mindenütt Zrinyi! Mindig üstökön ragadván az alkalmat, kopasznak azt soha sem találta. Fabius okosságát bírta késlekedés és Nagy Sándor szerencsés-jét vakmerőség nélkül. Érezték őt a törökök, mint Sámson a harcz tüzeiben Pécs alatt, és az eszéki hidnál, kiket a lángok között szedett ránczba; mint Mózeszt érezték őt a tatárok vízben, midőn őket Új Zerin váránál a folyóba kergette, inkább akarván ők ennek örvényében elveszni, mint fegyverének vilámát érezni!

Kanizsát, melynek végzete volt le nem győzetni, legalább erélyével megreszketteté. Erénye legyőzte a haragot, de nem az irigységet, kire néha a szerencse is kaján.

Lelke erejében bízva, nehogy féljenek emberei, a félelmet az ellenségben költé fel.

Hogy őt kövessék a veszélyben, előre ment. Hogy győzzenek, okosságaival az ellenséget megállítá. Oly nagy volt az ellenség rémülete: mint övéinek szeretete!!!

Az egyház Machabeusát hitte, az Ottoman Iskander bég feléledését vélte benne.

S századunk e **legnagyobb hőset** nemtelen vadkan veri földhöz?! (Lásd ábra.)

A Nagy-Kanizsa várában megszállott nagyvezér által várt csapatok július 14-én megérkezve, a vár északkeleti oldalán táborba szállottak és 48 órai pihenés után azon parancsot kapták: »hogy a környékbeli összes keresztény kézen levő erődöket és várakat vissza foglalják és lehetőleg hasznavehetetlenné tenni iparkodjanak, az önként hódoló népet és védőségeket azonban tőlük tellhetőleg kimélik!

E parancs, mely szomorúan ismeretes, úgy lett 26-ára foganatosítva: hogy csak azok nyertek kegyelmet: kik a rémhírek által meg előzött szívtelen törököket be nem várva, időnap előtt boldogabb vidékre menekültek, a kisebb várakat azonban — tartalmuktól megfosztva — egytől-egyig felégettették és légberöpítették!

E dúlásukat az itteni kereten kívül eső szt.-gothárdi csata követé nyomban, melyben a nagy-kanizsai törököknek nem az

Bildnis des Weltberühmten und Hapffern Hel-
 den Graf Nicolaus von Serény, welcher nach seiner Lobwör-
 digen vorfahren art, die abgeſagten Erbfeinde als Türk- und Tartariſche Muth und Mittellich beſtriffet.

Zrinyi Miklós lovasszobra.

»oroszlán-rész« jutott és a melynek lezajlása után: Küprili nagyvezér 3000 főre olvadt seregtörredékével Nagy-Kanizsa felé vonult, miközben Batthyányi lovasai által oldalban támadtattak, minek következtében sok zsákmány és a hadi levéltár a nagyvezér irlnokjával együtt, a támadók kezeibe jutott; mi által a szt.-gotthárdi csatára vonatkozólag, igen becses okmányok kerültek a császári levéltárba.

A nagy-kanizsai törökök szt.-gotthárdi vereségük kárpótlásaként, — daczára az augusztus hó 10-én gróf Lesley közbenjárása folytán a magyarok tudta és beleegyezése nélkül létre jött és Lobkovicz herczeg, valamint Kapigi basa és Jussuf aga által is szeptember 22-én aláírott és megerősített, nekik igen kedvező, ellenben: a magyarokra oly lealázó vasvári békekötésnek, — a dunántúlt ismét fosztogatni és rabolni kezdék.

E békekötés 8-ik pontja szerint — mely 20 évre szólott és melyet az esztergomi érsek, Zrinyi Miklós és a nádor tudomásukra jutása után már hiában elleneztek — »a törökök által lerombolt várak különösen Uj-Zrinyi-vára — a magyarok által többé föl nem építhetők; Nagy-Kanizsa vára azonban továbbra is török kézen maradt, melynek megerősítésére a kiskomáromi vár a török által fölépíthető és fölszerelhető«! Ezen és ehhez hasonló előnyökért a stambuli porta 100000 forint értékű keleti drágaságokkal »kedveskedett« a bécsi kormányoknak!

Ezek után Nagy-Kanizsa vára, a több évtizeden át dúlott vallásháborúk és a Zrinyi Péter, Frangepán és Wesselényi-féle összeesküvésben, mondhatni, inkább semleges szerepet játszott egész 1683. aprilis utóljáig. Hogy ezen idő alatt a nagy-kanizsai várórság mindennemű szükségletét régi szokásához híven a környékből és a szomszéd tartományokból harácsolá össze; az kétségkívüli; a mit az illetők végre is megsokalva, csupán védelmi szempontból fegyvert ragadtak, a miből nem ritkán a várbeliekre nézve nagy veszteségekkel járt ütközetek fejlődtek; minek eleje vétele végett, a nagy-kanizsai beglerbég hatósága alatt a fegyver viselést és tartást minden rendű és rangú kereszténynek szigorú büntetés terhe alatt megtiltá és a sarkantyú viselést is csak a nemeseknek engedé meg.

XXIII-ik Fejezet.

Thököly Imre a kurucz király Nagy-Kanizsa várában.

Fent jelzett időben Thököly Imre a kurucz-király érkezett ide fényes kísérettel, ki az itteni beglerbéggel a konstantinápolyi ügyek iránt értekezett, és innen május hó 28-án a próféta csodatevő zászlója és 35000 főnyi sereggel Begrádból Eszék alá érkezett Musztafa nagyvezér elé, Ibrahim nagy-kanizsai beglerbég 1500 janicsár és 150 díszmagyarba öltözött nemes bandériuma kíséretében járult tisztelegni, ki őt dobok és harsonák hangjai között IV. Mohamed szultán nevében fejedelemhez illő fénynyel és pompával fogadta s czoboly prémes piros kaftán, díszkard, fejedelmi kalpag, egy-egy köteg kócsag és strucz toll és egy aranyozott szerszámú arabs ménnel ajándékozta meg, a miért Thököly úgy szolgálta Kara Musztafát, mint egykor Zápolya Szulejmant!

A nagyvezér ekkorra már 70000 főre és 150 ágyúra szaporodott seregével Thököly tanácsára az eszéki hídon átkelve Dárda, Szigetvár és Nagy-Kanizsának tartott, magával hozván »Nakibul Esref Emilt« mint a nagy próféta egyenes leszármazott utódját, ki a szent zászlónak őre volt; a fentiek 35 napig mulattak a nagy-kanizsai várban, mialatt a próféta zászlója a katonák vallási buzdítására naponta közszemlére volt kitéve.

Itt időzése alatt Kara-Musztafa nagyvezér, ki a tánczoló dervisek osztályából származott — kiknek alapítója Mevlana Dsallaledina — Búmmi, sárga halinából készített magas turbánt viselt, mit ő is utánzott, egy kisebbszerű fürdőt rögtönzöttetett várbeli lakásán, mely elé a salzburgi érsekség halleini kőbányájából ide került sárgás-fehér és vörösszínű márványból, mintegy 2 mtr. magas és 10 ctmter átmérőjű henger alakú oszlopot, melynek felső végén az ő turbánjának hű másolata van kifaragva, a következő török felirattal állítatá; »Amali illa jetti Musztafa«! az az »Állítatá: Musztafa, hogy Isten őt hadjárataiban segítse«! Ezen oszlop az 1703-ban Nagy-Kanizsa városában a várnak romjaiból épített Sz.-Ferencz rendiek templomába vitetett, hol a fő ajtón belüli jobb oldalon, a két nagy oszlop mögött igen practicusan még ma is mint »szentelt víztartó« alkalmaztatik, míről a jámbor hívők-

nek, kik bemenet kezeiket belé mártják, még csak sejtelmök sincsen, hogy e szent edény valaha hol állott és mily szerepet játszott?!

Kara Musztafa huzamosb ittmulatás után, 10,000 főnyi csapat élén a moldwai vajdát és Khiser basát a főcsapat részére az utak és hidaknak jókarba hozatala végett 8 nappal előbb előre küldé, és csak ezután a kanizsaik egyrészét is magához véve, juniús hó végével Thököly kíséretében seregével Bécs ellen indult, mely alkalommal útjába és hatalmába ejté Székes-Fehérvárt, és Győrt is. Kis-Martont, Sopront és Bruckot kivéve, — a Dunántulnak egész nyugoti részével együtt; mire nézve a törökök azzal dicsekedtek: hogy ez utjokban Székes-Fehérvár, Győr, Balaton és Fertő környékén Nagy-Kanizsától—Bruckig ötvennél több várat és erődöt vettek be, vagy hamvasztottok el; Bécsnek általában ismert sikertelen ostroma után, Szobieszky János lengyel király által üldözve, Győrön át ismét N.-Kanizsa várába tért megpihenni, hol csapatainak töredékét néhány hét alatt összegyűjtve, téli szállásra Belgrádba, vagyis: Nándorfehérvárra vezeté.

A szultán, ki Bécsnek bevételét biztosra vevé s annak már előre is örvendett és nagyszerű ünnepélyes előkészületeket is tett a győzők fogadtatására: a futárt ki a vereség hírére megvitte, e fölötti iszonyu haragjában rögtön lefejezteté, és az országban volt összes európaiakat ki akarta végeztetni, miről csak a főmufti kenetteljes szavai birták lebeszélni, arról azonban már le nem tett, hogy Musztafát meg ne büntesse, minélfogva nem is késett főkamarását Chasaszád Achmed janicsár agát és a rhodostói Ibrahim basát a selyemzsinórral Belgrádba Musztafához küldeni, kik megérkezésük után, a főhadvezéri pecsétnyomót átvéve, a piros selyemzsinórt és a halotti fehér selyeminget rögtön kézbesítették Musztafának, ki minden vonakodás nélkül — rövid imádkozás és mosakodás után két eúnuch által — jelenlétükben — azonnal meg is fojtatá magát.

Teteme: az általa épített mecsetben nyert elhelyezést.

Kara Musztafának e kis hadjárata Ausztriában 6040 férfi, 11215 férjezett nő, 14922 leányába került, kik között 2067 nemes osztálybeli, a legidősebb alig 23 éves volt, ezeken kívül: 26093 tizenkét éven aluli fiú és leánygyermeket hurczoltak rabságba,

hogy a megöltek és legyilkoltak száma mennyi volt? az örökre kideríthetlenné maradt!

Ez időtől kezdve egész 1686-ik év nyaráig, Nagy-Kanizsa vára örökké zsákmányoló törökjeivel csak mint átkozott teher feküdt dunántúlnak szívében; ekkor is csak annyiban tette magát nevezetessé: hogy lotharingi Károly főherczeg által szorongatott budaiak segítségére 4000 lovas janicsárt küldött, kik a budai hegyek közül a keresztények ostromvonalát gyorsan keresztül törve a várba törekedtek, mi közben Batthyányi éber huszárai által egész a várkapuig üldözve, háromnegyedrészük levágatott, de a negyedrésznyi töredék bár sebektől borítva, mégis csak bejutott, hol — magától értetődőleg — öröm rivalgással fogadtattak.

Buda várának a keresztény kézre történt szerencsés visszajutása után a nagy-kanizsai törökök nagy boszúságára még több nevezetes pont is elveszett reájuk nézve, a mit ismét csak szokásos kirándulásaikkal iparkodtak megboszúlni úgy a környéken, mint a szomszéd tartományokban is, mely alkalmakkor bizony közülök is sokan a »fűbe haraptak«!

A még török kézen volt dunántúli várak megsegélése végett Amrát az új nagyvezér, mivel Kara-Musztafa a bécsi kudarczért a szultántól piros selyem zsinórt kapott, melylyel magát megfojtatá, 60000 főnyi sereggel jött 1687-ik aprilis elején Eszék alá s az 1685-ik augusztus hó 14-én Leslie Jakab tábornok által fölégetett hidat néhány hét alatt használható állapotba hozatva a Dráván át kelt és a nagy-kanizsai, valamint a szigetvári törökök egy részét is magához vonva: Buda és az utánna elesett várak visszafoglalására indult, de Siklós környékén már a keresztény táborra bukkant, melylyel nyílt csatára kelve — a mi a töröknek egyáltalán nem volt eleme — véres, döntő ütközetben serege tönkre tétetett; mely alkalommal 35000 török harczos teteme fedte a harczteret; 2600 pedig hadi fogságba jutott, a többi elmenekült, kiknek egy részét a győzők egész Nagy-Kanizsáig, a fő részét pedig, Dünenwald egész Nándorfehérvárig üldözte és egyuttal ezt is elfoglalta; azon kívül 68 drb különféle ürméretű löveg, 10 drb kőgolyót vető mozsár, 850 mázsa lőpor, 8000 drb ágyú golyó, 3000 drb. bomba, 10000 drb gránát, 7000 drb vágó marha, 6000 drb ló és 2500 darab teve jutott a győztesek birtokába!

Ez alkalommal a győztes katonák, Kara Musztafa mecsetébe is betörték, hol a sírba kincseket véltek lelhetni, és e fölötti csalódásukból eredett boszújukban: Musztafa koponyáját, ingét és zsinórját magukkal vitték és később a keresztények által bevett Nagy-Kanizsa várába hozatva, az itteni Ferenczrendiek birtokába került, kik Kollonich érseknek ajándékozták, ez pedig Bécs városának kedveskedett vele, hol még ma is a városi muzeumban őriztetik.

Ez volt a töröknek utolsó kísérlete a dunántúli váraknak visszafoglalására! Egy évre reá már Nagy-Kanizsára is mertek a keresztények gondolni és Bischoffshausen alezredes két lovasszázaddal a vár kikémlelésére küldetett, szándékát azonban a törökök megghiúsítandó: kirohantak, miből összeütkezés keletkezett, mely alkalommal 80 török elesett, 11 pedig fogságba jutott; kiktől megtudták Szigetvárnak sanyarú helyzetét, mibe élelem, lőkészlet és pénz hiánya miatt jutott; elfoglalására Vechi tábornokot azonnal kirendelték, ki rövid körülfárlás után a várban beállott éhínség következtében: 1688. február 12-én kardcsapás nélkül hatalmába ejté. Ennek megtörténte után pedig Batthyányi Ádám a dunántúli egyesített magyar és császári sereggel május hó 19-én Székesfehérvárt foglalta vissza.

E két nevezetes helynek elestéből a nagy-kanizsai törökök már nem jót sejtének, minélfogva minden erejüket, a várnak minden, de különösen az élelmi czikkekkal való fölszerelésére fordították, de Batthyányi és Heister tábornoknak rögtönözött éber zár vonala mindig megghiúsítá ebbeli törekvéseiket, minekfolytán Ibrahim beglerbég a nagy-kanizsai szandsákság parancsnoka, a nagyvezérhez többszörösen követséget menesztett, kik az éber zárvonat daczára, megfoghatatlan módon szükség szerint jöttek-mentek és kik által nagyon szorongatott helyzetét őszintén föltárva sürgősen — a míg késő nem lesz — segítséget kért; de mivel ekkorra már ez Belgrádból is kiűzetett: nem nyújthatott segélyt, mindazonáltal biztosítani óhajtván a nagy-kanizsaiak lételét: Szulfikár Effendi által Szigetvárt és Nagy-Kanizsa várát cserébe ajánlá Nándorfehérvárért; ezen ajánlatot gróf Kinszky az 1690 januárius 7-én együtt volt rendkívüli bécsi haditanácsban az elnökölt badeni őrgrófnak előterjeszté, de a töröknek e terve elvetendőnek határoztatott!

XXIV-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa várának visszafoglalása a keresztények által 1690-ik április 13-án.

A bécsi haditanács fenti határozatával egyidejűleg: a nagy-kanizsai várat eddig csak hézagosan és lazán övezett zárvonallal szorosabbra vonását is elrendelék, minekfolytán Heiszter a nyugati, és Batthyányi a keleti magaslatokról leszállva: csapataikat egy-egy ágyú lövésnyire, közelebb helyezték a vár körül, melyhez — mivel a »szoros körülzárolásra« kevésnek bizonyultak: — Zichy István tábornok és Inkey János ezredes, mintegy 6000 főre menő vegyes fegyvernembeli csapattal kiegészítés, illetve: megerősítés végett sürgősen oda rendeltettek; minekfolytán eléretett: hogy a várbeliek többé sem vízen, sem szárazon, sem éjjel, sem nappal, a zárvonalon ki, vagy ezen a várba be, nem juthattak, illetve: juthatott anélkül, hogy az ostromzárolók kezeibe ne került volna s így minden segélyért küldöttjük, vagy bár mily czimen, formában és alakban ilyesmit ígért vagy hozott egyén elfogatott és általuk, valamint a náluk talált levelekből a bentszorultaknak napról-napra fokozódó nyomorukról teljes és leghitelesebb tudomást nyerve, maguknak tiszta képet és fogalmat alkothattak. Okulván azonban Zrinyi és Ferdinánd főherczegnek nagy veszteséggel járt sikertelen ostromaikon nem kezdetek a vár ostromlásához; hanem, hogy a törökök ne kecsegtessék magukat további segély nyerhetés reményével — és hogy előbb határozzák el magukat a várnak harcznélküli föladására, — a mi ki tudja, hogy ismét mennyi vér és emberéletbe kerülne? **Batthyányi** az eddig ki, vagy bemenni akart, de elfogott 73 főnyi küldöttet, egy a várbeliekhez intézett és török nyelven szerkesztett kiáltvánnyal, mind szabadon bocsátva, a várba küldé, kiket a kint látott és tapasztaltaknak a parancsnokkali közlésére utasítani magától értetődőleg, teljesen feleslegesnek tartott.

A beküldött kiáltványnak magyar értelmé körülbelül így hangzik:

Tisztelt Musztafa basa s Kanizsában lévő többi agák és katonák! E mindegyiket megillető üdvözet s minden jó kívánság mellett, ezennel tudtotokra adom, hogy mi éppen nem

kételkedünk a sikeren, s ti is jól tudjátok, hogy a leghatalmasabb és győzhetetlen római császár, Magyarország stb. királya, a mi legkegyelmesebb urunk, megparancsolta nekünk, a német és magyar seregek Kanizsa vára elleni vezetését; magatok is tapasztaljátok fegyvereink súlyát, midőn már szélteben vesztek el a nagy éhség miatt, olyannyira, hogy kénytelenek vagytok hitsorsosaitok s bajtársaitok közül sokakat saját kárukra, veszedelmökre a városból kiküldeni, a kikről azonban, tudjátok meg, hogy vagy fegyvereink alatt véreztek el, vagy elfogattak és a tengerre szálítottattak.

Beláthatjátok, hogy makacsságtokkal, melylyel az idén, úgy mint tavaly is, őszinte megintésünket megvetettétek, csak azt nyertétek, hogy nem csak katonáitok, s szövetségeseitek közül vesztettetek igen sokat, hanem még a portának s az ottoman birodalomnak is jelentékeny kárt okoztatok. Segélyt reméltetek ugyan eddig, de a nagy távolságból s abból, hogy főhadierőtekről mi is alig vehetünk hírt, könnyen következtethetitek, mily nehéz, vagy éppen lehetetlen azon hírhez jutnotok; nem is említve a sok folyót s erősséget, melyek minden segélytől elzárnak benneteket; határaitok a magyar határoktól igen messze esnek, miután a császári had egy része a dunántúl Oláh és Erdélyországba, a főhadtest pedig Epirus és Albaniába, Nizza várostól kezdve Scopián és Presztinián keresztül egész a tengerig nyomult.

S így már annyira van a dolog: hogy a porta minden erejét csak arra fordítja, hogy fő és székvárosait védje meg az ellenség fegyverei ellen; következőleg nem képes a távol eső helyeknek segédkezet nyújtani, a mire ti még kevésbé számíthattok, ha meggondoljátok, hogy az ottoman hatalom már hat éven át nagy hadakat indított ellenünk, s néhány csatába ereszkedett, de mégis mindig ő húzta a rövidebbet s nagy veszteséggel hagyta oda a csatatért, a mint ez a mult nyáron Jagodina, Viddin, Scopia s Presztinánál is történt. Ezenfelül az ottoman birodalom az Anatoliában s más tartományokba felmerülő belmozgalmak s lázadások által annyira megrendült, hogy minden esetre oly színe van a dolognak, mintha belszerkezetében önmagától emésztőd-nék fel.

Fontoljátok tehát jól meg ezt a dolgot s gondoljátok meg, vajjon a porta ily rossz helyzete mellett juthattok-e segélyhez leveleitek által, 40 vagy 50 nap alatt? Arról értesülünk ugyan a szökevények által, hogy egész reményteket a békébe helyezitek, de menyynyire csalatkoztok véleményetekben jó ottoman harcosok! Mert ámbár Bécsbe jöttek a török követek és a mi győzhetlen császáruink lábainál békéért esedeztek, mind az által a porta részéről semmi oly ajánlatot nem tettek, a mely leghatalmasabb császáruink s a többi magas szövetségeseknek elégtételt nyújthatna, és mivel a porta a nem rég elküldött futár által bővebb felvilágosítást nem adott, legkegyelmesebb császáruink jónak találta követeiteket siker nélkül visszaküldeni és Bécsből kiutasítani.

A mit a felséges Isten egyszer elhatározott, az kétségkívül meg fog történni, és meggyőződve vagyunk arról, hogy boszút fog állani a béketörő ottoman portán.

Servia, valamint Erdély-, Oláh- és Morvaország, Albánia, Ragúza köztársasága és még más ezekhez tartozó vidékek már császári oltalom alá helyezék magukat, Bosznia és a többi határos európai tartományok ugyanazt hajlandók tenni. Ezeken kívül legkegyelmesebb császáruink, a római szerb német birodalomban egy általános birodalmi gyűlést tartott, melyben a birodalmi rendek egyhangúlag elhatározták a háborút addig folytatni: míg mind a két tenger a fekete és a fehér az ország határait nem képezik.

Ez okból ugyanazon birodalmi rendek ő Felségét, a korona örökösét, ki három év előtt mint Magyarország királya megkoronáztatott, római királynak is megválasztották és koronázták, hogy így magasztos atyjának halála után azonnal nem csak örökös királysága, hanem a német birodalomban az uralkodást szerencsésen megkezdhesse. Ámbár ugyan Francziaország a még több évig tartandó fegyverszünetet megtörve, Némethont haddal lepte el, nektek is tudomásul juthatott Kanizsában, hogy azon hatalom eddig csak kárt vallott eme háborúban. Reméljük, hogy Isten segítségével ezen béketörő ellenség irányában mindenütt úgy fognak működni, hogy tettét még inkább meg fogja bánni.

Igy állván a dolgok, nektek, ottoman harcosoknak, kik félelem és remény közt éltek, és sem segély, sem békekötésre

kilátástok nincsen, erősségekben pedig, mely csupán csak fából épült, épen nem bízhattok, miután már sokkal erősebb és nagyobb várakat bevettünk; szabadon hagyom a lakósnak a helybeni maradhatást, vagy a kivándorlást. Még emléketekben lesz, hogy Eger, Székesfehérvár, és Sziget megadták magukat nekünk, és hogy az őrséggel kötött egyezmény híven megtartatott, más felől pedig tudva lesz előttek, hogyan jártak más városok, mint Érsekújvár, Buda, Károly-Fehérvár, Nizza, Viddin és egyebek, melyek nyakasan ellentálltak.

Okuljatok ezek sorsán, és minthogy a már pusztító éhség, hosszú és erős ellentállásra képtelenné készül benneteket tenni, ne várjatok a végsőre, hanem kérjétek, míg nem késő, leghatalmasabb császáruknál kegyelmet, nehogy magatokat és nejeiteket makacsságtok által a ki nem maradható veszélybe döntsetek, mert esküszünk az élő Istenre: hogy további ellentállás után minden kegyelem meg lesz tagadva tőletek, és mi vesztetekre addig maradunk itten, míg egyetlen egy emberünk életben lesz. E tárgy felett huszonnégy óra múlva feleletet várunk tőletek, legyen az bármilyen is; egyébiránt szerencse s boldogság maradjon az igaz hívóknél.»

A várba — reményük ellenére — ily módon visszajutott törökök a kiáltványt élőszóval is bőven kiegészítve, a vár, illetve a szandsákság parancsnokának — Ibrahim beglerbégnek — kezeibe juttatták; mire az abban kitűzött határidőn belül, a várból számos harsóna és dob által okozott zaj és lárma kíséretében — egy hírnök érkezett azon válaszszal: hogy a várt, ha tüzeső, zápor gyanánt fog is reájuk hullani, védelmezni fogják a fényes porta dicsőségére utolsó emberig és utolsó csepp vérig! és ennek megerősítésére a hírnök visszatérte után nyomban heves ágyuzást kezdettek, mit az ostromlók — lőtávon kívül lévén — hogy lássák a várbeliek: miszerint ellentállásuk mily kevésre becsültetik: egyetlen egy lövéssel sem viszonoztak, sőt: a többszörösen intézett, de mindig visszavert heves kirohánásaik alkalmával elfogott fegyvereseiket minden bántalom nélkül bocsáták vissza a várba, kiktől az előbbenihez hasonló számos fölhívás és kiáltványokat küldöttek, hogy bajtársaik és a lakósok között szétoszszák; melyekre

egy-egy kirohanás volt a válasz, miközben arra törekedtek: hogy a portához segélyt kérő leveleket küldhessenek, miben rendesen megakadályoztattak; így például: több ily levélvivők között egy Czampó Husszein is kézre került; ki három levelet is vitt magával, egyet a portához, egyet a nagyvezérhez, és egyet a boszniai basához czimzeten, melyeknek kivonata az volt: »hogy ha husvét előtt segélyt nem kapnak: Kanizsa várát tovább nem tarthatva, kénytelenek lesznek a hitetlen gyauroknak minden vérontás nélkül nem is olcsón, de ingyen átadni«!

Mindezeket Hussein, hosszas vallatás után szóval is megerősíté, miközben vallatóit meg nem szűnt sértő és gyalázó szidalmakkal illetni, a miért gróf Csáky István altábornagy őt le is fejezteté és a többieknek ilyféle vállalatoktól kedvét hogy elvegye: fejét póznára szúratva, éjjel a külső palánk kerítés kapuja elé a következő török szövegű felirattal tűzeté: »Lássa meg szemeitek, ti nagy-kanizsai basák, bégek, agák és minden rendü népek és katonák, hogy kiküldött levélvivőtök Czampó Husszein a magas portánál, sem máshol számatokra segélyt nem kapott, s azért az örökkévalóság portáján keresztül a másvilágba költözött, megnézendő és tudandó: vajjon számatokra nem-e hozhatna segélyt a holdból, vagy a pokolból«?! A várbeliek másnap virradatkor megpillantván Husszein eltorzult szakállas fejét, nagyon elkeseredtek, mivel most már minden kételyt kizárólag meggyőződtek elhagyatott helyzetükről, és hogy erről hírt még hitsorsosaiknak sem adhatnak többé, minekfolytán nagy riadalom, majdnem fölkelés és lázadás támadt a várban olyannyira: hogy a vár kapuit zárva kellett tartani s így az nap egy lélek sem jött ki onnan. Ezen esemény meg az élelmi készlet rohamos apadása a beglerbéget arra indította: hogy a várban volt mintegy 800 főnyi vegyesnemű keresztény foglyot szabadon bocsátá, kik a táborba jutva, éhségük csillapítása után, biztosan állíták: hogy még egyszeri felszolgáltatásra a vár meghódol, mivel már az élelmi cikkek nagyon fogytán vannak, minél fogva most már még a lakósokat is kiakarják űzni, reájuk fogván: hogy ők csalták ide az ostromlókat! stb. stb.

Erre most már Heiszter tábornok intézett a császár nevében egy felszólítást a várbeliekhez, mire a várórség a beg-

lerbég engedelmével, még egy utolsó kirohanást kísérelt meg, így remélvén magukat az ostromlókon keresztül vághatni és valahonnan segítséget hozhatni; de bár az eddigieknél sokkal hevesebben támadtak, nem igen nagy kárt okozva, de annál többet szenvedve, ismét csak vissza verettek.

Ez alatt azon hír kezdett hirtelen szárnyra kapva a várban terjedni: hogy egy 10000 főnyi keresztény segély-had Regedén át már A.-Lendvára érkezett, mely a várat fegyverrel okvetlen beveszi és egyetlen lénynek sem kegyelmez a bentlevők közül!»!

Ennek ezután mégis lett annyi hatása: hogy a védők gondolkodóba esve, egy küldöttséget menesztettek Heiszterhez, kérvén őt: hogy engedjen két gyors csauszt Boszniába küldeniök, az időközben lefolyt események és a jelenlegi — akkori — helyzet tanulmányozása végett; e kérelem azonban röviden visszautasított, és a vár meghódolására nézve sürgős határozat követeltetett.

Ibrahim Musztafa tartván attól: hogy az őrség az ő akaratára és beleegyezése nélkül is föltalálja adni a várat, két agát küldött a táborba, hogy az egri, székesfehérvári és szigetvári szerződésekhöz hasonlóan iparkodjanak kieszközölni; de mivel Batthyányi tábornok erre nézve elegendő felhatalmazással nem bírt: bővebb utasítás végett futárt küldött Bécsbe, kiknek visszaérkeztéig a feladási feltételeken alkudoztak, melyeket a törököknek pontról-pontra írásba foglaltan kellett előterjeszteniök, hogy abból a megszállók láthassák a tulajdonképeni szerződés lényegét.

A jegyzőkönyvileg felvett szerződés szövege — mely 10 pontból állott — márczius hó 20-ára a táborba hozatott, hol kitünt, hogy a példa gyanánt idézettektől több tekintetben eltér, miből vita keletkezett, mely Pozzó cs. haditanácsosnak 29-én történt leérkezétségéig tartott, kinek lakhelyéül Hadsí Achmet spahi házáat jelölték ki a várban, honnan másnap a mindkét fél részéről összeállított bizottság kíséretében a beglerbég lakására mentek, hol a kölcsönös bemutatások üdvözlések és egyéb udvariaskodások után, mely ily alkalommal a vár összes basái agái és minden rangu tisztjei is jelen voltak. — Ibrahim Musztafa a díszes gyülekezethez következő nem minden szerénytelenségtől ment beszédet intézé:

»Nagyon fáj lelkemnek, hogy magam és katonáim bátor-

ságát és vitézségét ilyen híres és nevezetes várban kellően nem mutathatom meg. Tudjátok ti is, hogy ezen vár a kereszténység majdnem minden fejedelme által erőlyesen és keményen ostromoltatott, s még sem vétethetett be: — alig 25 évvel ezelőtt (1664) 40 napig ostromoltatott 50,000 emberrel — de kevés eredménnyel! — és hőszíleg ellenállott. Azon időben a mindenható és magasztos Isten a német birodalom embereinek nem adott annyi kegyelmet mint most Battlyányi és Zichy grófoknak. Én már 19. évig lakom e vidékben és reméltem is, hogy a legnagyobb dicsőséggel, — nem pedig ilyen szomorú állapotban mint a mostani — térendek vissza hazámba.

De fájdalom! az isteni végzés másképp határozta, ki állhat ellene? Nem titok, hogy a török porta annyi győzelem és diadal után a dicsőség legnagyobb fokát elérte úgy, hogy majdnem a világ minden népe meghajolt előtte, sőt a római császárok és követeik békét biztosítottak maguknak nála; hová csak fordultunk a győzelem kapui nyitak meg előttünk; Kamiének, Bodolszky és Zerim várát igen rövid idő alatt meghódítottuk. — Én magam mielőtt basává lettem a smolenszki háboruban 13 nap alatt 72. sánczot vettem be. Ilyen nagy és dicső diadalog döllyfösökké tettek bennünket. Nem adtunk hálát értük Isten mindenhatóságának, hanem mind magunknak tulajdonítottuk a dicsőséget. Ez az oka, hogy a legmagasabb Isten most minket megbüntet és a győzelmet másoknak adja. — De vigyázzatok, hogy ti is így ne járjatok! a szerencse kereke vissza ne forduljon!

Nem szenvedünk még ugyan éhséget és a még létező élelmi szerekkel négy öt hónapig beérhetnénk, de mindazonáltal ezen alkalmat nem akarjuk elmulasztani, nehogy még nagyobb szerencsétlenségeket idézzünk elő. A németek hűek mindenkor vallásuk és Istenükhöz, azért meg is áldotta fegyvereiket.

Ezen beszédre Pozzó teljhatalmú biztos azt felelé: hogy »ámbar a török portának vétkes betörése és a lázadók támadása miatt sok falu város és vár elveszett s a hosszú évtizedek sorain át több millió hű népe az országnak meggyilkoltatott, vagy rabságba hurczoltatott, azért abban a mi a császár nevében ígértetik, ne kételkedjenek, mivel azok mind híven

fognak megtartatni. A szerződés ezután két példányban kiállíttatott és a jelenvoltak által aláíratott, melyekkel 26-án egy basa két aga és 25 janicsár kíséretében Pozzó a Batthyányi által kiállíttatott »menlevéllel« ellátva Bécsbe ment, hogy azokat a császár sajátkezű aláírásával is megerősíttesse.

Az aláíratás végett felrándultak, április 3-ikára már vissza is érkeztek és a szerződések kölcsönösen kicseréltettek, mire a kapukat keresztény őrségek szállották meg; a törökök pedig hozzá láttak a költözködési előkészületekhez, a mi oly lassan ment: hogy csak 12-ikére mozdultak ki a várból és a Rácz-városban — mai Kis-Kanizsa — és ennek környékén telepedtek meg a társzekerek előállításáig, a mi nem egy könnyen mehetett, mivel a kis-kanizsaiaknak öregebbjeik még ma is beszélik, hogy dédapáik az elköltözködő törökök szállítására fuvarba menni csak akkor vállalkoztak, midőn szolgálataikért nekik nemesség, vagy jószág ígértetett; a mit persze soha sem kaptak meg!

Másnap gróf Batthyányi és gróf Csáky tábornokok fényes kísérettel a várba lovagoltak, melynek kapujában fényes díszbe öltözött igen öreg janicsár aga által fogadtattak, ki keleti szokás szerint mély hajlongások között kedves egészségük és különbeni hogylétük iránt kérdezgetve, egyszersmind arra kértek: »hogy szállanának le lovaikról,« mire Batthyányi azt felelé, hogy ezt nem teheti, mivel az a leghatalmasabb és legyőzhetetlen császár és királynak — kinek képviselőjében itt vannak — méltóságán aluli tény lenne; erre az aga, minden megjegyzés nélkül mélyen meghajolva egy bársony tokot vont elő, melyből a várnak aranylánczra fűzött háromszoros kulcsait kivéve e szavakkal nyújtá Batthyányinak: »Ime átadom önnek -- és nem néked! — e vár kulcsait, még pedig oly várét: a milyenhez hasonlóval a fényes porta soha többé nem rendelkezik!« mire a gróf ekként válaszolt: Nagyon bölcsen cselekvétek, hogy az isteni határozat szerint e várat átadtátok, minthogy tudjátok: hogy az ottomán birodalom összes ereje és minden hadai sem elégségesek arra, hogy a leghatalmasabb és legyőzhetetlen uralkodónk hatalmával szemben elmentállhatna s így ezt a várat sem tarthattátok volna tovább is megszállva!« erre az aga ismét mélyen meghajolva, mellén keresztbe tett karokkal és könybe borult szemekkel felkiálta:

»A hetedik égben lakozó Allah úgy akarta, így rendelte; légyen az ő bölcs végzése és tetszése szerint:« Ez után a két gróf kíséretével együtt a várat és a sánczokat megtekinté és csapataiknak megfelelő részével azonnal megszállatá a leltári föl illetve átvételt elrendelé, honnan a Ráczvárosba lovagoltak és ott egy gyümölcsös kertben sátort üttetve fényes ebédet adattak, melyen a megszálláskor 4000 főt számlált de az átadás idejére alig 600 főre olvadt várőrségnek összes tisztjei a beglerbég és a kulcsokat átadott janicsár aga vezetése alatt — ünnepélyesen megjelentek, hol egész d. u. 3. óráig kedélyesen mulattak; a mikoron házigazdáiktól elköszönve, fölmálházott szekereikhez térve kedvencz N.-Kanízsa várúknak — mely soknak szülőhelye is volt, a távolból »Isten hozzád«-ot intve: sirás és keserves zokogások között Légrád felé nagy busan utra keltek, kiknek fedezetére Eszékig 800 huszár rendeltetett Batthyányi által melléjük. A távozók közül azonban utközben — magukat sokan meggondolva — apránként majdnem 200-an visszakullogtak és Battyányitól ittmaradási engedélyt nyerve, régi lakásaikba tértek vissza és a keresztény vallást felvéve új és régi magyar nevek alatt igen derék polgárokká váltak, kiknek mai utódaik nem is álmodják, ily közeli alig 206 éves pogány eredetüket!

A várnak akkori hadi felszerelése és pótkészlete, a következőkből állott:

279 ágyúszerszám, azok között egynéhány Falconeta, 35 tüzhányó mozsár, azok közül az egyik 200 fontot vetett, 2300 mázsa némileg elrontott lőpor, 1688 mázsa ón. — 277 mázsa török kanócz, 200 drb. bomba azok közül egynéhány töltve, 14500 töltött gránát, 12500 üres gránát cső, 13256 ágyugolyó, 40 fontos, 11600 ágyugolyó 76 fontos, 32800 ágyugolyó 24 fontos, 215 láda teli múskéta és egyéb golyókkal 12 láda tele pisztolyokkal, 13 láda nyillal 3486 janicsár puska, 356. török ágyutalp és szekér, azok közül sok egyéb mindenféle lafetá lövegtalp, azok közt sok vasból 220.000 sínszeg, 1950 mázsa új vas, 2719 mázsa megfont gyapott, 1350 mázsa fővényzsák 13 palaczk és mintegy 6 mázsa lenolaj.

A várparaucsnok lakása alatt levő fegyvertárban találtott még: 2540 két élű bárd, 170 puska, (Musquetonor), 2 emelőgép, a nagyobbik vasból, a kisebbik érczből; 2000 puskacső,

6 láda vaskapocscsal, számszerint 3000, 130 mázsánál több ólom, 5 nagy és négy kis rézpalaczk, faolaj, összesen 5 mázsa faolaj; 100 mázsánál több golyó, 2 láda bomba csövecske. 6 láda és 2 hordó kéneső, 5 láda s ugyanannyi hordó szurok és gyanta, egy nagy szekrény mindenféle karddal tok nélkül, egy szekrény fúróval, 100 töltött kézi gránát, 8 láda és 1 zsák tisztítaflan salétrom, 8 hordó sörét. 1 láda vashorog, 17 láda kovács eszközökkel, sok tűzaknászi eszköz, 300 három és két fontos ágyú golyó, 7 mázsa terpetin, 75 nagy hordóban 3000-nél több öreg ágyú golyó és sok fúró, láncz, szeg s más vasféle. Más helyen a lőpor torony mellett találtatott: 100 Falcouet löveg, vagyis szakállas ágyú, $2\frac{1}{2}$ fontos golyókkal; 50 különféle emelőgép, 4 csomó erős kötélzet, 1 réz tábori fél dob, 100 mázsánál több vas, mely közt néhány száz gránát, 2 igen erős és nagyon hosszú láncz. 150 puská, 48 Musquetonpuska és két élű vágó bárd, 7 jó fűrés, 54 ostrom-horog nyél nélkül. A lőpor két tornyában egymás fölött zsákokban vagy hordókban lőpor volt összehalmozva, de nagyobb részt nedves és haszonvehetetlen. Továbbá a torony körüli tetőzet alatt igen sok gyújtó kanóc, felmunkált pamut, íjak és nyilak, többféle apróságokkal találtattak. Az ágyuk, vagyis: lövegek között a következő furcsa nevéek is találtattak: a keleti kapu két oldalán egy-egy 40 fontos Sárkány és Krokodil névvel, mindegyik 10—10 láb hosszú; a nyugoti kapu oldalain szintén oly hosszúságú és ugyan oly ürméretű Bazilikus és Kaimakán nevéek örködtek; a Zala bástyán 2 drb 12 fontos Bika és Vadkan, a székes-fehérvárin: 3 drb 20 fontos Bagoly, Szarvas és Medve: a szigetvárin: 3 drb 25 fontos Baba, Bölény és Vadember; a légrádin: 2 drb 20 fontos Farkas és Oroszlán, a csáktornynain: 3 drb 24 fontos Kópjár, Füle és a Seregbontó huszár: ezeknek a hosszúságaik 7—12 láb közt váltakozik, a mibe a talpak = laffetták hossza is betudandók. A bástyák közötti falak lőréseiben már leginkább 3—6 fontos úgynevezett: kurta ágyuk — 7 láb — voltak, Róka, Tigris, Sas, Vércse, Galamb, Tűzok, Daru stb. nevek alatt elhelyezve; ezeken kívül a főtéren öt drb 30 fontos 8 láb hosszú taraczk is találtatott, melyek ketteje »forgó-taraczk« volt és Pálcza nevet viselt!

A törökök elvonulása után Batthyányi az undorításig piszkos és szennyes várat kitisztogattatá és kijavíttatását fo-

lyamatba helyezve minden hiányzó és szükséges czikkek és tárgyakkal gyorsan fölszerelteté; a többi megszálló csapatokat állomásaikra menesztve, a történetekről Bécsbe az uralkodóhoz kimerítő jelentést és a várról fölvett pontos leltárat fölterjesztve, a továbbiakra nézve parancsot kért és várt, a mi május hó 1-ére le is érkezett, melyben Nagy-Kanizsa vára és környékének teljhatalmú parancsnokává kinevezve, e fontos és erős vár mindenekben gondjaira bízott; melyért oly sok vér folyt és annyi ember élet esett hiába és minden siker nélkül áldozatul: hogy hazánknek ezredéves múltjában, ritka hely mutathat ily szívós és kitartó ellenállásokat fel, melyek egyikén még a költői lelkű és lángoló honszerelmű genialis hadvezér Zrinyi Miklósnak — kinek egyedüli fő törekvése volt: édes hazánkat a pogány járom és iga alól fölszabadíthatni — és egy lelkesült harcz vágyó s harczy diadal és dicsőségért sóvárgó ifju főherczegnek a későbbi I. Ferdinánd császár és királynak ostroma is hajótörést szenvedett s óh sors, óh végzet! e sokak által rettegett és még többek által óhajtott erős, de roppant drága vár, végre is úgyszólván: egy csepp vérontás és egy kardcsapás, de minden bizonynyal egyetlen lövés nélkül jutott a nem is ostromlók, csak megszállók birtokába; minek következtében önkénytelenül is azon kérdés merül a múltak felett elmélkedőnek agyában fel: hogy hát nem lehetett ezt a szigorú körülfalolás és kikoplaltatási rendszert már korábban is alkalmazni? a mi által annyi emberélet és vér, annyi pénz és idő elpazarlása, elfecsérelése, annyi szégyenteljes bűn és keserv mellőzhetővé tétele vállott volna lehetségessé! A mi mind igaz ugyan, de azért a fölmerült kérdésre, mégis csak legegyszerűbb és legtermészetesebb felelet: a »nem«! mivel a legutóbbi eset alkalmával oly körülmények is közbejátszva elősegíték és befolyásolták a vállalatnak mielőbbi sikeres befejezését: milyenekről a régebbi időkben még álmodni sem igen mertek volna, annál kevésbbé hihették azokat egyhamar kivihetőeknek!

XXV-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa várának emlékérméi.

Nagy-Kanizsa vára, az országnak egyik legerősebb helye volt; a törökök ezt csakis Paradeiser György várkapitány áru-lása folytán vehették be 1600 október hó 20-án s ámbár visz-szahódítása 1601, 1602, 1604, és 1664-ben ismételten megki-sértetett — Batthyányi Ádám és Zichy Istvánnak csak 1690 április hó 13-án sikerült 90 évi török uralom után éhség ál-tal vissza hódítani.

Ezen örvendetes esemény emlékére több emlékpénz (érem) veretett, ezüst, réz és czinból.

Ezen emlék pénzekből háromféle ismeretes; kettőnek raj-zát a Széchenyi-féle éremgyűjtemény leírásában a 39. lap, 53 és 55-ik képeiben találjuk. Az 53-ik szám alatti érem érczből készült és a m. n. múzeumban őriztetik. Előlapján József ki-rálynak, Lipót fiának, egy kiéhezett nőtény kutya szuka (konyha latinsággal: Canissa;) szájában Kanizsa vár kulcsát hozza.

A körirat; »Fames docuit parere Canissam = Éhség tá-nította engedelmességre a nőtény kutyát«. Hátlapján Kanizsa vára látható, melyből a törökök épen kitakarodnak. Körirata:

Hoc genus non expellitur nisi, in jejunio; Ez a faj nem űzhető ki, ha csak éhség által nem! Széíírása (oldal) pedig a következő: Canisa Josepho I. Ungariae Regi sine vi et sangu-ine sola fame expugnata rediit. Kanizsa minden erő és vér-ontás nélkül csakis éhség által első József magyar király ke-zeire jött vissza.

Az 55. szám alatti érem a m. n. muzeumban mint tallér nagy-ságu két latnyi ezüst érem létezik. Előlapján Lipót csá-szár római harczí öltönyben, jobb kezében római zászlót (La-borum monogram Cristi vel) tart, balkezeiben földtekén álló kis Viktóriai győzelem istennőt babérkoszorúval kezeiben; a császár előtt egy Kanizsa vár kulcsait átadó térdepelő török. A körirat: Novos gaudens spondere triumphos. Új győzelmeket örvendezve ígér. A kép alatt: Victas dedit manis (d. 13. april) (P. H. M.) három sorban. Legyőzött kezeit adta április 13-án P. H. M. a vésnök első betűi: Phillip Henrick Müller Ágostá-ban (Augsburg.)

Hátlapján Kanizsa vára, a váron felül a lebegő szárnyas hirnők jobbában trombitát, baljában papírszeletet. Canisia felirattal tartván.

A vár alatt hét sorban:

POST-XC-ANNOS-IVGVM-TVRCICVM
EXVTIENS-CANISIA-SVB-IPSVAM
VERIS-INITIVM-VBEREM-VIOTO
RIARVM-SEGETEM-POLLICE
TVR-LEOPOLDO-&
IOSEPHO
MDCXC

Kanizsa 90 év után a török jármot lerázván, ugyan e tavasz elején Lipót és Józsefnek a győzelmekből veteményét igéri 1690. Szélírása (oldalírás:)

QVIN-EXTRACTA-CANIS-CANIS-ORE
CANISA-pVDEN DI: VICTOR CHRISTE
POTENS-SIT-TIBI-LAVS-ET-HONOR!

Ezen oldalírás nagybetűi összeállításából jön ki 1690 és pedig összeállítva VIXCCICICIVDDIVICCHILV $\frac{DD}{1000}$ $\frac{CCCCC}{600}$
 $\frac{LXVVV}{80}$ $\frac{IIIIIIII}{10}$ Ezeken kívül van még egy harmadik fajta kanizsai emlékpénz ezüsből, mely a muzeumban nincs, de Wollenheim gyűjteményében volt s ott a második kötetben 7318. szám alatt leíratott. Előlapjain Kanizsa várának rajza felül:

CANISCHA, 1en; ATVRC. CAPTA A 1600
A LEOP. M RECEPT
D. $\frac{3}{13}$ APR. A. 1690.

A törököktől bevéve 1600. Nagy Lipót által visszavéve 1690 ápril hó $\frac{3}{13}$. Hátlapján: Hercúles a Hydrával harczolva, fent: PAVCA SVPERSVNT, kevés fej van még. Ezen érem Bécsben Hautsch által vétetett ezüst forint nagyságu és $\frac{13}{16}$ lat súlyú.

Batthyányi új tiszteben egész november elejéig várának helyreállításával foglalatoskodva háborítlanul volt; ekkor azonban a bécsi haditanácstól parancsot kapott, hogy várőrségének egy része és 16. löveggel az Eszék várának elfoglalására küldött gróf Starhenberg Gida tábornok és Hofkirchen Lajos

ezredes csapataíhoz csatlakozva, a földadat kivitelében közreműködjék. Ez megtörténvén, sikerült az eszéki várőrséget 48 órai ostrom után fészkeből kiugratniok, mely alkalommal Batthyányi a Nándorfehérvára felé jutott törökökből vitéz huszáraival többet 300-nál felkonczolt 5 zászlót és igen sok lovat élelmi készletet és podgyászt elfogott, melyeket hadi zsákmány gyanánt nagy diadal mellett mind a nagy-kanizsai várba szállíttatott és azokat pénzé téve: a befolyt összeget katonái között pedig segély illetve: a lehetőség szerintí kárpótlás gyanánt kiosztatá!

A hajdan erős és bevehetetlen várnak önálló hadi szerepe ezután többé nem jutott, hanem még egy pár éven át többször bár, de mindig csak ilyen közreműködő és kisegítő szerepet nyert fölülről, honnan később a Thökölyi és II. Rákóczy Ferencz korabeli »kurucz-világ« kezdetén, a tisztán magyar ajku katonaságától is megfosztatott és helyette Bécsből a 4. számú gróf Srahrenberg-féle német ezred lett helyőrségi szolgálatra beosztva, mire Batthyányi a várparancsnokságról leköszönt, kinek helyébe Perger Kristóf ezredes lőn ugyanoly hatalommal felruházottan kinevezve.

A dunántúlban a »kurucz-világnak« mind jobban és jobban lábra kapása illetve: terjedése folytán, nehogy Nagy-Kanizsa vára és a török szövetségesek vagy a Rákóczy-féle eszme által forrongásba jött kedélyüeknek kezeibe juthasson és hogy a minden perczen rettegett kitörhető lázadás támpontjává ne válhassék: 1702—3-ik évben Lipót császár parancsára Székes-Fehérvár, Veszprém, Pápa, Pécs, Szigetvár, Babócsa, Kis-Komárom stb. stb., más várakkal és kisebb erődökkel együtt kiürítettett, szerelékei: Pettau, Grác, Linz, Bécs, és Bécsujhelybe elszállíttattak és a benne volt összes épületekkel együtt alapjában leromboltatott.

XXVI-ik Fejezet.

Nagy-Kanizsa város keletkezése.

A várbeli lakosság ennek folytán a régi és új városból, melyek a várban különben is összelődözve és nagyobb részt leégve valának, a külvárosokba és ezek környékeire, Ráczváros, Német és Magyar-utca» telepítettett, hol Lipót császár

ajándékából a rokkantaknak is házakat építtettek az ingyenes telkekre, minek következtében folyton szaporodva, egyszerűen város nevet nyert, a mely sem árok vagy sáncz, sem pedig fal által körülvéve nem lett. A várfalak anyagából, a melyekben még számos eredeti római téglák is voltak, úgy szintén a lerontott várbeli épületekből, az itt nyugalomba vonúlt Perger ezredes volt várparancsnok, a lakósok segítségével a jelenleg is fennálló Ferenczrendiek zárdáját és templomát emelteté, melynek főbejáratán belül azon kő oszlop, szolgál még mai szentelt viztartó gyanánt: melyet Küprili Musztafa nagyvezér 1683. nyarán Thököly társaságában történt ittléte alkalmával a várban építtetett új török fürdő előtt, sárga és piros színre festetten fölállíttatott, melyen — mint már fennebb is mondatott — ezen fölírat olvasható: »Amali illa jetti Musztafa«! vagyis: »Állíttatá Musztafa, hogy Isten őt hadjárataiban segítse«! Perger pedig magának azon egy emeletes házat építteté: mely a mai »Király-utcza« és a »Kis-Német-útca szétágazásainál ennek déli oldalán arczzal északnak áll, melynek északnyugati szegletén fent egy befalazott 25 fontos ágyú golyó látható.

Ezen építkezések a roppant mennyiségű anyagnak csak a kiválogatott javából kerültek ki, a többi ott maradt földúlva; az ily módon lerombolt várat 1705-ben Grasics báró nyerte jutalomképen tulajdonul oly feltétel mellett: hogy köteles a falakat teljesen lehordatni és eltakaríttatni: mit a »Német mai Király-útczán épített számos bérházhoz föl is használt részben, de a többi ő is csak ott hagyá, mivel tőle a gróf Szapáryak birtokába jutott, kik ugyancsak onnan a városban több házat építtettek, nevezetesen: a mai »Korona szállodától a nagy piacra szolgáló utolsó emeletes házig; ezek egy részét még ma is »várnak« nevezi a nép, mivel annak idejében itt voltak az úrbéri fogházak.

Az itteni Szapáriaknak 1743-ban történt magva szakadtával: a gazdátlanul maradt roppant birtokot a királyi fiscus foglalta le, kitől rövid idő múlva gróf Batthyányi Lajos nádor megvásárolá, minekfolytán a várnak romjai is birtokába jutottak, melyekből a mai nagy piac déli oldalán, arczzal északnak, egy nagy és egy kis sörfőzdét, valamint a régi »dombi korcsma« helyén egy modern vendéglőt építtetett; a sörfőzdéből herczeg Batthyányi később palotát csináltatott, mely a vas-

emberhez címzett bérház, a dombi vendéglőből pedig: a mai törvényszéki palota lett.

A várfalaknak alapját képezett és czölöpökön nyugodott óriási darab termés-köveket 1840 év táján végre is a városi tanács szedette fel és velők a sáros utcákat kikövezteté.

Ezzel azután, a hajdan erős és bevehetetlen híres Nagy-Kanizsa vára, melyért oly sok vér és annyi emberélet esett áldozatul és a mely hazánk ezredéves multjában oly nagy fontosságú és kiváló szerepet játszott, a történelem színteréről végkép s örökre letűnt; vérázott helyén az ingoványos mocsár vad vizének lecsapolása folytán megszilárdult és rajta hasznos rét és kaszáló terül el; a szigetvári bástya helyén pedig gőzmalommal egybekötött villamtelep áll, honnan a régi vad pogány szellemi sötétség helyett, az újkor jeles vívmánya, a villamfény árad és terjed a béke áldásait élvező s boldog anyagi jólétben folyton gyarapodó és emelkedő Nagy-Kanizsa rendezett tanácsu város minden utcájában szét.

Nagy-Kanizsa város ősmagvát képezett várának fényes múltjára vissza-pillantva, önkénytelenül fölsóhajt az utókor békét élvező sarja és elmékedéseiben Garay János koszorús költőnk e valódi szép versét idézi:

Csak törpe nép felejtet és nagyságot,
Csak elfajult kor hős elődöket;
A lelkes: eljár ősei sirlakához,
S gyujt régi fénynél új szövétneket;
S ha a jelennek halványul sugára:
A régi fény ragyogjon fel honára!

XXVII-ik Fejezet.

A tulajdonképeni Nagy-Kanizsa városának hadtörténelmi múltja.

Állomásunknak ősi eredetét fentiek szerint leszármaztatva, eljutottam tulajdonképeni föladatom megoldásához: Nagy-Kanizsa város és vidékének „*hadtörténelmi*“ múltjához; a mi tekintve a városnak aránylag ifju korát — mindössze alig 194 éves — és azon kedvező szerencsés körülményt: hogy benne és vidékén, hazánk más területein ezen időközben lefolyt nagy horderejű »hadtörténelmi« eseményektől eltekintve

— átlagos béke honol) — alig fog egypár sornál többet kitenni, mivel — mint azt fennebb is láttuk, — egész 1702-ik évig, vagyis azon időpontig, midőn az Octaviánus római császár által, az ingoványos mocsár közepébe verettetett czölöpökre épült oly dicső multu és oly viszontagságteljes vár, 80—81 évi fennállása után, Lipót császár és király rendelete folytán leromboltatott, tulajdonképeni városról vagyis: önálló nyílt városról szó sem volt, hanem a várban volt csinos és számos épületekről, valamint a várnak három külvárosáról, melyekben roppant össze-visszasággal és szétszórtan alig volt mindössze nem is ház, csak ideiglenes menhelyet nyújtott nád vagy zsuppal fedett vískó. Így a »Rác-város« mai Kis-Kanizsa 32, — »Német-utca« mai Király-utca 22, és a »Magyar-utca 29 ily lakhelyből állott, melyek ellenség közeledtére, a várnak megtámadásakor — nehogy a támadó itt magát befészkelve a várhoz közelebb juthasson — rendesen felgyújtattak és lakói minden ingóságokkal a várba siettek.

A Rákóczy-kornak lezajlása után — 1710-től kezdve — Nagy- és Kis-Kanizsa, Récse, Galambok, Komárváros és Kis-Komáromban lovasság — váltakozva dzsidás és vértés — lett helyőrségi szolgálatra beosztva illetőleg beszállásolva, melynek parancsnoka: a mai posta és távirda hivatallal szemben álló katonai kórház féle épületben lakott. — 1848-ik október 27-én a vad szerezsánok dúlásai és rakonczátlankodásai ellen »nemzetőrséget« szervezett és állított városunk.

1849-ik február 21-én pedig: Burics császári tábornok parancsára 8000 frt »hadisarczot« fizetett, mely összeg 1850-ben a városi tanács kérvénye folytán »harácsolási címen« a kormányzóság által meg nem térítettett ugyan, de elszámoltatott.

A francziáknak 1809-ben hazánkba történt nyomulása ellen a dunántuli többi városok példáját követve Nagy-Kanizsa is »polgári őrséget állított.«

1849-ik november elsejétől azonban már gyalogság lett a nagy-kanizsai állomásra beosztva, még pedig: ma az Ernő főherczeg nevét viselő cs. és kir. 48-ik gyalogezrednek kiegészítő és tartalék ezred parancsnokságával a 2-ik tábori zászlóalja, mely időnként ezredének más-más zászlóalja által felváltatik és a mely még mai napig is az itteni helyőrségi szolgálatot teljesíti.

Nagy-Kanizsának ezen »házi ezrede« az 1866-iki olasz és az 1870—71-iki porosz hadjáratokban valamint: az 1878-ik évi »boszniai hercegovinai foglalásban« is résztvett.

A magy. kir. honvédségnek 1869-ben történt föllállítása és szervezésekor N.-Kanizsa városa a »zala-megyei 77-ik honvéd zászlóalját« kapta, melyhez 1878-ban az addig Perlakon állomásozott »zalamuraközi 78-ik zászlóalját« nyerte; e két zászlóaljból a Körmenen állomásozó »vasmegyei 66-ik zászlóaljnak« hozzácsatolásával 1886-ban jelenlegi állomásunk székhelyével: a »magy. kir. nagy-kanizsai 20-ik honvéd gyalogféldandár,« ebből pedig: 1890-ben az ugyanolyan című ezred alakított, melynek parancsnoksága szintén Nagy-Kanizsán állomásozik!

Ezek szerint tehát: Nagy-Kanizsa városának és környékének »hadtörténelmi múltjával« le is számoltunk volna, ha csak még a két laktanya építtetését is ide nem tudjuk és igaztatjuk, mely szerint: 1886-ban a magy. kir. honvédségnek egy 165856 frt és 65 krajczárba ugyan, de azért éppen nem igen czélszerű laktanyát építtetett, a melyen okulva: 1890-ben a cs. és kir. közös hadsereg számára egy 406755 frt 13 krajczárba került bár, de sokkal czélszerűbb és csinosabb kaszárnyát emeltetett.

Továbbá fölemlíthető még: hogy a hajdani Alsó-Pannóniának góczpontja — honnan a híres »római út« annak idejében hat felé ágazott el — szorgalom és munka által a jelenkor kereskedelmének nevezetes helyévé küzdötte föl magát; mely Fiume és Triesten át a tengerrel, valamint Bécs és Budapesttel épűgy: mint az osztrák örökös tartományokkal, Bosniával és a Balkán államokkal egyenes összeköttetésben áll, tehát hét különböző irányból futnak be naponta a vonatok! mely körülmény egy bekövetkezhető mozgósítás esetén, igen fontos »hadászati góczponttá« emelendi!

Végül egy oly ténynek felemlítésével zárom be munkámat: mely nélkül manapság rendezett haderő már nem létezhet és nem is létezik sehol, s ez: az újonczok föleskettetése, illetve: ünnepélyes eskü letétele a zászlóra! Mire nézve, Ő császári és apostoli királyi Felségének 1893-ik évi október 29-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározása alapján, ugyanazon év november hó 4-én 6028/el. számú »Körrendeletével«, a magyar királyi hon-

véd miniszter úr Ő nagyméltósága a következőket rendelé el:

1. »A felavatottak a tényleges szolgálatba való belépés után, azok pedig, kik tényleges szolgálatra kötelezve nincsenek, a katonai kiképzés ideje alatt — az esküt újól, és ünnepélyes módon letenni tartoznak.

2. Ezen eskü leteendő:

a) gyalogsághoz október havában bevonult újonczok (póttartalékosok) valamint a lovassághoz az év egész folyamán bevonult legénység által: november hó 1-én.

b) a gyalogsághoz márczius havában bevonuló újonczok által az április hó 1-ére legközelebb következő vásár vagy ünnep napon.

c) az iskolai szünetek alatt katonai kiképzés véget bevonnuló póttartalékosok által: a kiképzés negyedik hetének lefolyása után következő vásár- vagy ünnep napon.

Az eskü letétele előtt a viszonyokhoz képest isteni tisztelet — lehetőleg szabadban — tartandó, mely alkalommal az eskü fontosságára és szentségére is utalni kell.

3. Ezen ünnepélyhez az állomáson lévő összes csapatok valamint az intézetek tisztjei, honvéd tisztviselői és legénysége díszben kivonuljanak.

4. Az eskü letétele a kivonult csapat előtt, az állomáson lévő összes előjárók jelenlétében történjék.

5. Az ide vonatkozó intézkedéseket a honvéd állomás parancsnokság teszi meg. Az év folyamán egyenként, vagy csekélyebb számban bevonuló egyének az esküt újól az erre megállapított legközelebbi időpontban teszik le.

6. Ezen határozványok a Ludovika Akadémiából a honvédséghez belépőkre nézve alkalmazást nem nyernek.

7. A folyó évben bevonult újonczok által az eskü november hó 15-ére legközelebb következő vásárrnapon leteendő.»

E körrendelet tolytán és értelmében az éppen kiképzés alatt állott újonczok az ünnepélyes esküt 1893. november hó 19-én a honvéd laktanya udvarának torna térén tették le; ezt megelőzőleg azonban: a Ferencz-rendiek templomában misét, azután pedig az illető áldozár által tartott szép alkalmi beszédet hallgattak, minek végeztével a fent jelzett helyre vonultak; hol a hozzájuk intézett búzdító és lelkesítő alkalmi beszéd után az ünnepélyes esküt letették.

Azóta évente kétszer — tavasszal és — ősszel mindig a fenti módon történt az eskü letétel; a folyó évben azonban már egészen más helyen és másként folyt le ezen ünnepélyes ténykedés, még pedig: a város déli oldalán a kórház megettí úgynevezett »kis gyakorló téren« az 1895-ik évi 42437/VII. számú honvéd miniszteri »körrendelettel« rendszerezített »kápolda sátor«-ban — mely keletre nyílt — húsvét első napján — április hó 5-iki vasárnapon reggeli 8 óra 30 perczkor Mintsek Antal Melchiades szent Ferenczrendi áldozár által isteni tisztet, ennek végeztével pedig: a sátor előtt tömegben fölállított legénységhez a következő lélekemelő és valóban szép beszéd tartatott:

„Isten szívet alkotott, 's belé érzelmeket, szeretni lángolón hazát 's nemzetet!“

Mióta Isten az élettelen rögbe lehelte képének mását, az igazért, a szépért, az eszményiért lelkesülni tudó szellemet: azóta az ember a földet, melyen született, a rögöt, mely táplálja és majdan eltakarja az igaznak és szépnek, az eszményinek dícsfényével veszi körül! Hozzá fűzi a mult emlékeit, a jelen törekvéseit, a jövő reményeit. Könyveivel áztatja, midőn tőle megválnak és ismét öröm könyekkel áztatja 's csókjaival borítja el, ha messze távolból, idegen országból visszatér. És a mit ezen a világon Isten parancsából Istenért szeret, annak a képét, annak fogalmát ahhoz a földhöz fűzi és ennek a földnek neve: **haza**. És e szeretet, melylyel ezen a hazán csügg, az isteni szeretet egyik legkedvesbika, a gyermeki szeretet ikertestvére: **a haza szeretet!**

Ez ama szeretet, mely könyvet fakasztott az átokkal sújtott első emberpár szeméből, midőn Éden kertjéből kiűzetett; ez a szeretet az, mely Jákobbal Gosen dús legelőin sem feledtette ősi hazáját és a haldokló pátriárkával rebegtetten el szíve, lelke utolsó óhaját: ez azon szeretet, melyet magának az Üdvözítőnek könyei szenteltek meg. Szívet, lelket megható az a jelenet az új szövetségben, midőn az üdvözítő hazájának szép fővárosát (Jeruzsálemet) szemlélve, mindentudó lelkével annak szomorú elpusztulását a jövőben látta, hazafiúi szíven erőt vesz a bánat s szemeiből könnyek peregtek alá, egy Istenember hazaszeretetének forró köny-

nyeit; ez az a szeretet, mely drága gyöngyképében ragyog Krisztus követőinek koronájában, melyet megad ama napon az Ur az igaz bíró azoknak: kik epedve várják az ő eljövetelét. És ez a haza szeretet, a magyar nemzeti erények fénykoszorújában ama legdrágább ékkő azon közös kapocs: mely a vitéz hadsereg minden egyes emberét egymáshoz fűzi! Mi mindnyájan egy közös hazának gyermekei vagyunk. Engedjétek meg tehát, hogy hűségi eskütök ünnepélyes alkalmával, az emlékezet szárnyain visszarepülhessek a múltba és egy futó pillantást vessek hazánk történetébe, hogy megtanulhassuk hazánkat önzetlenül szeretni.

Átvonul ma agyamon hazám letűnt eseményeinek láncolata. Mióta Trója és Carthago elpusztult, nem létezik a földön hasonló maroknyi nép, mely ily kis áldott térre szorítva, hazája iránti szeretetből annyi szenvedés, annyi küzdelem közt oly hősiiesen védte volna a hazát, — melyet elfoglalt — mint a magyar. Mióta Atilla a félvilágot megostorozá, és Árpád a Kárpátok szép bérceiről kinyújtá vaskarjával hatalmas kardját az Adriáig: óh azóta csak az ég tudja, mennyit szenvedett a magyar? És ha szenvedéseidre gondolkodok szép hazám: sóhajtani tudok a költővel:

„Hazám, hazám: óh én szegény hazám,
Minek nevezem azt az érzeményt:
Mely mint egy sötét felhőszakadás,
Omlik szívemre múltad emlékeként?!“

A magyar fegyverek győzelmesen villogtak hajdan, Calabria, Franciaország, az éjszaki tengerpartok s Konstantinápoly kapui előtt. S midőn e zivataros harczok multán megtelepedett az európai nemzet családok között, lemondva a hódító háborúk babérjairól, ott látjuk ismét a nemzetet, mint a keresztény művelődés védőjét: tatárok, mongolok, s mohamedánok ellen s a nemzet vitézségén megtört kelet hatalma! De hogy feledhetné a magyar Várnánál hullatott véré, hogy feledhetné a mohácsi temetőt, hol hatszáz évnek diadalmi dicsősége hanyatlott sírba; hogy feledhetné a török rabigát, melynek oly soká csörgeté lánczait? Csak fohászodni tudok, ha rád és más nemzetekre gondolok, mert:

«Az ég egy kincset ad minden hazának,
S a nemzet híven őrzi birtokát.
Császárról szól a francia fiának,
Büszkén mutatja Róma ófalát.
Hellosnak kincse egy elomló rom,
Tied hazám egy szentelt fájdalom!»

Midőn végre ezen keleti vész is elviharzott, hosszú évszázadokon keresztül, egy jognyirbáló rendszer ellen kellett keserves tusát küzdenie. A magyar tömörülve a jogvédelem zászlója alatt megmutatta akkor is a világnak, hogy méltó helyet foglal el a nemzetek sorában, s gyáván nem fog elcsenevészni soha! A nemzet a magyar korona szt. keresztjében, mint Jézus feltámadott megváltója jelében megnyugvást találva kiállott jogainak védelmére.

Szabadság! ez volt ama szt. szózat, melynek varázshatalma alatt feláldozva életét, vért és vagyont a nemzet hős fiai, mint a sasok vívni szálltak.

Szabadság! hiszen ez azon csodahatású bűvös szó, melynek gyújtó izgalma alatt milliók és milliók vívták már élet-halál harczaikat.

Szabadság! ez azon ó-testamentomi örök lánggal égő csipkebokor: mely oda van gyökerezve mélyen, kitéphetetlenül a szívekhez s hozzánk Isten hangja szól a lángok közül.

E szt. eszme zászlója alatt kelt csatára a magyar. »A földiekkel játszó égi tünemény s istenségnek látszó csalfa, vak remény kísérté ama jós ígével: az nem lehet, hogy anuyi szív hiába onta vért, s keservben annyi hű kebel szakadt meg e honért!«

És él nemzet e hazán, él egy maroknyi nép, mely nemcsak büszkén tekint vissza ezeréves múltjára, hanem merész pillantással tekint a jövőbe is, mert még van neki feladata, melyet el kell végeznie. Hogy mi ez a feladat? az kidomborodik a hosszú múltból; akkor volt ez a nemzet a leghatalmasabb: a mikor a keresztet védelmezte, akkor fog elpusztulni, a mikor a keresztet megtagadja. Hazaszeretet és hívhűség voltak jellemvonásai a magyarnak, a mikor nagy volt!

Óh hazaszeretet! Ez a gondolkodó ember isteni kiváltsága. Összel fehér, tépett foszlányok úszkálnak a levegőben, e foszlányokon apró rovarok utaznak oda: a hova a vihar elsodorja őket, ott e rovarok tovább élnek, s mit sem tud-

nak többé előbbi hazájukról. De az ember nem tudja elfelejteni a földet, melyen bölcsője ringott, a hol az édes anya meleg csókja keltette fel ágyából, a hol tündér mesével szenderült álomba, csak oda kívánczik vissza, mint a fészkéből kivert pelyhes madár anyja szárnyai alá, máshol mindenütt hontalannak, boldogtalannak érzi magát, nyugtalan tekintete oda tapad az égbolt peremére, mely hazájában éri a földet, el-el nézi a lenyugvó napot, a letűnő csillagokat, mert a hazájában merülnek alá; köszönti a felhőt, üdvözlí a madarat, mely hazája felől jön; örömmel szívja magába a szellőt, mely a szülőföld levegőjét és virágillatát hozza. Szívet cseréljen, a ki hazát cserél, mondja a költő. Isten az embernek egy szívet adott, és e szívnek csak egy hazája van, melyért meg is tud halni. Óh, a hazáért meg is lehet halni. Mert mi a haza? Az nem hideg eszmény, nem pusztajelkép, élő valóság az: anyádnak csókja és könye, gyermeked első mosolya, mely földöntúli boldogsággal töltötte el lelkedet, szívednek legelső megindulása, az a meggyepestett sírhant, mely alatt gyermeked, vagy szülőd csontja porladozik; az üdítő napsugár az aranykalásszal hullámozó mezőség, ringó bölcsőd tündérmeséje, a róna délibábja, a felhőkbe vesző hegycsúcsok, a suttogó erdő, a csobogó patak . . . ez mind — mind: a ti hazátok. Ezt nem találjátok fel, idegenben. Csodálhattok sok mindent máshol, de szeretetek csak hazátok számára van; örömünk, boldogságunk tanyájaként azonban, csak a napfödte szülői ház marad! A legnevezetesebb, nagyméretű templomok oszlopcsarnokái és boltívei közt is visszaemlékeztek a ti kis szent egyházatoknak fehérre meszelt falára, a hol először hallgattatok szent misét, először áldoztatok; visszaemlékeztek a pap imájára, a hívők énekére, a harangok lágyan zsongó-csengő szavára. Az isteni gondviselés nyilatkozik ebben is; Isten a leküzdhetetlen szeretet lánczaival kötötte az emberi szívet a szülőföld talajához, hogy egyenletesen oszoljon meg az emberiség, hogy legyenek lakói a jeges Izlandnak ép úgy: mint a homok pusztás Afrikának. Helyesen int azért minket a költő király:

„Hazádnak rendületlenül légy hive óh magyar!
 Bölcsőd az s majdan sirod is, mely ápol s eltakar.
 A nagy világon e kívül:
 Nincsen számodra hely,
 Áldjon vagy sújtson Úr keze, itt élned halnod kell!

Azért, keresztény bajtársaim: szeressétek, védelmezzétek e hazát, hozzátok s emeljétek virágzásra: Hazátok küzdelmeiről, e jó anya fájdalmairól ne feledkezzetek meg soha; úgy mint »honvéd« elnevezéstek is mutatja: nektek a magyar korona országainak, mint az összes birodalmi védpaizsának kell lennetek, nektek kell magatokat »vért« gyanánt oda vetnetek a haza békéje, a honpolgárok oltárai, tüzhelyei megvédésére. Neknek a Felséges Fejedelemmel egyetértve, azon kell lennetek s vállvetve közreműködőtök: hogy Magyarország területi épsége sértetlen maradjon, hogy az ország jóléte mint bokréta virágozzék!

A király megadta eme biztosítékot az országnak, a 29 évvel ezelőtt letett nyilvános eskü által, ez által kell, hogy megadja a Felségnek a biztosítékot a vitézlő hadsereg is! E miatt követel ő házám vitézei, tőletek is ma hűségi esküt! Az eskü ugyanis erőt kölcsönöz az emberi akaratnak, az emberi tetterőnek. Mikor tehát főbenjáró s a közjóra szolgáló munka végrehajtásáról van szó: az akaratnak e szükségességes támasztékot meg kell adni. A katona dicső hivatása a hon boldogságáért életét is feláldozni; Ha nem volnának sokan, kik készek a honért életüket feláldozni: akkor nem lehetnének szerencsések sokan a honért élni: Ti tehát ma esküt tesztek a királynak.

Esküdni annyit tesz, mint bizonyosságul hívni magát az Istent, a mindentudót mindenhatót annak tanuságára: hogy igaz az, a mit mondunk vagy ígérünk. Ezen eljárás vallásos cselekmény; mert az esküvő az által Isten mindentudósága, hatalma és igazságába helyezett hitéről tesz ünnepies vallomást, miért is ez az isteni tisztelet egy nemét képezi. Ezen eskü által ti házám vitézei! Isten s az ő képviselői és a ti előljáróitok színe előtt ünnepélyesen fogadjátok: hogy ő Felsége iránt hűséggel, hódolattal — a tábornokok és minden egyéb előljárók és föllebvalók iránt engedelmisséggel viseltettek, parancsaiknak megfeleltek, őket tisztelitek, védelmeztetek — Ő Felsége akaratára minden ellenséggel bátran

szembeszálltok, szárazon úgy: mint vizen, — éjjel úgy: mint nappal, — harczok, csaták és rohamokban lelkesen részt-
vesztek, a csapatokat, zászlótokat, lövegeiteket el nem hagy-
játok, szóval: a mindennemű küzdelmekben férfiasan ki-
tartók, a vitéz névre érdemesek lesztek, az ellenféllel soha
semmi szín alatt egyet nem értetek, hanem a hadi törvé-
nyeknek megfelelőleg valódi vitézekként éltek és haltok.
Végül: állítástok megpecsételésére hozzá teszték: Isten en-
gem úgy segítjen! az az: úgy legyek boldog, a mint most
igazat mondok. Istennek tett ezen eskü lelkiismeretesen és
komolyan veendő; Isten engem úgy segítjen! Rettenetes
szavak arra nézve: ki talán kísértetbe jönné, eskü alatt adott
szavát megszegni; de ép oly vigasztalók arra nézve: ki el
van határozva adott szavát becsületesen megtartani. Isten
engem úgy segítjen! E szavak áldást és átkot foglalnak
magukban aszerint: a mint megtartjátok, a mit ma ünne-
pélyesen Isten és emberek előtt ígérni fogtok, vagy meg
nem tartjátok azt. Midőn őseink Hunnia szép földjének el-
foglalására útnak indultak, fővezérüknek örök hűséget es-
küdték, megmetszván karjaikat s vérüket egy edénybe ereszt-
ték, azt szabva úgy képzeletileg törvényül: hogy annak
vére is úgy folyjék; ki a vezér s annak utódai iránt hűtelen
lesz! Ime ilyen volt őseinkben a fejedelem iránti tisztelet és
hűség. Teljesítsétek ti is mindenkor szívesen és becsületesen
mindazt, a mit ma eskü alatt ígértél és fogadtok. Ez fog
nektek szerezni boldog megelégedést és lelkiismeretbeli nyu-
galmat a dicső katonai pályán! És hogy a ma leteendő ün-
nepélyes katonai hűségi esküt mindenkor híven megtarthas-
sátok: Az Úr kegyelme legyen veletek most és mindenko-
ron Amen!«

Ennek végeztével Csalány Géza ezredes úr, a magy. kir.
nagy-kanizsai 20-ik honvéd gyalogezred jelenlegi parancsnoka
intézett egy katonásan bűzdító és lelkesítő rövid, de igen velős
szép beszédet az újonczokoz, kik erre az esküt magyar és hor-
vát nyelven nyomban le is tették, mit a »díszmenet« és »be-
vonulás« követett.

Ezzel föladatomat megoldottnak véelve: munkámat »Zalavármegye kistükre« alábbi versezetével zárom be:

Nagy-Kanizsa hajdan, erős volt várával.
Most kereskedelme, ipar, 's szorgalmával
Gabnapiacz, vasút, nagy termék forgalom,
Fényes jövőt ígér és tárczát gazdagon.
Triesztet, Fiumét, Balkán félszigetét,
S az osztrák fővárost, elérhetné innét.
Osztrák tartományok s a szegény bosnyákok,
Innen bejárhatók 's meglátogathatók.
Az itt soroltak közt, összekötő láncszem,
E fölötti örömében, könybe lábbad a szem!

Egyek vagyunk, hont imádván
Régi viszály csak hirben él,
Új szellem van városunkban,
Enyhítő, mint: nyárban a szél.
Nagy-Kanizsa szebb jövőnknek,
Lett fényes és szép záloga,
Hirdeti, hogy feljött már a
Magyar dicsőség csillaga!
S honszerelmet minden szívbe;
Adott Isten „ezer évre“!
Hogy a magyar — magyar legyen.
S éljen békén év-ezreken!
Büszkén néz le majd az égből,
Reánk Iladúr kegyelmesen!“

TARTALOM.

	Oldal.
Előszó	3
Bevezetés	8
<i>Első korszak.</i>	
A kelták	9
<i>Második korszak.</i>	
A rómaiak alatt s Octavianus császár által, az ősi Corrhudunumnak beszüntetése s „Statio Mansio Municipalis“ újnév alatti áttétele a Zala folyó itteni ágának ingoványos, mocsáros medrébe Kr. u. 15-ik évben	11
<i>Harmadik korszak.</i>	
Az avarok	25
<i>Negyedik korszak.</i>	
A magyarok	29
<i>Ötödik korszak.</i>	
Az árpádházi királyok	33
<i>Hatodik korszak.</i>	
A tatárdúlás	38
<i>Hetedik korszak.</i>	
A vegyes házbeli uralkodók	44
I-ső Fejezet. A Kanizsai család eredete és Nagy-Kanizsa várának újo- nan építtetése s átalakítása Kanizsay Lőrincz által 1324-ben. .	44
II-ik Fejezet. Nagy-Kanizsa várának „elővára“.	50
III-ik „ Nagy-Kanizsa várának ostroma a Rozgonyiak által. .	56
IV-ik „ A Hunyadi fiúk Nagy-Kanizsa várában	61
V-ik „ N.-Kanizsa várának szerepe a mohácsi vész előtt és után	64
VI-ik „ Ó-Zrinyi várának építtetése Zrinyi György által 1551-ben	71
VII-ik „ Nagy-Kanizsa vára mint korona tulajdon.	74

		Oldal.
VIII-ik	Fejezet. A törökök első ostroma Nagy-Kanizsa vára ellen 1566-ban	82
IX-ik	« A bajcsai török barlang mint rablófészek	89
X-ik	« A kaczorlaki meglepetés és Nagy-Kanizsa várának megújítása 1590-ben.	94
XI-ik	« A szabadhadjúk szervezése	103
XII-ik	« Nagy-Kanizsa elővárainak bevétele és leromboltatása a törökök által 1600-ik évben	107
XIII-ik	« Nagy-Kanizsa várának ostroma és bevétele a törökök által 1600-ik szeptember hó 8-án okt. hó 20-ig	110
XIV-ik	« Nagy-Kanizsa vára, a török uralom alatt	128
XV-ik	« Nagy-Kanizsa várának fölszabadító ostroma Ferdinánd császári kir. főherczeg által 1601-ik évben	133
XVI-ik	« Nagy-Kanizsa várának parancsnoka keresztény fog-ságba jut és véletlenül kiszabadul	143
XVII-ik	« Az alsó-lendvai diadal 1603. július hó 11-én	147
XVIII-ik	« A zsitvai békekötés 1606-ik november hó 11-én	152
XIX-ik	« Nagy-Kanizsa vára beglerbégi székhelylyé, környéke pedig „vilajetté“ jelöltetik és alakittatik át	154
XX-ik	« Új-Zrinyi várának építtetése a költő és hős Zrinyi Miklós által 1661-ik évben	159
XXI-ik	« Nagy-Kanizsa várának fölszabadító ostroma Zrinyi Miklós által 1664. évben	176
XXII-ik	« Új Zrinyi várának bevétele és lerombolása a törökök által 1664-ik évben	183
XXIII-ik	« Thököly Imre a kurucz-király, N.-Kanizsa várában	202
XXIV-ik	« Nagy-Kanizsa várának vissza foglalása a keresztények által 1690. április 13-án	206
XXV-ik	« Nagy-Kanizsa várának emlékérméi	217
XXVI-ik	« Nagy-Kanizsa városának keletkezése	219
XXVII-ik	« A tulajdonképeni Nagy-Kanizsa városának hadtörténelmi múltja.	221
	Előfizetők illetve megrendelők névsora betürendben.	

Előfizetők illetve megrendelők névsora betűrendben.

Altorjay Sándor Eger	barancsi Józsa Victor Zágráb
Bayer Pál	Kajdos Károly Bellatincz
őreg Benczik Ferencz	Kele György Kotor
Dr. Benczik Ferencz	Kollmann Károly Eger
Bellosits Károly Budapest	Kornhaber Adolf Körmend
Bilicz Victor Eger	Kovács Ignác Eger
Csalány Géza ezredes	Lendvay Lajos
Czéna István	Lengyel Bernát
Danneberg Jakab	Locké Alajos Serajevo
E. Dervarics Kálmán A.-Lendva	Löwy Adolf
Dobrin Richárd	Löwinger Izrael és fiai
Doležel Ferencz Sz.-Fejérvár	Ludovika Akademia könyv- tára Budapest .
Ebenspanger Lipót	Báró Máriássy János Bp. (6 pld.)
Ebenspanger Leo	Dr. Mayer Ferencz
Ehrlich Arnold	Neu Lajos
Fábián József	Dr. Ollop Mór
Fekete János Eger	Plihál Ferencz
Fesselhofer József	Dr. Schwarz Adolf
Fischer József	Dr. Schwarz Sándor Eger
Gruner Lajos Felső-Rajk	Sikhegyi Károly Eger
Grünhut Fülöp és fiai	Simon Gábor
Grünhut Alfréd	Stolzer Gusztáv
Gelsei Gutmann Vilmos	Sümegei Kálmán Szeged
Hajdu Gyula	Szakonyi Géza Alsó-Lendva
Dr. Hauser János	Szegedy Menyhért Munkács
Halphen Mór	Dr. Szekeres József
Heinrich Mór	Szentmihályi Dezső Pacsa
Hiczelberg Lajos	Dr. Szigethy Károly
Horváth Béla Eger	Szmik István
Hosszufalussy Gyula Miskolcz	Talabér János
Jankovich Adolf Eger	

Thuranszky Marczel Eger
Tóth József
Tripamer Gyula
Trojkó Lajos
Dr. Tuboly Gyula
Unger Ullmann Elek
Vághó Ignác
Viosz Ferencz (3 péld.)
Weiser József
Weismayer Miksa

Wlassics Nándor Bellatincz
Zakál Zsigmond
Zerkovitz Albert
lovag Zhorze Zhorsky Antal
Czilli
Cs. kir. 20-ik honvéd gy. ezred
tishti könyvtára N.-Kanizsa
(3 példány)
Cs. kir. 8-ik honvéd gy. ezred
tishti könyvtára Lugos.
